

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**HANEFÎ VE CA'FERÎ MEZHEPLERİYLE MUKAYESELİ
OLARAK AFGAN HUKUKUNDA EVLİLİK AKDİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Haji Mohammad HAMID

BURSA – 2018

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**HANEFÎ VE CA'FERÎ MEZHEPLERİYLE MUKAYESELİ
OLARAK AFGAN HUKUKUNDA EVLİLİK AKDİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Haji Mohammad HAMİD

Danışman:

Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

BURSA – 2018

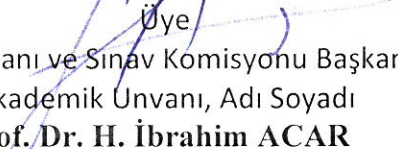
TEZİN ONAYI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİÜTSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 701523053 numaralı Haji Mohammad HAMID'in hazırladığı "Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evlilik Akdi" konulu Yüksek Lisans tez çalışmasıyla ilgili tez savunma sınavı 28/06/2018 günü 11.00-12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin *Başarılı* olduğuna *0.9. Biriyle* karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Prof. Dr. H. İbrahim ACAR
Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim KOZALI
Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Seyit Mehmet UĞUR
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

28/06/ 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 09.06.2018

Tez başlığı / konusu: **“Hanefi Ve Ca’feri Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evlilik Akdi”**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımdan oluşan toplam 177 sayfalık kısmına ilişkin, 09.06.2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtremeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezimin benzerlik oranı %10’dır.

Uygulanan filtremeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla azr ederim

08.06.2018

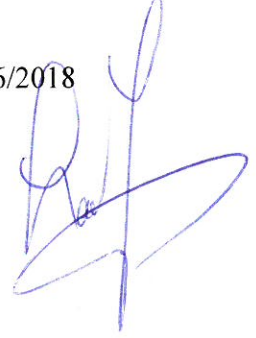
Adı Soyadı: Haji Mohammad HAMID
Öğrenci No: 701523053
Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Programı: İslam Hukuku Yüksek Lisans
Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman
08.06.2018
Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ **Hanefî ve Ca’ferî Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evlilik Akdi**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

28/06/2018

Adı Soyadı : Haji Mohammad HAMID

Öğrenci No : 701523053

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Tezli Yüksek Lisans

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Haji Mohammad HAMID

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimler

Bilim Dalı : İslam Hukuku

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : 164

Mezuniyet Tarihi : 28 / 06 /2018

Tez Danışmanı : Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

HANEFÎ VE CA'FERÎ MEZHEPLERİYLE MUKAYESELİ OLARAK AFGAN HUKUKUNDA EVLİLİK AKDİ

Çalışmamızda Afgan Medeni Kanunu'nun, evlilik ve evlilik akdi sonucu oluşan hukuki sonuçlarıyla ilgili hükümlerini Hanefi ve Ca'feri mezhepleriyle mukayeseli olarak ele aldık. Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Konuları incelerken Afgan Medeni Kanunu'ndaki sıralamaya büyük ölçüde riayet ettik. İlgili kanunda bulunmayan ancak Ca'feri mezhebinde mevcut olan Mut'a nikâhı vb. gibi konulara da araştırmamızda yer verdik.

Afgan Medeni Kanunu büyük ölçüde Hanefi mezhebine dayanır. Bu nedenle diğer konularda olduğu gibi evlilik akdi ve sonuçları meselesinde de Hanefi mezhebinin meşhur görüşlerini kanunlaştırmıştır. Kimi zaman da Hanefi mezhebinde şöhret bulmayan görüşleri benimsemiş, bazen diğer ehl-i sünnet mezheplerinden de yararlanmış, zaman zaman da bölge halkının menfaatini dikkate almak suretiyle mezheplerden tamamen farklı bir hüküm beyan etmiştir. Ancak Afgan Medeni Kanunu Ca'feri mezhebinden hiçbir şekilde istifade etmemiştir. Bunun sonucunda Afganistan'da uygulanmak üzere Ca'feri Aile Hukuku Kanunu çıkartılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Afgan Medeni Kanunu, Hanefi mezhebi, Ca'feri mezhebi Evlilik.

ABSTRACT

Name and surname: Haji Mohammad HAMID

University : Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : Basic Islamic Sciences

Branch : Islamic Law

Degree : Master

Page Number : 164

Degree Date : 28 / 06 /2018

Supervisor : Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

MARRIAGE CONTRACT IN THE AFGHAN CODE COMPARING WITH THE HANAFÎ AND JA‘FARÎ SCHOOLS

In this research, marriage and marriage contract in the Afghan Civil Code is compared with the Hanafî and Ja‘farî schools. The research consists of an introduction, two chapters and a conclusion. The analysis is largely carried out in accordance with the ordering of the Afghan Civil Code. Some topics such as mut‘a marriage which exists in Ja‘farî school but not in the given code are examined.

The Afghan Civil Code substantially depends on the Hanafî school. Thus, it legislated the common opinions of the Hanafî school about marriage contract and its results like other topics. Sometimes it adopts the non-common opinions, and sometimes makes use of other Sunnî schools. Rarely, it renders a totally different judgment considering the favor of its community. However, the Afghan Civil Code does not make use of opinions of the Ja‘farî school. So, the Ja‘farî Family Law is introduced for enforcing in Afghanistan.

Keywords: The Afghan Civil Code, the Hanafî school, the Ja‘farî school, marriage.

ÖNSÖZ

Yüce Allah, önce Hz. Âdem'i daha sonra da Hz. Havva'yı yarattı. Başlangıçta Cennete (Bahçe) yerleştirilen bu ikili, eninde sonunda meskenlerinden çıkarak normal yaşama başlayacak, çoluk çocuğa karışacak böylece nesillerinin devam etmesini sağlayacaklardı. İnsan neslinin devam etmesi ise Âdem ve Havva örneğinde olduğu gibi bir erkek ve bir kadının hayatlarını birleştirmesiyle mümkün olacaktı. Ve bu birlikteliğin belirli kuralları ve sonuçları olacak böylece her iki taraf da haksızlığa uğramayacak, mutlu ve bahtiyar bir şekilde dünyayı imar edeceklerdi. İşte tüm bunların amacına uygun bir şekilde hayat bulması ve bizlerin doğru yolda ilerleyebilmemiz için Allah katından bir takım hüküm ve kurallar gönderildi ve bu kurallar çerçevesinde geçmişimizi geleceğimize aktarmaktayız. Sağlıklı bir aile sağlıklı bir toplumu inşa eder. Çünkü aile toplumun temel taşı ve kişiyle toplum arasında kurulan bir köprüdür.

Evlenmek, insanın en başta gelen ihtiyaçlarındadır. Bu şekilde insan, ruhen ve fiziken hayatın sıkıntı ve çalkantılarında kendini güvende hisseder. Ayrıca evlenen kişiler arasında oluşan sevgi saygı neticesinde yüce Allah'ın murat ettiği sağlıklı nesiller yetişir. Bu ulvi amacın gerçekleşmesi için İslam Hukukçuları, insanın doğumundan ölümüne kadar geçireceği bütün evreleri dikkate alarak çalışmalar yapmışlardır. Özellikle de münâkehât başlığı altında insanların evliliğiyle ilgili konuları kaleme almışlardır. İslam Hukukunun Medeni Kanun olarak benimsendiği Müslüman ülkelerde ise evlenmeyle ilgili tüm konular “el-Ahvalü’ş-Şahsiyye ve Ahkâmü'l-Üsra” başlığı altında incelenmektedir. Türkiye’de Aile Hukuku olarak bilinen bu alan Farsça konuşan ülkelerde Hukuk-i Hanevâde olarak isimlendirilmektedir. Bu çalışmada aile hukukunun bir bölümü olan evlenme akdi ve hukuki sonuçlarıyla ilgili Afgan Medeni Kanunu’nun hükümleri Hanefî ve Ca’ferî mezhepleriyle mukayeseli olarak ele alınacaktır.

Çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde evlenme akdinin dil ve terim anlamlarının yanı sıra akdin temel unsurları ve geçerlilik şartları incelenmiştir. Ayrıca sahih, fasit, batıl akitle mut’a nikahı ve bunlardan doğacak neticeler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise sahih evlenmeden meydana gelen mehir, mesken ve nafaka ile ilgili hükümler detaylı bir şekilde kaleme alınmıştır. Son olarak çalışmamız, kısa özeti mahiyetindeki sonuç ve değerlendirme kısmıyla son bulmuştur.

Bu çalışmada, hem kaynak hem de yöntemin belirlenmesinde değerli görüş ve fikirlerinden çokça istifade ettiğim ve çalışmanın hazırlanması safhasında hiçbir fedakârlığı esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. H. İbrahim Acar’a sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca kıymetli görüşleriyle çalışmanın hazırlanmasında katkıda bulunan diğer hocalarıma da teşekkür ediyorum.

Haji Mohammad Hamid

Bursa-2018

İÇİNDEKİLER

TEZİN ONAYI	ii
YEMİN METNİ.....	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	i

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ, METODU VE KAYNAKLARI

I. KONU VE AMAÇ.....	1
II. METOT	3
III. KAYNAKLARI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NİŞAN VE EVLENME AKDİNİN ŞARTLARI

I. NİŞAN	4
A. NİŞANIN HÜKÜM VE ŞARTLARI.....	4
B. NİŞANDA VERİLEN HEDİYELERİN İADESİ	7
II. EVLİLİK AKDİ, ŞARTLARI VE TESCİLİ.....	10
A. EVLENME AKDİNİN RÜKÜN VE ŞARTLARI	11
1. Evlenme Akdinin Rükünleri.....	11
2. Evlenme Akdinin Kuruluş/İn'ikad Ve Sıhhat Şartları	14
a. Ehliyet.....	15
b. Meclis Birliği.....	19
c. Şahitlerin Bulunması	20
d. Evlenme Engelinin Bulunmaması	23
1. Sürekli Evlenme Engelleri	24
2. Geçici Evlenme Engelleri	35
3. Evlenme Akdinin Sıhhat Şartları	55
4. Evlenme Akdinin Yürürlük (Nefaz) Şartları	56

5. Evlenme Akdinin Bağlayıcılık (Lüzûm) Şartları.....	58
6. Evlilikte Vekâlet	66
B. EVLENME AKDİNİN TESCİLİ	71
III. MUTEBERLİK AÇISINDAN EVLİLİK ÇEŞİTLERİ VE SONUÇLARI.....	74
A. SAHİH EVLİLİK VE SONUÇLARI	74
B. FASİT EVLİLİK VE SONUÇLARI.....	76
C. BATIL EVLİLİK VE SONUÇLARI	77
D. MUT'A NİKÂHI	78
1. Mut'a Nikâhının Hükümü.....	79
2. Mut'a Nikâhıyla Daimi Nikâh Arasındaki Benzerlik Ve Farklılıklar.....	87
E. ŞİĞAR NİKÂHI.....	91

İKİNCİ BÖLÜM

EVLENME AKDİNİN HUKUKİ SONUÇLARI

I. MEHİR.....	93
A. MEHRİN TANIMI, TARİHİ VE HİKMETİ.....	93
B. MEHRİN VACİP OLMASININ DELİLLERİ	96
1. Kur'an	96
2. Sünnet.....	97
C. MEHRİN GEÇERLİLİK ŞARTLARI.....	99
D. Mehrin Kocaya Vacip Olması.....	101
E. MEHRİN MİKTARI	103
F. MEHRİN KISIMLARI.....	108
1. Mehr-i Müsemma.....	109
a. Mehr-i Mu'accel	110
b. Mehr-i Mü'eccel	112
2. Mehr-i Misil	113
3. Mehr-i mut'a	118
4. Mehri's-Sünne.....	119
G. Kadına Mehir Hakkı Kazandıran Durumlar.....	119
1. Zifaf.....	119
2. Eşlerden Birinin Ölümü	121
3. Halvet-i Sahiha (Karı-Kocanın baş başa kalması)	123
a. Hakiki Engel	124
b. Tabii Engel.....	125
c. Şer'î Engel	125
H. Kadının Mehrin Yarısını Aldığı Durumlar	126
I. Kadının Mehir Hakkını Kaybettiği Durumlar	128
1. Fesih.....	128
2. Hibe.....	129
3. Muhalea.....	130
4. Fasit Nikâh Sonucu Ayrılık	131

II. NAFKA	133
A. NAFKANIN TANIMI VE MEŞRUIYETİ.....	134
B. NAFKANIN SEBEP VE ŞARTLARI	137
C. EVLİLİK NAFKASI VE KAPSAMI.....	141
1. İaşe (yiycek)	142
2. İbate (Mesken).....	144
3. Giyim-Kuşam	146
4. Hizmetçi Masrafları.....	147
5. Sağlık Giderleri	149
D. NAFKANIN DÜŞMESİ	152
1. Kadının Küçük Olması.....	154
2. Kadının İtaatsiz olması (Naşize)	154
3. Kadının Mürted olması.....	155
4. Kadının Sefere Çıkması	155
5. Kadının Çalışması	155
SONUÇ	158
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a. yer.	: Aynı yer
AMK:	: Afgan Medeni Kanunu
bs.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
b. İbn.	: Oğul, Oğlu
CAHK:	: Ca'feri Aile Hukuku Kanunu
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicri
H.z.	: Hazret
haz.	: Hazırlayan
İFAM.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Dergisi
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
md.	: Madde
y.y.	: Yayın yeri yok
t.y.	: Basım tarihi yok
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arası
sy.	: Sayı

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ, METODU VE KAYNAKLARI

I. KONU VE AMAÇ

Bu çalışmamızda, Afgan Medenî Kanunu'nun evlenme ile ilgili hükümlerini Afganistan'da uygulama alanı bulan Hanefî ve Ca'ferî Mezhepleriyle mukayeseli olarak inceleyeceğiz.

İslam, dünya ve ahiret mutluluğunu amaçlayan, vadeden bir dindir. İnsanların her iki dünya saadeti için gerekli hükümleri getirmiş, uyulduğu takdirde huzur ve mutluluğun söz konusu olacağını bildirmiştir.

Evlilik, insanların huzurlu ve mutlu olabilmeleri için gerekli araçların en önemlisidir. Kur'an ve Sünnet evlilik ile ilgili hükümlere diğer konulara nispetle daha geniş ve açık bir şekilde yer vermiştir. Evlilik ile ilgili hükümlerin bir kısmında ittifak meydana gelmişken bazı nassların manaya delaleti bazılarının ise sübutu zanni olduğu içindir ki fukaha zaman zaman ihtilaf etmişlerdir. Anlama ve kavrama kabiliyeti insandan insana değiştiği için bu ihtilaflar normal karşılanmalıdır.

İslamî hükümleri uygulayan devletler medeni kanunlarını, ülkelerinde yaygın olan mezhebi esas alarak oluşturmaktadır. Bu çerçevede Afganistan İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu da ülkede yaygın olan Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak zaman zaman Hanefî Mezhebinin görüşlerinin dışında az da olsa diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Çok nadir de olsa Afganistan'da yaygın olan örf ve âdete binaen hükümler verilmiştir. Elbette bu gibi ictehadlar bazı hükümlerin örfî olmasından kaynaklanır. Afgan Medeni Kanunu toplam 2416 maddeden oluşmaktadır. Birinci fasılda, kanunun uygulanması, hak ve hakların elde edilmesi gibi konular ele alınmıştır. İkinci fasılda ise, aile hukuku ile vakıf ve işlemleri incelenmiştir. İlgili faslın 60-130. maddeleri – ki çalışmamızın konusudur – nişan, evlilik ve mehirle ilgilidir.

Afganistan'da önemli ölçüde yaygın olan bir diğer mezhep ise Ca'ferî mezhebidir. Afganistan'da Caferî mezhebi mensupları 2006 yılına kadar Caferî aile hukuku olmadığı için mahkemelerde Afgan Medeni Kanunu/Hanefî Mezhebine hükümlerine göre yargılanıyordu. Yapılan girişimler sonucu 2006'da başlayıp yaklaşık bir yıllık bir çalışma sonucu hem Caferî mezhebi hem de Afganistan'da yaşayan Şiiilerin örf ve adetleri de dikkate alınarak 2007-2008

yılında “Kanun-i Ahval-i Şahsiye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan” adıyla parlamento onayından geçerek Ca’feri Aile Hukuku yasalaşmıştır.¹

Konunun Afganistan’da yaygın olan iki mezhep açısından incelenmesi ise şöyle açıklanabilir:

Afgan Medeni Kanunu yüksek oranda Hanefî Mezhebini esas almaktadır. Fakat ülkede Ca’feri Mezhebi mensuplarının nüfus oranı da azımsanmayacak derecededir. Şii âlimleri son yıllarda önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların en önemlisi şüphesiz yukarıda da bahsettiğimiz Ca’feri Aile Hukuku Kanunudur. Bu kanun, çıkarılırken büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Öncelikle ülke nüfusunun büyük oranda Sünnî-Hanefî olması sebebiyle ilgili kesim buna karşı sert muhalefet göstermiştir. Bu muhalefet sadece taknin sürecinde değil parlamento onayından geçtikten sonra da devam etmiş ve uygulanmaması için büyük çaba sarfedilmiştir. Muhalefet sadece Sünnî kesim tarafından yapılmamıştır. Bir grup Şîî kadın hakları savunucuları, kanunun insan haklarına aykırı ve kadını ikinci planda tuttuğu gerekçesiyle sert tavır almışlardır. Diğer bir grup ise kanuna tam destek vererek yaygınlaşması için çaba sarf etmişlerdir. Kanuna yapılan itirazlar sadece ülke içiyle sınırlı kalmamıştır. Nitekim ABD menşeli bazı yayın organlarının da kışkırtmasıyla uluslararası camiadan da büyük tepkiler gelmiştir. Öyle ki dönemin Birleşmiş Milletler Afganistan insan hakları komite başkanı Nivi PİLİ dönemin devlet başkanı Hamid KARZAI’ye bu kanunu onaylamaması yönünde baskı yapmıştır. Ancak bütün bu itirazlara rağmen kanun yürürlüğe girmiştir.²

Bu yasayla birlikte Ca’feri Mezhebi mensupları artık kendi benimsedikleri mezhep görüşüyle hukuki işlemlerini yürütmeye başlamışlardır. Ca’feri Aile Hukuku Kanunu genel olarak üç bölüm, on sekiz fasıl ve iki yüz elli üç maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel hükümler, ehliyet, gaiplik, hacr ve velayet mevzuları ele alınmıştır. İkinci bölümde kız isteme, nişan, nikâh, nikâhın sıhhat şartları, evlenme engelleri, nikâh akdinin sonuçları, boşanma, nafaka ve nesep konularına yer verilmiştir. Son bölümde ise vasiyet, miras, vakıf, vakıf menfaatlerinin kullanımı ve hibe konuları ele alınmıştır.

Ca’feri Aile Hukuku Kanunu’nun ikinci maddesi gereğince, Afganistan İslam Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi, mahkemelere Şîî hâkim tayin etmek suretiyle ilgili yasaları uygulamaya başlamışlardır.

¹ “Kanun-i Ahval-i Şahsiye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan”, (2007), s. 1.

² Azam Sistani, *Kanun-ı Ahval-ı Şahsiye-i Ehl-i Teşeyyu’i Ve Nigahî Be Hukuk-i Zen Der İslam*, Germeny: Afghan Germen Online, 2009.

Çalışmamızda, Afgan Medeni Kanunu'nun Hanefi mezhebiyle ne kadar uyum içinde olduğunu ve ne oranda uygulandığını ayrıca Ca'feri mezhebi ve Ca'feri Aile Hukuku Kanunıyla aralarındaki ihtilaf ve ittifakların tespiti amaçlanmaktadır.

II. METOT

Konu incelenirken öncelikle Afgan Medeni Kanunu'ndaki düzenlenmiş biçimi ile ilgili bilgi verildikten sonra konuyla alakalı maddeler aktarılacaktır. İkinci aşamada ise, bu maddelerin İslam Hukuku/Hanefi mezhebine uygun olup olmadığı incelenecektir. Bu arada ilgili ayet ve hadislerin gerekli görüldüğü takdirde Arapça metniyle birlikte Türkçe meali zikredilecektir.

Daha sonra Ca'feri Aile Hukuku Kanun'unun ilgili maddeleri beyan edilecektir. Keza bu kanun'un Ca'feri mezhebine uyup uymadığına değinilecek, konunun önemine binaen gerektiğinde İran Medeni Kanun'una da başvurulacaktır.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu arasında – bir takım örfi hükümler ve bölgesel tercihler hariç – herhangi bir fark yoktur. Her iki kanun da Ca'feri mezhebinin meşhur görüşü esas alınarak hazırlanmıştır.

III. KAYNAKLARI

Evlilik müessesesi tüm ülkelerin kanunlarında yerini almıştır. Böyle mühim bir meseleyi İslam Hukukunun atlaması elbette düşünülemez. Bu sebeple de konuyla alakalı sayısız denebilecek derecede kitap ve makaleler mevcuttur. Milletlerin benimsediği din veya hukuk normlarına göre ülkeler kendi kanunlarını oluştururlar. Afgan Medeni Kanunu da ülke nüfusunu esas alarak ağırlıklı olarak Hanefi mezhebinin görüş ve fetvaları dikkate alınarak düzenlenmiştir. Gözlem ve çalışmalarımız sonucu daha önce benzeri bir yüksek lisans tezinin “Hanefi ve Caferi Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi” adıyla, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet YAMAN hocanın danışmanlığında Hamidullah QEYAM vasıtasıyla çalışıldığı bunun dışında herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı tarafımızca tespit edilmiştir. Çalışmamızda her iki mezhebin temel kaynaklarından yararlanılacak zaman zaman da – yukarıda da ifade edildiği gibi – İran Medeni Kanununa başvurulacaktır. Konu ile ilgili Türkçe, Farsça kitaplardan, bazı makale ve ansiklopedi maddelerinden faydalanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİŞAN VE EVLENME AKDİNİN ŞARTLARI

I. NİŞAN

Nişan veya evlenme sözü hemen hemen bütün toplumlarda var olan bir gelenektir. Düğün öncesi tarafların tanışmasına sebep olan bu gelenek coğrafi ve etnik kökene göre farklılık arz edebiliyor. Kimi toplumlarda en az evlenme kadar öneme sahip olan nişan bazı toplumlarda ise sadece ön tanışma olarak biliniyor. Bu vesileyle nişan veya evlenme sözünün Afgan toplumundaki yeri ve önemine binaen çalışmamızın bu kısmında bu konuyu ele alacağız.

A. NİŞANIN HÜKÜM VE ŞARTLARI

Afgan Medeni Kanunu'nun nişan ve geçerlilik şartlarıyla ilgili maddeleri şu şekildedir: Nişanlılık, ancak başkasının nikâhı altında veya iddetinde olmayan kadınla yapılabilir. (md. 62.)

Ric'î veya bain talak iddeti bekleyen kadına hiçbir şekilde evlilik teklifinde bulunulamaz. Ancak ölüm iddeti bekleyen kadına üstü kapalı bir şekilde evlenme teklifinde bulunulabilir. (md. 63.)

Nişanlılık, evlenme sözüdür, taraflardan her biri istediği zaman vazgeçebilir. (md. 64.)

Çalışmamızın bu bölümünde evlilik akdinin ilk adımı olan kız isteme ve nişan konusunu ele alacağız. “Evlenmeleri caiz olan iki kişinin birbirleriyle evlenmeyi karşılıklı olarak vaad etmeleri”³ anlamına gelen nişan ve bunun sonucunda ortaya çıkan nişanlılık ilişkisine hemen hemen bütün toplumlarda rastlanır. Afgan Medeni Kanunu'nun 64. maddesinde nişan şöyle tanımlanır. “Nişanlılık, evlenme sözüdür, taraflardan her biri istediği zaman vazgeçebilir”. Bu kanunun 62. maddesi nişanın geçerlilik şartlarını şu şekilde düzenlemiştir. “Nişan, ancak başkasının nikâhı altında bulunmayan ve iddet beklemeyen bir kadınla yapılabilir”. Buna göre nişanlanmanın geçerli olabilmesi için, kadın, başkasının nikâhı altında veya boşanma sebebiyle iddet bekliyor olmamalıdır. 63. madde de “Ric'î veya bain talak sonucu iddet bekleyen kadına açık veya üstü kapalı, ölüm iddeti bekleyen kadına ise açık bir şekilde evlenme isteğini bildirmek caiz değildir” şeklinde düzenlenerek boşama sonrası iddet bekleyen kadına evlilik teklifi yapılmamasını ölüm iddetini bekleyen kadınlara ise üstü kapalı bir şekilde evlilik

³ H. İbrahim Acar, “Nişan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2007, c. 33, ss. 152-54.

telkininde bulunmayı uygun görmüştür. Kanun, bu şekilde ölüm iddetinde olanlara nişan olmasa dahi üstü kapalı evlilik teklifinin yapılabilmesinin önünü açmıştır”.⁴

Bu konuyla ilgili olarak Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: *Bu kadınlara(iddet süreleri içinde) evlenme isteğinizi üstü kapalı bir şekilde veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşru söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşılmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O’ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, Halîmdir.*⁵

Afganistan Yüksek Mahkemesi (Stere Mahkeme) tarafından aylık olarak yayınlanan *Mecelle-i Kaza* adlı dergide, Afgan Medeni Kanunu’nun mahkemeler yoluyla uygulanan maddelerinin tahlil ve açıklamaları yayınlanmaktadır. Derginin 2008 yılı Şubat-Mart sayısında yer alan bir makaleye göre, başkası tarafından evlilik teklifi yapılan kadın Afgan Medeni Kanunu’nun 62. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle başkası tarafından istenmekte olan kadına, bu kadın ilk teklife tamamen olumsuz bir yanıt verinceye kadar ikinci bir teklifin yapılması asla doğru değildir. Medeni Kanun’da açıkça belirtilmemekle birlikte uygulama bu şekildedir.⁶ Bir kimsenin evlilik teklifi üzerine başka bir teklifin yapılmaması aşağıda aktaracağımız hadiste de yer almaktadır. Binaenaleyh Afgan Medeni Kanunu bir konuyu hükme bağlarken sadece Hanefî mezhebinin fıkıh literatüründen yararlanmamaktadır. Aynı zamanda ilgili ayet ve hadisleri de dikkatle incelemek suretiyle bölgenin ihtiyacına cevap vermeye çalışmaktadır.

Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *Mü’min mü’minin kardeşidir, bu sebeple kardeşinin satışı sırasında hile yapıp müşterisini elinden alması keza kardeşinin istemekte olduğu kadını, kadın tamamen reddetmedikçe istemesi asla helal değildir.*⁷ Bu hadise binaen Afganistan Yüksek Mahkemesi başka biri tarafından evlilik teklifinde bulunulan kadının istenmesini kesinlikle yasaklamıştır. Nitekim İslam Hukukçuları da bu ve benzeri hadislerle binaen başkası tarafından istenmekte olan kadına evlilik teklif götürülmesine cevaz vermezler.⁸

⁴ Nisar Ahmed Melikzey, “Nikâh ve Ahkam-ı Mühim-i Ân Der Fıkh-i İslamî Ve Kanun-ı Medeni”, *Mecelle-i Kaza*, sy. Nisan-Haziran (2010), ss. 19-21.

⁵ el-Bakara, 235.

⁶ Abdulbasir Fâyiz, “Seyrî Der Kanun-ı Medeni Afganistan”, *Mecelle-i Kaza*, sy. Şubat-Mart (2008), ss. 54-65.

⁷ el-Haccac Ebu’l-Hasan en-Nisaburi Müslim, *Sahih-i Müslim*, Beyrut: Dar-u İhyai’t-Türasi’l-Arabi, t.y., Nikah, 6.

⁸ Ebu İbad Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *el-Fıkhü’l-İslami ve Edilletühu*, Dımaşk: Daru’l-Fikr, t.y., c. 9, s. 6494.

Afganistan’da yaşamakta olan Şîî/Ca’ferî mezhebi müntesipleri için Caferî mezhebi esas alınarak hazırlanan Ca’ferî Aile Hukuku Kanunu nişanı tanımlarken, yine aynı mezhebin devlet kanunu halini alan İran Medeni Kanunu ise sadece nişanın geçerlilik şartları ve sonucuna yer vermiştir.

Ca’ferî Aile Hukuku Kanunu’nun nişan ve geçerlilik şartlarıyla ilgili maddeler şu şekildedir;

Kız isteme, erkek veya kadının birinin diğerine evlenme teklifinde bulunmasıdır. (md. 143.)

Kız istemede şu şartların dikkate alınması gerekir;

1) İstenilecek kadında herhangi bir nikâh engeli olmamalı, kadın başkasının iddetinde de bulunmamalıdır.

2) Erkek, kadın veya bu ikisinin vekilleri ehliyet sahibi olmalıdır. (md. 144.)

Başkasının evlilik teklif ettiği kadına evlilik teklifinde bulunmak kesinlikle haramdır; ancak bu durumda nişan veya nikâh meydana gelmişse geçerlidir. (md. 145.)

Nişan, kadın veya erkeğin birbirleriyle evlenmeleri konusunda karşılıklı anlaşmalarıdır. (md. 146.)

Evlilik sözleşmesi veya nişan(vaatleşmesi), ister akit sırasında şart koşulsun ister – nişanlılık gibi – ayrı bir sözleşmeyle karara bağlansın hiçbir şekilde tarafları bağlayan bir akit değildir ve bağlayıcı olması da istenemez. (md. 147.)

Nişanlandıktan sonra taraflardan biri evlenmeden vazgeçerse, vazgeçen taraf evliliğe zorlanamaz, yapılan bazı harcamaların(ulaşım, verilen hediyeler/tatlılar vs.) tazmini de istenemez. (md. 148.)

Eğer taraflardan biri herhangi bir meşru delili veya geçerli bir özrü – ki hâkim tarafından teyit edilmelidir – olmadan sözleşmeyi feshederse, karşı tarafın evlenmek ümidiyle yaptığı kimi zaruri masrafların tazminiyle mükelleftir. (md. 149.)

Nişanlıların, birbirlerini tanımaları, ahlak ve yaşantılarından haberdar olmaları için görüşmeleri – meşru sınırlar çerçevesinde olmak şartıyla – caizdir. (md. 150.)

Bu Kanununa göre “kız isteme, erkeğin bir kadına evlilik teklifidir”.⁹ İran Medeni Kanunu kız isteme ve nişanı ayırmazken Ca’ferî Aile Hukuku kanunu bu iki kavramı birbirinden ayırarak yasalaştırmıştır. İlgili kanunun 143, 144 ve 145. maddeleri kız isteme ve geçerlilik şartları, 146. 147. 148. 149. ve 150. maddeleri ise nişan, nişanın bozulması,

⁹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 143.

nişanlıların görüşmesi ve hakimin takdir edeceği bir takım tazminatla ilgilidir. Her ne kadar nişan tarafları bağlayan bir akit olmasa da Ca'ferî Aile Hukuku Kanunu nişana ayrı bir önem atfetmiş ve bağlayıcı olmadığı halde üzerinde önemle durmuştur.

Evlilik teklifi yapılan bir kadına ikinci bir evlilik teklifinin yapılamayacağı konusunda Caferi mezhebi Hanefi mezhebiyle hem fikirdir. Dolayısıyla ikinci bir teklifin yapılması mutlak surette haramdır. Ancak böyle olmakla birlikte ikinci teklif sonrasında yapılabilecek nişan ve evlilik akdi geçerli olur.¹⁰ Ca'ferî Aile Hukuku Kanunu'na göre nişan bağlayıcı olmayan bir akittir. Bağlayıcı olma şartı konulsa bile nişan bağlayıcı olmaz.¹¹

B. NİŞANDA VERİLEN HEDİYELERİN İADESİ

Hediye, saygı ve sevgiyi artıran bir unsur olarak nişanın olmazsa olmazıdır. İnsanlar gönlündeki bir nesneyi ona bir anlam atfederek karşı tarafa takdim eder böylelikle saygı ve sevgisini açığa vurmuş olur. Nitekim kız isteme ve nişanlılık döneminde akrabalar birbirlerine hediyeler vererek karşılıklı olarak mutluluklarına ortak olurlar. Afganistan'da yıllar süren iç savaşa rağmen insanlar bu uygulamayı unutmamıştır. Afganistan'da yaşayan insanların kendilerine özgü örf ve adetleri vardır. Kimi örf ve adetler benzer olsa da farklı gelenekler de mevcuttur. Kimi bölgelerde nişan, evlenme ve evlendirme sözü en az nikâh kadar bağlayıcıdır. Elbette bu bağlayıcılık örfidir. Dolayısıyla nişandan dönme olayına hemen hemen hiç rastlanmaz.

Farklı etnik grupların dolayısıyla da farklı örf ve geleneklerin olduğu Afganistan'ın evlilikle ilgili örf ve adetlerini yazmaya çalışmamız, tezimizin hacmini artıracığından bir bölgeyi örnek almakla yetineceğiz. Bu çerçevede yaşadığımız bölgenin-kuzey Afganistan- bazı örf ve geleneklerine burada kısaca işaret etmeye çalışacağız. Bölgenin örfünden bahsetmemizin sebebi Mecelle 43. Madde¹² de olduğu gibi bir takım yerleşik adetlerin aksinin yapılamaması/yapılmamasından dolayıdır. Yani kimi örf ve adetler dünyanın her yerinde olduğu gibi Afganistan'da da Kanun'dan daha fazla etkilidir. Bu nedenle kısaca bahsetmemizde fayda gördük.

Afganistan'ın kuzey bölgesinde nüfus oranı itibarıyla Farslar (Tacik/Dari), Türkler (Türkmen-Özbek), Peştunlar ve Hazaralar yaşamaktadır. Bu milletlerin hepsinde nişanlanma geleneği mevcuttur. Özellikle Fars/Tacik/Dari kökenli, kimi Peştun, Hazara (şehir sakinleri

¹⁰ a.yer, md. 145.

¹¹ a.yer, md. 146-147.

¹² المعروف عرفا كالمشروط شرطا Örfen benimsenen şey (önceden) şart koşulmuş gibidir.

özellikle de başkent Kâbil ve merkezi illerde yaşayan Hazaralar) ve bazı Özbeklerde nişan töreninde nikâh akdi de yapılır ve her ne kadar zıfaf gerçekleşmezse de düğüne kadar tarafların görüşmeleri devam eder. Aslında nikâh nişan döneminde tarafların rahatça görüşebilmelerini sağlamak için başvuru bir yöntemdir. Her ne kadar nişandan dönme/ayrılma durumu olmasa da, böyle bir olay eğer gerçekleşirse ister istemez kadın mağdur olmaktadır. Gerçi bu durum toplumdaki topluma değişir ve Afganistan'da zikrettiğimiz bölge ve etnik gruplarda uygulama böyle olmakla birlikte İslam Hukukçuları nişanlılık döneminde nikâhın kısılmasını bir takım olumsuz sonuçlardan dolayı uygun görmezler. Şöyle ki; eğer düğün yapılmadan ayrılık gerçekleşirse kadın mağdur olmakta ve hiçbir şey talep edememektedir.

Nişanın bozulması halinde hediyelerin durumu ile ilgili olarak Afgan Medeni Kanununda şu bilgiler yer almaktadır. Kanunun 65. maddesi konuyu şu şekilde hükme bağlamıştır. “Eğer taraflardan kadın nişandan vazgeçerse, erkek verilen hediyelerin – hediyelerin mevcut olması şartıyla - aynısını veya kıymetini geri isteyebilir. Ancak nişandan vazgeçen taraf erkek olur veya hediye kullanılmış veyahut da verilen hediyeler kaybolmuşsa hiçbir şekilde hediyelerin iadesi istenemez”. Buna göre nişanlılık döneminde erkek tarafı kız tarafına bir takım hediyeler verse daha sonra da ayrılık kadından kaynaklansa bu durumda erkek tarafı verdikleri hediyeleri geri alabilir. Ancak hediyeler mevcut değilse bedelini talep eder. Şayet nişanın sona erdirilmesi erkek tarafından kaynaklanıyorsa bu durumda verilen hediyeler geri alınmaz.

Hanefilere göre nişanlılık döneminde verilen hediyelerin durumunun hibe gibi olmasından dolayı hibenin iade şartları geçerlidir. Eğer telef olmamış, değişikliğe uğramamış ve kullanılmamışsa hediyeler hukuken geri alınabilir aksi takdirde geri alınmaz.¹³ Çünkü verilen hediyein yok olması, kullanılması veya değişikliğe uğraması geri alınmasına engeldir. Bu sayılan engellerin olmaması durumunda hediye eden kişinin vermiş olduğu hediyelerini geri alması Hanefilerce dinen hoş görülmez.¹⁴ Bu konuda 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de Hanefilerin görüşünü esas almıştır. İlgili maddede “...hediye olarak tarafeynin yekdiğerine verdiği şeyler hakkında hibe ahkâmı cereyan eder”,¹⁵ denilmiştir.

Eğer ayrılığın sebebi erkek ise yine verilen hediyeler geri alınmaz. Burada Afgan Medeni Kanunu Hanefi mezhebinin müfta bih görüşüne ek olarak Maliki mezhebinin konu ile ilgili iki görüşünden müfta bih olan görüşünü tercih etmiştir. Nitekim Maliki mezhebine göre

¹³ ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6510; Nuri Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016, c. 1, s. 123; H. İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 1. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2014, s. 31.

¹⁴ Muhammed Fevzi Feyzullah, *Nazariyyetü'd-Damân fi'l-Fıkhî'l-Âmm*, Kuveyt, 1986, s. 61.

¹⁵ “Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, (1917), md. 2.

nişanı bozan taraf erkek olursa verdiği hediyeleri geri alamaz.¹⁶ Afgan Medeni Kanunu Hanefilerin görüşüne ek olarak Malikilerin bu görüşünü de kanunlaştırmıştır. Bunun nedeni Afgan toplumunda nişanlıların kolay kolay ayrılmamalarıdır. Ayrırlarsa da erkeğin sebep olması durumunda söz ve nişan yapıldıktan sonra hediye olarak ne veriyse hiçbirinin iadesini isteyemez.

Hediyelerin geri alınabilmesinin bir diğer şartı da hediyeler verildiğinde tarafların resmen nişanlı olmalarıdır. Örneğin, taraflar hediyeleştikleri vakit aralarındaki nişanın meşru olmadığını farkındaysa hediyeleri geri isteyemezler. Aralarındaki nişanın hükümsüz olduğundan bihaber veya tarafların ölüm veya evlenme dışında kalan sebeplerden biriyle sonlanmışsa hediyeler geri istenebilir.¹⁷

Nişanlılık döneminde verilen hediyelerin iadesi meselesi Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nda da yerini almıştır. İlgili kanununun 151. maddesine göre şu üç şartın bulunması halinde hediyeler geri istenebilir.

1- İstihlaki malların ayn'ı nişanlılığın sona ermesinden önce telef olmamışsa. Yani tüketilebilen mallar nişanlılığın sona ermesinden önce mevcut ise.

2- Örfen korunan ve telef olmayan tüketilmeyen malların ayn'ı mevcut ise. Örneğin, hediye olarak verilen takı vb. eşyalar.

3- Eğer verilen hediye örfen korunması gereken bir mal olup hediyeyi alan tarafın kusuru sonucu mal telef olmuşsa, bu malların misli veya satın alındığı günün kıymeti talep edilebilir.¹⁸ Örneğin, nişan günü kıza takılan bir alyans yüzük, kızın ihmali sonucu kırılmış veya kaybolmuşsa; kız tarafının ya bir benzerini ya da satın alındığı günün kıymetini erkek tarafına vermesi gerekir.

Konu ile ilgili İran Medeni Kanunu'nun 1037. maddesi de aynı hükümleri içermektedir.¹⁹

Her ne kadar Afgan Medeni Kanunu nişanla ilgili konuları hükme bağlamış olsa da, insanlar kanunlardan daha yaygın olan örf ve adetlerinin gerekli gördüğü hususları yerine getirmektedir. Hal böyle olunca da aile reislerinin kararıyla birbirlerini tam olarak tanımayan iki kişi nişanlanabilmekte, istemedikleri halde evlendirilmektedir. Nişan yapıldıktan sonra her

¹⁶ Ebi'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr Alâ Akrabi'l-Mesâlik İla Mezhebi'l-İmam Mâlik*, Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y., c. 2, s. 348.

¹⁷ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, c. 1, s. 126.

¹⁸ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 151.

¹⁹ *Eğer nişandan sonra taraflar evlilikten vazgeçerse, karşılıklı verilen hediyelerin iadesi istenebilir. Örfen korunması gereken bir hediye/mal alan tarafın kusuru sonucu telef olursa ya benzeri veya kıymeti talep edilebilir. Yalnız hediyelerin yok olmasında alan tarafın kusuru yoksa hediye veren tarafın böyle bir hakkı yoktur.* bkz. Kanun-ı Medeni İran, md. 1037.

iki taraf da nişanı sonlandıramaz. Özellikle kız tarafı. Çünkü böyle bir durumda kız ve ailesi büyük töhmet altında kalmaktadır. Bunlara bir de gereksiz ve masraflı nişan merasimleri eklenince aileler ister istemez büyük sıkıntılara maruz kalmaktadır.

Nişan merasiminde nikâh kıyan aileler ise olumsuzluklardan daha fazla etkilenmektedir. Çünkü bayramlık, nevruluk akraba düğünleri vb. günler için erkek tarafı kız tarafına büyük meblağlar harcamak zorunda kalmaktadır. Nişan töreninde nikâh kıyılmayan aileler bu konuda biraz daha rahattırlar.

II. EVLİLİK AKDİ, ŞARTLARI VE TESCİLİ

Sözlükte birleştirme, bir araya getirme²⁰ ve cinsel ilişki²¹ gibi anlamalara gelen nikâh, fıkıh literatüründe, şer'an aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmeleri dolayısıyla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkilerini ifade eder.²²

Afgan Medeni Kanunu'nun 60-89. Maddeleri evlilik akdiyle ilgilidir. Bu maddeler; nikâh akdinin rükün ve şartları, evlenmeye engel hususlar, evlenme akdinin sıhhat, nefaz (yürürlülük), lüzum (bağlayıcılık) şartları ve muteber olup olmaması yönünden nikâh çeşitleriyle ilgilidir.

Bu kanunun 60. maddesi evlenme akdini şöyle tanımlamaktadır; “Evlilik, kadın ve erkeğin bir aile oluşturma maksadıyla beraber yaşamalarının meşruiyetini ve eşler arasındaki karşılıklı hak ve vecibeleri meydana getiren akittir”. Tanım özellikle ailenin toplum açısından önemine atıfta bulunmuştur. Bu ise ailenin toplumun en küçük parçasını teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra eşler arasındaki hak ve vecibeleri zikretmek suretiyle evlenmenin sadece şehvi arzulardan ibaret olmadığını, aksine temiz ve sağlıklı nesillerin yetişmesi, kadınların kötü niyetli erkekler tarafından alet edilmemesi ve en mühimi de kadınların şeref ve haysiyetinin korunmasına vurgu yapmıştır. Bu ulvî özelliklerin yanında elbette eşlerin birbirlerinden yararlanmak suretiyle cinsel arzu ve isteklerini gidermeleri de evlilik akdinin maksatlarından olarak ifade edilebilir. İnsan tabiatı gereği karşı cinse meyyal

²⁰ Sa'di Ebu-Habib, *el-Kamusu'l-Fikhi Lügaten Ve İstilahan*, Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1988, c. 1, s. 360.

²¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, c. 1, s. 456.

²² Ebu-Habib, *el-Kamusu'l-Fikhi Lügaten Ve İstilahan*, c. 1, s. 360; Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsili, *el-İhtiyâr li-t'alili'l-Muhtâr*, 4. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011, c. 3, s. 81; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2007, c. 33, s. 112.

olarak yaratılmıştır. Bu sebeple bu ihtiyacını bir şekilde gidermek zorundadır. Bu zorunluluk rastgele değil, din ve hukukun mubah kıldığı şekliyle giderilmelidir.²³

A. EVLENME AKDİNİN RÜKÜN VE ŞARTLARI

1. Evlenme Akdinin Rükünleri

Evlenme akdinin rükünüyle alakalı olarak Afgan Medeni Kanunu'nda şu hükümler yer almaktadır:

“Evlilik akdi sarıh lafızlarla yapılan icab ve kabul – ki aciliyet²⁴ ve süreklilik²⁵ bildirir – ile yapılır ve herhangi bir zamanla mukayyet olmaksızın tek mecliste vuku bulur”. (md. 66.)

“Gerçekleşmesi muhal olan bir şarta bağlı olan veya müstakbel bir zaman dilimine izafe edilen evlilik akdi geçersizdir”. (md. 67.)

“Eğer nikâh akdinde, bu kanunun ve evlilik kurumunun amaç ve hedeflerinin aksine bir şart öne sürülse, akit sahih şart batıl olur”. (md. 68.)

Zikredilen bu maddelerde şu üç hususa dikkat çekilmektedir;

1) Akdin temel unsuru (rükünü) olarak tarafların irade beyanına (icab-kabul). Ebu Hanife'ye göre de irade beyanı akdin temel unsurunu oluşturur. Dolayısıyla İmam-ı A'zam'ın görüşü tercih edilmiştir.²⁶

2) İrade beyanının ifade şekli... Yani irade beyanı açık ve anlaşılır bir şekilde hem geçmiş hem de geniş zaman kipiyle icra edilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, irade beyanının bir hüküm ifade ediyor olmasıdır. Dolayısıyla başkasından nakledilen haber cümleleri hüküm ifade etmediği için irade beyanı sayılmaz.²⁷

Afgan Medeni Kanunu nikâh akdinde ittihad-i meclisi benimsediğinden akdin geçerliliğini gelecekteki bir zaman dilimine bağlamayı doğru bulmaz. Çünkü bu durumda meclis birliği ihlal edilmiş olur.²⁸

3) Keza ailenin sağlıklı bir şekilde devam etmesini engelleyen veya aile amaçlarının gerçekleşmesinin önünü tıkayan bir şey şart koşulsa, şart batıl akit sahih olur.²⁹

²³ Abdulbasir Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, Kabil: Puruje-i Umûr-i Adlî Ve Kazâi Afganistan, 2008, c. 1, s. 66; Firuzan Kasimî, “İzdivac”, *Mecelle-i Kaza*, 2001, s. 96.

²⁴ Afgan Medeni Kanunu'nun “aciliyet” sözcüğünden kastı, akdin hemen münakit olmasıdır. Yani gelecekte vuku bulacak bir olaya veya bir zaman dilimine bağlanmamasıdır.

²⁵ A.M.K'ya göre evlilik akdi belirli bir zaman dilimi için sınırlı olmamalıdır. Çünkü aksi halde mut'a yapılmış olur ki mut'a sahih bir evlilik değildir.

²⁶ Kasimî, “İzdivac”, s. 98.

²⁷ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, ss. 87-88.

²⁸ “Kanun-i Medeni Afganistan”, c. § 1 (1978), md. 67.

²⁹ a.yer, md. 68.

Örneğin, belirli bir süre zarfında eşlerden her birinin akdi feshetme yetkisine sahip olması veya ikinci evliliği yapan bir kimseye, ikinci hanımın “eğer evliysen birinci hanımını boşa” demesi geçersiz şarttır. Yukarıda zikrettiğimiz üç madde evlilik akdinin temel unsuru olan irade beyanını, akdin müstakbel bir zamana bağlanmasını ve hukuken geçerli olmayan şartların öne sürülmesini hükme bağlamıştır.

Rükün, bir akdin vücuda gelebilmesi, var olabilmesi için gerekli olan hususlardır.³⁰ Nikâh akdinin geçerli olabilmesi için rükünlerinde herhangi bir eksiklik olmamalıdır. Nasıl ki bir bina sütunsuz inşa edilemiyorsa akitler de rükünüz inşa edilemez. Dolayısıyla evlenme akdinden söz edebilmek için rükün olarak ifade edilen irade beyanı (icab-kabul) ve tarafların (evlenecek olan kişiler) mevcut olması gerekir.³¹

Nitekim Hanefi mezhebinde de evlilik akdini meydana getiren unsurlar biri irade beyanı ikincisi de taraflar olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca Afgan Medeni Kanunu Hanefilerce de benimsenen, hem geçmiş zaman hem de geniş zaman kipleriyle de irade beyanının meydana geleceği görüşünü benimsemiştir.³² Evlilik akdinin in’ikad (kuruluş) şartlarından olan meclis birliğini de yine aynı madde içinde zikretmiş mamafih in’ikad şartlarından tarafların akit yapabilecek nitelikte olması (ehliyet) meselesini 70 ve 71. maddelerde ele almıştır.

Ca’feri Aile Hukuku Kanunu da 186. Maddesinde nikâh akdini şöyle tanımlamaktadır: “nikâh akdi, taraflardan birinin teklifte (icab) bulunması diğerrinin de sarih/açık lafızlarla ve evlenme niyetiyle kabul etmesiyle meydana gelir”.³³ Bu maddeyi takiben 187. maddede ise nikâh akdinde kullanılan lafızlar başlığı altında evlenme akdinde icab ve kabulde olması gereken şartları şu şekilde sıralanmıştır.

Buna göre evlilik teklifi ve kabulü şu şartları barındırmalıdır:

1. İcab ve kabul inşaî olmalıdır. Yani başkasından nakledilmiş olmamalı, bizzat taraflardan ya da vekilden sadır olmalı ve bir hüküm bildirecek tarzda kurulmalıdır. Şöyle ki, “ben seni karım olarak kabul ediyorum” ya da “seni kocam olarak kabul ediyorum” gibi cümleler kullanılmalıdır. “Ahmet Ayşe’yi karısı olarak kabul ediyor” gibi başkasından nakledilen cümleler kullanılırsa akit meydana gelmez.

2. İcab ve kabul arasında örfen benimsenen sıralamaya riayet edilmelidir. Bu sıralamadan kasıt icab ve kabul arasında akitle alakalı olmayan şeylerin konuşulmamasıdır.

³⁰ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2016, c. 2, s. 89.

³¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 82; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 35.

³² Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Hanefi el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007, c. 2, s. 213.

³³ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 186.

Ancak akdin gerektirdiği bazı Şeylerin konuŐulması icaba zarar vermez. İcab ve kabul arasında ne tür Şeylerin konuŐulacađı ise örfe bırakılmıştır.³⁴

3. Kabul'den önce, İcab'ı hükümsüz kılacak her hangi bir Şey vuku bulmamalıdır. Örneğin: ehliyetin ortadan kalkması vb...

4. Mümkünse (tarafların Arapça bilmesi veya nikâh memurunun/imamın ardından tekrar edebilecek durumda olması halinde) nikâh akdi Arapça yapılmalıdır.³⁵ Mümkün olduğu halde Arapça yapılmazsa akit sahih olmaz.³⁶ Ca'feri fakihlerinin görüşleri bu yönde olmakla birlikte – insanların Arapça bilmemesinden dolayı – Őiî/Ca'feriler irade beyanlarını anadilleriyle ifade etmektedirler.

5. Arapça yapılan nikâh akdin geçmiş zaman siygasıyla yapılmalıdır. Çünkü geçmiş zaman kipi kesinlik ifade eder. Bu görüş Ca'feri mezhebinde genel kabul görmüş bir hükümdür. Ancak emir siygası ve geniş zaman kipleri de eğer evlenme kastediliyor ve bir hüküm ifade ediyorsa caizdir.³⁷

6. İcab lafzı nikâh veya zevac kökünden, kabul lafzı ise قبلت ve رضيت gibi kelimeler olmalıdır.³⁸

Nitekim bu sayılan maddelerin bir kısmı özellikle de 4. ve son madde Şehid-i Evvel'in meşhur eseri “*el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye fî-Fıkhı'l-İmamiyye*”sinde de vurgulanmıştır.³⁹ Bu sebeple sıralamalara çok önem verilir.

Konuyla ilgili İran Medeni Kanunu “örfen benimsenen sıralamayı” akdin sıhhat Şartlarından saymıştır. Dolayısıyla bu sıralamaya riayet edilmese akit gerçekteŐmez.⁴⁰

Bilindiği üzere Ca'ferî mezhebinde iki evlilik Şekli vardır. Biri normal evlilik (süresiz/الدائم/النكاح) diğer de belirli bir zaman dilimini ifade eden ve o süre için geçerli olan müt'a evliliğidir. Bir saat, bir gün, bir ay ve bir yıl gibi. Burada normal evlilik akdinden bahsedeceğiz müt'a'yı – Ca'feri mezhebinin bariz farklılıklarından biri olması nedeniyle – daha sonra ayrı bir başlık altında genişçe inceleyeceğiz.

³⁴ Seyyid Ali el-Hüseyni es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, Beyrut: Daru'l-Muvarrah el-Arabî, 2008, c. 3, s. 19.

³⁵ Seyyid Ali Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fî Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, Kum: Müessesetü Âl-i Beyt, 2003, c. 11, s. 18; Ebu Abdillâh Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye fî Fıkhı'l-İmamiyye*, Beyrut: Daru't-Türas, 1990, c. 1, s. 109.

³⁶ Muhammed Cevad Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi'l-Hamse*, Beyrut: Daru't-Tayyar el-Cedid, 2000, c. 2, s. 295.

³⁷ Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fî Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 12.

³⁸ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 187.

³⁹ Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye fî Fıkhı'l-İmamiyye*, c. 1, s. 109.

⁴⁰ “Kanun-i Medeni İran”, (t.y.), md. 1065.

2. Evlenme Akdinin Kuruluş/İn'ikad Ve Sıhhat Şartları

Afgan Medeni Kanunu'nun 77. maddesi şöyle düzenlenmiştir:

“Nikâh akdinin sahih ve geçerli olabilmesi için şu şartların var olması gerekir:

1) Taraflar veya veliler ya da vekiller vasıtasıyla irade beyanının doğru bir şekilde ifade edilmesi gerekir.

2) Akit sırasında ehliyet sahibi iki şahidin bulunması gerekir. Afgan Medeni Kanunu şahitleri in'ikad şartları arasında incelemektedir.

3) Evlenecek kişiler arasında – daimi veya geçici – evlenme engelinin bulunmaması gerekir”.

Evlilik akdinin meydana gelebilmesi için aslî unsurların yanı sıra bu unsurların geçerlilik kazanabilmesi için bir takım kuruluş “in'ikad” şartlarının da var olması gerekir. Hanefilere göre İn'ikad şartlarını, evlenecek kişilerin ehliyet sahibi olması, meclis birliği ve evlenme engellerinden herhangi birinin bulunmaması şeklinde sıralayabiliriz. Evliliğin temel unsurları ve bunlarda gerekli olan kuruluş şartlarından herhangi birinde eksiklik varsa nikâh akdi meydana gelmez. Böyle bir durumda zıfâ gerçekleşse dahi hukuki netice doğurmaz. Buna göre temel unsur ve in'ikad şartlarından biri yoksa akit batıldır.⁴¹

Afgan Medeni Kanunu “nikâhın sıhhat ve geçerlilik şartları” başlığı altında yukarıda aktarmış olduğumuz üç hususu incelemiştir. Burada Hanefilerden farklı olarak kendine özgü bir ayırımla önce nikâh akdinin rükün ve temel unsurları sonra da Hanefilerce kuruluş ve sıhhat şartları olarak bilinen unsurlar sıralanmıştır. Buna göre Afgan Medeni Kanunu'na bir nikâh akdinin sahih ve geçerli olabilmesi için öncelikle akdi meydana getirecek irade beyanının var olması gerekir. İrade beyanının sahih olması için ya taraflardan ya da (taraflardan baliğ olmayanların) velilerden veyahut tarafların vekâlet verdiği vekil tarafından sadır olması gerekiyor. Dolayısıyla küçük çocuğun, buluğa erdikten sonra velayeti adına velinin ve yetki verilmediği takdirde vekilin irade beyanları geçersizdir.

Keza icab ve kabul şu dört şarttan biri olmadığı zaman geçersizdir. Birincisi, taraflar akit sırasında mevcut ise, akit tek mecliste mün'akit olmalıdır. İkincisi, icab ve kabul birbirine muvafık olmalıdır. Örneğin, bir kimse “kızım Fatma'yı seninle nikâhladım” dediğinde karşı taraf “Hatice'yi kabul ettim” derse nikâh akdi meydana gelmez. Üçüncüsü, teklifte bulunan taraf karşı tarafın kabulünden önce teklifinden vazgeçmemelidir. Dördüncüsü, irade beyanları

⁴¹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 38.

kesin bir şekilde akdi meydana getirecek (inşâî) tümleçlerden oluşmalı. Binaenaleyh gelecek bir zamana veya bir olaya bağlanması akdi batıl kılar.⁴²

a. Ehliyet

Afgan Medeni Kanunu'nun ehliyetle ilgili maddeleri şu şekildedir;

“Evlenme ehliyeti erkekler 18 kızlar 16 yaşını doldurduklarında tam olur”. (md. 70.)

“Eğer kız bu kanunun 70. Maddesinde belirtilen evlenme yaşını doldurmamışsa, evlendirilmesi ya sahih tasarruf yetkisine sahip babası tarafından veya yetkili mahkemece yapılır”. (md. 71/a.)

“15 yaşını doldurmamış kızların evlendirilmesi kesinlikle yasaktır”. (md. 71/b.)

Bu son maddeye göre 15 yaşın altındaki kız çocukları asla evlendirilemez. Burada Afgan Medeni Kanunu Hanefilerin aksine bir hükümde bulunmuştur. Bunun nedeni toplumda halen mevcut olan başlık parası karşılığında henüz buluş çağına gelmiş kızların satılmamasıdır.

Ehliyet, kişinin hak ve yükümlülüklerini yerine getirmesi için muhatap olabilme yetisidir. Bu yetiye sahip olmayan kişilerin yaptıkları tasarruflar mevkuf olup veli/vasisinin iznine tabidir.

Ehliyet biri vücûp diğeri eda ehliyeti olmak üzere ikiye ayrılır. Vücûp ehliyeti, sağ olarak dünyaya gelme şartıyla cenin halinden itibaren başlar kişinin ölümüne kadar kesintisiz devam eder. Cenin devresinde çocuk sadece ilzama (borçlandırma) ehil iken sağ olarak dünyaya geldikten sonra hem ilzama hem de iltizama (borçlanma) ehil olur. Cenin devresindeki çocuğun vücûp ehliyeti eksiktir. Ancak sağ olarak doğar doğmaz tam vücûp ehliyetine sahip olur. Yalnız bu dönemde (gayr-i mümeyyiz) eda ehliyetinden söz edemeyiz.⁴³

Eda ehliyeti, “kişinin dinen ve hukuken muteber olacak tarzda davranmaya ve hukuki işlem yapmaya elverişliliği olarak tanımlanır”.⁴⁴ Bu itibarla kişi eda ehliyetine, akli dengesinin yerinde olması ve tabii buluş alametlerinin ortaya çıkmasıyla sahip olur. Bu alametlerin zuhur etmemesi halinde Ebu Hanife'ye göre kızlarda 17 erkeklerde ise 18 yaş, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise 15 yaşın tamamlanmasıyla hükmen baliğ kabul edilir.⁴⁵

⁴² Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, ss. 72-74.

⁴³ ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 163; Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, Konya: İttifak Holding, 1999, s. 18.

⁴⁴ Şemsüddin Muhammed b. Muhammed (İbn-i Emîr-i Hac) Ebu-Abdillah, *et-Takrir ve't-Tahbir*, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1983, c. 2, s. 164; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 164.

⁴⁵ Alaaddin b. Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1986, c. 7, s. 172; Muhammed Ebu-Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 3. bs., Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1957, c. 1, s. 442; Hayreddin Karaman, “Buluş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 1992, c. 6, s. 414.

Afgan Medeni Kanunu'nun 39. maddesine göre rüşt ve hukuki ehliyet yaşı 18'dir. Bu hem kızlar hem de erkekler için vaz edilmiş genel bir kuraldır.⁴⁶ Nitekim ilgili madde şöyledir: "Rüşt yaşı güneş takvimiyle 18 yaşın tamamlanmasıdır. Reşit kişi akıl sağlığı yerinde ise her türlü hukuki eyleme ehil sayılır".⁴⁷ Ancak kızlar evlilik akdinde bu genel hükümden istisna edilmiş ve 16 yaşını tamamlayan kızların nikâh akdi için reşit sayılacağına hükmetmiştir. Bu hüküm sadece evlilik için geçerli olup diğer hukuki işlemler buna kıyas edilemez.⁴⁸ Burada Afgan Medeni Kanunu Hanefi mezhebinin görüşünü tercih etmeyip toplumun ihtiyacına binaen farklı bir ictihadda bulunmuştur. 15-16 yaş arası kızların velileri tarafından evlendirilmesi Afgan Medeni Kanunu'na göre yasaldır. Fakat 15 yaşını tamamlamayan kızlar asla evlendirilemez. Çünkü ilgili kanuna göre bu yaştaki kızlar baliğa sayılmamaktadır. 15-16 yaş arasındaki kızlar ise baliğa sayılmakla birlikte reşit olmadıkları için hukuki tasarrufları velilerine, velisi bulunmayanların vasilerine bırakılmıştır.

Afgan Medeni Kanunu'nun 71/a maddesindeki "sahih tasarruf yetkisine sahip baba" ifadesinden kastedilen, babanın tam ehliyet sahibi ve babanın kızıyla aynı dinin mensubu olmasıdır. Keza "tam yetkili mahkeme"den kasıt da kızın oturduğu mahallede bulunan mahkemedir.⁴⁹

Hanefi mezhebinin buluş yaşıyla ilgili görüşünü yukarıda aktarmıştık. Burada kadınların kendilerini evlendirebilmeleri meselesini ele alacağız. Çünkü Afgan Medeni Kanunu Hanefi mezhebinin görüşüne binaen genç kızların kendi eşlerini seçmelerine müsaade etmiştir. Bu sebeple bu konuya açıklık getirmek meselenin anlaşılması bakımından isabetli olacaktır.

Hanefilere göre genç kızlar – ailesinin haysiyetine leke getirmeyecek biriyle – kendileri evlenebilirler. Bu hükme varmalarının nedeni aktaracağımız ayet ve hadislerdir. Nitekim Ahzab sûresinin 50. ayetinde Yüce Allah şöyle buyurur: *وامرأة مؤمنة إن وهبت نفسها للنبي إن أراد النبي أن يستنكحها* "...eğer mümin kadınlar kendisini Peygamber'e bağışlarsa, Peygamber de onu nikâhlamak isterse..."

Hanefiler ayeti iki cihetten yorumlamışlardır. İlki kadının irade beyanıyla kendini evlendirebilmesi ikincisi ise, hibe ve türevleriyle nikâh akdinin münakid olacağıdır.⁵⁰ Aynı şekilde Bakara 230. ayetiyle de bu konuyu delillendirirler. "Eğer – üçüncü defa – boşarsa, başka bir erkekle evlenip ayrılmadıkça önceki kocaya helal olmaz. İkinci kocası da boşarsa,

⁴⁶ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 96.

⁴⁷ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 39.

⁴⁸ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 96.

⁴⁹ Süreyya Peykân, "Sebt-i Resmi Nikah Der Mehakim-i Afganistan", *Mecelle-i Kaza*, c. 2011, sy. Mayıs-Haziran (2011), s. 97.

⁵⁰ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 248.

Allah'ın hükümlerine uyacaklarını düşünüyorlarsa birbirleriyle evlenmelerinde herhangi bir beis yoktur. İşte böylece Allah, bilenler için hükümlerini açıklamaktadır". Bu ayet de iki cihetten yorumlanabilir. Bir, nikâh akdi kadına izafe edilmiştir. İki, nikâh (eşler arasındaki) haramlığın sonudur ki, bu ise kadının kendi nefsinin yasağını kendisinin ortadan kaldırmasını gerektirir. Keza iddeti bitmiş kadınlar hakkında "...Önceki kocalarıyla evlenmeleri için onları (kadın) zorlamayın..."⁵¹ buyrulmuştur.

Ayrıca sünnetten de şu hadisi delil getirirler: *“الأيم أحق بنفسها من وليها”* *“Bekâr kadın, kendisi hakkında velisinden daha fazla hak sahibidir”*.⁵² Hanefiler öncelikle “الأيم” kelimesinin anlamı üzerinde dururlar. Bu sözcük ister bakire olsun ister dul kocası olmayan kadına verilen bir isimdir. Ayrıca velayet bir niyabettir. Niyabet ise gerekli olduğunda bir zarurettir. Gayri mümeyyiz çocuklar kendi menfaatlerini tam olarak kavrayamadıkları için, onların menfaatlerini koruyacak bir veliye/vekile ihtiyaç vardır. Ancak buluğa erdikten sonra bu velayet/vekâlet kendiliğinden sona erer ve kişi akıl-baliğ olarak kendi malında her türlü tasarruf yetkisine sahip olur. Daha öz bir ifadeyle söz ve eylemlerinden sorumlu olur. Hanefiler buluğa ermiş kadınları da bu şekilde değerlendirirler. Kadının buluğa ermesiyle birlikte velisinin velayeti kendiliğinden sakıt olur. Hal böyle olunca da kadın kendi nefsi üzerinde tasarruf yetkisine sahip olur.⁵³ Bu delillerden buluş çağına ermiş olan kadınların – dengiyle – kendilerini evlendirmelerinin sahîh ve geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu bülûğ yaşını şöyle tanımlamaktadır: “Kanunen ergenlik yaşı, Şer'an bülûğ alametleri ortaya çıktıktan sonra tespit edilir. Kişi eğer güneş takvimi esas alındığında 18 yaşını doldurmuşsa, ehliyetini zedeleyici veya ortadan kaldıracı bir şey tespit edilmediği sürece ehliyet sahibidir”.⁵⁴ Buna mukabil İran Medeni Kanunu “Güneş takvimiyle 13 yaşını doldurmamış kızlar ile 15 yaşını doldurmamış erkeklerin yaptıkları evlilik akitleri, maslahata binaen ve mahkemece tespit edilmesi halinde velinin iznine tabidir”⁵⁵ demek suretiyle farklı bir görüşü benimsemiştir. Ancak Ca'feri mezhebinin temel kaynaklarında

⁵¹ el-Bakara, 232.

⁵² Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî Ebu-Dâvûd, *Sünen 'ü Ebi Davud*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y., Nikah, 25; Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa b.ed-Dahhak et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi*, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1998, Nikah, 18; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn-Mâce, *Sünen-ü İbn Mâce*, Kahire: Dar-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y., Nikah, 11; Ebu Muhammed Abdullah b. Abdîrahman b. Abdissamed ed-Dârimî, *Sünenü'd-Darimi*, Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni li'n-Neşr-i Ve't-Tevzi', 2000, Nikah, 13.

⁵³ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 248.

⁵⁴ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 14.

⁵⁵ Kanun-i Medeni İran, md. 1041.

yaptığımız araştırmalarda böyle bir hükme rastlamadığımızı belirtmeliyiz. Bu hüküm muhtemelen İran'ın yerleşik örfüne dayanmaktadır.⁵⁶

Ca'feri mezhebinde kadının ergen olması halinde ister bakire olsun ister dul olsun evlenme akdinde özgürdür. Velinin herhangi bir tasarrufu söz konusu değildir. Ayrıca kadının erkekle arasında denklik de aranmaz. Kadın isterse kendine dengi olmayan birini eş olarak seçebilir. Kimsenin bu konuda itiraz hakkı yoktur ve yapılan akit de geçerli olur.⁵⁷ Ancak Ca'ferilere göre velinin bulunması ve yapılan akde izin vermesi edeben hoş görülmüştür.⁵⁸ Delilleri ise şu ayet-i kerimedir: *فانكحوا ما طاب لكم من النساء* "kadınlardan gönlünüzün istediğiyle evlenin...".⁵⁹ Ayette kadınların babalarına sorun veya onlardan isteyin ibaresi geçmemektedir. Ayrıca burada doğrudan kadınlar muhatap alınmıştır. Bu ise kadınların kendilerini evlendirme konusunda yetkili oldukları anlamına gelmektedir. Buna ilaveten İmam Ca'fer-ı Sadık'ın şu sözü de yukarıdaki hükmü desteklemektedir. Eğer bir kadın – âkil, baliğ ve rüşd sahibi – mülkündeki malını istediği kişiye satabiliyorsa veya bir malı satın alabiliyorsa ya da kendi malını istediği birine hibe edebiliyorsa, kendini pekâlâ başkasıyla evlendirebilir.⁶⁰

Nitekim Afganistan'da uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu "bakirelerin evlilik akdi, kendi rızasına ve velisinin iznine bağlıdır"⁶¹ diyerek Ca'feri mezhebinin konuyla ilgili iki görüşünden ikincisini⁶² kanunlaştırmıştır. Keza İran Medeni Kanunu da "bulûğ çağına gelmiş de olsa bakire kızların nikâh akitleri baba ya da dedesinin iznine bağlıdır. Eğer baba ya da dedesi herhangi bir sebep bulunmaksızın izin vermekten kaçınırsa izin hakkı sakıt olur..."⁶³ demek suretiyle Ca'feri mezhebine muvafakat etmiştir. Yalnız İran Medeni Kanununda velinin izni Ca'feri Aile Hukuku Kanununa oranla biraz fazla vurgulanmıştır. Binaenaleyne geçerli bir sebep olmadan kızların velilerinden habersiz/izinsiz evlenmeleri mevkuf sayılmıştır. Bu

⁵⁶ Giriş kısmında Ca'feri mezhebinin İran ve Afganistan'da devletin resmi kanunu haline getirildiğini aktarmıştık. Geneli itibarıyla mezhebin meşhur görüşü esas alınarak hazırlanan bu iki medeni kanun (Afganistan Şiilerince uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu) bazı durumlarda – fetvanın örfi olması nedeniyle – yerleşik örfü dikkate alarak mezhebin meşhur görüşünü terk edebiliyor. Bulûğ yaşı örneğinde olduğu gibi her iki kanun da farklı yaş evrelerini bulûğun başlangıcı olarak belirlemişlerdir. Tezimizin kapsamı içerisinde olmadığı halde zaman zaman İran Medeni Kanunu'ndan iktibaslarla bulunmamız, konunun daha iyi anlaşılması ve nerde ne şekilde uygulandığının gösterilmesi içindir.

⁵⁷ Ebu'l-Kasım Necmuddin Ca'fer b. el-Hüseyn el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, Necef: Tab'atu'l-Adab fi'n-Necefi'l-Eşraf, 1969, c. 2, s. 276.

⁵⁸ Seyyid Muhammed Hasan Terhini el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, Menşuratü Zevi'l-Kurba, 2002, c. 6, ss. 165-66.

⁵⁹ en-Nisa, 3.

⁶⁰ Muhammed Cevad Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, Kum: İntişarat-ü Kuds-i Muhammedi, t.y., c. 5, s. 238.

⁶¹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 181.

⁶² Ca'ferilere göre zorunlu olmamakla birlikte nikâhta veli izninin alınması müstehaptır. C.A.H.K ile İran Medeni Kanunu ise toplumun menfaatine binaen veli izninin alınması gerektiğine hükmetmiştir. Böylece hem Ca'feri mezhebinde müstehap olan görüşü kanunlaştırmış hem de velilerin saf dışı kalmasını engellemiştir.

⁶³ Kanun-i Medeni İran, md. 1043.

maddeyle ilgili Şu değerlendirme yapılabilir. Bakire kızlarla ilgili hürmeten de olsa böyle bir yasa varken erkeklerle ilgili herhangi bir kanun bulunmamaktadır. Erkekler de buna muhatap olabilirdi. Sonuçta veli izninin hukuki bir niteliği olmayıp bu husus sadece baba veya dede saf dışı kalmasın diye konulmuş bir madde olarak görünmektedir. Gözetilmek istenen eğer saygıya bu erkek için de geçerlidir.

Kadınların eşlerini seçmede özgür olması meselesinde Hanefiler ile Ca'ferilerin birbirlerine benzer görüşler sergilediğini görmekteyiz. Baba veya dedenin herhangi bir mücbir sebep (kızın dengiyle evlenmemesi, damat adayının ailenin şerefine leke sürecek bir kişiliğe sahip olması vs...) olmadan kızının/torununun evliliğini tanımaması akde hiçbir şekilde halel getirmez. Akit sahih ve geçerlidir. Ancak hem Hanefi hem de Ca'ferilerde hürmeten velinin iznine başvurmak ahlak-ı hamide olarak nitelenmiştir.

b. Meclis Birliği

Afgan Medeni Kanunu meclis birliğini nikâhın temel unsurları ve sıhhat şartları arasında saymayıp ayrı bir başlık altında incelemiştir. Ancak aşağıda aktaracağımız konuyla ilgili düzenlemesinde irade beyanının tek mecliste vuku bulması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu da gösteriyor ki ilgili kanun meclis birliğini dolaylı olarak nikâh akdinin sıhhat şartlarından saymaktadır. Ve bu şart gözetilmeden yapılan akit geçerli değildir.

İlgili kanunun 66. maddesi Şöyle düzenlenmiştir:

“Evlilik akdi, herhangi bir zamanla kayıtlı olmadan tek mecliste açık sözlerle ifade edilen karşılıklı teklif ve kabuldür”.⁶⁴

Sözlükte, oturma anlamına gelen, cülûs masdarından türeyen meclis, oturma zamanı ve yeri, oturum ve toplantı gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵ Fıkıh terimi olarak “içinde akitlerin yapıldığı zaman”⁶⁶ şeklinde ifade edilir. Diğer bir ifade ile tarafların bir araya gelip akdin içerik ve niteliğini konuştukları zaman dilimidir.

Akit meclisinden söz edebilmemiz için öncelikle meclis birliğinin olması şarttır. Akit esnasında tarafların ya bizzat ya da vekilleri vasıtasıyla aynı mecliste bulunmaları gerekir. İkinci olarak, mecliste konu birliğinin olması gerekir. Binaenaleyh meclis birliği taraflarda değil irade beyanlarında aranır.⁶⁷ Çünkü meclisten kasıt bizzat tarafları bir araya getirmek değil tarafların amaç ve iradelerini tek bir zaman diliminde toplamaktır. Bu ise ya taraflar ya da

⁶⁴ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 66.

⁶⁵ Bilal Aybakan, “Meclis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2003, c. 28, s. 239.

⁶⁶ Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, s. 57.

⁶⁷ Fâyiz, *Tavzihi-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 72.

veliler veyahut vekiller vasıtasıyla gerçekleşir. Ne şekilde olursa olsun sonuç olarak “ tarafların iradeleri” ifade edilmiş olur. Bu ise meclis birliğini meydana getirir.

Hanefilerin benimsedikleri görüşe göre kabulden önce konuşulanların akit ile ilgili ve birbirleriyle uyumlu olması gerekir aksi halde icab geçersiz olur. Çünkü meclis müteferrik olan şeyleri cem eder.⁶⁸ Örneğin, satış konusuyla ilgili bir müddet düşünmek veya kabul muhayyerliğini ortadan kaldıracak bir söz ve eylemde bulunmamak gibi durumlarda meclis devam eder. Son olarak, taraflar birbirlerini duyup anlayabilmelidir. Çünkü tarafların birbirlerini anlaması rızalarının göstergesidir. Bu nedenle farklı dilleri konuşan iki kişi arasında ittihad-i zaman olmadığı için akit gerçekleşmiş olmaz.⁶⁹ Mecliste fiilen bulunmayan tarafın mektubu okunursa hükmen işitilmiş kabul edilir. Dilsizlerin bilinen işaretleri de hakeza hükmen işitilmiş kabul edilir.⁷⁰

Ca’feri mezhebinde de konu birliği devam ettikçe ve taraflardan herhangi biri isteyerek meclisi terketmedikçe meclis birliği devam eder.⁷¹ Ca’ferî Aile Hukuku Kanunu “Nikâh akdinin geçerli ve bağlayıcı olabilmesi için tarafların – ister sarih lafızla olsun ister kitabetle – irade beyanı şarttır”⁷² derken İran Medeni Kanunu Ca’feri mezhebinin görüşüne uyarak dilsizler hariç işaret ve mektupla irade beyanının caiz olmadığına hükmetmiştir.⁷³

c. Şahitlerin Bulunması

Nikâh akdinin sahih ve geçerli olabilmesi için Afgan Medeni Kanunu’nun ön gördüğü ikinci husus akit sırasında ehliyet sahibi iki şahidin yapılan akde şahitlik etmesidir. Afgan Medeni Kanunu şahitlerin cinsiyetini beyan etmemiş ve birinci maddenin (b) bendinde “hakkında her hangi bir hüküm bulunmayan meselelerde hâkim Hanefî fikhını esas alır” demiştir. Hanefî mezhebine göre şahitler hür, Müslüman, baliğ iki erkek ya da bir erkek ile iki kadın olmalıdır.⁷⁴

Afgan Medeni Kanunu şahitlerin vasfını da beyan etmemiştir. Ancak aksi bir hüküm bulunmadıkça Hanefî Mezhebinin müftah bih görüşü esas alınmaktadır. Nitekim Hanefî mezhebi ve diğer müctehidlerce kabul görmüş olan vasıflar hür, akıl, baliğ ve Müslüman olmaktır. Ayrıca Hanefiler bir erkek ile iki kadının şahitliğinin geçerli olacağı

⁶⁸ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 4.

⁶⁹ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, “Ahval-i Şahsiyye Der Şeri’at-i İslam”, *Mecelle-i Kaza*, 2012, s. 93.

⁷⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 10; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 62.

⁷¹ el-Amilî, *ez-Zübdetü’l-Fıkhıyye fi Şerhi’r-Ravzati’l-Behıyye*, c. 6, s. 579.

⁷² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 185.

⁷³ es-Sistanî, *Minhacu’s-Salihin (el-Muamalat)*, c. 3, s. 16; Kanun-i Medeni İran, md. 1062.

⁷⁴ Ahmed b. Ali Ebu Bekir er-Razi el-Cessâs, *Şerh-u Muhatasari’t-Tahavi*, Beyrut: Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, 2010, c. 4, s. 243.

kanaatindedirler.⁷⁵ Ancak ilgili kanunun şerhlerine baktığımız zaman şahitlikle ilgili şu açıklamalara rastlamaktayız. a) Şahitler akil olmalıdır. Bu nedenle deli ve akli dengesi olmayan şahısların şahitliği makbul değildir. b) Şahitler baliğ olmalıdır. Dolayısıyla mümeyyiz dahi olsa çocukların şahitliği geçerli değildir. c) Şahitlerin sayısı tam olmalıdır. Örneğin, bir şahit huzurunda kıyılan nikâh geçerli değildir. Çünkü şahitlikten maksat yapılan akdin sır olmaktan çıkmasıdır. Bu ise ancak en az iki şahit huzurunda yapıldığı takdirde mümkün olur. d) Şahitler hür olmalıdır. Bu sebeple kölelerin şahitliği geçerli değildir. e) Şahitler adil olmalıdır. Bu maddeden kasıt şahitlerin fasık olmamasıdır. Mümkünse orta düzey dini bilgiye sahip olmalı ve bildiğiyle amel eden biri olmalıdır. f) Şahitler Müslüman olmalıdır. Eşlerden biri veya her ikisi zimmî ise kitap ehlinin şahitliği de geçerlidir. g) Şahitler tarafların söyledikleri cümleleri duyacak durumda olmalıdır. Bu sebepten işitme engellilerin şahitliği geçerli değildir. Keza tarafların dilini anlamayan kimselerin de şahitliği sahih değildir.⁷⁶

Bir akdin gizlice yapılmasını engelleyen en önemli unsurlardan biri şüphesiz şahitlerdir. Şahitlerin bulunması, bir taraftan akdi geçerli kılarken diğer taraftan olası anlaşmazlıklarda başvurulacak ilk kaynak mesabesindedir. Bu nedenle olmalı ki Hz. Peygamber ﷺ لانكاح الا بشهود *“nikâh ancak şahitlerle caiz olur.”*⁷⁷ buyurmuştur. Ayrıca nikâh akdinde şahit bulundurmamak müctehid imamlarca gerekli görülmüş ve bu konuda ittifak hâsıl olmuştur. Fakat akit sırasında şahitlerin mevcut olup olmaması ihtilafli olup Malikilere göre nikâh akdinin ilan edilmesi gerekir. Başta Hanefiler olmak üzere cumhurun anlayışına göre iki kişi huzurunda yapılan akit ilan edilmiş sayılır, çünkü iki kişi tarafından bilinen bir konu gizlilikten çıkmış olur.

Hanefilerin bu konudaki delili Bakara sûresinin 282. ayetidir. واستشهدوا شهيدين من رجالكم *...şahitliklerine* “فإن لم يكونا رجلين فرجل وامرأتان ممن ترضون من الشهداء أن تضل إحداهما فتذكر إحداهما الأخرى *güvendiğiniz iki erkeği, eğer iki erkek bulamazsanız bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onların (iki kadının) biri unutacak olursa diğerinin ona hatırlatması içindir...*” Hanefiler bu ayeti tefsir ederken şu hususların altını çizerler. Ayet öncelikle olası anlaşmazlıkların önlenmesi için akit sırasında iki erkek şahidin hazır bulunmasını tavsiye etmektedir. İkincisi, iki erkek şahit bulunmadığı takdirde bir erkek ile iki kadının şahitlik etmesinin yeterli olacağını bildirmektedir. Ayrıca Hanefiler Talak suresi ikinci ayetinde geçen “عدل” kelimesini Müslümanlık olarak anlamakta bu nedenle de şahitlerde adalet vasfının olup olmaması arasında

⁷⁵ a.yer; Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğitabi el-Hanefî el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000, c. 5, s. 12; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c. 2, s. 92; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 124-25.

⁷⁶ Fâyiz, *Tavzihi Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, ss. 76-79; Muhammed Sadık Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, *Mecelle-i Adâlet*, sy. 87 (2010), ss. 165-66.

⁷⁷ et-Tirmizî, *Sünen Nikah*, 15.

herhangi bir ayırım göz etmemektedirler.⁷⁸ Çünkü (şahitlik yapacak) kişi fasık da olsa müslümandır. Bu ise onun şahitlik etmesine engel teşkil etmemektedir. Keza Hanefiler müdayene ayetinde geçen “...ممن ترضون من الشهداء... şahitlerden razı olduklarınız...”⁷⁹ ifadesinden hareketle kişi istediği kimseyi şahit olarak seçebilir demişlerdir, ki bu da kişilerin fasık dahi olsa şahitliklerinin geçerli olacağı anlamına gelmektedir.⁸⁰ Hanefi mezhebinde şöyle bir genel kural vardır. Kendi nefsi için (bir şeyi) kabul etme ehliyetine sahip olan kimsenin huzurunda akit yapılabilir.⁸¹

İlgili ayet⁸² ve hadislerde⁸³ geçen “عدل” kelimesinin İslam olarak anlaşılması kadınların da şahitlik yapabilmelerinin önünü açmıştır. Zira aynı dini paylaşan insanlar birbirleriyle kardeştir,⁸⁴ bu ise kardeşlerin, miras, nafaka sorumluluğu ve akile gibi istisnai durumlar hariç eşit olduğu anlamına gelmektedir.

Buna mukabil cumhurun delili ise Talak sûresinin 2. ayetidir. وأشهدوا ذوي عدل منكم “...içinizden iki adil kimseyi şahit tutun...”⁸⁵ Ayet ric’î boşanma sonrası dönüş için inmiştir ancak boşanmada iki erkek şahit isteniyorsa cumhura göre daha mühim olan evlilikte pekala şahitlerin erkek olması gereklidir.

Hanefiler şahitlerde adalet şartı aramazken⁸⁶ cumhur âlimler adalet şartının gerekli olduğunda hemfikirdir. Delilleri ise İbn-ı Abbas’ın rivayet ettiği şu hadistir: لانكاح إلا بولي و شاهدي ...عدل“*nikâh ancak veli ve iki adil şahitle meydana gelir...*”⁸⁷ Hadiste geçen “عدل” kelimesini cumhur herhangi bir yorum yapmadan olduğu gibi kabul etmiştir. Hal böyle olunca – Hanefilerin aksine – şahitlerde adalet şartı aranma hükmü ortaya çıkmıştır.

Ca’feri mezhebi ise nikâh akdinde şahitlerin bulunmasını gerekli görmez.⁸⁸ Çünkü nikâhta şahit/delil sadece miras içindir.⁸⁹ Konuyla ilgili Ca’feri Ahval-ı Şahsiyye Kanunu ve İran Medeni Kanununda da herhangi bir madde yer almamaktadır.

⁷⁸ el-Kâsâni, *Bedâiu’-s-Sanâi’ fi Tertibi’ş-Şerai*, c. 7, s. 271.

⁷⁹ el-Bakara, 2/282.

⁸⁰ el-Kâsâni, *Bedâiu’-s-Sanâi’ fi Tertibi’ş-Şerai*, c. 7, s. 271.

⁸¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 83.

⁸² el-Bakara, 2/282.

⁸³ Ebu’l-Hasan Ali b. Omar b. Ahmed b. Mehdi b. Numan el-Bağdadi *Dârekutnî, Sünenü’-d-Darekutni*, Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2004, c. 3, ss. 313-15.

⁸⁴ el-Hucurat, 49/10.

⁸⁵ et-Talak, 65/2.

⁸⁶ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 83.

⁸⁷ *Dârekutnî, Sünen*, c. 3, s. 315.

⁸⁸ Şemsüddin Muhammed b. Şüca el-Kattan el-Hillî, *Mealimu’-d-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, Kum: Müessesetü’l-İmam Ca’fer es-Sadık, 1999, c. 2, s. 16.

⁸⁹ Ebu Ca’fer Muhammed b. el-Hasan et-Tusî, *Tehzibu’l-Ahkam*, Tahran: Daru’l-Kutubi’l-İslamiyye, 1946, c. 7, s. 248.

Mamafih Afgan Medeni Kanunu'nun nikâh akdinin sıhhat ve geçerliliği için kanunlaştırdığı üçüncü husus da, ister daimi olsun ister geçici, evlenecek kişiler arasında herhangi bir evlilik engelini bulunmamasıdır. Bu konuyu aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

d. Evlenme Engelinin Bulunmaması

Sahih bir evliliğin oluşabilmesi için taraflar arasında herhangi bir daimi veya geçici evlilik engelini bulunmaması gerekir. Evlenme engeli konusunda bir şüphe veya fukaha arasında bir ihtilaf söz konusu değilse buna uymak akdin in'ikad/kuruluş şartlarındandır.⁹⁰ Örneğin, bir Müslüman kadın ehl-i kitap bir erkekle evlenmek istiyorsa aralarındaki engel sebebiyle evlenemezler, çünkü bu konuda ittifak vardır.

Afgan Medeni Kanunu 81, 82 ve 83. maddelerinde daimi evlenme engeli, 84. maddede süt emme sebebiyle oluşan evlenme engeli ve 85. maddede de geçici evlilik engelini konu edinmiştir. Süt emme dolayısıyla oluşan engel her ne kadar daimi engel sayılsa da ilgili kanun bu konuyu ayrı bir kategoride incelemiştir. Bunun sebebi muhtemelen oluşum sürecindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Çünkü süt emme ile oluşan evlenme engeli süre bakımından daimi ama ortaya çıkma itibarıyla da sonradan meydana geldiği için geçici engele benzemektedir. Nitekim İslam Hukukçuları da evlilik engellerini süresiz ve süreli/geçici olmak üzere iki başlık altında incelemişlerdir.

Afgan Medeni Kanunu'nun evlenme engelleriyle ilgili maddeleri şu şekildedir:

“Kişinin, kendi usul ve fûrûu; anne babasının usul ve fûrûu ve dedelerinin birinci tabaka fûrûu ile evlenmesi ebediyen haramdır.” (md. 81)

“Kişinin, usulünün ve fûrûunun eşleriyle evlenmeleri ebediyen haramdır. Keza kişinin, eşinin usulü ve zıfâf gerçekleştiği takdirde eşinin fûrûuyla (üvey çocuklar) evlenmesi ebediyen haramdır.” (md. 82.)

“Zina eden kişinin, zina eden kadının usul ve fûrûuyla aynı şekilde zina eden kadının da zina eden erkeğin usul ve fûrûuyla evlenmesi haramdır.” (md. 83)

“Süt hısımlığı aşağıdaki istisnalar hariç kan hısımlığı gibidir. Yani burada sayacağımız kadınlarla evlenilebilir.

1. Sütöğlun kız kardeşi,
2. Sütkardeşin (oğul-kız fark etmez) annesi,
3. Sütöğul veya kızın anneannesi,

⁹⁰ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 92.

4. Sütkardeşin kız kardeşi.” (md. 84.)

“Şu durumlarda geçici evlenme engeli meydana gelir.

1. İki kadından biri erkek olarak düşünüldüğünde, birbirleriyle evlenmeleri haram olursa ki, bu durumdaki kadınlarla aynı anda evli olmak kesinlikle haramdır.

2. Üç talakla boşanan kadın başka bir erkekle evlenip ayrılmamışsa, önceki kocasıyla evlenemez.

3. Başka bir erkeğin nikâhı altında bulunan veya iddetini bekleyen kadın ise ki, bu durumdaki kadınla önceki kocanın bağı tam olarak kopmamıştır, evlenmek haramdır.

4. Li'an sonucu ayrılan eşler, kadın kocasını yalanlamamışsa,(yalanlarsa daimi engel oluşur.

5. Kadın ehl-i kitap değilse.” (md. 85.)

1. Sürekli Evlenme Engelleri

Sürekli evlenme engelleri kan hısımlığı/nesep, sıhriyet ve süt emme başlıkları altında incelenir. Bu guruba giren engeller ömür boyu sürer ve hiçbir şekilde izale edilemezler. Böyle olmasının sebebi ise yakın akrabalık olup dayanağı Nisa suresinin 22-24. ayetleridir.

Afgan Medeni Kanunu akrabalığı iki kategoride incelemiştir. Bunlardan ilki nesep akrabalığı ikincisi ise sebep akrabalığıdır. Nesep akrabalığı da müstakim ve gayri müstakim olmak üzere iki gruba ayrılır. Müstakim nesep akrabalığı, usul ve fûrû arasındaki akrabalıktır. Gayri müstakim akrabalık ise, birbirlerinin fûrû olmadan tek bir usule bağlı olan iki kişi arasındaki akrabalıktır.⁹¹ Örneğin, baba oğul arasındaki akrabalık bağı müstakim akrabalığa; kardeşler arasındaki akrabalık bağı ise gayri müstakim akrabalığa örnek verebiliriz. Afgan Medeni Kanunu bunların dışında kalan evlilik ve süt hısımlığıyla oluşan akrabalığı sebep akrabalığı olarak tanımlamıştır.⁹²

a. Kan Hısımlığı

Doğumdan meydana gelen kan hısımlığı üç gruba ayrılır. Nitekim ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *حرمت عليكم أمهاتكم وبناتكم وأخواتكم وعمتكم وخالتكم وبنات الأخ وبنات الأخت* “...analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları ve kız

⁹¹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 57.

⁹² Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 108.

*kardeş kızları size haram kılındı...*⁹³ Buna göre kan hısımlığı sebebiyle haram kılınanlar şunlardır.

a.1. Kişinin Usûl ve Fûruu

Bunlar anne, baba, nene, dede, oğul, kız ve torunlardır. Kişinin usulü ne kadar yukarıya uzanırsa uzansın ebediyen haramdır. Aynı şekilde ister erkek torun ister kız torun olsun ve onların oğul ve torunları olsun, bunlar ebediyen evlenilmesi yasak olan kişilerdir.⁹⁴ Afgan Medeni Kanunu'nun 81. maddesi bu konuyu hükme bağlamıştır. İlgili maddeye göre, “Kişinin, usul ve fûruu, anne babasının fûruu ve dedelinin birinci tabakadan olan fûruuyla evlenmesi ebediyen haramdır”.

Evlat edinme, bir çocuğun belirli hukuki bağlar sağlanarak durumu uygun bir kişi tarafından öz evlat gibi kabul edilmesidir. Hal böyle olunca da miras ve diğer haklar evlat edinilen çocuk için sabit olur ki bu anlamda bir evlat edinmeyi İslam reddetmiştir.⁹⁵ Nitekim bu Ahzab sûresinde şöyle ifade edilmiştir: *“...Allah oğul olarak çağırıldıklarınızı oğlunuz olarak görmez...”*⁹⁶

a.2. Anne ve Babanın Fûruu

Hangi cihetten olursa olsun süt emme dolayısıyla meydana gelen sütkardeş dışında tüm kardeşler bu grupta incelenir. Kardeşlerin aynı ana-babadan olması veya ana/babanın farklı olması sonucu değiştirmez. Yani öz-üvey ayrımı yapılmaz. Buna bağlı olarak kardeşlerin çocuk ve torunlarıyla evlenmek de haramdır.⁹⁷ Afgan Medeni Kanunu “...anne ve babanın fûruuyla...”⁹⁸ demek suretiyle konuyu hükme bağlamıştır.⁹⁹

a.3. Dede ve Nenelerin Fûruu

Amca, hala, dayı ve teyzeler bu gruba girer. Dede ve nenelerin fûrûundan sadece ilk batındakilerle evlenmek haramdır. Dolayısıyla bu gruba girenlerin fûruu yani çocuklarıyla

⁹³ en-Nisa, 23.

⁹⁴ Abdulbasir Fâyiz, “Seyrî Der Kanun-i Medeni Afganistan”, *Mecelle-i Kaza*, sy. Mart-Nisan (2009), s. 37.

⁹⁵ H. İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme Ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 7 (2006), s. 110.

⁹⁶ el-Ahzab, 4.

⁹⁷ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 108; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 63.

⁹⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 81.

⁹⁹ Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, s. 170.

evlenilebilir. Örneğin, amca, hala, dayı ve teyze çocuklarıyla evlenmek caizdir.¹⁰⁰ Nitekim yüce Allah Ahzab süresinde şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَ الَّذِينَ آمَنُوا بَدَأَ بَيْنَهُمَا مَآءٌ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَبَنَاتُ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتُ خَالَكَ وَبَنَاتُ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ *“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin veya teahhut ettiğin eşlerini ve savaşlarda Allah’ın ganimet olarak verdiği cariyeleri helal kıldık. Seninle birlikte hicret eden amcanın kızları, halaların kızları, dayının kızları ve teyzelerin kızlarıyla evlenmene de izin verdik...”*¹⁰¹

Afgan Medeni Kanunu’nda konu şu şekilde özetlenmektedir: “Kişinin, usul ve fûruu, anne babasının fûruu ve dedelerinin birinci tabakadan olan fûruuyla evlenmesi ebediyen haramdır.”¹⁰²

Şu konuya açıklık getirmekte fayda vardır. Afgan Medeni Kanunu Hanefi mezhebinin üzerinde en çok ittifak edilen görüşlerini kanunlaştırmıştır. Bu nedenle yukarıda sıraladığımız engelleri 81. maddenin muhtevasına dâhil etmiştir. Kanunu şerh eden kitap ve yazılarda da yazdığımız bu hususların dışında farklı bir hüküm veya ayrıntıya rastlanmamıştır.

Ca’feri mezhebinde evlenme engelleri daimi (neseb, rada ve sıhriyet) ve geçici (sayı bakımından, başkasının nikâh veya iddetinde bulunma bakımından, din farkı ve ihram) olmak üzere iki grupta incelenir.¹⁰³ Daimi evlilik engelinin ilkinin neseb yönünden oluşan engel oluşturur. İlgili mezhebe göre neseb veya kan hısımlığı, biri şer’î diğeri gayrî şer’î olmak üzere iki kısma ayrılır, bunlar:

a) Şer’î Akrabalık: sahih nikâh ya da hata sonucu yapılan birliktelik veya geçici haramlık döneminde – ay hali, i’tikaf veya ihram halinde ve kadının haricen telkih edilmesi/aşılması yoluyla – yapılan cinsel ilişki sonucu oluşan akrabalıktır.

b) Gayr-i Şer’î Akrabalık: zina sonucu oluşan akrabalıktır. Buna binaen bazı kaynaklarda dinen yasak olan zina sonucu doğan çocuğa hiçbir şekilde neseb isnat edilmemiştir.¹⁰⁴ Ancak Ca’feri mezhebinde genel görüş zina yapan kişiler arasında sıhriyetin oluşması yönündedir.¹⁰⁵ Ca’feri mezhebine göre neseb yönüyle evlenilmesi yasak olan kadınlar 6 guruptur.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c. 2, ss. 85-86.

¹⁰¹ el-Ahzab, 50.

¹⁰² Kanun-i Medeni Afganistan, md. 81.

¹⁰³ et-Tusî, *Tehzibu’l-Ahkam*, c. 7, s. 272.

¹⁰⁴ Ebu Ca’fer Muhammed b. el-Hasan et-Tusî, *el-İstıbsar fi-Mahtulife mine’l-Ahbar*, Tahran: Daru’l-Kutubi’l-İslamiyye, 1968, c. 3, s. 163.

¹⁰⁵ el-Hillî, *Şerai’u’l-İslam fi Mesaili’l-Halal-i ve’l-Haram*, c. 2, s. 287; es-Sistani, *Minhacu’s-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 38; Tabâtabâi, *Riyadu’l-Mesail fi Tahkiki’l-Ahkam-i bi’d-Delail*, c. 11, s. 125; el-Hillî, *Mealimu’d-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 44; el-Amilî, *ez-Zübdetü’l-Fıkhiyye fi Şerhi’r-Ravzati’l-Behiyye*, c. 6, s. 218.

¹⁰⁶ Ca’feri mezhebi kaynaklarında yeğenler iki ayrı gurupta incelenmiştir. Biri erkek kardeş çocukları diğeri de kız kardeş çocuklarıdır. Bunun nedeni bölgenin örfünde saklıdır. Çünkü (özellikle) Afganistan’da yeğenden kasıt

1. Anne ve nineler: Annelere ilaveten ister anne tarafı olsun ister baba tarafı bütün ninelerde bu guruba dâhildir. Yani bir kadın hiçbir şekilde kendi torunuyla evlenemez.¹⁰⁷

2. Çocuk ve torunlar: Kişi kendi kızıyla evlenemediği gibi bütün torunları ve daha aşağısıyla da evlenemez.¹⁰⁸

3. Kardeşler: Öz-üvey fark etmeksizin kişinin kendi kız kardeşiyle evlenmesi ebediyen haramdır.¹⁰⁹

4. Yeğenler: Burada da öz-üvey fark etmeksizin bütün erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları ve torunlarıyla evlenmek ebediyen haramdır.¹¹⁰

5. Halalar: Hem baba hem ana tarafından – annenin halası – halalarla evlenilemez.

6. Teyzeler: Bu gruptakiler de halalar gibidir. Ancak hem halalar hem teyzeler bir şekilde bu statülerine sahip iseler haramdır. Şöyle ki, kişinin ana bir halasının üvey kız kardeşi veya baba bir teyzesinin üvey kız kardeşiyle neseben herhangi bir bağı yoktur.¹¹¹ Bir diğer örnek ise şöyledir: Bir kadın iki evlilik yapsa ve ikinci kocasının ikinci karısından olan çocuklarıyla bu kadının önceki kocasından olan çocukları birbiriyle evlenebilirler.

Kan hısımlığı sebebiyle haram olanlar Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu'nda ihtisar edilerek 4 madde halinde ele alınmıştır. Buna göre evlenilmesi nesep, hata sonucu cinsel birliktelik ve zinaya bağlı olarak ebediyen haram olanlar şunlardır.

- a. Kişinin usûl ve fûrûu.
- b. Ana-babanın usûl ve fûrûu.
- c. Amca, hala, dayı ve teyze.
- d. Ana-babanın amca, hala, dayı ve teyzeleri.¹¹²

Ca'feri Aile Hukuku da Afgan Medeni Kanunu gibi akrabalık bağıını genel olarak iki grupta incelemiştir. Yukarıda sayılanlar kan hısımlığını yani nesep akrabalığını oluşturan durumlardır. Ca'feri Aile Hukukuna göre akrabalık bağıının ikinci grubu ise evlilik ve süt hısımlığıyla meydana gelen sebep akrabalığıdır.

b. Sıhrî Hısımlık

kızkardeşin çocuklarıdır. Erkek kardeşin çocukları halk arasında kardeş olarak hitap ediliyor. Bu gelenek muhtemelen Ca'feri hukukçularına da etki etmiştir.

¹⁰⁷ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 36.

¹⁰⁸ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 280.

¹⁰⁹ et-Tusî, *el-İstıbsar fi-Mahtulife mine'l-Ahbar*, c. 3, s. 160.

¹¹⁰ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 37; Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 123.

¹¹¹ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, ss. 37-38.

¹¹² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 153; Kanun-i Medeni İran, md. 1045.

Afgan Medeni Kanunu'nun 82. maddesi sıhrî hısımlığı düzenlemiştir. İlgili madde şu şekildedir:

“Kişinin, usulünün ve fûrûunun eşleriyle evlenmeleri ebediyen haramdır. Keza kişinin, eşinin usulü ve zifaf gerçekleştiği takdirde eşinin fûrûuyla (üvey çocuklar) evlenmesi ebediyen haramdır”.

Afgan Medeni Kanunu burada da Hanefilerin görüşünü kanunlaştırmıştır. Maddenin muhtevassından da anlaşılacağı üzere kişinin üvey annesi ve geliniyle evlenmesi ebediyen haram kılınmıştır. Keza eşin usul ve fûru da ebediyen haram kılınanlardandır. Ancak eşin usulünün haramlığı için sadece nikâh akdi yeterliyken eşin fûrunun (üvey kız) haram olması için zevceyle cinsel birliktelik şartı aranmaktadır. Binaenaleyh zifaf olmadan eşler ayrılırsa kadının diğer kocasından olma kızıyla ayrıldığı kocası evlenebilir.¹¹³

Sıhrî hısımlık evlilik bağıyla meydana gelen hısımlıktır. Bu şekilde meydana gelen hısımlık birinci derecede sıhrî usûl ve fûruda ebediyen evliliğe engeldir. Diğer bir ifadeyle kan hısımlığı gibidir. Burada dikkat edilmesi gereken mesele evlenecek olan kişilerin birinci dereceden sıhrî akraba olup olmadıklarıdır. Örneğin, bir kimse kayınvalidesiyle ebediyen evlenemezken eşinden ayrıldıktan veya boşandıktan sonra eşinin kız kardeşiyle/sıhrî civar ile evlenebilir. Dolayısıyla sıhrî civar akrabalar geçici olarak yasak kapsamı dışındadır. Hanefilere göre sıhrî hısımlık sebebiyle evlenme engeli bulunanlar şu şekildedir.¹¹⁴

b.1. Usûlün Eşleri

Afgan Medeni Kanunu hanefilerde olduğu gibi sıhriyeti iki gurupta incelemiştir. Bunlardan ilki ebediyen diğeri ise, geçici olarak haram olanlar. Örneğin, birliktelik olduktan sonra eşin diğer kocasından olan kızıyla evlenmek ebediyen yasaktır. Keza eş vefat edip iddeti bitmeden veya ayrılık meydana gelmeden eşin kız kardeşiyle evlenmek yasaktır.¹¹⁵

İslam birden fazla (dört) kadınla evlenmeyi zaruret halinde mubah kılmıştır. Ancak birden fazla kadınla evlenebilmek için maddi imkânların elverişli olmasının yanında bir de evlenecek olan kişiler arasında herhangi bir evlilik engelinin bulunmamasını da şart koşturmuştur. Bu engellerden biri de kişinin usûlün eşi/eşleriyle evlenmesinin haram olmasıdır. Burada da diğer evlenme engellerinde olduğu gibi öz-üvey ayrımı yoktur. Örneğin, üvey anne/analık ile evlenmek haramdır.¹¹⁶ Nitekim konuyla ilgili olarak Kur'an şöyle demektedir: *ولا تتكحوا مانكح*

¹¹³ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 109.

¹¹⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 64.

¹¹⁵ Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, ss. 174-75.

¹¹⁶ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, c. 2, s. 86.

“geçmişte olup bitenler hariç, üvey annelerinizle sakın evlenmeyin. Şüphesiz ki, bu çok çirkin ve günahlı bir iştir, çok kötü bir adettir.”¹¹⁷

b.2. Fûrûun Eşleri

Kişinin, ...fûrûunun eşleriyle evlenmeleri ebediyen haramdır... (md. 82.)

Kişi, çocuklarının eşleri ve torunlarının eşleriyle ebediyen evlenemez. Nitekim Nisa sûresinde şöyle buyrulmaktadır: “وَحَلَائِلَ أَبْنَاءِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ...öz çocuklarınızın eşleriyle...”¹¹⁸ Afgan Medeni Kanunu “fûruun eşleri” şeklinde genel bir ifadeyle yetinmiştir. Ancak ilgili kanunun şerhleri ve hukukçuların görüşlerine baktığımız zaman bu ifadenin sadece çocukların eşleriyle kısıtlı olmadığını görmekteyiz. İlgili kauna göre alt soy her ne kadar aşağıya giderse gitsin üst soyun alt soyuyla evlenmesi ebediyen yasaktır.¹¹⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi İslam evlat edinmeyi kabul etmez. Bu nedenle bu maddedeki hüküm öz çocuklar için geçerlidir. Yani evlatlık çocuğun hanımı – boşandıktan ve ya kocası öldükten sonra – muharramattan değildir.¹²⁰

b.3. Eşin Usûlü Ve Fûruu

Afgan Medeni Kanunu'na göre kişi kayınvalidesi ve eşinin nineleriyle asla evlenemez.¹²¹ Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “...eşlerinizin anneleri...”¹²² Buraya kadar sayılan evlenme engellerinde sadece nikâh akdinin yapılması haramlık için yeterli bir sebeptir. Yani zifaf şart değildir.¹²³

Bir kadınla nikâhlanıp zifafa girildikten sonra o kadının çocuk ve torunları ebediyen haramdır. Fakat zifaf gerçekleşmemişse kadının fûru ile evlenmek caizdir.

Afgan Medeni Kanunu yukarıda anlatılan dört maddeyi 82. maddesinde hükme bağlamıştır. “Kişinin, usûl ve fûrunun eşleriyle evlenmesi, eşinin mutlak olarak usûlü ve zifaf gerçekleşmişse fûru ebediyen haramdır”.

¹¹⁷ en-Nisa, 22.

¹¹⁸ en-Nisa, 23.

¹¹⁹ Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, s. 174.

¹²⁰ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 64.

¹²¹ Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, s. 174.

¹²² en-Nisa, 23.

¹²³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c. 2, s. 86.

Yukarıda anlatılanlar dışında evlenilmesi yasak olanlara şunları da ilave edebiliriz. Ehl-i sünnet mezheplerinden Hanefi, Maliki mezhebinin bir görüşü¹²⁴ ve Hanbelîlere göre zina etmek veya şehvetle dokunmak da sıhrî hısımlığı doğurur.¹²⁵ Maliki mezhebinin diğer görüşü¹²⁶ ve Şafiîlere göre¹²⁷ ise zina etmek veya şehvetle dokunmak sıhrî hısımlığı meydana getirmez. Ancak böyle bir durumda bunlarla evlenmek mekruh olarak görülmüştür. Öte yandan Hanefî ve Hanbelîlerin görüşleri de ahlakidir. Ailevi sıkıntılara sebep olmaması için evlenmekten uzak durulması tavsiye edilmiştir.

Afgan Medeni Kanununun da Hanefîlerin görüşünü esas almış ve “zina eden kadının zina eden erkeğin usûl ve fûru, zina eden erkek de zina eden kadının usûl ve fûru ile evlenmesi haramdır”¹²⁸ demiş yalnız her iki tarafın usûl ve fûru bu hükümden istisna edilmiştir.

Ca’ferî mezhebi kaynaklarına baktığımızda hürmet-i musaharayı “iki kişinin, evlilik akdi sonucu karşılıklı akrabalarıyla aralarındaki evlilik engeli”¹²⁹ şeklinde tarif ettiğini görüyoruz. Ca’ferîler de Hanefîler gibi sahih nikâh sonucu birliktelik, hataen/şüpheli ilişki ve zina gibi gayr-i şer’î birlikteliklerin sıhriyet meydana getirdiği kanaatindedirler. Hatta şehvetle dokunmayı da sıhriyeti oluşturan sebeplerden görürler.¹³⁰ Ancak Ca’ferî mezhebinin bir diğer görüşü Şafiîler gibi şehvetle dokunmanın ve bakmanın sıhriyet oluşturmadığı yönündedir.¹³¹

Buna göre kim bir kadınla sahih nikâh veya temlik sonucu veyahut zina sonucu cinsel birliktelik yaşarsa kadın ve cariye’nin anne-nene ve daha üstü, kızı ve torunlarıyla daha aşağısı kendisine haram olur. Aynı şekilde kadına da erkeğin usul ve fûru ebediyen haram olur. Anne için sadece akit yeterli olmayıp birliktelik şartı vardır. Fakat kızın haram olması için sadece nikâh akdi sıhriyet için yeterlidir.¹³² Bu yönüyle de Ca’ferîler Hanefîlerle aynı görüştedir.

Ca’ferî Aile Hukuku Kanununa baktığımızda da konu ile ilgili şu hükümlere rastlamaktayız. “Aşağıdaki durumlardan herhangi biriyle ister neseb yönüyle olsun ister süt

¹²⁴ Ebi’l-Velid el-Hafid Muhammed b. Ahmedi’bn-i Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid Ve Nihayetü’l-Muktesid*, 1. bs., Kahire: Mektebet-ü İbn-i Teymiye, 1994, c. 3, s. 62.

¹²⁵ Ebu’l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca’fer el-Bağdadi el-Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kuduri*, 1. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2016, c. 1, s. 158; Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsî, *Kitabü’l-Mebhut fi’l-Fıkhi’l-Hanefî*, Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009, c. 5, s. 228.

¹²⁶ Ebu Abdillâh Malik b. Enes el-Esbahî el-Medenî, *el-Muvatta*, Beyrut: Dar-u İhyai’t-Türasu’l-Arabi, 1985, c. 2, ss. 533-34.

¹²⁷ Ebi’l-Hüseyn Yahya b. Ebi’l-Hayr eş-Şafiî el-Yemenî, *el-Beyan Fi Mezhebi’l-İmami’s-Şafiî*, Daru’l-Minhac, 2000, c. 9, s. 254.

¹²⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 83.

¹²⁹ es-Sistanî, *Minhacu’s-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 57.

¹³⁰ el-Amilî, *ez-Zübdetü’l-Fıkhiyye fi Şerhi’r-Ravzati’l-Behiyye*, c. 6, s. 254.

¹³¹ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi’l-Hamse*, c. 2, s. 308.

¹³² el-Hillî, *Şerai’u’l-İslam fi Mesaili’l-Halal-i ve’l-Haram*, c. 2, s. 287.

akrabalığı, evlilikle beraber sıhriyet hâsıl olur ve bu gruptaki kişilerin birbirleriyle evlenmesi ebediyen haramdır”¹³³

1. Eşin usûlü (nikâh akdiyle birlikte)
2. Eşin fûruu (nikâh ve zifaf ile birlikte)
3. Usûlün eşleri (üvey anneler dâhil) nikâh akdiyle birlikte
4. Fûruu’un eşleri (gelinler/damatlar) nikâh akdiyle birlikte.

c. Süt Hısımlığı

Afgan Medeni Kanunu’nun 84. maddesine göre süt hısımlığı aşağıdaki istisnalar hariç kan hısımlığı gibidir.

1. Sütoğlun kız kardeşi,
2. Sütkardeşin annesi,
3. Sütoğul veya kızın anneannesi,
4. Sütkardeşin kız kardeşi.

Afgan Medeni Kanunu’na göre süt hısımlığı, çocukla öz annesi dışında kendisine süt veren kadın ve onun belli derecedeki akrabaları arasında meydana gelen hısımlığı ifade eder.¹³⁴ Hukuken süt emziren kadının kendisi çocuğun sütannesi, kadının fûru da sütkardeşleri olur. Ancak aralarında nafaka ve miras cereyan etmez.¹³⁵ Bilindiği üzere süt hısımlığı İslam’a özgüdür.¹³⁶ Diğer din ve hukuk sistemlerinde böyle bir hüküm ve uygulama yoktur.

İlgili Kanun 84. maddesinde süt akrabalığı meselesini hükme bağlamıştır. İlgili maddede süt akrabalığı neticesinde evlenilmesi haram olmayan dört gurup kadından bahsedilmektedir. Bu sayılan kadınlar hariç süt akrabalık bağıyla bağlı olanların birbirleriyle evlenmeleri kesinlikle haramdır. Böylece teferruata girmeden ve istisnaları zikrederek konuyu kısaca hükme bağlamıştır. Keza sütannenin evli veya bekâr olması, ergen olup olmaması arasında herhangi bir fark yoktur. Önemli olan kadının göğüsünden emzirmesidir.¹³⁷ Mamafih şer’iyyat/ilahiyat ve hukuk fakülteleri Afgan Medeni Kanunu’nun tedris ve anlatımında klasik Hanefî kaynaklarından yararlanmaktadır. Yani detayları Hanefî mezhebi literatüründen işlemektedirler.

¹³³ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 154.

¹³⁴ Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, s. 175; Fahrettin Atar, “Muharremât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2006, c. 31, ss. 6-8.

¹³⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 65.

¹³⁶ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c. 2, s. 86.

¹³⁷ Saim, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, s. 177.

Afgan toplumunda yeni doğan çocuğu sütanneye vermek veya bir nedenden dolayı yeni doğan bebeğe başka bir kadının sütünden vermek yaygın bir uygulama değildir. Önceleri az da olsa var olan¹³⁸ bu uygulama son yarım asırdır hemen hiç rastlanmayan bir vakıadır.

Hanefiler süt hısımlığıyla neseb hısımlığı arasındaki benzerlikten yola çıkarak, neseb hısımlığıyla alakalı hükümlerin süt hısımlığını da kapsadığını söylemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: *يُحْرَمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يُحْرَمُ مِنَ النَّسَبِ* “Neseb yoluyla haram olanlar süt emmeyle de haram olurlar.”¹³⁹

c.1. Haramlığı Oluşturan Yaş Sınırı

Afgan Medeni Kanunu süt emmenin yaş ve miktarından bahsetmemektedir. Daha önce de değinildiği gibi Afgan Medeni Kanunu bir konunun hükmünü vaz etmeyip boş bırakmışsa Hanefî mezhebinin müfta bih görüşü esas alınır. Ancak biz burada Afgan Medeni Kanunu’nun kanunlaştırmadığı “süt emme miktarı ile süt emme yaşı” konularını konu bütünlüğünün oluşması için Hanefî ve Ca’ferî mezheplerinin meşhur görüşlerine göre ele almaya çalışacağız.

Süt hısımlığının hangi yaşa kadar oluştuğu konusu müctehidler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Hanefî mezhebinin kurucu imamı olan Ebu Hanife Ahkaf sûresinin 15. ayetini esas alarak iki buçuk yıl (30 ay) görüşünü benimsemiştir.¹⁴⁰ Nitekim ilgili ayette yüce Allah şöyle buyurur: *“Biz insana بوالديه إحسانا حملته أمه كرها ووضعته كرها وحمله وفصاله ثلاثون شهرا* *ana-babasına güzel davranmasını emrettik, çünkü annesi onu ne sıkıntılarla (karnında) taşıdı ve ne zorluklarla doğurdu. Hamilelik ve süttten kesilmesi (tam) otuz ay sürdü...”*¹⁴¹

Ayet iki ayrı merhaleye işaret etmektedir. Biri hamilelik diğeri ise süttten kesilme. Bu hüküm her iki olay için de geçerli olabilir. Hamilelik otuz ay sürmeyeceğine göre, hüküm süttten kesilmeye hamledilir.¹⁴² İhtiyata binaen Ebu Hanife’nin görüşü Hanefî mezhebinde müfta bih olan görüştür.

Hanefî müctehidlerinden Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ile İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel gibi müctehidlere göre süt hısımlığı ilk iki yılda oluşur. Bu âlimler hem Kur’an’dan hem de hadisten delil getirirler. Kur’an’da yüce Allah şöyle buyurmuştur: *والوالدات يرضعن أولادهن*

¹³⁸ Bu konuyla ilgili herhangi bir çalışma veya matbu esere rastlanmamıştır. Burada aktardığımız bilgiler Afganistan’ın kuzey yöresinde yaşayan biri olarak tamamen gözlemlerimizin sonucudur. Günümüzde çok nadir de olsa 60-70 yaşlarındaki insanların “filanca benim sütkardeşim veya sütannemdir vb.” sözüne şahit oluyoruz. Bu da gösteriyor ki yarım asır önce süt akrabalığı günümüzdekinin aksine toplum tarafından bilinen ve zaman zaman başvurulan bir uygulamadır.

¹³⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahihu’l-Buhari*, Dar-u Tavki’n-Necat, 2000, Nikah, 21.

¹⁴⁰ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, c. 5, s. 260; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 66.

¹⁴¹ el-Ahkaf, 15.

¹⁴² el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 118.

الرضاعة حولين كاملين لمن أراد أن يتم الرضاعة *“Süt emzirme döneminini tam olarak yerine getirmek isteyen anneler çocuklarını tam olarak iki yıl emzirirler...”*¹⁴³ Diğer bir ayet ise şöyledir: *ووصينا الإنسان بوالديه حسنا حملته أمه وهنا على وهن وفصاله في عامين أن اشكر لي ولوالديك muamele etmesini tavsiye ettik. (Çünkü) annesi onu zorluktan zorluğa sıkıntılar çekerek taşıdı ve (sütten) ayrılması iki yılda gerçekleşir. Eğer bana ve ebeveynine şükredersen...”*¹⁴⁴ Yine bu âlimler Ahkaf suresindeki otuz ayın en az altı ayı hamilelik - çünkü hamilelik en az altı ay sürer – geri kalan 24 ayını ise (ki iki tam yıl olur) süttten kesilme süresi olarak yorumlarlar.¹⁴⁵

Ayrıca Hz. Peygamber de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *لا رضاع إلا من كان في الحولين “iki seneden sonra süt hısımlığı yoktur”*.¹⁴⁶

Ca’feri mezhebinin konuyla ilgili görüşlerini konu bütünlüğü için bir sonraki başlık ile beraber ele alacağız. Çünkü Ca’feri mezhebi literatüründe süt emmenin yaşı ve miktarı “süt emmenin geçerlilik şartları” başlığı altında incelenmiştir.

c.2. Haramlığı Oluşturan Süt Emme Miktarı

Kur’an ve sünnete baktığımızda süt emme yaşıyla ilgili ifade ve hükümlere rastlamaktayız. Ancak süt emme miktarı ile ilgili, Kur’an’da herhangi bir hüküm ve beyana şahit olmadığımız gibi kimi hadislerin miktarı belirtmeden mutlak olarak süt emmenin hısımlığı meydana getirdiğini ifade etmesi mezhepler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Kur’an’da geçen *“sütanneleriniz de size haram kılındı”*¹⁴⁷ ifadesi genel bir ifade olup her hangi bir sayıyla mukayyed değildir. Ayrıca Hz. Peygamber *“Neseb açısından haram olanlar süt açısından da haram olurlar”*¹⁴⁸ buyurmuştur.

Hanefiler yukarıdaki hadise binaen süt emmede herhangi bir miktar belirtmemişler. Onlara göre süt emme yaşı içerisinde ister bir kere ister daha fazla süt emme söz konusu olsun süt hısımlığı meydana gelir.¹⁴⁹

Ca’feri mezhebi ve onun kanunlaşmış hali olan Ca’feri Aile Hukuku Kanunu’na¹⁵⁰ baktığımızda süt emmenin geçerli olmasıyla ilgili şu koşullara rastlamaktayız.

1. Süt, sahîh nikâh sonucu meydana gelmelidir. Dolayısıyla zina sonucu doğum yapan kadının sütü süt hısımlığı meydana getirmez. Bununla birlikte kadının fiilen kocasının

¹⁴³ el-Bakara, 233.

¹⁴⁴ el-Lokman, 14.

¹⁴⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 66.

¹⁴⁶ Dârekutnî, *Sünen*, c. 3, s. 307.

¹⁴⁷ en-Nisa, 23.

¹⁴⁸ Buhârî, *Sahih*, Nikah, 21.

¹⁴⁹ Ubeydullah b. Mesud Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005, s. 381.

¹⁵⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 155-159.

nikâhı altında olması da gerekmez. Yani kadın hamileyken boşanır ve bilahere çocuk dünyaya gelirse, o süt de süt hısımlığı doğurur.

2. Süt, en az peyderpey 15 defa veya bir gece gündüz emilmelidir. Miktarlar örfeye göre belirlenir. Öyle ki emilen süt çocuğun et ve kemiğine karışmalıdır. Emme miktarları tam, peyderpey olmalı, iki emme arasında başka bir gıda almamalı ve bizzat memeden alınmalıdır. Gerçi alet ile emilen süt ile de hısımlık oluşur diyen Şii âlimler mevcuttur.¹⁵¹ Ancak genel kanaat alet ile emilen sütün hısımlık oluşturmaması yönündedir.

3. Süt emme yaşı tam iki yıldır. Abdullah b. Zürrare'nin rivayetine göre Hz. Hüseyin şöyle demiştir: *“لا يحرم من الرضاع إلا ما كان حولين كاملين”* *“süt hısımlığı ancak tam iki yıl içinde oluşur”*¹⁵²

4. Süt emziren kadının sütü bir kocasından olmalıdır. Ayrıca Müslüman, âkil ve iffetli olmalıdır. Müslüman olmayan kadın tercih edilmemelidir. İhtiyaç halinde zimmi kadının sütünden istifade edilebilir. Ancak bu durumda zimmi kadının içki içmemesi ve domuz eti yememesine dikkat edilmelidir. Haramlık oluşturması bakımından Müslüman ile gayrimüslim arasında herhangi bir fark yoktur. Önemli olan kemiyet ve keyfiyet olarak haramlık şartlarına uymasındır.¹⁵³

5. Süt herhangi bir şeye karıştırılmamalıdır. Süt kan gibi sıvılarla veya şeker gibi katı yiyeceklerle karışırsa hısımlık meydana gelmez.

6. Sütanne tek olmalıdır. Bir kocanın iki karısı varsa çocuk her iki kadından da süt emerse hısımlık meydana gelmez.¹⁵⁴ Bu maddeden kasıt her iki kadından yeteri kadar (belirtilen miktar) emilmemesidir. Aksi halde şartlar çerçevesinde süt emme vuku bulursa haramlık oluşur.

Afgan Medeni Kanunu süt hısımlığını tanımlamamasına karşılık Ca'feri Aile Hukuku Kanunu akrabalık ilişkilerini tanımlarken süt akrabalığını da tanımlamıştır. İlgili madde şu şekildedir: “Süt hısımlığı bir kimsenin – kendi annesi hariç – bir kadının sütünden emmesi veya en az iki kişinin bir kadını emmesi neticesinde meydana gelen akrabalık türüdür”.¹⁵⁵ Ayrıca hem Ca'feri Aile Hukuku Kanunu hem de İran Medeni Kanunu'na göre Ca'feri Mezhebi temel eserlerince belirlenen şartlar çerçevesinde süt hısımlığı neseb hısımlığı gibidir.¹⁵⁶ Bu nedenle

¹⁵¹ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 40.

¹⁵² Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî, *Men La Yahduruhu'l-Fakih*, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslami, 2007, c. 3, s. 487.

¹⁵³ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 284; Ruhullah el-Musevi Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, Dimaşk: Sefaretu'l-Cumhuriyyeti'l-İslamiyyeti'l-İraniyye bi-Dimaşk, 1998, c. 2, s. 252.

¹⁵⁴ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, ss. 282-84; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, ss. 39-42.

¹⁵⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 138.

¹⁵⁶ a.yer, md. 141; Kanun-i Medeni İran, md. 1061.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nun 315. maddesine göre süt akrabalık - bilinmeyerek yapılan – evliliği fesheder. İlgili madde şu şekilde düzenlenmiştir. “Bu kanun'da belirtilen hususlar çerçevesinde süt emme, (karı-kocanın) evliliği sonucu meydana gelen süttten emilirse süt hısımlığı oluşturur ve bu şekilde oluşan süt hısımlığı cehalet sonucu evlenen sütkardeşlerin nikâhını fesheder”.¹⁵⁷

Bu maddeye göre süt emmenin süt akrabalığı oluşturabilmesi için öncelikle kadının halen sahîh bir akitle evli olması gerekir. Ca'feri mezhebi ve Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'na göre bekâr kadınların (hiç evlenmemiş) sütü süt hısımlığı oluşturmaz.

İran Medeni Kanunu da süt hısımlığının oluşabilmesi için yukarıda sırasıyla zikredilen hususları aynen tekrarlamıştır. Aynı konuların tekerrür etmemesi için burada değinmeyeceğiz.¹⁵⁸

2. Geçici Evlenme Engelleri

Afgan Medeni Kanunu'nun 85. maddesine göre aşağıdaki durumlardan biri mevcut ise geçici evlenme engeli meydana gelir:

1. İki kadından biri erkek olarak düşünülüğünde, birbirleriyle evlenmeleri haram olursa, bu iki kadınla aynı evli olmak kesinlikle haramdır.
2. Üç talakla boşanan kadın başka bir erkekle evlenip ayrılmamışsa, önceki kocayla evlenemez.
3. Başka bir erkeğin nikâhı altında bulunan veya iddetini bekleyen kadın ise, çünkü bu durumdak kadının önceki kocasıyla bağı tam olarak kopmamıştır.
4. Li'an sonucu ayrılan kadın kocasını yalanlıyor ise,
5. Kadın ehl-i kitap (Yahudi, Hıristiyan) değilse.

Afgan Medeni Kanunu'na göre yukarıdaki durumlardan biri mevcut ise, engel ortadan kalkıncaya kadar taraflar birbirleriyle evlenemezler. Hem ilgili kanun hem de Hanefilere göre geçici evlenme engelleri, din farkı, başkasının nikâhı altında bulunma, iddet bekleme, üçlü boşanma, sıhrî civar hısımlığı ve lian'dan meydana gelen engellerdir.¹⁵⁹ Afgan Medeni Kanunu dört kadınla evli olanları bu grupta zikretmemiştir. Bunun nedenini şu şekilde belirtebiliriz. Afgan toplumunda çok evlilik yaygın olmakla birlikte dört kadınla evli olanların sayısı yok

¹⁵⁷ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 315.

¹⁵⁸ Kanun-i Medeni İran, md. 1046.

¹⁵⁹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, ss. 86-87.

denecek kadar azdır. İmkânı olanlar ikinci evlilik yaparlar ancak üç ve dördüncü kadınla evlenen kimseye pek rastlanmaz. Diğer bir neden de şu anki yasaların beşinci kadınla evliliğe izin vermeyeceğidir.

a. Din Farkına Bağlı evlenme engeli

Afgan Medeni Kanunu “Ehl-i kitaptan olmayan kadınlarla evlenmek geçerli değildir”¹⁶⁰ diyerek, kitap ehlinden sayılmayan kadınlarla evlenmeyi yasaklamıştır. Ayrıca “Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi geçersizdir/batıldır”¹⁶¹ hükmüyle de Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesini yasaklamıştır. Bu hüküm aşağıda anlatacağımız Hanefî mezhebinin kanun haline getirilmiş görüşüdür. Afganistan nüfusun %99’u Müslüman, %1’lik kesim ise Hindu, Sih vd... dinine mensup azınlıklardır. Afganistan, geleneklerin hâkim olduğu bir ülkedir. Ülkede yaşayan kimi etnik gruplar kızlarını başka bir etnik gruba vermezler. Örneğin, Türkmenler – istisnalar hariç – diğer etnik kökenlere kız vermezler. Ancak az da olsa diğer milletlerden kız alırlar. Buna benzer diğer etnik gruplar da kendi kökenleri dışındakilere kolay kolay kız vermezler. Hal böyleyken gayri Müslim bir kadınla evlenmeleri düşünülemez. Ancak yurtdışında yaşayıp yurtdışında evlendikten sonra tekrar Afganistan’a yerleşen aileler istisna teşkil eder. Bu son bilgilerden de anlaşılacağı üzere Afgan toplumu içerisindeki farklı etnik gruplar, birbirlerine dahi kolay kolay kız vermezken farklı din mensuplarına asla kız vermeyecekleri aşikârdır. Özetle dinen yasak olmasaydı yine Afgan toplumu farklı din mensuplarına kız vermezlerdi.

İslam, ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmeyi mubah kılmıştır. Konuyla ilgili olarak Kur’an’ın ifadesi şöyledir. *“...sizden önceki ehl-i kitap kadınlarından iffetli olanlarla (evlenebilirsiniz)...”*¹⁶² Ancak gerekli görülmediği takdirde gayrimüslim bir kadınla evlenmek tasvip edilmemektedir. Çünkü bu durumda Müslüman kadınların kocasız kalma riski vardır. Müslüman’ın ancak bir diğer Müslüman’la evlenmesi gereklidir, teşvik edilmiştir.

Hanefiler yukarıdaki ayete binaen ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmeyi caiz görmüştür. Ancak Müslüman bir erkeğin müşrik bir kadınla evlenmesinin geçersiz olduğu konusunda ittifak edilmiştir.¹⁶³ Çünkü Kur’an Bakara 221. ayette şöyle der: *“ولا تتكحوا المشركات حتى يؤمن ولأمة إيمان etmedikçe müsrık kadınla evlenmeyin. Eğer hoşunuza*

¹⁶⁰ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 85/e.

¹⁶¹ a.yer, md. 92.

¹⁶² el-Maide, 5.

¹⁶³ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 44.

gittiyse Müslüman bir cariye müşrik bir kadından daha iyidir...” Ayrıca Müslüman bir kadının müşrik bir erkekle evlenmesinin batıl olmasında da ittifak vardır. Çünkü Bakara suresinde... *müşrik erkeklerle iman edinceye kadar evlenmeyin...*¹⁶⁴ buyuruluyor. Ehl-i kitap erkeklerle evlenmeye gelince Hanefiler müşriklerle ilgili ayetin medlülüne ehl-i kitap erkekleri de dâhil ederler. Buna göre Müslüman bir kadın ehl-i kitap bir erkekle evlenemez. Çünkü Müslüman bir kadın ehl-i kitap bir erkekle evlendiği takdirde onun da küfrü seçmesinden endişe ediliyor. Zira kadınlar daima kocalarına tabidirler. Ayrıca kâfir her zaman ateşe çağırır. Yani yaptığı her eylem – iman etmediği için – kendisi ve çevresindekileri ateşe bir adım daha yaklaştırır.¹⁶⁵ Nitekim Bakara 221. ayetin sonunda Yüce Allah ... إلى النار... “...onlar ateşe çağırırılar...” buyuruyor. Bu ayet her ne kadar müşriklerle ilgili olsa da kâfirleri de kapsamaktadır. Neticede müşrik aynı zamanda kâfirdir ama kâfir aynı anda müşrik olmayabilir.

Ebu Hanife Sabîileri ehl-i kitaptan sayar ve onlarla evliliği caiz görür. Çünkü onlar bir kitaba inanıyor, Zeburu okuyor ve yıldızlara tapmayıp ta’zim ediyorlar. Müslümanların Ka’be’ye ta’zim ettikleri gibi, Sabîiler, de yıldızlara sadece Tanrıya yönelmek için ta’zimde bulunuyorlar. Bu nedenle ehl-i kitaptan sayılır ve onların kadınlarıyla evlenilebilir.¹⁶⁶ Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise Sabîiler ehl-i kitaptan sayılmazlar. Çünkü onlar yıldızlara taparlar. Bu nedenle müşrikler kategorisinde değerlendirilirler. Müşriklerden sayıldıkları için de kadınlarıyla evlenilemez.¹⁶⁷

Hanefiler kişinin gücü yettiği halde Müslüman hür bir kadınla evlenmeyi ehl-i kitaptan muhsin/iffetli¹⁶⁸ bir kadın ile evlenebileceği kanaatindedirler.¹⁶⁹ Delilleri ise Nisa sûresinin 3. ayetidir. “فانكحوا ما طاب لكم من النساء...istediğiniz kadınlarla nikahlanın...”¹⁷⁰ Cumhur ise Hanefilerle aynı kanaatte değillerdir. Onlar, kişinin gücü yettiği halde Müslüman hür kadının yerine ehl-i kitaptan bir kadın ile evlenemeyeceğini savunurlar. Delil olarak şu ayeti getirirler. “...sizden biriniz iffetli Müslüman kadınla evlenmeye güç yetiremezse elinin altında bulunan Müslüman cariyelerle (evlensin)...”¹⁷¹ Hanefiler ise bu ayetin Müslüman hür kadın üzerine ehl-i kitap

¹⁶⁴ el-Bakara, 221.

¹⁶⁵ el-Kâsâni, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’s-Şerai*, c. 7, ss. 271-72; Ebu-Zehra, *el-Ahvalü’s-Şahsiyye*, c. 1, s. 102.

¹⁶⁶ Ebu’l-Hasan Burhanuddîn Ali b. Ebi Bekr b. Abdî’l-Celil el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti’l-Mübtedi*, Karaçi: İdareti’l-Kur’an ve’l-Ulumi’l-İslamiyye, t.y., c. 1, s. 19; el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 88; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 85.

¹⁶⁷ el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti’l-Mübtedi*, c. 1, ss. 19-20; el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 88; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 85.

¹⁶⁸ el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti’l-Mübtedi*, c. 1, s. 19.

¹⁶⁹ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru’l-Vikaye*, s. 350.

¹⁷⁰ en-Nisa, 3.

¹⁷¹ en-Nisa, 25.

cariye ile nikahlanmak olduğunu savunarak Nisa suresinin 24. ayetini öne sürerler. Bu ayette ... وراء ذلكم...¹⁷²“(bu sayılanlar dışında) evlenmeniz size helal kılındı...”¹⁷² buyurulmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in şu hadisini delil getirirler. لا تتكح الأمة على الحرّة...¹⁷³ “cariye hür kadın üzerine nikâhlanmaz...”¹⁷³

Ca’feriler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Mezhep içinde üç farklı görüş ortaya çıkmıştır.

1. El-i kitap kadınlarıyla süresiz ve süreli (müt’a) hiçbir şekilde evlenmek caiz değildir. Delilleri ise ولا تمسكوا بعصم الكوافر...¹⁷⁴ “...kâfir kadınları (nikâhınız altında) tutmayın...”¹⁷⁴ mealindeki ayetle ولا تتكحوا المشركات حتى يؤمن...¹⁷⁵ mealindeki ayetlerdir. Ca’feriler bu ayette geçen müşrik kelimesini gayrimüslim olarak yorumlarlar. Çünkü Beyyine süresinde لم يكن الذين كفروا من أهل الكتاب و المشركين...¹⁷⁶ “ehl-i kitaptan küfre düşenlerle müşrikler, kendilerine delil gelmeden önce herhangi bir ayrılığa düşmüş değillerdi”¹⁷⁶ buyrulmuştur. Ayrıca bu ayetlere binaen müşrikle evlenmeyi kesinlikle doğru bulmazlar.

2. Ehl-i kitap kadınlarıyla hem normal hem müt’a nikâhıyla evlenmek caizdir. Delilleri ...sizden önce kitap verilen iffetli kadınlarla (evlenebilirsiniz)...¹⁷⁷

3. Ehl-i kitap kadınlarıyla sadece müt’a yapmak caizdir. Bu görüşte olanlar yukarıdaki iki gurubun delillerini cem ederler. Yani birinci grubun delilini normal nikâhın caiz olmadığına, ikinci grubun delilini ise müt’a’nın caiz olduğuna yorumlarlar.

Ca’feri mezhebine ait bazı hadis kaynaklarda Mümtahine 10. ayetin diğer ayetleri neshettiği dolayısıyla Müslüman kadın varken ehl-i kitap kadını evlenmenin geçerli olmadığı yönünde hadisler mevcuttur.¹⁷⁸

Ancak son dönem Ca’feri fukahası ehl-i kitap kadınlarıyla evlenilebileceği kanaatindedirler.¹⁷⁹ Yalnız Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi konusunda ehl-i sünnet mezhepleriyle aynı görüştedirler. Ve kesinlikle evlenmesine cevaz vermemektedirler.

¹⁷² en-Nisa, 24.

¹⁷³ el-Medenî, *el-Muvatta*, c. 2, s. 769; el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 87.

¹⁷⁴ el-Mümtahine, 10.

¹⁷⁵ el-Bakara, 221.

¹⁷⁶ el-Beyyine, 1.

¹⁷⁷ el-Maide, 5.

¹⁷⁸ et-Tusî, *el-İstibsar fî-Mahtulife mine’l-Ahbar*, c. 3, ss. 178-80.

¹⁷⁹ Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi’l-Hamse*, c. 2, ss. 314-15; el-Hilli, *Şerai’u’l-İslam fî Mesaili’l-Halal-i ve’l-Haram*, c. 2, s. 294.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ve İran Medeni Kanunu da ikinci guruptakilerle son dönem fukahasının görüşünü esas alarak meseleyi hükme bağlamıştır. Buna göre “Müslüman erkeğin ehl-i kitap dışındaki kadınlarla, Müslüman kadının da müşrik/kâfir bir erkekle evlenmesi kesinlikle haramdır”.¹⁸⁰

b. Başkasının Nikâhı Altında Olmaktan Kaynaklanan Engel

Afgan Medeni Kanunu “başkasının nikâhı altında bulunan kadın ile (boşanıncaya kadar) evlenmek haramdır”¹⁸¹ diyerek konuyu hükme bağlamıştır. Başkasının nikâhı altında bulunan bir kadınla evlenmek haramdır.¹⁸² Çünkü bu mevcut kocanın hakkına tecavüz ve neseplerin birbirine karışmasına yol açar.¹⁸³

Ca'feri mezhebinde de durum aynıdır. Başkasının nikâhı altında bulunan kadınla nikâhlanmak kesinlikle haramdır.¹⁸⁴

Afganistan'da uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu da evli kadınla evlenmeyi haram ve ebedi sıhriyete müsebbip saymıştır. İlgili maddede şu şekildedir: “Evli veya iddet bekleyen kadınla, durumdan haberdar olduğu halde evlenmek batıldır ve ebediyen haramlığı doğurur; Her kim ki başkasının nikâhı altında olduğunu veya iddet beklediğini bildiği halde bir kadınla evlense akit batıl ve kadın ebediyen o kişiye haram olur”.¹⁸⁵ Ancak koca bilgisiz ise ve cinsel birliktelik vuku bulmuşsa akit batıl ve yine ebediyen haram olur.¹⁸⁶ Birliktelik meydana gelmemişse akit batıl olmakla birlikte ebediyen haram olmaz.¹⁸⁷

c. İddete Bağlı Evlenme Engeli

Afgan Medeni Kanunu başkasının iddetinde olan kadınla evliliğin geçerli olmadığına hükmetmiştir.¹⁸⁸ Zira başkasının iddetinde olan kadın (geçici olarak) iddetini beklediği erkekle irtibattadır. İddet döneminde kadının nafaka hakkı mevcuttur. Keza çocuğu olursa nesebi sabit olur vs.¹⁸⁹

¹⁸⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 175; Kanun-i Medeni İran, md. 1059.

¹⁸¹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 85/c.

¹⁸² Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 349.

¹⁸³ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 87.

¹⁸⁴ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fî Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 292; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fî Fıkhi Âl-i Yasîn*, c. 2, s. 53.

¹⁸⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 163; Kanun-i Medeni İran, md. 1050.

¹⁸⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 164.

¹⁸⁷ Kanun-i Medeni İran, md. 1051.

¹⁸⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 85/c.

¹⁸⁹ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 119.

İddet, kadının boşanma veya kocasının ölmesi halinde (ric'î, bâin veya fesih) beklemesi gereken temizlenme süresidir. Bu süre zarfında kadın ikinci bir kişiyle evlenemez¹⁹⁰, yapılan evlilik teklifleri dahi kabul edemez.¹⁹¹ Ayrıca iddetle ilgili hükümler teabbidir/zorunludur.¹⁹² Sadece ölüm iddeti bekleyen veya üçüncü boşama sonucu iddet bekleyen kadına üstü kapalı bir şekilde evlilik teklifinde bulunulabilir.¹⁹³ İddet bekleyen kadınla eğer evlilik yapılırsa hemen araları tefrik edilir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *ملعون من سقى ماء زرع غيره*: “Başkasının nikâhı/iddeti altında bulunanla evlenen lanetlidir”.¹⁹⁴

Ancak bu evlilik ebedi haramlık oluşturmaz. Bu nedenle tefrik edilip iddet bittikten sonra tekrar evlenebilirler. Çünkü bu durum zani ve zaniyenin nikâhlanabilmesine kıyas ederek caiz görürler. Hz. Ali ve İbn-i Mesud “*araları tefrik olunur, dilerlerse iddet bittikten sonra evlenebilirler*” demiştir.¹⁹⁵

Ca'feri mezhebinin konuyla ilgili görüşü şöyledir. Eğer koca kadının iddette olduğunu bilmeden nikâh akdi yapmışsa, şayet zifaf gerçekleşmişse kadın ona ebediyen haram olur. Ancak bu durumda zifaf gerçekleşmezse iddet bitiminden sonra kadınla evlenebilir.¹⁹⁶ Konuyla ilgili pek çok hadis rivayet edilmiş ancak burada bir örnekle yetineceğiz.

Hz. Hüseyin'e ölüm iddeti bekleyen kadınla iddet bitmeden evlenmenin hükmünü sormuşlar. Soru üzerine Hz. Hüseyin: “*Eğer birleşme gerçekleşmişse araları ayrılır ve ebediyen birbirleriyle evlenemezler. Kadın önce birinci kocanın iddetinin kalanını tamamlar sonra ikinci kocanın iddetini bekler. Cinsel birliktelik olmamışsa araları ayrılır iddetin kalanını tamamlar sonra evlenebilirler*”,¹⁹⁷ demiştir.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu da mezhebin icma derecesindeki görüşünü esas almıştır. İlgili maddeler şöyledir: “evli veya başkasının iddetindeki kadınla, bildiği halde evlenen kimse ile kadın – araları ayrıldıktan sonra – ebediyen birbirleriyle evlenemezler. Durumun bihaber evlilik meydana gelir ve cinsel birliktelik de vaki olursa yine ebediyen evlenemezler ancak birliktelik vaki olmamışsa iddetten sonra evlenebilirler”.¹⁹⁸

d. Üçlü Boşanmadan Kaynaklanan Evlenme Engeli

¹⁹⁰ Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 349.

¹⁹¹ el-Mevsîli, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 87.

¹⁹² Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 87.

¹⁹³ gb.bkz. s. 4.

¹⁹⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 87.

¹⁹⁵ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 148; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 87.

¹⁹⁶ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 203; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 291; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 53; es-Sistânî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 63.

¹⁹⁷ et-Tusî, *el-İstibsar fi-Mahtulife mine'l-Ahbar*, c. 3, s. 186.

¹⁹⁸ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 163; Kanun-i Medeni İran, md. 1050-1051.

Afgan Medeni Kanunu'nun konuyla ilgili hükmü şöyledir:“üçüncü boşamadan sonra kadın bir başkasıyla evlenip boşanmadıkça önceki kocasına helal olmaz”.¹⁹⁹ İlgili kanun konunun ayrıntısına girmemiştir. Bunun iki nedeni vardır; birincisi Afgan toplumunda boşanma olayına fazla rastlanmaz binaenaleyh AMK bu konuya kısaca değinmek suretiyle yetinmiştir. İkincisi ise, böyle bir vakianın meydana gelmesi durumunda hâkim Hanefî mezhebinin meşhur görüşüne göre hüküm verir. Dolayısıyla Afgan Medeni Kanunu'nun fazla teferruatına girmediği üçlü boşanmadan kaynaklanan evlenme engeli konusu aslında dolaylı olarak detaylandırılmış olmaktadır.

Kur'an bu konuda şöyle der: *فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره فإن طلقها فلا جناح* *“Eğer koca karısını (üçüncü defa) boşarsa, artık bu kadın ona helal olmaz. Ancak boşanan kadın bir başka erkekle evlenir, ikinci koca da boşarsa (veya ölürse iddet bittikten sonra) önceki kocayla, Allah'ın emirlerine, sınırlarına uyup geçinebileceklerini ümit ediyorlarsa, tekrar evlenmelerinde bir sakınca yoktur. İşte bunlar Allah'ın açık bir şekilde bilgili toplumlara belirlediği sınırlardır”*.²⁰⁰

Ayetin de açık bir şekilde ifade ettiği gibi kadının üçüncü boşamadan sonra bir başka erkekle yaptığı evlilik ciddi bir evlilik olmalıdır. Anlaşmalı ve formalite evlilikler önceki kocaya kadını helal kılmaz.²⁰¹

Peki, ikinci kocanın boşamasının geçerli olabilmesi için herhangi bir şart var mıdır? Buna verilecek cevap elbette ki evet olacaktır. Çünkü Rifa'a'nın hanımı hakkındaki hadis bu konuya açıklık getirmektedir. Rifa'a'nın karısı Hz. Peygamber'e gelerek Rifa'a'nın onu üç talakla boşadığını iddet bittikten sonra da Abdurrahman b. Zübeyr'le evlendiğini söyler. Ancak Abdurrahman'ın iktidarsızlık sorunu olduğunu ima ederek şikâyetinde bulunur. Bunu üzerine Hz. Peygamber kadına: *“sen önceki kocana dönmek istiyorsun ancak sen onunkini o da seninkini tatmadıkça bu helal olmaz”*²⁰² buyurmuştur. Hadisin açık ifadesine göre salt akit yeterli olmayıp cinsel ilişki de gereklidir.²⁰³

Hanefiler yukarıdaki hadisi ve Hz. Ayşe'nin buna benzer rivayetini²⁰⁴ esas alarak ikinci evliliğin formaliteden ibaret olmayıp karı-koca ilişkisinin yaşanması ve boşanma meydana geldikten sonra iddetin bitmesi gerektiği kanaatindedirler.²⁰⁵ Ancak cinsel birliktelikte

¹⁹⁹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 85/b.

²⁰⁰ el-Bakara, 230.

²⁰¹ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 474.

²⁰² Buhârî, *Sahih*, Talâk, 4; Müslim, *Sahih*, Nikah, 17; et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 27.

²⁰³ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, ss. 474-75.

²⁰⁴ Buhârî, *Sahih*, Talâk, 4; Müslim, *Sahih*, Nikah, 17; et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 27.

²⁰⁵ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 476; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 406.

inzal/erkeğin boşalmasının şart olmadığını savunurlar. Çünkü inzal cinsel birlikteliğin üst seviyesidir hâlbuki duhul ile birliktelik gerçekleşmiş olur.²⁰⁶

Durum böyle olmakla birlikte eğer bir kimse karısını üç talakla boşadıktan sonra pişman olup başka bir erkekle/ikinci kocayla hülle yapması konusunda anlaşır – ki gerçek bir evlilik olmayıp formaliteden ibarettir – ve sadece nikâh kıyarak zifaf olmadan tekrar boşarsa önceki kocaya helal olur mu? Ebu Hanife'ye göre tahrimen mekruh olmakla birlikte kadın önceki kocaya helal olur. Çünkü Hz. Peygamber ikinci kocayı hülleci/helal kılıcı/muhallil olarak nitelmiştir.²⁰⁷ Ebu Yusuf'a göre akit batıl, İmam Muhammed'e göre ise şart batıl akit sahih olur. Ancak imameyn'e göre kadın birinci kocaya helal olmaz. Her ne kadar Ebu Hanife mezkûr hadise binaen hülleği geçerli kabul etse de Hanefilerde genel kanaat hüllenin geçerli olmaması yönündedir. Dolayısıyla hülle hiçbir şekilde caiz değildir.²⁰⁸

Ca'feri mezhebi de bu konuda ehl-i sünnet ile hemfikirdir. Üç talakla boşanan bir kadın bir başkasıyla evlenip karı-koca hayatı yaşamadıkça önceki kocaya helal olmaz.²⁰⁹ Kadının hür veya köle kocanın nikâhı altında olması durumu değiştirmez.²¹⁰ Bu konuda Ca'feri mezhebinde icma vaki olmuştur.²¹¹ Ancak müt'a nikâhı üç talakla boşanan kadını önceki kocasına helal kılmaz.²¹²

Ayrıca Ca'feri mezhebinde Ehl-i Sünnet mezheplerinden farklı olarak bir de dokuz talak meselesi vardır. Şöyle ki; bir kadın birinci kocadan üç talak ile boşanır, ikinci kocadan bir talak ile boşanır iddet bittikten sonra tekrar birinci kocayla evlenir. Tekrar birinci koca üç talakla boşar ve kadın başka bir erkek ile evlenir ve boşanır, iddet bittikten sonra tekrar eski kocayla evlenir ve bu durum üçüncü defa da tekrarlanırsa – ki bu durumda birinci koca üç defa üç talak ile boşadıktan sonra hülle ile evlenmiş olur – dokuz talak meydana gelmiş olur. Bundan sonra artık kadının ilk kocasıyla ebediyen evlenemeyeceği konusunda Ca'feriler ittifak etmiştir.²¹³ Buradaki evlenmeler de hakiki evlenme olmalı birleşme vuku bulmalıdır. Yoksa formalite evlilikle zaten hiçbir şekilde helal olmaz.²¹⁴

²⁰⁶ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 478.

²⁰⁷ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 16.

²⁰⁸ Ebi'l-Meali Burhaneddin Mahmud b. Ahmed el-Buhari İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhi'n-Nu'mani*, Beyrut: İdaretu'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, 2004, c. 3, s. 181; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 91-92.

²⁰⁹ et-Tusî, *el-İstibsar fi-Mahtulife mine'l-Ahbar*, c. 3, s. 272; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 57.

²¹⁰ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 293.

²¹¹ Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 253.

²¹² Ebu Ca'fer Muhammed b. Ya'kub er-Razi el-Küleynî, *el-Kaifi (el-Füru)*, Tahran: Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, 1988, c. 5, s. 425.

²¹³ et-Tusî, *el-İstibsar fi-Mahtulife mine'l-Ahbar*, c. 3, s. 186; Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 254.

²¹⁴ Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 254.

Konuyu, Ca'feri Aile Hukuku Kanunu yedinci bahiste ele almış ve Ca'feri mezhebinin yukarıda zikrettiğimiz görüşünü kanunlaştırmıştır. İlgili maddeler şu şekildedir: “kadının üç talakla boşanması sonrası tekrar evlenmesi batıldır. Ancak (bu durumdaki) kadın ikinci bir şahısla evlenir, zifaf gerçekleşir ve evlilik akdi normal bir şekilde sona ererse nikâhı geçerli olur”.²¹⁵ “Kadın altı ric'î toplam dokuz boşamadan sonra önceki kocasına ebediyen haramdır”.²¹⁶

e. Çok Evlilikten Kaynaklanan Evlenme Engeli

Afgan Medeni Kanunu birden fazla evliliği üç şarta bağlamıştır. Bu şartlar oluştuğunda kişi birden fazla kadınla evlenebilir. İlgili maddeler şu şekildedir.

1. “Eşler arasında adaletsizlik endişesi olmayacak”.
2. “Koca, nafaka, giyim, mesken, tedavi gibi maddi gereksinimlere muktedir olacak”.
3. “Birinci eş kısır olacak veya iyileşmesi imkânsız hastalığa yakalanmış olacak. Bir erkek ancak bu durumlarda ikinci bir kadınla evlenebilir”. (md. 86.)

“Kadın, ilgili kanunun 86. maddesine uymayarak evlenen kocasının aleyhine, aynı kanunun 183.²¹⁷ maddesi kapsamında kişiliğine zarar verdiği gerekçesiyle boşanma davası açabilir”. (md. 87.)

“Kadın akit sırasında, kocasının ilgili kanunun 86. maddesinin aksine başka bir kadınla evlendiği takdirde (bir) boşama yetkisinin kendisine verilmesini şart koşabilir. Bu şart evlilik cüzdanına derc edilince geçerlilik kazanır”. (md. 88.)

“Kişi, bu kanunun 86. Maddesi gereğince evli olduğunu gizleyerek ikinci bir kadınla evlenir ve evlendiği ikinci kadının (kocasının evli olduğunu öğrenince) rızasını almazsa, ikinci kadın yaptığı evliliğe rıza göstermediği gerekçesiyle ve ilgili kanunun 183. maddesine binaen mahkemeye müracaat ederek boşanma talebinde bulunabilir”. (md. 89.)

Afgan Medeni Kanunu çok evliliğe izin vermiştir. Ancak bu iznin kullanılabilmesi için belli şartların oluşması gerekiyor. Erkeğin karıları arasında adaletle davranması, kocanın maddi sıkıntısının olmaması ve zevcelerin her türlü ihtiyaçlarını giderebilecek maddi imkâna sahip olması veya önceki eşin herhangi bir sebepten dolayı çocuk doğuramama veyahut da iyileşmesi

²¹⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 173.

²¹⁶ a.yer, md. 174.

²¹⁷ Afgan Medeni Kanunu’nun 183. maddesi şöyledir: “Kadın, hayatını kocasıyla birlikte geçiremeyecek derecede ondan zarar gördüğünü iddia ederek mahkemeye müracaat eder ve boşanma talebinde bulunabilir”.

imkânsız bir hastalığının olması gibi durumlarda ikinci, üçüncü hatta dördüncü kadınla evlenilebilir.

Erkek yukarıdaki sayılan maddelere uymayıp ikinci bir kadın ile evlendiği takdirde, onun ilk karısı mahkemeye başvurup aralarını ayırma talep edebilir. Hatta kadın nikâh akdi sırasında kocasının ilgili kanunun 86. maddesine uymadığı takdirde boşama salâhiyetinin kendisine geçmesini şart koşabilir. Bu ancak evlilik cüzdanına eklendiği zaman geçerli olur. Ayrıca ikinci kadın da eğer kocası evli olduğunu ondan gizleyip akit yaptıysa ve buna rıza göstermiyorsa mahkemeye başvurup boşanma talep edebilir. Görüldüğü gibi Afgan Medeni Kanunu bu konuyu ciddi bir şekilde inceleyip hükme bağlamıştır. Her ne kadar çok evliliğin yaygın olduğu bir toplum olsa da – kanunları uygulayacak güçte bir hükümetin mevcudiyeti durumunda – Nisa 129. ayetinin mefhumu doğrultusunda amel ettiğine şahit olmaktayız. Her ne kadar Nisa 129. ayet kadınlar arasında adaletin temininin güç olduğunu belirtiyorsa da maddi anlamda gözetilebilir kanaatini taşımaktayız. Manevi olarak her bir kadına aynı oranda sevgi beslemek beşer gücünün dışında bir eylem olduğu için kanaatimizce insanların bundan mesul olmaması gerekir. Böylelikle Afgan Medeni Kanunu çok evlilikte aranan adalet kavramını hem maddi hem manevi anlamında kullandığını söyleyebiliriz. Gerçi eşler arası sevgiden bahsetmemekte ama kadının kısır olması veya dermansız hastalığının bulunması da manevi bir eksikliklerdir.

Cahiliye devrinde insanlar istediği kadar kadınla evlenebiliyor, istediğini boşuyor bazılarını ise sırf eziyet olsun diye ne boşuyor ne nikâhı altına alıyordu. İslam kadınları bu eziyetten kurtarmak adına zaruret halinde en fazla dört kadınla evlenmeye cevaz vermiştir. Konu Kur'an'da sadece bir ayette ele alınmıştır. Bu da gösteriyor ki zaruret olmadığı halde birden fazla kadınla aynı anda evlenmek hoş karşılanmamıştır. Nitekim ilgili ayette şöyle denilmektedir: *وإن خفتن أن لاتقسطنوا في اليتامى فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى وثلاث ورباع فإن خفتن أن لاتعولوا* *“Eğer himayeniz altındaki yetim kızlarla evlendiğiniz takdirde (malları konusunda haksızlık edeceğinizden korkuyorsanız) onların yerine beğendiğiniz diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder evlenin. Ancak kadınlar arasında adaletsizlik etmekten korkarsanız birisiyle yetinin veya elinizdeki cariyeyle (evlenin). Bu adaleti yerine getirmeniz konusunda daha uygundur, kolaydır”*.²¹⁸ Ayette geçen... *ikişer, üçer, dörder...* ifadesini Neha'î ve İbn Ebi Leyla gibi kimi alimler matematiksel olarak dokuz kadınla evlenmeyi ifade ettiğini savunmuşlar,²¹⁹ $2+3=5+4=9$ şeklinde anlamışlar. Ancak buradaki ifadeden kasıt cahiliye toplumunda insanlar beş, on ve daha fazla kadınla evleniyorlardı. Allah

²¹⁸ en-Nisa, 3.

²¹⁹ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 54.

bu sayıyı dört ile sınırlandırdı. Eğer koca dört kadına adaletli davranamazsa üç, üç kadına adaletli davranamazsa iki, iki kadına adaletli davranamazsa bir, bir kadına adaletli davranamazsa himayesi altındaki cariyesiyle yetinmesini emretmiştir.²²⁰

Müslüman olmadan önce on kadınla evli olan Gaylan b. Seleme İslam'a girince Hz. Peygamber içlerinden dört tanesini seçmesini diğerlerini boşamasını emreder.²²¹ Ayetin nüzulünden sonra sahabe ve tabiinden hiç kimsenin dörtten fazla kadınla evli olduğu bilinmemektedir.²²² Bu nedendir ki dört kadınla evli olan kişi eşlerinden birini boşamadan²²³ veya onlardan biri ölmeden beşinci kadınla evlenemez.

İslam'ın temel taşlarından biri olan adalet birden fazla evliliklerde öne çıkmaktadır. Çünkü koca karılarına adaletli davranmazsa aile içi geçimsizlik artar, ailenin huzuru bozulur. Hâlbuki İslam'ın benimsediği aile, huzur ve mutluluk getiren ailedir. Afganistan da çok evliliğin yaygın olduğu ülkelerden biridir. Kimi zarurete binaen kimisi ise zenginliğinden dolayı çok evliliğe başvurur. Keyfi olarak birden fazla evliliklerin aile içi şiddete ve drama sebep olduğuna defaatle bizzat şahit olduk. Kur'an'ın birden fazla evliliklerde adalet şartı araması elbette hikmetten hali değildir. Hanefiler, yukarıdaki ayet ve hadislere binaen bir Müslüman'ın en fazla dört kadınla evlenebileceğini söylemişlerdir.²²⁴

Peki, eşler arası adaletten maksat nedir. Maddi ve manevi olarak adaletin sağlanması mümkün müdür? Kur'an, konuyla alakalı adaletin hiçbir şekilde sağlanamayacağını açık bir ifadeyle beyan eder. İlgili ayette şöyle denilmektedir: *و لن تستطيعوا أن تعدلوا بين النساء ولو حرصتم فلا* "Ey kocalar! Ne kadar uğraşsanız uğraşın eşler arasında adaleti hiçbir zaman sağlayamazsınız. Öyleyse eşlerden birine tamamıyla meyledip diğerini – evli olup olmadığı bile belli olmayacak şekilde – ortada bırakmayın. Eğer onlara karşı iyi davranır adaletsizlikten kaçınırsanız biliniz ki Allah hem bağışlayan hem acıyandır".²²⁵ Nisa üçüncü ayetin bahsettiği adalet maddi burada zikrettiğimiz ayetin ifade ettiği adalet ise manevidir. Yani geceleme, yeme, içme, giyim gibi maddi olanlarda adaletli davranmak kocadan mesuliyeti kaldırıyor. Maddi yönden adalet kişinin gücü dâhilindedir. Sevgi ve iştiyakta ise adalet hiçbir zaman sağlanamaz çünkü bu manevidir. İnsanın gücü dâhilinde değildir.²²⁶ Nitekim Kur'an bir başka ayette şöyle der: *لا يكلف الله نفسا إلا وسعا*

²²⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tefsiru't-Taberi (Camii'l-Beyan An Te'vil-i Âyi'l-Kur'an)*, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1971, c. 7, s. 537.

²²¹ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Nikah, 33; İbn-Mâce, *Sünen-ü İbn Mace*, Nikah, 40.

²²² Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 93.

²²³ Sadrüşşeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, c. 1, s. 352.

²²⁴ a.yer.

²²⁵ en-Nisa, 129.

²²⁶ Ebu Abdillâh Muhammed bi Ahmed el-Hazramî Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, Kahire: Daru'l-Kütubi'l-Mısriyye, 1964, c. 5, s. 405.

“Allah hiç kimseyi gücü yetmediği şeyden sorumlu tutmaz”.²²⁷ Hz. Peygamber de eşleri arasında adaletli davranır ve şöyle dua edermiş: “... Allah’ım bu benim elimden gelen adaletim, senin elinde olup da gücümün yetmediği adaletsizlikten dolayı beni kınama”²²⁸

Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *إذا كان عند الرجل إمرأتان فلم يعدل بينهما جاء يوم القيمة و شقته ساقط bir taraf düşmüş/felç olarak haşrolacaktır*²²⁹

Hanefiler yolculuk ve sevgide adalet aramamışlar. Hangi kadınla yolculuğa çıkmak istediği erkeğin elindedir ancak kura sonucu kim çıkarsa onunla sefere çıkmak müstehaptır.²³⁰ Sevgi ve birlikteliğe gelince, kişi buna güç yetiremeyeceği için mazur görülmüştür. Nitekim Nisa 129. ayeti insanın güç yetirebileceği konular olarak anlamışlar.²³¹ İnsan istediğini sevip istediğinden nefret edemeyeceğine göre sevmek insanın elinde olan bir şey değildir. Dolayısıyla ayetin anlamı eşleri aynı derecede sevmeye kalkışma ki buna gücün yetmez demektir.²³²

H. İbrahim ACAR’a göre adalet hem maddi hem manevi haklarda cereyan eder. Dolayısıyla adalet hiçbir şekilde sağlanamayacağından zaruret halleri dışında çok evliliği caiz görmemektedir. Çünkü Nisa 129. ayet ve Hz. Peygamber’in duası bunu gerektirir. Eğer böyle olmasaydı adaletsizlik yapması imkânsız olan Hz. Peygamber’in, *elimde olmayanlar için beni kınama*, tarzında bir ifadesi olmazdı. Bununla birlikte eğer birden fazla evlilik zaruri bir hal aldysa ruhsat olarak değerlendirilebilir.²³³ Örneğin kadın nüfusu fazla olan ülkeler bu ruhsatı kullanmakta neredeyse mecburdurlar aksi halde evsiz ve eşsiz kalan kadınlar topluma değişik sıkıntılar verebilir, olumsuzluklara başvurabilirler.

İmamiyye’ye göre de bir Müslüman en fazla dört kadınla evlenebilir. Kadınlardan biri ölür ya da boşanırsa beşinci kadınla evlenebilmek için de boşanan kadının iddetinin bitmesini beklemesi gerek.²³⁴ Nitekim İmam Ca’fer-i Sadık’tan nakledilen rivayete göre “*kişi suyunu – iddet bitmeden – beşinci kadına akıtmaz*”.²³⁵ Ancak talak bain olursa evlenebilir.²³⁶ Ric’i boşanmalarda evlilik gerçekleşmez çünkü halen eski kocayla bir takım bağlar mevcuttur. Ayette üzerinde önemle durulan adalet Ca’feriler’e göre maddi ihtiyaçlar ile gecelemede aranır, sevgi

²²⁷ el-Bakara, 286.

²²⁸ et-Tirmizî, *Sünenü’-t-Tirmizi*, Nikah, 42.

²²⁹ a.yer, Nikah, 42.

²³⁰ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru’l-Vikaye*, c. 1, s. 379; el-Aynî, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, c. 5, s. 253.

²³¹ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru’l-Vikaye*, c. 1, s. 379; el-Aynî, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, c. 5, s. 253.

²³² Sadrüşşerîa, *Muhtasaru’l-Vikaye*, c. 1, s. 379.

²³³ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 101-7.

²³⁴ el-Küleynî, *el-Kaîfî (el-Fürü)*, c. 5, s. 429.

²³⁵ Muğniye, *Fıkhü’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 205.

²³⁶ el-Hillî, *Şerai’u’l-İslam fî Mesaili’l-Halal-i ve’l-Haram*, c. 2, s. 293; Muğniye, *Fıkhü’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 205.

ve birleşmede aranmaz.²³⁷ Bazı Sünni/Hanefi kaynaklarda zikredilen “Şia’ya göre dokuz kadınla hatta on sekiz kadınla evlenmek caizdir”²³⁸ İfadesini aradığım Ca’feri mezhebi temel kaynaklarında bulamadık. Ayette zikredilen “...ikişer, üçer ve dördüder...” kelimelerinin aralarının “vav” harfiyle ayrılması cem’ için değil tehir içindir. Yani bir kimse ya iki kadınla ya üç kadınla ya da en fazla dört kadınla evlenebilir, demektir.²³⁹

Ca’feri Aile Hukuku Kanunu 162. maddesinde konuya değinilmiştir. İlgili madde şöyledir. “Erkek, eğer nafaka ve adaleti temin edebilecek durumdaysa en fazla dört kadınla evlenebilir. Beşinciyle evlenebilmesi için ise kadının ric’î değil bain talak ile boşanmış olması gerekir”. İran Medeni Kanunu’nda eş sayısı ile ilgili herhangi bir düzenlemeye rastlamadık.

f. Sıhrî Civar Hısımlığından Kaynaklanan Evlenme Engeli

Afgan Medeni Kanunu sıhrî civar hısımlığını 85. maddesinin a bendinde düzenlemiştir. “İki kadından biri erkek diğeri kadın olarak düşünüldüğünde, birbirleriyle evlenmeleri haram olursa; o iki kadınla aynı anda evli kalınamaz”. (md. 85/a.)

Burada da aşağıda değineceğimiz Hanefî mezhebinin görüşünün kanunlaştırıldığını görmekteyiz. Afganistan’da, iki kız kardeşin aynı anda bir kişiyle evlenmesi dinen yasak olduğu gibi örfen de yasaktır. Çünkü bu durum Afganistan’da yaşayan tüm etnik kökenlerin örf ve geleneklerine terstir. Hal böyle olunca da insanlar böyle bir evliliğe asla yanaşmamaktadır.

Kız kardeşlerin aynı kişinin nikâhı altında olmasını ifade eden sıhrî civar hısımlığı Kur’an’ın *“وان تجمعوا بين الأختين إلا ما قد سلف”* *Geçmiştekiler hariç iki kız kardeşi tek kişinin nikâhı altında birleştirmeyin*²⁴⁰ şeklindeki ifadesiyle haram kılınmıştır. Hz. Peygamber de bir hadisinde *“Allah ve Resûlüne iman eden kimse için suyunu iki kız kardeşin rahminde toplamsı helal değildir”*²⁴¹ buyurmuştur. Sıhrî civar hısımlığı Kur’an’da sadece iki kız kardeşle sınırlıyken Hz. Peygamber’in hadisinde daha da genişlemiş olduğunu görmekteyiz. *“Kadın halasıyla veya teyzesiyle bir nikahta birleşmez”*²⁴² dolayısıyla kişi hanımının kız kardeşi, halası ve teyzesiyle eşinden ayrılmadıkça evlenemez. Konuyu daha iyi anlatmak için şöyle bir kaideden

²³⁷ Muğniye, *Fıkhu’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 205.

²³⁸ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, c. 5, s. 54.

²³⁹ Muğniye, *Fıkhu’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 205.

²⁴⁰ en-Nisa, 23.

²⁴¹ Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhûfî, *Keşşafu’l-Kan’a’an Metni’l-İkn’a*, Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1983, c. 5, s. 79.

²⁴² Buhârî, *Sahih*, Nikah, 27-28; Müslim, *Sahih*, Nikah, 33-37, 39-40.

bahsedilir. İki kadından biri erkek diğer kadın zannedildiğinde, birbirleriyle nikâhlanmaları caiz değilse; o iki kadınla aynı anda evlenmek caiz değildir.²⁴³

Sıhrî civar akrabalarla evlenmek hem hukuken hem de ahlaken caiz değildir. Çünkü bu tür evlilikler sıla-i rahmi ortadan kaldırır. Sıla-i rahmi kesmek de haramdır. Dolayısıyla engel kalkmadıkça hukuken de evlenmek caiz değildir.²⁴⁴ Örneğin iki kız kardeş veya hala/teyze ile yeğen birbirleriyle kuma olurlarsa aralarındaki rekabet her geçen gün birbirlerine karşı nefretlerini körükleyecektir. Ahlaki olarak da, akrabalık haddi zatında akrabaların birbirlerine karşı sevgi ve saygı duymalarını gerektirir. Sıhrî civar evliliği akrabaların bu yönünü ortadan kaldırır yerine kıskançlık ve nefreti getirir.²⁴⁵

Süt kız kardeş, süt hala ve süt teyzeler de bu hükme dâhildir. Çünkü Hz. Peygamber: nesep açısından haram olanlar süt açısından da haram olur buyurmuştur.

Hanefiler, ayet ve mezkûr hadise göre fetva vermiştir. Dolayısıyla iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında bulundurmamak onlara göre haramdır. Eğer iki kız kardeş tek bir akitle evlenirlerse ikisinin de akdi fasit olur. Eğer iki akitle evlenmişlerse ve koca önce hangisiyle evlendiğini biliyorsa birinci nikâh geçerli ikincisi fasit olur.²⁴⁶ Fakat hangisinin önce yapıldığını bilmiyorsa araları ayrılır.²⁴⁷

Ca'feri mezhebinde sıhrî civar evliliğiyle alakalı iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki iki kız kardeşin aynı kişinin nikâhı altında bulunması ki bu Ca'feri hukukçular nezdinde ittifakla haramdır. İkincisi ise kişi eşiyle nikâhlıyken eşinin halası veya teyzesiyle nikâhlanabilir mi? Bu konu Ca'feri hukukçular arasında ihtilafa neden olmuştur. Bir grup hala/teyze ile yeğen aynı andan bir kişinin nikâhı altına bulunabilir demiş diğer bir grup ise bunun da iki kız kardeşle olduğu gibi kesinlikle caiz olmadığını savunmuşlardır. Bu meseleleri aşağıda delilleriyle birlikte ele alacağız.

1. Kişinin iki kız kardeşle aynı anda evli olması haramdır. Nitekim Kur'an'da *وان تجمعوا بين الأختين إلا ما قد سلف* *...geçmiştekiler hariç iki kız kardeşi bir nikâh altında birleştirmeyin...*²⁴⁸ buyrulmuştur. Buna ilaveten Hz. Ali'ye nispet edilen rivayette şöyle denilmiştir. Hz. Ali, karısını hamileyken boşayıp baldızıyla evlenen kimseye *“ikinci karını boşa çünkü önceki karın doğum yapmadan ikinci karınla – baldızın – evlenemezsin”*²⁴⁹

²⁴³ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 31; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 121.

²⁴⁴ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 262.

²⁴⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 121.

²⁴⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1897, c. 1, s. 325.

²⁴⁷ el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 86.

²⁴⁸ en-Nisa, 23.

²⁴⁹ el-Küleynî, *el-Kafl (el-Füru)*, c. 5, ss. 530-31.

demıştır. Bir diğer rivayette ise Zürene b. A'yun Eba Ca'fer'e şöyle bir soru sorar: bir kimse Irak'ta evlense sonra da Şam'a gitse orda da bilmeden baldızıyla ikinci bir evlilik yapsa bu kişi ne yapmalı? Eba Ca'fer şöyle der: “Şam'da evlendiğini boşasın ve iddeti bitmeden Irak'ta evlendiği karısına yaklaşmasın”.²⁵⁰

Hadislerde de zikredildiği üzere iki kız kardeş birbiri ardına bir kişiyle evlense ikinci evlilik batıl olur. İkisi de tek bir akitle veya peyderpey iki akitle²⁵¹ evlenirlerse meşhur görüşe göre akit batıl olur.²⁵² Hangisinin önce evlendiği bilinmiyorsa kura çekilir hangisi çıkarsa onunla evliliğe devam eder.²⁵³ Tefrik olunup iddet bittikten sonra baldızla/eşin kız kardeşiyle evlenilebilir. Çünkü ebedi haramlık söz konusu değildir.²⁵⁴ Ancak ikinci eşin/baldızın kızı, eğer zifaf gerçekleşmişse ebediyen haram olur.²⁵⁵ Zira bu durumda ikinci eşinin/baldızının kızı aslında erkeğin üvey kızı oluyor. Üvey kızlar da Nisa suresinin 24. Ayetiyle haram kılınmıştır.

2. Kişi, eşinin halası veya teyzesiyle evlenebilir mi? Bu konu Ca'ferileri iki gruba ayırmıştır. Bir kısım İmamiyye fukahasına göre kadınla halası veya teyzesi bir kişiyle aynı anda evlenemez.²⁵⁶ Bir diğer grup ise – ki bunlar çoğunluğu oluşturur – hala ve teyzenin herhangi bir izne gerek duymadan yeğenleri üzerine nikâhlanabilir demişlerdir.²⁵⁷ Delilleri ise *وأحل لكم ما وراء ذلكم* “bunların (haram kılınanlar) dışındakilerle evlenebilirsiniz”²⁵⁸ ayetidir. Eğer hala/teyze ve yeğenin bir nikâh altında cem' edilmesi haram olsaydı Kur'an bunu kız kardeşlerde olduğu gibi açık bir şekilde beyan ederdi. Ancak yeğenin hala ve teyzesinin üzerine nikâhlanabilmesi için hala veya teyzesinden izin alması gerekir. Çünkü İmam Ca'fer şöyle demiştir: “yeğenler hala ve teyzelerinin üzerine ancak hala ve teyzelerinin izniyle nikâhlanabilir”.²⁵⁹

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu 160 ve 161. maddelerini bu konuya tahsis etmiştir. İlgili maddeler şöyledir; “İster nesebi olsun ister radai (sütkardeşliği) iki kız kardeşin aynı anda bir kişiyle evlenmesi batıldır. Fakat biri önce evlenmişse veya birinci eş ric'i iddette ise ikinci

²⁵⁰ a.g.e., c. 5, s. 531.

²⁵¹ Tabâtabâî, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 250.

²⁵² el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 290.

²⁵³ el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 55.

²⁵⁴ Muğniye, *Fikhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 200; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 55.

²⁵⁵ Ebu Ca'fer Muhammed b. el-Hasan et-Tusî, *el-Mebcut fi Fikhi'l-İmamiyye*, Tahran: el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, 2008, c. 4, s. 196.

²⁵⁶ Muğniye, *el-Fikhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 309.

²⁵⁷ Muğniye, *Fikhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 200.

²⁵⁸ en-Nisa, 24.

²⁵⁹ Muğniye, *Fikhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 200.

evlilik geçersizdir”.²⁶⁰ Ve “Eş hayattayken yeğenleriyle ancak onun izniyle evlenilebilir”.²⁶¹ Görüldüğü gibi ilgili kanun Ca’feri mezhebinin genel kabul görmüş fetvasını kanunlaştırmıştır.

İran Medeni Kanun’una baktığımızda da aynı görüşün kanunlaştırıldığını görmekteyiz. Nitekim ilgili maddelerde: “Müt’a dahi olsa iki kız kardeşin bir kişiyle evlenmesi batıldır”²⁶² ve “Hiç kimse eşinin izni olmadan eşinin yeğenleriyle evlenemez”²⁶³ denilmiştir. Hem Ca’feri Aile Hukuku Kanunu hem de İran Medeni Kanunu Ca’feri mezhebinin meşhur/müfta bih görüşüne göre hazırlanmış kanunlardır. Dolayısıyla mezhebin genel kabul görmüş kanaatinin aksine bir hüküm verilmesi beklenemez. Ancak kimi örfi meselelerde her iki kanun da kendi bölgelerinin örflerine göre hüküm vermiştir. Örneğin, icab ve kabul arasında örfen benimsenen bir takım şeylerin konuşulmasının icaba zarar vermemesi gibi.

g. Li’ân Sonucu oluşan Evlilik Engeli

Afgan Medeni Kanunu’nun 85. Maddesinin “d” bendi li’an ile ilgilidir. İlgili madde şu şekildedir:

“Müla’ana yapılan kadın, kocası kendisini inkâr etmedikçe kocasına helal olmaz”

Afgan Medeni Kanunu li’anı ebedi mahremiyeti gerektiren bir neden olarak görmemektedir. İlgili kanun Hanefilerden “Tarafeyn’in” görüşünü benimseyerek, li’anın geçici bir evlenme engeli olduğuna hükmetmiştir. Ancak Afgan Medeni Kanunu li’anı, akitten sonra meydana gelen bozukluklardan sayarak bir bain talak değil hâkimin huzurunda vuku bulunduğu için bir fesih olduğu kanaatindedir. Li’anı fesih sayması dolayısıyla A.M.K. Hanefilerden farklı bir hükümde bulunmuştur.

Li’ân, (لِأَنِّ، ع، ل) kökündendir. Kelime olarak, iki veya daha fazla kişinin karşılıklı lanetleşmesi, uzaklaşması²⁶⁴, kovulması gibi anlamlarda kullanılır.²⁶⁵ Terim olarak: Kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hâkimin huzurunda şer’î usulüne uygun olarak dörder defa şhadette bulunduktan sonra

²⁶⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 160.

²⁶¹ a.yer, md. 161.

²⁶² Kanun-i Medeni İran, md. 1048.

²⁶³ a.yer, md. 1049.

²⁶⁴ Ahmed Muhtar Abdulhamid Omar, *Mu’cemu’l-Lügati’l-Arabîyyeti’l-Mu’asara*, Kahire: Alemu’l-Kütüb, 2008, c. 3, s. 2017.

²⁶⁵ Ebi’l-Hasan Ahmed b. Fars b. Zekerîyya el-Kazvîni er-Razî, *Hilyetü’l-Fukaha*, Beyrut: eş-Şeriketü’l-Müttahidetü li’t-Tavzi, 1983, c. 1, s. 182.

kendilerine lânet ve gazab okumalarıdır.²⁶⁶ Böylece erkek kazif cezasından, kadın da zina cezasından kurtulur.²⁶⁷

Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir kimse karısını zina yapmakla itham eder veya dünyaya getirdiği çocuğu reddederse ve dört şahit de getiremezse – ki bu kadına büyük bir lekedir – kadın da bu iddiaları inkâr ederse, kadın iade-i itibar için mahkemeye başvurabilir ki bu karşılıklı lanetleşmeyle sonuçlanır. Keza Kur’an bu konuda özel hüküm getirmiştir. والذين يرمون أزواجهم ولم يكن لهم شهود إلا أنفسهم فشهادة أحدهم أربعة شهادات بالله إنه لمن الصادقين. والخامسة أن لعنة الله عليه إن كان من الكاذبين. ويدرؤ عنها العذاب أن تشهد أربع شهادات بالله إنه لمن الكاذبين. والخامسة أن غضب الله عليها. *“Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlar, dörder defa Allah’ı şahit tutarak kendilerinin doğru söylediklerine dair yemin ederler. Beşincisinde ise eğer yalan söylüyorsa Allah’ın lanetini dilerler. Zina ile suçlanan kadın da dört defa Allah’ı şahit tutarak yemin eder ve kocasının yalan söylediğini söyler. Beşincisinde ise eğer kocası doğru söylüyorsa Allah’ın gazabının üzerine olmasını dilemesidir”*.²⁶⁸

Ayrıca Kur’an iffetli kadınlara her hangi bir ithamda bulunulmamasını, bulunduğu takdirde dört şahit getirilmesini, getirilmediği takdirde 80 sopa ile cezalandırılmasını ister. Nitekim Nur suresinde şöyle buyrulur: والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة ولا تقبلو لهم شهادة أبدا وأولئك هم الفاسقون *“iffetli kadınlara zina ithamında bulunup da dört şahit getiremeyenlere, seksen değnek vurun ve onların şahitliklerini ebediyen kabul etmeyin. Çünkü onlar fasıkların ta kendileridirler”*.²⁶⁹

Ayetin nüzul sebebiyle ilgili Abdullah b. Mesud şöyle bir olayı nakleder. Bir Cuma gecesi mescitte oturuyorduk ki ensardan bir adam çıkageldi. Ve Hz. Peygamber’e şöyle dedi. Ey Allah’ın elcisi! Şu adamı görüyor musun? O başka bir adamı karısıyla görmüş. Eğer o adamı öldürse öldürülür, konuşsa dövülür ve eğer susarsa da (karı-koca arasında) dargınlık olacak. Sonra da Allah’ım bir çıkış yolu göster diye dua etti. Bunun üzerine Nur suresinin 4. ayeti indi.²⁷⁰

Hanefilere göre li’andan kaçınan taraf lanetleşmeyi kabul edinceye kadar hapsedilir. Kazif cezası uygulanmaz. Eğer bir kadın kocası olmayan bir erkek tarafından ithamda bulunulursa ithamda bulunan kişi dört şahitle ispat edemediği takdirde kazif cezasıyla

²⁶⁶ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 327.

²⁶⁷ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 418.

²⁶⁸ en-Nur, 6-9.

²⁶⁹ en-Nur, 4.

²⁷⁰ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Talak, 28.

cezalandırılır.²⁷¹ Tarafların li'an yapabilmeleri için en başta evli olmaları gerekir.²⁷² Keza lanetleşmeye gidilebilmesi için tarafların şahitlik yapabilme ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Bu sebeple taraflar hür, Müslüman, akil, baliğ ve kazif cezasıyla sabıkalı olmamalıdır. Kadının da iffetli olduğu bilinmeli ve kazif cezasını gerektiren vasfa sahip olmalı,²⁷³ li'anı talep etmeli,²⁷⁴ ayrıca sahih bir nikâhla evlenmiş olmalıdır.²⁷⁵ Örneğin fasit nikâhla evli olan kadın ya da babasının kim olduğu bilinmeyen bir çocuğu varsa li'an yapılamaz.²⁷⁶ Dolayısıyla koca, köle, kâfir veya daha önce kazif cezası almışsa li'an yerine had cezası uygulanır. Kadın da eğer cariyeye, kâfir, daha önce kazif suçundan davacı olmuş ise aynı şekilde had cezasıyla cezalandırılır. Ancak çocuk, akli dengesi yerinde olmayan (deli) veya zina suçundan sabıkalı (sopayla cezalandırılmış) olan kimseye ne had uygulanır ne li'an.²⁷⁷

Eşler arasında li'anı gerektiren bir diğer sebep ise kadının doğurmuş olduğu çocuğun kocası tarafından reddedilmesidir.²⁷⁸ Burada da li'an yapılabilmesi için yukarıda sayılan şartların var olması gerekir. Ancak Hanefiler doğmamış çocuğun reddi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. İmam-ı A'zam ve İmam Züfer'e göre doğmamış çocuk eğer inkâr edilirse li'an yapılmaz. Ancak doğumdan sonra had (kazif) cezası uygulanır.²⁷⁹ Çünkü doğumdan önce rahimdeki şeyin ne olduğu bilinmemektedir. İmameyne göre, çocuk inkâr edildikten altı ay sonra dünyaya gelirse li'an uygulanmaz. Fakat ilk altı ay içinde dünyaya gelirse, çocuğun münkir kocadan olduğu anlaşılır ve li'an yapılır ve çocuk anneye verilir. Çünkü bu durumda kocanın reddettiği zaman çocuğun (cenin) ana rahminde var olduğuna kanaat getirilir.²⁸⁰

Günümüzde tıp ilmi ve teknolojisi epeyce gelişmiştir. Bu nedenle sabit ilmi verilerle – ki ceninin dahi kaç günlük olduğu, kaç kilo olduğu vs. doğumdan sonra da DNA'sından kimin sülbünden olduğu bilinmektedir – hüküm vermek daha isabetli olur düşüncesindeyiz.

Lanetleşmeye önce kocadan başlanır ve koca doğru söylediğine dair dört defa Allah'ı şahit tutarak yemin eder. Çünkü o iddia sahibidir. Sonra da kadın kocasının iddialarını reddederek dört defa Allah'ı şahit tutarak yemin eder. Bu şekilde lanetleşme tamamlandıktan sonra hâkim karı-kocayı ayırır ve çocuğun nesebini annesine bağlar.²⁸¹ Çünkü hâkim ayırmadığı sürece nikâhları devam eder. Ayrılık gerçekleşmeden önce kişi zihar yapabilir,

²⁷¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 168.

²⁷² Kemalüddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasi İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Fikr, t.y., c. 4, s. 276.

²⁷³ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 419.

²⁷⁴ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 167.

²⁷⁵ a.g.e., c. 3, s. 168.

²⁷⁶ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 562.

²⁷⁷ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 420; el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 566.

²⁷⁸ el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidâyeti'l-Mübtedi*, c. 1, s. 270.

²⁷⁹ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 48; el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 170.

²⁸⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 170; es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 48.

²⁸¹ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 420.

karsını boşayabilir²⁸² hatta karı-kocadan biri ölürse diğeri ona mirasçı olur.²⁸³ Ancak imam Züfer'e göre lanetleşmeyle birlikte karı-koca ayrılmış olurlar. Çünkü hadiste “lanetleşenler asla birleşemezler”,²⁸⁴ buyrulmuştur. Nitekim İbn-i Ömer'in rivayetine göre Hz. Peygamber müla'anedan sonra Beni Aclan kardeşleri birbirinden ayırmıştır.²⁸⁵ Ancak Hanefiler Ebu Davud'da geçen Sehl b. Şihab'ın rivayetindeki“aralarını ayırdı sonra lanetleşenler asla birleşemezler dedi”²⁸⁶ ifadesini delil getirerek hâkim ayırmadığı sürece nikâhları devam eder derler. Çünkü bu olayda Hz. Peygamber hâkim sıfatıyla davayı görmüş ve hüküm vermiştir. Hâkimin kararına gerek kalmadan ayrılma olsaydı Hz. Peygamber yukarıdaki veya benzeri bir kelamı sarfetmezdi.

Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre li'an sonucu hâkimin ayırması bir bain talaktır. Bu sebeple eğer koca kendini yalanlarsa had uygulanır ve kadın ile evlenebilir.²⁸⁷ Çünkü kocanın kendini yalanlaması li'anın sebebinin ortadan kalkmasını gerektirir.²⁸⁸ Sebep olmayınca da hüküm olmaz. Keza Allah'ı şahit tutarak ettikleri yeminler koca kendini tekzip etmediği sürece geçerlidir. Sözünden döndüğü anda önceki hükme yani kazife dönüşür.²⁸⁹ Li'an, bir bain talak olduğu için kadın iddet bekler ayrıca nafaka ve meskeni hak eder.²⁹⁰ Kazif ise ebedi haramlık oluşturan bir sebep değildir.

Ebu Yusuf ve Züfer ise li'an sonucu ayrılığı bain talak olarak görmemektedir. Onlara göre bu bir fesihtir dolayısıyla sütkardeşliği ve sıhriyet gibi ebedi mahremiyeti gerektiren bir ayrılıktır.²⁹¹ Çünkü Hz. Peygamber “lanetleşenler asla birleşemezler”²⁹² buyurmuştur.

Kocanın belli şartlar dâhilinde karısına zina ithamında bulunarak mahkemeye başvuru hakkının olması Acar'a göre mantıken aksini de gerekli kılmalıdır. Şöyle ki, eğer bir kadın kocasının başka kadınlarla olan ilişkisine şahit olursa veya şüphelenirse kadına da bu hak tanınmalı. Kocasının zina ettiğini ispat edemeyip en azından iddiasını kanıtlayabildiği takdirde mahkemeye başvuru hakkının olması li'an ayetinin mantığıyla da örtüşmektedir.²⁹³

²⁸² el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 571.

²⁸³ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 51; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 244.

²⁸⁴ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Talak, 28.

²⁸⁵ Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Hurasani en-Nesâî, *es-Sünenü's-Süğra*, Halep: Mektebü'l-Metbu'âtü'l-İslamiyye, 1986, Talak, 42.

²⁸⁶ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Talak, 28.

²⁸⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 245.

²⁸⁸ a.g.e., c. 7, s. 246.

²⁸⁹ İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 288.

²⁹⁰ Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, s. 458.

²⁹¹ el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, s. 573; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 245; Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, s. 458.

²⁹² Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Talak, 28.

²⁹³ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 331.

Ca'feri mezhebi de li'an konusunda büyük oranda ehl-i sünnete katılmaktadır. Ancak bazı ayrıntılarda farklılıklar mevcuttur. Yukarıda zikredilen müla'enenin şekli ve şartları Ca'feri mezhebinde de aynıdır. Dolayısıyla en başta nikâhın sahih ve daimi olması gerekmektedir. Müt'a nikâhıyla evli olan karı-koca arasında li'an gerçekleşmez.²⁹⁴ Keza kadının halen evli veya ric'î talak iddeti bekliyor olması gerekiyor. İddeti bittikten sonra veya bain talak sonrası li'an yapılamaz.²⁹⁵ Çocuğun reddi konusunda İmamiyye hiçbir ayırım yapmaz. Şöyle ki ana rahmindeki ile doğmuş olan çocuk arasında herhangi bir fark yoktur. Her iki durum da li'anı gerektirir.²⁹⁶

Ehl-i Sünnet mezheplerinden farklı olarak bir de imamiyye mezhebinde güç yetirildiği takdirde li'anın Arapça ifadelerle gerçekleştirilmesi söz konusudur. Ancak la'in ve la'ine buna güç yetiremezse diğer diller de geçerlidir.²⁹⁷

Ca'feriler, li'anın bir fesih/infisah olduğu kanaatindedirler. Bu nedenle de li'an gerçekleştikten sonra taraflar birbirlerine ebediyen haram olurlar.²⁹⁸ Konuyla ilgili bir hadiste şöyle denilmiştir: *الملاعة اذا لاعنها زوجها لم تحل له أبدا* "kocasından lanetlenen kadın kocasına asla helal olmaz...".²⁹⁹ Ayrıca kadın, li'an gerçekleştiği andan itibaren iddet bekler.³⁰⁰ Ca'feriler li'anı fesih kabul ettikleri için Hanefilerden Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e,³⁰¹ ayrılığın ancak hâkimin kararıyla vuku bulacağını³⁰² savundukları için ise cumhura muhalefet etmişlerdir.

İmamiyye'ye göre, tarafların bülûğ çağına ulaşmış ve âkil olmaları li'an için yeterlidir. Bu nedenle kâfir ve köle için de li'an yapılabilir.³⁰³ Ca'feri fukahasıdan Şeyh Müfid ise Hanefiler gibi düşünmektedir. Ona göre li'anın şartları âkil, baliğ, hür ve Müslüman olmaktır. Bu nedenle Müslüman-gayrimüslim, hür-köle/cariye arasında li'an gerçekleşmez.³⁰⁴

²⁹⁴ Ebu Ca'fer Muhammed b. el-Hasan et-Tusî, *en-Nihaye fi Mücerredi'l-Fıkhi ve'l-Fetava*, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, t.y., c. 1, s. 523; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 327.

²⁹⁵ et-Tusî, *en-Nihaye fi Mücerredi'l-Fıkhi ve'l-Fetava*, c. 1, s. 522; Ebu'l-Kasim Necmeddin Ca'fer b. el-Hasan el-Hillî, *Muhtasaru'n-Nafi fi Fıkhi'l-İmamiyye*, Bağdat: el-Mektebetü'l-Ehliyye, 1964, c. 1, s. 233.

²⁹⁶ Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 328.

²⁹⁷ a.g.e., c. 2, s. 329.

²⁹⁸ a.g.e., c. 2, s. 330.

²⁹⁹ el-Küleynî, *el-Kafi (el-Füru)*, c. 5, s. 429.

³⁰⁰ et-Tusî, *en-Nihaye fi Mücerredi'l-Fıkhi ve'l-Fetava*, c. 1, s. 521.

³⁰¹ Ebu Yusuf ve İmam Züfer'e göre li'an bir fesihtir dolayısıyla taraflar ebediyen evlenemezler. bkz. s. 55.

³⁰² Ebi Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Numan Müfid, *el-Mukni'a*, Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993, c. 1, s. 541.

³⁰³ et-Tusî, *en-Nihaye fi Mücerredi'l-Fıkhi ve'l-Fetava*, c. 1, s. 523; el-Hillî, *Muhtasaru'n-Nafi fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 1, s. 234.

³⁰⁴ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 542.

Ca'feri Ahval-ı Şahsiyye Kanunu ve İran Medeni Kanunu da mezhebin temel görüşünün dışına çıkmamıştır. Buna göre li'anın gerçekleşebilmesi için öncelikle tarafların âkil, baliğ ve muhayyer (reşid) olması gerekiyor.³⁰⁵ Li'an iki şekilde mevzu bahis olur.

1. Herhangi bir delil olmadan kocanın beraber olduğu hanımını zina yapmakla suçlaması li'anın ilk şartıdır. Ayrıca kadın da daha önce kazif veya zina şüphelisi olmayacak.

2. Herhangi bir delil olmaksızın koca beraber olduğu hanımının doğurduğu çocuğu inkâr veya reddetmesi li'anın ikinci şartıdır. Keza koca dilsiz hanımına böyle bir iftirada bulunması halinde hiçbir şey yapılmaksızın evlilikleri sona erer.³⁰⁶

Li'anın mahkemede kadı/hâkim huzurunda yapılması konusunda ehl-i Sünnetle hem fikir olan Ca'feri Ahval-ı Şahsiyye Kanunu çocuğun inkârı konusunda ihtilaf etmiştir. Şöyle ki ilgili kanuna göre kocanın çocuğu inkâr etmesiyle neseb anneye intikal etmez. Bilakis nefyden önce kadı DNA ve benzeri testlerle çocuğun kocaya ait olup olmadığını araştırmak zorundadır. Eğer kesin bir sonuç elde edemezse çocuğun nesebi babaya ilhak edilir.³⁰⁷

Bu şekilde vuku bulan li'andan sonra evlilik biter ve çocuk – nefyden önce inkârından vaz geçerse hariç – anneye ilhak edilir. Kocadan kazif cezası kadından da zina cezası kalkmış olur. Zikredilen hususlar çerçevesinde gerçekleşen li'an sonunda taraflar birbirlerine ebediyen haram olurlar.³⁰⁸

3. Evlenme Akdinin Sıhhat Şartları

Evlenme akdinin geçerli olabilmesi için rükün ve kuruluş şartlarının yanı sıra bir takım sıhhat şartların da mevcut olması gerekmektedir. Afgan Medeni Kanunu şahitlerin bulunmasını kuruluş şartlarında ele aldığı için bu başlık altında sadece hakkında ihtilaf bulunan evlenme engelini ele alacağız. İlgili kanunun 63. maddesi bu konuyu şu şekilde düzenlemiştir:

“Ric'î veya bain talak iddeti bekleyen kadına hiçbir şekilde evlilik teklifinde bulunulamaz. Ancak ölüm iddeti bekleyen kadına üstü kapalı bir tarzda evlenme teklifinde bulunulabilir”.

Afgan Medeni Kanunu'nun ilgili maddeleri dikkate alındığında Hanefilerin görüşünün kanunlaştırıldığı açıkça gözlemlenmektedir. Çünkü Hanefi hukukçuları ölüm iddeti hariç iddet bekleyen kadına hiçbir şekilde evlilik teklifinin yapılamayacağı kanaatindedirler. Ölüm iddeti bekleyen kadına ise sadece üstü kapalı bir şekilde onunla evlenmeye meyilli olduğu fark

³⁰⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 312.

³⁰⁶ a.yer, md. 311.

³⁰⁷ a.yer, md. 313/f ve 314.

³⁰⁸ a.yer, md. 167; Kanun-i Medeni İran, md. 1052.

ettirilebilir. Kadın ister ric'î talak iddeti bekliyor olsun ister bain talak iddeti, onunla evlenmede öncelik kendisini boşayan kocaya aittir. Çünkü iddet tam olarak karı-kocayı birbirinden ayırmamaktadır. Ancak iddet bittikten sonra başkaları da evlilik teklifinde bulunabilir.³⁰⁹

Evlenme akdinin sıhhat şartlarından olan şahitlerin bulunması ve şahitlik yapabilecek kişilerde aranan şartlarla evlenme engeli ile ilgili konular daha önce kuruluş şartları içerisinde sürekli ve geçici evlenme engelleri olmak üzere iki gurup halinde bilgi verilmişti. Çünkü Afgan Medeni Kanunu'nun ilgili maddesi şahitleri kuruluş şartları içerisinde ele almıştı. Bu nedenle biz de kuruluş şartları içerisinde konuyu incelemiştik. Dolayısıyla burada sadece sıhhat yönünde akdi etkileyecek evlenme engeliyle alakalı konulara değinilecektir. Kuruluş şartları içerisinde zikredilen evlenme engellerine riayetsizlik akdi geçersiz kılar. Burada zikredeğimiz evlenme engeli akdi fasit kılar.³¹⁰ Kusur giderildiğinde akit geçerli hale gelir. Örneğin, bain talak iddeti bekleyen bir kadınla evlenmek bu guruba girer. Çünkü konuyla ilgili ayetin delaleti zannidir. Her ne kadar ayet vefat iddeti bekleyen kadınlar için hüküm beyan etmekte ise de “sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir” kuralı gereği bain talak iddeti bekleyen kadını da kapsamaktadır.

Hanefiler ister açık olsun ister kapalı hiçbir şekilde bu durumdaki kadına evlilik teklifinde bulunmaya cevaz vermemişler. Çünkü cevaz verilirse kadının iddeti konusunda yalan söylemesine neden olabileceğini düşünmektedirler. Ayrıca imada bulunan kişiyi de zan altında bırakarak onun karı-kocanın ayrılmasına sebep olabileceği zannı oluşur demişler.³¹¹

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da Afgan Medeni Kanunu ile hemfikirdir. İlgili maddede “İstenilecek kadında herhangi bir nikâh engeli olmamalı veya başkasının iddetinde bulunmamalıdır”³¹² denilmiştir.

4. Evlenme Akdinin Yürürlük (Nefaz) Şartları

Nefaz/yürürlük şartları evlenme akdinin hukuki sonuç doğurması için gereken şartlardır. Akit gerekli şartları taşıyorsa nâfiz/geçerli, taşıyorsa gayrinâfiz/mevkuf olur. Örneğin, tarafların tam ehliyetli olması durumunda Hanefilere göre velilerin yaptığı akit tarafların icazetine/rızasına bağlıdır. Kabul ederlerse nâfiz, aksi halde akit geçersiz olur. Yani

³⁰⁹ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 91.

³¹⁰ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, ss. 268-69; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6624.

³¹¹ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6499.

³¹² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 144/a.

bulûğdan sonra velinin herhangi bir yetkisi yoktur. Ancak bulûğdan önceki akitleri velinin iznine tabidir.³¹³

Afgan Medeni Kanunu muameleler için gerekli olan rüşt yaşını güneş takvimiyle tam 18 olarak belirlemiştir. Ancak evliliği ayrı bir maddede şu şekilde düzenlemiştir:

“Rüşd yaşı güneş takvimiyle tam 18 yaştır. Reşid olan kimse akıl sağlığı yerinde olduğu müddetçe yaptığı muamelelerde tam ehliyet sahibidir”. (md. 39.)

“Evlenme ehliyeti erkeklerde 18, kızlarda ise 16 yaştır”. (md. 70.)

İlgili maddelere göre evlenme yaşı erkeklerde 18 kızlarda ise 16 yaştır. Burada Afgan Medeni Kanunu sadece erkeklerde Ebu Hanife'nin görüşünü esas almıştır. Kızlarda ise bölgede yaşayan insanların örf ve geleneklerini de dikkate alarak farklı bir ictihadda bulunmuştur. Çünkü Ebu Hanife'ye göre kızların bulûğ yaşı 17'dir.³¹⁴ Cumhura göre ise hem erkek hem kızların bulûğ yaşı 15'tir.

Keza Afgan Medeni Kanunu'nun 70. Maddesi gereğince 16 yaşını doldurmamış kızları sadece baba veya dede veyahut aile mahkemeleri evlendirebilir. İlgili madde şu şekildedir: “Eğer kız 16 yaşını doldurmamışsa evlilik akdini ancak tam tasarruflu babası veya tam yetkili mahkeme vasıtasıyla gerçekleştirebilir”.³¹⁵

Ca'feri mezhebinde de çoğunluğun görüşü Hanefilerle aynıdır. Bulûğ çağına gelmiş bir kadının, evlenirken velisinin iznini alması güzel görülmüştür. Kız, isterse velisinin izni olmadan da evlenebilir.³¹⁶ Ancak veli izninin alınması müstehaptır. Buna ilaveten velisinin izni olmadan kadının sürekli evliliğinin geçerli olmadığını savunanlar da mevcuttur.³¹⁷ Dolayısıyla bakire kızların velisinin iznini alarak evlenmeleri, aksi halde evlilikleri geçerli olmayıp velisinin iznine mevkufl kalacağı yönünde bir görüş vardır.

Ca'feri Ahval-ı Şahsiyye Kanunu ile İran Medeni Kanunu bölge halkının sosyo-kültürel değerlerini dikkate alarak ikinci görüşü tercih etmişlerdir. Bu nedenle bakire bir kadının evliliğinin geçerli olması velisinin iznine bağlıdır.³¹⁸

Ancak aşağıdaki şartlar dâhilinde bakire kadın velisinin iznini olmadan da evlenebilir.

- a. Velinin izninin alınması imkânsız veya çok meşakkatli olması,
- b. Velinin hacr altında bulunması,
- c. Herhangi bir geçerli sebebi olmaksızın velinin yapılacak evliliğe karşı çıkması,

³¹³ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 233.

³¹⁴ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 2966.

³¹⁵ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 71/a.

³¹⁶ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 276.

³¹⁷ et-Tusî, *en-Nihaye fi Mücerredi'l-Fıkhi ve'l-Fetava*, c. 1, s. 465; Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 510.

³¹⁸ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 181; Kanun-i Medeni İran, s. md. 1043.

- d. Velinin gayrimüslim olması,
- e. Velinin dinen ve örfen kızın dengi olduğu biriyle evlenmesine müsaade etmemesi ve başka evlenebileceği dengi bir kişinin de bulunmaması.

Bu hususların mevcut olması ve ispatlanabilmesi durumunda buluş çağına gelmiş bakire bir kızın kendi evliliğini kendisinin yapması mümkündür.³¹⁹

5. Evlenme Akdinin Bağlayıcılık (Lüzûm) Şartları

Afgan Medeni Kanunu'nun 133. maddesinin c bendi bu konuyu ele almıştır. İlgili madde şu şekildedir:

“Akit sırasında belirlenen mehrin, mehr-i misilden az olması veya sıhhat şartlarından birinin eksik olması durumunda akit fasit olur”.

Afgan Medeni Kanunu eşler arası denlikle ilgili açık bir beyanda bulunmamıştır. Sadece akdi fesh eden hususların arasında yukarıda aktardığımız maddeyi zikrederek yetinmiştir. Bunun dışında velinin herhangi bir itiraz hakkından söz etmemiştir. Afgan Medeni Kanunu buluş çağına ermiş bir kızın akdettiği akdi velisi muvafik olmasa dahi mutlak olarak geçerli saymaktadır.³²⁰ Ancak ilgili kanuna göre, veli veya vekilin itirazı olsun veya olmasın kadının aldığı mehir eğer mehr-i misilden düşük ise akit fasit olur.³²¹ Buna mukabil küçük kızın velileri vasıtasıyla mehr-i misilden daha düşük bir mehir karşılığında evlendirilmesi durumunda, kız buluş muhayyerliğine sahiptir. Dilerse akdi kabul eder dilerse de reddeder.³²² Burada A.M.K Hanefilerden farklı bir ictihatta bulunmuştur. Çünkü Hanefilere göre küçük kızın velisi, baba veya dedesi ise buluş muhayyerliğine sahip değildir. A.M.K ise veliler arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın küçük kızın dengi olmayan biriyle veya mehr-i misilden daha düşük bir mehir karşılığında evlendirilmesi konusunda kıza mutlak muhayyerlik hakkı vermiştir.

Görüldüğü gibi ilgili kanun, hem evlilik akdinde hem diğer muamelatta kızlara tam yetki vermiştir. Yaptıkları her türlü tasarruf velisinin iznine bağlı olmadan geçerlidir. Ancak velisinin onun adına yaptığı kimi tasarrufları kızın icazetine bağlıdır. Örneğin, küçük yaşta velisi tarafından evlendirilen kız, ergen olunca yapılan akde itiraz edebilir. Şunu da belirtelim, uygulamada bu madde yerini bulamamıştır. Kızlar yukarıda zikrettiğimiz maddenin

³¹⁹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 182.

³²⁰ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 80.

³²¹ a.yer, md. 133/a.

³²² Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 167.

muhtevasında belirtilenler kadar özgür değiller. Onların yerine her türlü tasarrufu veli veya vekili yürütmektedir. Elbette Afgan toplumunda velayet (örfen) cebridir.

Akitlerde aslolan bağlayıcılıktır. Dolayısıyla gerekli şartları taşıyan akitler tek taraflı feshedilemez.³²³ Keza nikâh akdi de bağlayıcı olan akitlerdendir. Böyle bir akdin feshini veli veya vekil de isteyemez. Ancak lüzum şartlarını taşımayan bir nikâh akdini – yapılan akit geçerli olduğu halde³²⁴ –velinin veya vekilin tek taraflı olarak feshi talep etme hakkı vardır.³²⁵ Bağlayıcılık bakımından ilk akla gelen ise eşler arası kefaet/denkliktir. Ehl-i sünnet mezheplerinde kefaet konusu üzerinde en fazla duran Hanefilerdir.

Kefaet, lügat bakımından eşitlik, benzerlik ve yeterlik³²⁶ anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak; “evlenecek eşler arasında dini iktisadi ve sosyal seviye bakımından eşitlik anlamını ifade eder”.³²⁷ Bir diğer ifadeyle “evlenecek eşler arasında belli hususlarda denkliğin bulunmasıdır”.³²⁸

Denklik erkekte aranır, kadının erkekten aşağı bir seviyede olması eşitsizlik olarak nitelendirilmez.³²⁹ Sağlıklı ve huzurlu bir aile ancak iki eşit seviyedeki insan arasında vücut bulur.³³⁰ Kadının evleneceği erkeğin, kadının seviyesinden aşağı olmaması ve kadının mehrinin en az emsal kadınların mehirleriyle eşit olması akdin lüzum şartlarındandır.³³¹

Hanefiler kefaet konusunda iki görüş sergilemişler. Bunlardan biri denkliğin akdin sıhhat şartlarından olmasıdır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf bu görüştedir. Dolayısıyla eşlerin birbirlerine denk olmaması akdi baştan geçersiz kılar. Velinin itiraz edip etmemesi sonucu değiştirmez. Diğeri ise akdin lüzum şartlarından olmasıdır. İmam Muhammed ve diğer Hanefi hukukçular denkliğin akdin sıhhat şartı değil lüzum şartı olduğu kanaatindedirler. Bu durumda eğer kadın dengi olmayan biriyle evlenirse velinin bu evliliğe itiraz etme hakkı vardır.³³²

³²³ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 3083.

³²⁴ Sadrüşşeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, ss. 354-55; İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhi'n-Nu'mani*, c. 3, s. 31. Bu Ebu Hanife ve Tarafeyn'in bir görüşüne göredir. Bir diğer rivayete göre ise hem Ebu Hanife hem Tarafeyn'in daha sonra bu görüşlerinden vazgeçerek kadının dengi olmayan biriyle evliliğinin geçersiz olduğu söylenmektedir.

³²⁵ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 25; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 135.

³²⁶ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Abdirazzak el-Hüseyni *ez-Zebidî, Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, Küveyt, c. 1, s. 390, (11.03.2018).

³²⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 300.

³²⁸ Hamza Aktan, “Kefaet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2002, c. 25, s. 166.

³²⁹ Muhammed Emin b. Umar b. Abdülaziz ed-Dımaşki İbn-Âbidin, *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü'l-Muhtar*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992, c. 3, s. 86.

³³⁰ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 269.

³³¹ Sadrüşşeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 360; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 135.

³³² İbn-Âbidin, *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü'l-Muhtar*, c. 3, s. 84; İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhi'n-Nu'mani*, c. 3, s. 31.

Hanefi fakihlerinden Kerhi ise nikâh akdinde denkliğin söz konusu olmadığı kanaatindedir.³³³ Hanefilerde tercih edilen görüş İmam Muhammed ve diğer Hanefi fakihlerinin görüşüdür.³³⁴

Hanefiler delil olarak Hz. Peygamber'in şu hadislerini zikrederler. يا علي! ثلاث لا تؤخرها، الصلاة إذا أتت، والجنابة إذا حضرت، والأيم إذا وجدت لها كفواً. *Ey Ali! Üç şeyi geciktirme. Vakti gelmiş namazı, hazır olmuş cenazeyi ve dengini bulduğun zaman bakire kızı evlendirmeyi*".³³⁵ Bir diğer rivayette de şöyle denilmiştir: لا يزوج النساء إلا الأولياء ولا يزوجهن إلا الأكفاء و لا مهر دون عشر دراهم. *"Kadınları ancak velileri denkleriyle ve en az 10 dirhem karşılığında evlendirebilir"*.³³⁶ Hanefilerden Kerhi ise bu delillere karşılık hem Kur'an'dan hem de sünnetten delil getirir. Nitekim Kur'an'da "şüphesiz Allah katında en üstünüzün ona karşı gelmekten en çok sakınmanızdır"³³⁷ buyrulmuştur. Keza Hz. Peygamber bir hadisinde "ey Beni Beyaza! Ebu Hind'i (kızlarınızla) evlendirin ve onun (kızlarıyla) evlenin. Çünkü tedavi olduğunuz şeylerin içerisinde en iyisi hacamattır"³³⁸ buyurmuştur. Beni Beyaza soylu bir kabile Ebu Hind ise azatlı bir köle buna rağmen Hz. Peygamber birbirleriyle evlenmelerini söylüyor. Bu da gösteriyor ki kefaet sadece dinde vardır. Ancak cumhura göre Hucurat suresi 13. ayeti ile "insanlar tarağın dişleri gibi eşittirler..."³³⁹ hadisi dünya ile ilgili değildir. Kişinin ahiretteki mertebesiyle alakalıdır.³⁴⁰ Keza dünya ile ilgili de Hz. Peygamber'den şu hadis nakledilmiştir. كرهت لبعض بطن بطن والعرب بعضهم أكفاء لبعض قبيلة بقبيلة، والموالي بعضهم أكفاء لبعض رجل برجل. *"Kureyşin bazı boyları diğer bazı boylarına denktir, Arap kabileleri de birbirlerine eşittir. Mevali/Arap olmayanlar ise her bir erkek diğer bir erkeğe eşittir"*.³⁴¹ Dolayısıyla bazı âlimlerin evlilikte denkliği aramamasına karşılık cumhur denkliğin evliliğin sağlıklı ve huzurlu olabilmesi için gerekli olduğu ve mevcut olmadığı takdirde evliliğin velinin iznine tabi olduğu kanaatindedir.

Mamafih erkeğin kadına soy, mal varlığı, hür/özgürlük, Müslüman olmak son olarak da meslek itibarıyla denk olması gerekir.³⁴² Ayrıca kadın emsallerinden daha düşük bir mehirle

³³³ el-Kâsânî, *Bedâiu 's-Sanâi' fi Tertibi 'ş-Şerai*, c. 7, s. 317.

³³⁴ Aktan, "Kefaet", s. 168.

³³⁵ et-Tirmizî, *Sünen*, Cenaze, 74; Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Hurasani el-Beyhakî, *es-Sünenü 'l-Kübra*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c. 7, s. 214.

³³⁶ el-Beyhakî, *es-Sünenü 'l-Kübra*, c. 7, s. 214.

³³⁷ el-Hucurat, 13.

³³⁸ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 27; el-Beyhakî, *es-Sünenü 'l-Kübra*, c. 7, s. 121.

³³⁹ Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hellal b. Esed eş-Şeybani İbn-Hanbel, *Müsnedü 'l-İmam Ahmed İbn-i Hanbel*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001, c. 6, ss. 145-58.

³⁴⁰ Molla Ali el-Kâri el-Herevî, *Fethu Bâbi 'l-İnâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, c. 2, s. 185.

³⁴¹ Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nsabu'r-Raye li-Ahâdisi 'l-Hidaye*, Cidde: Daru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1997, c. 3, s. 197.

³⁴² İbn-Mâze, *el-Muhitu 'l-Burhani fi Fikhi'n-Nu'mani*, c. 3, ss. 27-30.

evlenmişse veli mehr-i misil talep edebilir. Mehr-i misil verilmediği takdirde veli mahkemeye başvurup tefrik talebinde bulunabilir.³⁴³

Hanefilere göre karı-koca arasında denklik açısından mevcut olması gereken ilk şart nesebtir. Neseb sadece Araplar için geçerlidir. Araplar haricindeki diğer insanlarda ise sadece “Müslüman” olmak yeterlidir.³⁴⁴ İkincisi eşlerin özgür olmalarıdır. Köle ister halen köle olsun ister azat edilmiş olsun hiçbir şekilde hür bir kadına eşit değildir. Aynı şekilde babası köle olanla babası hür olan da denk değildir.³⁴⁵ Üçüncüsü maddi açıdan eşlerin birbirlerine denk olmasıdır. İmam-ı A’zam ve İmam Muhammed’e göre erkeğin mehr-i mu’accel/peşin mehir ve nafakayı temin edebilecek güçte olması yeterlidir. Ebu Yusuf’a göre ise erkeğin mehr-i mu’accel ve günlük nafakaya muktedir olması yeterlidir.³⁴⁶ Hatta sadece günlük nafakaya muktedir olması erkeğin denk olması için yeterlidir. Çünkü mehir daha sonra da verilebilir.³⁴⁷ Denklik konusunda Ebu Hanife ve İmam Muhammed zenginliği dikkate alırken Ebu Yusuf zenginliği dikkate almaz. Çünkü ona göre zenginliğin sürekliliği söz konusu değildir.³⁴⁸ Dördüncüsü eşlerin Müslüman olmalarıdır. Bu şart acem/Arap olmayanlar için koşulmuştur.³⁴⁹ Çünkü Hz. Peygamber “*Mevâli birbirlerine denktir*”³⁵⁰ buyurmuştur. Kadının evleneceği erkeğin Müslüman olması gerekir. Kadının babası Müslüman ise erkeğin de babası Müslüman olmalıdır. Kadının anne-babası Müslüman ise erkeğin de anne-babası Müslüman olmalıdır. Aksi halde denklik oluşmaz. Ayrıca dini yaşantısı iyi olanla dinini pek umursamayan da denk değildir.³⁵¹ Ancak Hanefilerden İmam Muhammed’e göre dini yaşantı ahirete taalluk ettiği için karı-kocada bulunması gerekmez.³⁵² Zira dinini canı-ı gönülden yaşayıp yaşamadığını sadece Allah bilir. Bu durumda insanların lehine veya aleyhine bir hükümde bulunamayız. Yalnız insanlar fiskından dolayı kişiyle alay ediyorsa Saliha bir kadınla eşit sayılmaz.³⁵³ Son olarak da meslek itibarıyla eşlerin denk olması gerekir. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber *والموالي بعضهم* *... Mevali birbirine denktir, kabile kabileye; erkek*

³⁴³ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 363.

³⁴⁴ a.yer; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 187.

³⁴⁵ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 24; Abdulğani b. Talib b. Hammad b. İbrahim el-Ğanî ed-Dımaşki el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985, c. 2, s. 13; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 362; el-Babertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 272.

³⁴⁶ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 24.

³⁴⁷ el-Babertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 274; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 319.

³⁴⁸ el-Babertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 274.

³⁴⁹ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 23; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 362; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 188.

³⁵⁰ ez-Zeylaî, *Nsabu'r-Raye li-Ahâdisi'l-Hidaye*, c. 3, s. 197.

³⁵¹ el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 13; el-Babertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 272; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 188.

³⁵² el-Babertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 273; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 188.

³⁵³ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 362; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 320.

*erkeğe ancak dokumacı ve kan alıcı hariç*³⁵⁴ buyurmuştur. Ebu Hanife mesleğin dikkate alınamayacağı kanaatindeyse de Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer Hanefi fakihlere göre meslek dikkate alınır.³⁵⁵ Dolayısıyla insanlar mümkün mertebe statü bakımından birbirlerine yakın meslek sahipleriyle evlenmelidir. Ya da en azından birbirilerinden çok uzak sayılacak bir meslek erbabı olmamalıdır.³⁵⁶

Bu şekilde eşler arasında denklik bulunmadığı takdirde veli – ailesini zan altında bırakmamak için – mahkemeye başvurarak ayrılmasını talep eder. Taraflar kendi aralarında veya aileler arası aile mahkemesinde ayrılık gerçekleşmez. Çünkü bu akitteki noksandan dolayı yapılan bir fesihtir. Alışverişteki ayıp muhayyerliğine kıyasen fetva verilmiştir. Ayrıca velinin bir müddet susması rıza gösterdiği anlamına gelmez. Hamile kalmadıkça/doğum yapmadıkça velinin itiraz hakkı vardır.³⁵⁷ Keza hâkimin huzurunda tefrik olmadan talak, zıhar, li'an ve miras hükümleri aynen devam eder. Mahkeme kararıyla araları ayrılan kadına – zifaf gerçekleşmemişse – hiçbir şey verilmez. Ancak zifaf gerçekleşmişse veya halvet-i sahihe meydana gelmişse mehr-i müsemma/belirlenmiş mehir verilir ve kadın iddet bekler.³⁵⁸

Kadının dengi olmayan biriyle evlenmesine velilerden birinin izin vermesi akdi geçerli kılar. Ancak izin veren veliden daha yakın bir veli itiraz ederse tekrar fesih hakkı doğar.³⁵⁹ Ayrıca Ebu Yusuf'a göre velilerden birinin izin vermesi sadece izin veren velinin izin hakkını iskat eder diğer veliler isterlerse itiraz edebilirler.³⁶⁰

Kefaetin bir de velinin velayeti altındaki kadını/küçük kızını dengi olmayan biriyle evlendirmesi veya mehri emsalinden çok daha az veya çok fazla alması yönü vardır. Ebu Hanife'ye göre velilerden baba veya dede kızını/torununu dengi olmayan biriyle evlendirse veya mehirde ifrat ve tefrite gitse kız buluğa erdikten sonra herhangi bir itiraz hakkına sahip değildir. Çünkü baba ve dede hiçbir şekilde çocuğuna/torununa zarar verecek bir anlaşmada bulunamaz. Ancak baba ve dede dışında diğer veliler böyle bir akit yapmışlarsa kız veya erkek çocuk buluğa erdikten sonra buluş muhayyerliğine sahiptir, isterse akdi fesheder isterse rıza göstererek kabul eder.³⁶¹ Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise mehirdeki ifrat ve tefrit

³⁵⁴ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, c. 7, s. 217.

³⁵⁵ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 24; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 13; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 274; Sadruşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 363.

³⁵⁶ İbn-Âbidin, *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü'l-Muhtar*, c. 3, s. 90; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 13.

³⁵⁷ el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnaye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 174.

³⁵⁸ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 25.

³⁵⁹ a.yer.

³⁶⁰ a.yer; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 318.

³⁶¹ el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 14; Sadruşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 358; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 276.

çok fazla ise akit batıl olur çünkü velinin velayeti çocuğun menfaatini gözetmektir. Bu durumdaysa herhangi bir gözetim bulunmamaktadır.³⁶²

Buluğ muhayyerliği sebebiyle feshedilen akitten sonra eğer zifaf gerçekleşmişse kadın mehrin tamamını alır. Ancak zifaf gerçekleşmemişse hiçbir şey alamaz.³⁶³ Ve bu bir talak da değildir. Çünkü talak kocanın hakkıdır, hâlbuki bu fesih kadın tarafından vuku bulmuştur.³⁶⁴

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi cumhurun görüşünü tercih ederek “mal ve hırfet gibi hususlarda erkeğin kadına küfv olması nikâhın lüzumunda şarttır”³⁶⁵ demiştir. Dolayısıyla kocanın nafaka ve mehri temin edebilmesi, kadının velilerinin mesleklerinden daha aşağı bir meslek icra ediyor olmaması nikâhın geçerli olması için yeterlidir.³⁶⁶ Dış güzellik ve diğer sayılanlar dikkate alınmaz.

Evlilikte denklik meselesi klasik fıkıh kaynaklarında soy, mal-mülk, Müslüman ve dindarlık, meslek ve sanat gibi esaslar üzerinde yoğunlaşır. Ancak bunlara ilave olarak günümüzde insanlar arası fikir uyumu da ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki sosyal ve siyasal olarak aynı düşünceyi paylaşmayan, aynı duygu ve hislere sahip olmayan, ahlak ve değer kriterleri farklı olan insanların velev ki klasik kaynaklarda geçen hususların hepsi mevcut olsun huzurlu bir aile kurması nerdeyse imkânsızdır.³⁶⁷ Ayrıca evlilikte denklik arayan müctehitler büyük oranda dönemin örf ve adetlerini dikkate almışlardır.³⁶⁸ Dolayısıyla son olarak değindiğimiz hususları da klasik kaynakların beşli tasnifine ekleyebiliriz.

Kefaet akit sırasında aranır. Bazı sebeplerden dolayı daha sonra koca denkliğini kaybederse bu durum akdi etkilemez.³⁶⁹ Keza dindarlık sadece kadında değil erkekte de aranmalıdır. Dinini umursamayan bir erkek hayatını dinine göre yaşayan/yaşamaya çalışan bir kadına denk değildir.

İmamiyye mezhebi de kefaetin gerekliliği konusunda ehl-i sünnet mezhepleriyle hemfikirdir. Ancak imamiyye mezhebi kefaetin sadece din ve nafaka temini konusunda dikkate alınacağı kanaatindedir.³⁷⁰ Çünkü yüce Allah Nisa suresinde şöyle buyurmuştur: فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى و ثلاث و رباع *“beğendiğiniz kadınlardan iki, üç veya dördüyle evlenin”*.³⁷¹ Ayet

³⁶² el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, c. 5, ss. 119-20; el-Babertî, *el-’Înaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 276; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-’Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 178.

³⁶³ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 358.

³⁶⁴ a.yer; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-’Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 180.

³⁶⁵ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 45.

³⁶⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 141.

³⁶⁷ a.g.e., ss. 141-42.

³⁶⁸ Aktan, “Kefaet”, s. 168.

³⁶⁹ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, ss. 360-61.

³⁷⁰ et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 395; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 299; Tabâtâbâî, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 282.

³⁷¹ en-Nisa, 3.

Müslümanlar arasında herhangi bir ayırımı gitmemiştir. Bu sebeple evlilikte sadece dindarlık/Müslüman olmak yeterlidir.³⁷² Keza Hz. Ali şöyle rivayet etmiştir; bir gün Hz. Peygamber'in huzurunda otururken şöyle buyurdu: *dini yaşantısıyla huyunu beğendiğiniz kadınlarla evlenin*". Bir diğer rivayette de Hz. Peygamber "Müminler birbirleriyle eşittir"³⁷³ buyurmuştur. Ca'feriler kefaet konusunu kısas ve diyete kıyas etmektedirler.³⁷⁴

Ancak dindarlık konusuna önem verilmekle birlikte kişinin sadece Müslüman olması yeterli mi yoksa Şii iman esaslarına da uyması gerekiyor mu? Bu konuda Ca'feri uleması iki guruba ayrılmıştır. Tusi gibi ilk dönem Şii-Ca'feri âlimlerle Ca'fer es-Sübhani gibi son dönem âlimler kişinin sadece Müslüman olmasını yeterli görmemişler. Müslüman olmakla birlikte mezhep olarak da Şii olmasını ve Şia'nın iman esaslarına özellikle de imamete inanmasını şart koşmuşlar.³⁷⁵ Çünkü İslam'a, Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in risaletine inanarak şehadet getirmekle girilir. Hz. Peygamber'in getirdiklerinin içinde imamete iman da vardır.³⁷⁶ Bu nedenle imamete iman etmeyen ehl-i sünnet mensupları Şiilerle denk değildir. Yine ilk dönem Ca'feri fakihlerinden Şeyh Müfid'e göre eşlerin Müslüman ve hür olmaları yeterlidir.³⁷⁷ Muhakkık el-Hilli ve Tabatabai gibi âlimlere göre ise eşlerin sadece Müslüman olmaları yeterlidir. Ancak kocanın Şii iman esaslarına özellikle de imamete inanması müstehaptır. Kadın için böyle bir şart yoktur.³⁷⁸ Buna göre Şii-Ca'feri erkek bir Sünni kadınla evlenebilir. Fakat Sünni erkek Şii-Ca'feri kadınla evlenemez. Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi ise kesinlikle haramdır. Fakat sevmemekle birlikte on iki imama kötü söz söylemiyor ve lanet okumuyorsa evlenmesi kerahatle birlikte caizdir.³⁷⁹

Ca'ferilerden Muğniye, eserinde eşlerin sadece Müslüman olmasının yeterli olacağını savunmaktadır. Böylece Ca'feriler Maliki mezhebiyle aynı görüşü paylaşmışlardır.³⁸⁰ Çünkü yüce Allah Kur'an'da "Allah katında en hayırlınız ona karşı gelmekten en çok sakınanınızdır"³⁸¹ buyurmuştur. Dolayısıyla Müslüman'ın bir diğerine üstünlüğü yoktur.

Bunlara ilaveten ehl-i sünnet uleması gibi düşünen fakihler de vardır. Tusi "el-Mebcut" adlı eserinde isim vermeden muhaliflerinin kefaeti 6 kategoride aradığını iddia eder. Bunlar

³⁷² et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 395.

³⁷³ a.g.e., c. 7, s. 398.

³⁷⁴ Yahya b. Saîd el-Hezeli el-Hilli, *el-Cami' li's-Şerai'*, Kum: Müessesetü Seyyidi's-Şüheda, 1983, c. 1, s. 432.

³⁷⁵ et-Tusî, *el-Mebcut fi Fıkhî'l-İmamiyye*, c. 4, s. 178.

³⁷⁶ Şeyh Ca'fer es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, Kum: Müessesetü'l-İmam Sadık, 1995, c. 2, s. 7.

³⁷⁷ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 512.

³⁷⁸ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 299; Tabâtabâi, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 283.

³⁷⁹ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 7.

³⁸⁰ Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 326.

³⁸¹ el-Hucurat, 13.

neseb, hür olmak, din, meslek, sağlık ve nafakadır. Bir kadın dengi olmayan biriyle evlense velilerin evliliği feshetme hakkı vardır. Bir diğer görüşe göre ise kadın bakire ise velilerin feshetme hakkı vardır aksi halde akit nafızdır. Yalnız veli küçük kızı dengi olmayan biriyle evlendirse buluşa erdikten sonra kadının herhangi bir itiraz hakkı yoktur.³⁸² Hanefilerin aksine Ca'ferilerde kadın emsallerinden daha düşük bir mehirle evlense velilerin akdi feshetme hakkı yoktur.³⁸³ Keza evlilikte nafaka konusu da İmamiyye mezhebinde ihtilafıdır. Erkeğin nafakayı temin edebilme gücünün olması denklik açısından önemlidir. Ancak kocanın nafakayı temin edemediği durumlarda kadının fesih hakkı olup olmadığı tartışmalıdır. Kimi Ca'feri fakihlere göre vardır³⁸⁴ kimilerine göre ise yoktur.³⁸⁵

Ca'feri mezhebi her ne kadar kefaeti Müslüman olmakla sınırlı tutsa da kişinin dini yaşantısını da dikkate almıştır. Örneğin, fasık/dini emirlere uymayan bir kimseyle evlenmek mekruhtur.³⁸⁶ Çünkü Kur'an'da *أفمن كان مؤمنا كمن كان فاسقا لا يستون* "*Mü'min olanla fâsık olan hiçbir olur mu?*"³⁸⁷ Buyrulmuştur. Keza Hz. Peygamber "*dini yaşantısıyla huyunu beğendiğiniz kadınlarla evlenin*"³⁸⁸ buyurmuştur. Dolayısıyla kişi Müslüman olmakla birlikte soylu, dindar, ahlaklı ve güzel olmalıdır.³⁸⁹ Ca'feri fakihlerinden Sübhani ise fasıkla evlenmenin onun dini hayatının düzelmesine sebep olacağını düşünmektedir. Ona göre ayet müminin derece bakımından fasıktan üstün olduğunu ifade etmektedir. Hadis ise kişinin dinini mevzu bahis etmekte diyanetiyle ilgili bir hüküm içermemektedir.³⁹⁰

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu kefaetle ilgili "*Müslüman Müslümana eşittir*"³⁹¹ sözünü kanunlaştırmıştır. İlgili kanun maddesine göre velinin velayetinin düştüğü meselelerden birisi kızının dengiyle evlenmesine müsaade etmemektir. Ancak kanun Müslüman olmanın yanında örfi kefaeti de şart koşturmuştur. Açık bir şekilde ifade etmemekle birlikte Şii-Sünni evliliğini bu anlamda hoş karşılamamıştır. Çünkü örfi kefaet soy, mal, meslek gibi hususların yanında bir de dini yaşantıyı kapsamaktadır. Hem itikad hem uygulama bakımından Hanefi ve Ca'feriler arasında ihtilaflar mevcuttur. İnsanların benimsemiş oldukları mezhepler, onların yaşam tarzı ve örfünü de etkilediğinden/kapsadığından Şii-Sünni arasında örfi denklik oluşmamaktadır.

³⁸² et-Tusî, *el-Mebcut fi Fıkhî'l-İmamiyye*, c. 4, s. 178.

³⁸³ a.g.e., c. 4, s. 179.

³⁸⁴ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 512; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 9.

³⁸⁵ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 300.

³⁸⁶ et-Tusî, *el-Mebcut fi Fıkhî'l-İmamiyye*, c. 4, s. 179; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 300.

³⁸⁷ es-Secde, 18.

³⁸⁸ et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 398.

³⁸⁹ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 512.

³⁹⁰ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 30.

³⁹¹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 182/f.

Dolayısıyla (Ca'ferilere göre) Müslüman olmakla birlikte bir Şii bir Sünni'ye bir Sünni de bir Şia'ya denk değildir.

6. Evlilikte Vekâlet

Afgan Medeni Kanunu'nun üçüncü faslı genel olarak akitlerde vekâlet konusunu inceler. Bu fasılda zikredilen maddelerin bir nevi özeti mahiyetindeki 72-76. maddeleri ise evlilikte vekâlet ile ilgilidir. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle ilgili maddeleri daha sonra Hanefî ve Ca'ferî mezheplerinin görüşlerini ayrıca Afganistan'da uygulanan Ca'ferî Aile Hukuku Kanunu'nun hükümlerini nakledeceğiz. Afgan Medeni Kanunu'nun ilgili maddeleri şu şekildedir:

“Evlilik akdi için vekil tutmak caizdir”. (md. 72/a.)

“Vekil müvekkilini kendisiyle nikâhlayamaz. Ancak vekâlet akdinde buna izin verilmişse – kendisiyle nikâhlanmasında – bir sakınca yoktur”. (md. 72/b.)

“Vekil, evlilik akdinde (kendisinin yerine), müvekkilinden izin almadan bir başkasını vekil tayin edemez”. (md. 73.)

“Vekil, vekâlet sınırlarını aşan eylemlerde bulunamaz. (Buna rağmen) herhangi bir tasarrufta bulunursa, yaptığı eylem füzûlinin tasarrufu gibidir (mevkuf) ve müvekkilinin icazetine bağlıdır”. (md. 74.)

“Vekil, kârı kocasına veya – kocanın imtina etmesi durumunda – mehri kadına vermekle yükümlü değildir. Yalnız vekâlet akdi sırasında mehrin tazminini taahhüt etmişse, taahhüdü yerine getirmek mecburiyetindedir. Bu durumda vekil – kocanın icazetiyle tazminin üstlenilmesi müstesna – verdiği mehri kocadan talep edemez”. (md. 75.)

“Tarafların şer'an veya vekâlet yoluyla tek bir şahsin velayeti altında bulunması durumunda, vekil müvekkillerini evlendirebilir. Ancak bu evlilik, akdin geçerli olmasıyla vücut bulur”. (md. 76.)

Afgan Medeni Kanunu akitlerde vekâlet meselesini geniş bir şekilde ele almış ve konunun her ayrıntısını dikkatle izaha kavuşturmuştur. İlgili kanuna göre “vekâlet, müvekkilin hukuki ve bilinen işlerinin yürütülmesini bir başka şahsa devretmesidir”.³⁹² Keza “müvekkilin yaptığı her iş vekil vasıtasıyla da icra edilebilir”³⁹³ demek suretiyle Afgan Medeni Kanunu, vekâlet sınırlarını belirtmektedir. Bu genel hükmün yanı sıra vekil ve müvekkil belirli işlemler

³⁹² Kanun-i Medeni Afganistan, md. 1554.

³⁹³ a.yer, md. 1559.

veya belirli bir müddet için de anlaşılabilirler. Yine bu konu A.M.K'da şu şekilde ifade edilmiştir. “Vekâlet, mutlak ve mukayyet olabileceği gibi belirli bir şarta veya gelecekteki bir zaman dilimine de bağlanabilir”.³⁹⁴

Afgan toplumu ataerkil bir yapıya sahiptir. Bu yapı hem erkekleri hem de kızları eş seçiminden alıkoymaktadır. Bu konuda erkekler kızlara oranla daha şanslı sayılabilir. Çünkü erkeği zorla evlendirme vakalarına köy-kasabalarda olmakla birlikte kent merkezlerinde pek rastlanmaz. Buna mukabil kızlar eşlerini seçmede erkekler kadar söz hakkına sahip değillerdir. Bu durum kendiliğinden evlendirme yetkisinin veli ya da vekile devredilemsine neden olmaktadır. Düğün merasimi sırasında dahi kızları vekâleten dayısı veya bir başka akrabası temsil eder. Binaenaleyh Afgan Medeni Kanunu belirli şartlar çerçevesinde vekâlet yoluyla yapılan evlilikleri geçerli saymıştır.³⁹⁵ Nikâhta velayet konusunu “ehliyet” başlığı altında incelendiği için burada sadece vekâlet konusunu ele alacağız.

ل، ك، و، kökünden türeyen vekalet, birine güvenmek, bir işi başka birine bırakmak/yaptırmak,³⁹⁶ korumak³⁹⁷ gibi anlamlara gelir. Fıkıh terimi olarak, bir kimsenin, kendisinin de yapabileceği muamelattan bir işini başkasına devretmesi, onu kendi yerine ikame etmesi demektir.³⁹⁸

Hanefilere göre kişinin tasarruf alanına giren ve niyabet/vekâlet kabul eden her türlü muamelatta vekâlet caizdir. Yani kendisinin tasarruf yetkisi dâhilinde bulunan her eylem ve işlemlerde bir başkasını vekil tayin edebilir.³⁹⁹ Ancak hadler ile kısas konusu Hanefi hukukçuları arasında ihtilafa neden olmuştur. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre affetme ve şefkat gösterme ihtimali bulunduğundan hadler ile kısas davalarında tevkil caiz değildir.⁴⁰⁰ Hadler ile kısas haricindeki diğer husumet davalarında, kişinin hasta ya da mahkemeden uzak bir beldede olması durumunda ve karşı tarafın da rızası alınarak dava vekile tevdi edilebilir.⁴⁰¹

Evlilik akdi de niyabet/vekâlet kabul eden akitlerden olduğu için taraflar kendilerinin yerine ehliyet sahibi birini vekil tayin edebilir.⁴⁰² Keza vekil müvekkilin yerine geçeceği için

³⁹⁴ a.yer, md. 1557.

³⁹⁵ Abdulvahid Favzan, “Âya Nikah Bidon-i İzn-i Veli Cevaz Dared”, *Mecelle-i Kaza*, sy. Eylül-Ekim (2009), ss. 42-43.

³⁹⁶ Bilal Aybakan, “Vekâlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2013, c. 43, s. 1.

³⁹⁷ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 156.

³⁹⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 601.

³⁹⁹ el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kuduri*, c. 1, s. 129; el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 156.

⁴⁰⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 157.

⁴⁰¹ el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kuduri*, c. 1, s. 129. İmameyn'e göre bu durumda karşı tarafın rızası olmasa dahi dava vekile tevdi edilebilir.

⁴⁰² a.g.e., c. 1, s. 130; Ebu-Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, c. 1, s. 131.

akli dengesi yerinde biri olmalıdır. Bu nedenle akli kemale ermemiş çocuk ve deliye vekâlet verilmez. Ancak küçük da olsa akledebilen (mümeyyiz) ve velisinden izin almış olan çocuk ve mahcur kişiler ile efendisinden izinli köle tevkile ehil sayılırlar. Aynı şekilde tevkilde İslam şartı da aranmaz. Bir Müslüman gayrimüslimi vekil tayin edebileceği gibi bir gayrimüslim de bir Müslüman'ı vekil tayin edebilir.⁴⁰³

Hanefilere göre – İmam Züfer hariç – vekâlet tek kişiye verilebilir. Bir kişi hem erkek hem kadının vekili olabilir. Hanefiler vekilin her iki tarafı da temsil edebileceğini Nisa suresinin 3. ayetiyle delillendirirler. Nitekim ilgili ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. *وإن خفتم ألا تقسطوا في (النكاح) اليتامى* “*Nikahladığınız takdirde yetimlerinizin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız...*” bu ayetin açık ifadesine göre kişi velayeti altındaki yetimiyle kendisini evlendirebilir.⁴⁰⁴ Velayet küçükler için ön görülmüş bir sorumluluktur. Hâlbuki vekâlet akli dengesi yerinde olan bir şahsin özgür iradesiyle işlerini başkasına tevdi etmesidir. Velayette her iki tarafı temsil yetkisi olduğuna göre vekâlette her türlü olur.

Mamafih vekil vekâlet sınırlarını aşan eylem ve işlemlerde bulunamaz. Kendisine izin verilmediği bir akdi gerçekleştirirse bu akit müvekkilin iznine tabidir.⁴⁰⁵ Bu sebeple vekil müvekkilin izni olmaksızın bir kadını müvekkiliyle evlendirse, müvekkilin yapılan nikâh akdini kabul etmesi durumunda kadına mehir vermesi gerekir. Zira sonradan verilen icazet önceden verilmiş izin mahiyetindedir. Kabul etmeyip reddederse vekil mehir vermekle mükellef değildir. Çünkü yapılan akit reddedildiği için sanki hiç yapılmamış gibi addedilir. Keza vaat edilenden daha fazla mehir karşılığı müvekkilini evlendirse, meüvekkil isterse fazlalığa rağmen yapılan akdi kabul eder, dilerse de reddeder. Bu durumda vekil mehri tazmin etmişse belirlenen mehrin yarısını kadına vermeye mükelleftir.⁴⁰⁶

Afgan Medeni Kanunu'nun yukarıdaki maddelerinde Hanefî mezhebinin meşhur görüşünün dışına çıkmadığını görmekteyiz. Zira ilgili kanuna göre de ister erkek olsun ister kadın kendilerinin yapabileceği bir eylem için bir başka ehil kişiyi vekil tayin edebilirler. Yine vekil, vekâlet akdi sırasında izin alması durumunda müvekkilini kendisiyle nikâhlayabilir. Ancak müvekkilin izin vermemesi durumunda böyle bir eylemde bulunamaz. Mamafih vekâlet sınırlarını aşan eylemler müvekkilin iznine tabidir, izin vermediği takdirde yapılan akit nafiz

⁴⁰³ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kuduri*, c. 1, s. 129; el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 156; Abdurrahman el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c. 4, s. 150.

⁴⁰⁴ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 17.

⁴⁰⁵ Abdulvahhab Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1938, c. 1, s. 66.

⁴⁰⁶ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, ss. 19-20.

olmaz. Aynı şekilde vekil maddi tazminattan sorumlu değildir. Erkek müvekkilin mehir vermemesi durumunda kadın, vekilden tazmin etmesini isteyemez. Yalnız nikâh akdi esnasında mehrin tazmin edilmesi şart koşulmuşsa vekil tazminle yükümlüdür. Vekil, üstlendiği mehre karşılık müvekkilinden bir şey talep etme hakkına sahip değildir. Son olarak Afgan Medeni Kanunu'na göre vekil nikâh akdinin her iki tarafını da temsil ediyorsa yapılan akit, sıhhat ve geçerlilik şartlarını barındırmalıdır. Aksi halde akit geçersiz olur.

Ca'feri mezhebi de ister normal evlilik olsun ister mut'a,⁴⁰⁷ nikâh akdini niyabet/vekâlet kabul eden akitlerden kabul etmektedir. Dolayısıyla taraflar kendilerinin yerine ehil bir başka kişiyi vekil tayin edebilirler.⁴⁰⁸ Ancak vekil nikâh akdi sırasında müvekkilinin adını zikretmek zorundadır. Zira nikâh akdi menfaat akdidir. Bu ise satım akdinin aksine menfaat sahibinin adının zikredilmesiyle vaki olur.⁴⁰⁹ Ca'feri hukukçuları vekâletin mutlak olması durumunda vekilin, müvekkilini kendisiyle nikâhlayabileceği kanaatindedirler.⁴¹⁰ Genel kanaat böyle olmakla birlikte – vekâlet, müvekkilin başkası nezdinde temsil edilmesi eylemi olduğundan – müvekkilin böyle bir hakka sahip olmadığını savunan hukukçular da mevcuttur. Örneğin, Tabatabai bu görüşte olan hukukçulardan biridir. Hatta Tabatabai'ye göre vekilin müvekkilini kendisiyle evlendirememesi konusunda İmamiyye fukahası arasında icma vardır.⁴¹¹

Ca'ferilere göre vekâlet hem erkeğe hem kadına verilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, vekil adaylarının ehliyet sahibi olmalarıdır.⁴¹² Ancak her iki taraf için ayrı vekil tayin edilmesi müstehaptır.⁴¹³ Keza vekil vekâlet sınırları dışında kalan eylemlerde bulunamaz. Bulduğu takdirde müvekkilin iznine tabidir. Aynı şekilde vekil müvekkilin menfaatlerini düşünmek mecburiyetindedir.⁴¹⁴ Müvekkilin zararına bir işlemde bulunursa müvekkilin icazet vermesi durumunda yaptığı işlem geçerlilik kazanır. Aksi halde sanki hiç yapılmamış gibi addedilir. Hanefilerde olduğu gibi husumet davalarında vekil tayin etmek Ca'feriler nezdinde caiz görülmemiştir. Yalnız kısasın ispatında vekil tayin etmek caizdir. Hatta velilerin hazır

⁴⁰⁷ Sadık b. el-Mehdi el-Hüseyni eş-Şirazi, *el-Mesâil'l-İslamiyye Mea'l-Mesâili'l-Hadise*, 1. bs., Kum: Menşurat-i Reşid, 2008, c. 1, s. 436.

⁴⁰⁸ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fikhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 181; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 20; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 21; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 229.

⁴⁰⁹ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fikhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 181.

⁴¹⁰ a.g.e., c. 6, s. 182; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 21; eş-Şirazi, *el-Mesâil'l-İslamiyye Mea'l-Mesâili'l-Hadise*, c. 1, s. 436; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 230.

⁴¹¹ Tabâtabâi, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, c. 11, s. 101.

⁴¹² eş-Şirazi, *el-Mesâil'l-İslamiyye Mea'l-Mesâili'l-Hadise*, c. 1, s. 436; Şeyh Nasır el-Mekarim eş-Şirazi, *el-Fetava'l-Cedide*, 1. bs., Kum: Medreset'l-İmam Ali b. Ebi Talib, 2003, c. 2, s. 239.

⁴¹³ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 21.

⁴¹⁴ a.yer; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 229.

bulunması şartıyla kısas vekil vasıtasıyla icra edilebilir.⁴¹⁵ Hanefiler kısas ve had cezalarında tevkili caiz görmezler.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nun evlilikte vekletle ilgili maddeleri şu şekildedir:

“Taraflardan her biri karşı tarafı veya üçüncü bir şahsı, akit işlemleri için vekil tayin edebilirler”.⁴¹⁶

“Akit işlemlerini yerine getiren (vekil) akıl-baliğ, ciddi, seçebilen ve Müslüman olmalıdır”.⁴¹⁷

Burada Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Ca'feri mezhebinden farklı olarak vekilin Müslüman olması şartını ileri sürmüştür. Muhtemelen Afganistan'ın toplumsal yapısı dikkate alınarak böyle bir hükme yer verilmiştir. Çünkü normal şartlarda Ca'ferilere göre Müslüman Müslüman'a karşı gayrimüslim veya zimmîye vekil olamaz. Zimmî de Müslüman'a karşı Müslüman'ın vekilliğini üstlenemez. Bu iki durumun haricinde kalan durumlarda her türlü vekâlet geçerlidir.⁴¹⁸

“Eğer vekâlet mutlak olarak belirlenmişse, vekil müvekkilini kendisiyle evlendiremez”.⁴¹⁹

“Vekil, vekâlet konusu olan müvekkilin nefsi, mehir hakkı veya diğer hususların haricinde bir eylem ve işlemde bulunursa veyahut da müvekkilin menfatını gözetmemişse yaptığı akit geçerli değildir”.⁴²⁰

“Vekil, müvekkilinin izni olmadan kendi yerine bir başkasını vekil tayin edemez”.⁴²¹

Nikâhta vekâlet meselesinde Ca'feriler büyük ölçüde Hanefilerle hemfikirdir. Her iki mezhep de nikâh akdi için vekil tayin edilebileceği kanaatindedir. Afganistan'da uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ikinci bahsinde “Nikâhta Vekâlet” konusunu ele almıştır. Bu bahis 5 maddeden oluşmaktadır. İlgili maddeler yukarıda beyan ettiğimiz Ca'feri mezhebi görüşlerinin kanunlaşmış halidir. Ancak Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Ca'feri mezhebine ek olarak İslam'ı da vekilin ehliyet şartları arasında saymıştır. Aynı şekilde ilgili kanun “vekil, müvekkilinin izni olmadan kendi yerine bir başkasını vekil tayin edemez”⁴²² demek suretiyle Afgan Medeni Kanunu'na benzer görüş beyan etmiştir. Sonuç olarak Afgan Medeni Kanunu,

⁴¹⁵ et-Tusî, *el-Mebcut fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 4, s. 362.

⁴¹⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 188.

⁴¹⁷ a.yer, md. 189.

⁴¹⁸ Şehid-i Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 1, s. 160.

⁴¹⁹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 190.

⁴²⁰ a.yer, md. 191.

⁴²¹ a.yer, md. 192.

⁴²² a.yer, md. 192.

Hanefi ve Ca'feri mezhepleriyle Ca'feri Aile Hukuku Kanunu nikâhta vekâletin geçerliliği hususunda ittifak halindedirler.

B. EVLENME AKDİNİN TESCİLİ

Evlenmenin tesciliyle ilgili olarak Afgan Medeni Kanunu'nda şu maddeler yer almaktadır:

“On sekiz yaşını doldurmuş olan kimseler için özel medeni hal beyannamesi oluşturulur ve ilgili devlet dairesine kaydedilir”. (md. 46.)

“Kişi isterse kaydedilmiş olan medeni hal beyannamesini ilgili makamlardan teslim alabilir...” (md. 47.)

“Evlenme, boşanma, çocuk ikrarı ve nesebin sübutu gibi durumlar özel defterlere kaydedilir...”(md. 48)

“Savcı, 46. maddede zikredilen hususların kayıt ve diğer işlemlerini takip edebilir, işlemler tam ve eksiksiz yapılmadığında ilgililer aleyhine dava açabilir”. (md. 49.)

“Evlilik, ilgili makamlar tarafından üç nüsha halinde düzenlenen evlenme belgesine dercedilir. Belgenin aslı ilgili devlet dairesinde muhafaza edilir. Eşlere de birer kopya verilir. Evlilik, bu şekilde kaydedildikten sonra bu kanunun 46. Maddesi gereğince evrak kayıt bürosuna gönderilir”. (md. 61/a.)

Kur'an, evlenme akdinin resmi kayıtlara geçirilmesiyle ilgili herhangi bir hüküm getirmemiştir. Sünnet de nikâh akdinde şahitlerin bulundurulması, velilerin mevcut olması veya izni, ilan edilmesi, düğün yemeği ve def çalma gibi hususları beyan etmekle birlikte, resmi evraka kaydedilmesini öngörmemiştir.⁴²³ Ancak müdayene ayeti⁴²⁴ hususi olarak vadeli satışlarla ilgili olmakla beraber umumi olarak diğer akitleri de kapsamaktadır. Bu nedenle nikâh akdinin de ilgili devlet dairelerinde tescil edilmesi gerektiği söylenebilir. Mamafih İslam Hukuku Kur'an ve Sünnette hükmü bulunmayan meseleler hakkında kayıtsız kalmamakta, hükmü bulunmayan meselelere illet yönünden bezerlerinin hükmünü vermektedir. Böylece hükümsüz hiçbir mesele kalmamaktadır. Kıyasın mümkün olmadığı meselelere ise istihsan, maslahat ve sedd-i zerai gibi kendine has yöntemleriyle çözüm bulmaktadır. Ayrıca günümüz şartları her muamelede olduğu gibi evliliğin de güvence altına alınmasını gerekli kılmaktadır.⁴²⁵

⁴²³ Buhârî, *Sahih*, Nikah, 19; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016, c. 1, s. 299.

⁴²⁴ el-Bakara, 282.

⁴²⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 148.

Resmi nikâh veya evliliğin belgelenmesi daha çok kadınlara haksızlık yapılmaması için ön görülmüş bir usuldür. Dolayısıyla Hanefi mezhebi açısından da her hangi bir sakıncası bulunmamaktadır.⁴²⁶

Aslında nikâh akdi diğer akitler gibi şahitler dışında üçüncü bir şahsın mevcudiyetini gerektirmez. Diğer akitlerden bir takım farklılıkları (iki şahidin bulunması, geçmiş zaman kipinin kullanılması gibi) olmakla beraber Hıristiyanlıktaki gibi bir din adamı tarafından kıyılması mecburi değildir. Tam tersi ehliyet sahibi iki kişi (kadın-erkek) bir araya gelip şahitler huzurunda öngörülen ifade kipleriyle iradelerini açıklayarak evlenebilirler. Fakat İslam tarihinde Müslümanlar evliliğin bir dünyevi ilişkiden ziyade ahret yurdunu kazanmada önemli bir etken olduğu düşüncesinden hareketle hep din adamlarına kıydırmaya özen göstermişlerdir.⁴²⁷

Raşit halifeler döneminden itibaren yapılan evlilikler kayıt altına alınmaya başlanmıştır.⁴²⁸ Örneğin, Hz. Ömer döneminde devlet divanları kurulmuş böylece nüfus sayımı dolayısıyla da şehirdeki nüfusun ne kadarının evli ne kadarın bekâr olduğu kaydedilmiştir.⁴²⁹ Bu uygulamaya sonraki İslam devletlerinde de devam edilmiştir. Örneğin, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde nikâhları ya kadı/hâkim ya da onun vekili bir din adamı/imam kıyardı. Osmanlı dönemi Şeyhu'l-İslam'larından Ebu's-Su'ûd Efendi (v. 1574) hâkimin izni alınmadan kıyılan nikâhların geçersiz olduğuyla ilgili bir fetva yayınlamıştır.⁴³⁰ Yine Ebu's-Su'ûd Efendi zamanının şartlarını göz önünde bulundurarak kıyılan nikâhlarda mutlaka veli izninin alınması gerektiğini, aksi halde nikâhın geçersiz olduğunu bir fetvayla duyurmuş ve nihayet bu durum 1544'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından kanunlaştırılmıştır.⁴³¹

Afganistan'da geleneksel kurallar ön plandadır. Bu nedenle diğer pek çok insani muameleler gibi evlilik de üçüncü bir şahıs/imam vasıtasıyla kıyılır. Ancak Afgan Medeni Kanunu “kişilerin medeni halinin tescili” başlığı altında konuyu detaylı bir şekilde incelemiştir. İlgili kanun maddesine göre insanlar doğum, ölüm, evlilik, ikametgâh değişimi vs. gibi durumlarda ilçe nüfus müdürlüklerine giderek durumlarını güncellemeleri gerekmektedir.⁴³² Aksi halde savcılık soruşturma açabilir ve durumlarını bildirmediği ispatlanınca cezai

⁴²⁶ a.g.e., s. 151.

⁴²⁷ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, c. 2, sy. 5 (2006), s. 45.

⁴²⁸ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 148.

⁴²⁹ Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, s. 3.

⁴³⁰ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 149.

⁴³¹ Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, s. 5.

⁴³² Kanun-i Medeni Afganistan, md. 48.

müeyyideye tabi tutulur.⁴³³ 1979 SSCB'nin işgaline kadar savcılık konuyu takip ettiğinden insanlar ya mahkemede evlenirler ya da kendi aralarında evlendikten sonra mahkemeden evliliği ispatlayan bir belge “nikahname/ نکاح خط” alırlardı. Sovyet işgaliyle başlayan dram ve iç savaş devleti epeyce yıprattığından devlet kendi beka mücadelesi içine girmiş bu ve benzeri konular takip edilmekten çıkmıştır. Günümüzde okumuş insanlarla yurtdışına çıkma gibi evliliklerini ispatlaması zorunlu durumlardaki kişiler evlendikten sonra mahkemeden evlilik belgelerini almaktadırlar. Durum böyle olmakla birlikte ilçe ve köylerde insanlar mecbur kalmadıkça mahkemeye başvurup nikahname almamaktadır. Bununla birlikte olası anlaşmazlıkların çıkması durumunda sorunun çözümünde kullanılmak üzere aileler arasında gayri resmi belge imzalanmaktadır. Genellikle düğün öncesi yapılacak masraflar ve mehir miktarının yazıldığı bu belge, iki nüsha şeklinde hazırlanır ve taraflara birer nüsha verilir. Örfen geçerli olan bu belge mahkemeler nezdinde de muteber kabul edilmektedir.⁴³⁴ Afganistan'da imamlar devlet memuru değildirlen. İmamların memur kadrolarına alınması hem bu sorunu çözecek hem de evliliklerin kayıt dışı kalmasını önleyecektir.

Konu girişinde aktardığımız kanun maddelerinden de anlaşılacağı üzere evlilik cüzdanı haricinde doğum, ölüm, ikamet değişikliği vs. konuların da ilgili devlet dairesinde kayıt altına alınma zorunluluğu bulunmaktadır. Kişi 18 yaşını doldurduğunda bağlı olduğu nüfus müdürlüğüne giderek medeni halini bildirmekle mükelleftir.⁴³⁵ Medeni hal belgesi kişinin ad soyadı, doğum tarihi ve yeri, mesleği, vatandaşı olduğu ülkesi, evliyse eşi ve çocuklarının ad soyadlarıyla doğum tarihleri ve ikametgâh adresinin yazıldığı belgedir.⁴³⁶

Evliliğin tescil edilmesi konusunu Ca'feri mezhebi klasik kaynaklarından da araştırdık ancak evliliğin tescil edilmesiyle ilgili herhangi bir hükme rastlamadık.

Evliliğin tescil edilmesi konusunda taraflar arasında herhangi bir ihtilafın söz konusu olamayacağından Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nun konuya ilgili özel bir hükmü bulunmamaktadır. Afganistan'da yaşayan tüm kesimlerin Afgan Medeni Kanunu'nun ilgili maddesi gereği evliliklerini tescil ettirmeleri gerekmektedir. Tescil konusu mezhebe ait bir görüş olmaktan ziyade tarafların özellikle de kadınların haklarını gözetmek için konulmuş bir hükümdür. Bu sebeple kişilerin menfaatini güvence altına alan bu kanun her kesimi kapsamaktadır.

⁴³³ a.yer, md. 49.

⁴³⁴ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, ss. 68-69.

⁴³⁵ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 46.

⁴³⁶ a.yer, md. 47.

Ca'feri mezhebinin yasalaştığı bir diğer kanun ise İran Medeni Kanunu'dur. İlgili Kanun'un üçüncü kitabı doğum, ölüm ve nikâh gibi olayların tescil edilmesiyle ilgilidir. Doğan her bebeğin – hatta cenin halinde düşük olmuşsa – tescil edilmesi gerekir. Keza evlilik ile boşanmanın da kayıt altına alınması gerekir. Evliliğin sürekli veya münkat'ı/müt'a olması durumu değiştirmez. Her iki evlilik çeşidinin de – müt'a nikâhının süresi de dâhildir – resmi kayıt bürolarında tescil edilmesi lazımdır. Yine tescil edilmesiyle ilgili boşanmanın da bain ve ya ric'î olması arasında herhangi bir fark yoktur.⁴³⁷

III. MUTEBERLİK AÇISINDAN EVLİLİK ÇEŞİTLERİ VE SONUÇLARI

A. SAHİH EVLİLİK VE SONUÇLARI

Nikâh akdi için zikredilen rükün, kuruluş (in'ikad) ve sıhhat şartlarını taşıyan akitler sahih akitlerdir. Mevkuf ve gayr-i lazım nikâhlar ise ilgili tarafın kabulü ve fesih hakkının kullanılmamasıyla sahih akde dönüşür.⁴³⁸ Sahih akitten sonra hem kadın hem erkek için nikâh akdiyle ilgili hükümler devreye girer. Bu durumda kocanın karısına mehir ve nafaka vermesi gerekir. Karı-koca hayatı helal hale gelir. Hürmet-i musahara ve doğacak çocuğun nesebi belli olur keza taraflar birbirlerine mirasçı olurlar.⁴³⁹

Afgan Medeni Kanunu'nun konuyla ilgili düzenlemesi şöyledir:

“Sahih ve nafız olan bir akitten sonra kadının nafakası, eşlerin karşılıklı miras hakları, neseb ve hürmet-i musahara vuku bulur”. (md. 90.)

Afgan Medeni Kanunu yedinci bahis evliliğin sonuçları kısmında konuya açıklık getirmiştir. Konunun başında aktardığımız maddeye göre Afgan Medeni Kanunu sahih ve geçerli bir akitten sonra taraflar arasında dört hususun cereyan edeceğine hükmetmiştir. Bunlar, kadının nafakası, eşlerin karşılıklı miras hakları ve hürmet-i musaharadır. Ancak ilgili kanunun şerhlerine müracaat ettiğimizde aşağıda aktaracağımız husulara rastladık. Burada konunun daha iyi anlaşılması için ilgili kanunun şerhlerinden yararlanacağız. Binaenaleyh sahih bir akitten sonra karı-koca karşılıklı olarak şu hakları haizdir.⁴⁴⁰

1. Cinsel ilişki: Helal hale gelir.

⁴³⁷ Kanun-i Medeni İran, md. 992-993.

⁴³⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 341; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 152.

⁴³⁹ Atar, “Nikâh”, s. 116; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 341.

⁴⁴⁰ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, ss. 125-27.

2. İzinsiz dışarı çıkmama: Kadın, anne babasıyla mahrem akrabalarının ziyareti, kadınları ilgilendiren ve öğrenilmesi farz olan ilim tahsili ve dışarı çıkma zarureti gibi durumlar hariç kocasından izin almadan dışarı çıkamaz.

3. Mehrin sübutu: Kadın akit sırasında konuşulan mehri hak eder. Eğer akit esnasında konuşulmamışsa mehr-i misle hak kazanır. Çünkü mehirsiz nikâh akdi geçerli değildir.

4. Nafaka: Kadın zaruret hali müstesna kocasına tabi olduğu sürece kocanın nafaka sorumluluğu vardır. Nafaka kocanın mali gücüne göre takdir edilir.

5. Hürmet-i Musahera: Sahih akit sonrası tarafların usul ve fûruu birbirlerine ebediyen haram olur.

6. Nesebin sabit olması: Sahih akit sonrası doğacak olan çocuğun nesebi babasına nispet edilir.

7. Miras: Sahih akit sonrası eşlerden biri ölürse hayatta olan mirasçı olur.

8. Eşler arasında eşitlik: Birden fazla evliliklerde koca eşlerine adaletle davranmak zorundadır.

9. İtaat: Kadının meşru durumlarda kocasına itaat etmesi gerekir.

10. Velayet-i tedip: Kadın kocasına meşru durumlar hariç itaatsizlik ederse kocanın tedip hakkı vardır. Tedip sırasıyla nasihat, yatakların ayrılması ve hafif dövme şeklindedir. Bunlar etki etmediği takdirde kanun'un öngördüğü şekilde boşamadır.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu konuyla alakalı özel bir hüküm getirmemiştir. Bu nedenle mahkemelerde böyle bir konu söz konusu olduğunda Ca'feri mezhebinin görüşü esas alınacaktır. Çünkü ilgili kanun'un dördüncü maddesine göre “eğer herhangi bir konuda bu kanun yetersiz kalır veya ilgili hükmü uygulanamaz ise hâkim, Ca'feri mezhebinin, adalet ve hakkaniyeti sağlayacak aynı zamanda tercih edilen görüşlerinden biriyle karar verecektir”.⁴⁴¹ Nitekim Ca'feri mezhebinde de sahîh bir evlilikten sonra yukarıda sayılan maddelerin vuku konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.

Buna mukabil İran Medeni Kanunu sekizinci faslı “eşlerin karşılıklı mükellefleri” başlığı altında konuyu detaylı bir şekilde incelemiştir. Nikâh akdinin sıhhat şartlarını taşıması durumunda karı-koca ilişkisi başlar. Kadın mehir ve nafakayı hak eder ve taraflar karşılıklı mirasçı olurlar. Eşler birbirleriyle iyi geçinmeli, aile ve çocukların yetişmesinde birbirleriyle yardımlaşmalıdır. Aile reisliği kocaya aittir. Bu nedenle kadın ev ve diğer ailevi işlerde kocaya tabi olmalıdır.⁴⁴² Sahîh nikâhın sonuçları konusunda müt'a nikâhı hariç – çünkü müt'a nikâhı

⁴⁴¹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 4.

⁴⁴² Kanun-i Medeni İran, md. 1102-1105.

Ca'feri mezhebinde sahihtir – İmamiyye ile Hanefiler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Aynı şekilde Afgan Medeni Kanunu ile İran Medeni Kanunu arasında ittifak vardır. Tabi bu her mezhebin benimsediği sıhhat şartları açısından böyledir. Çünkü sıhhat şartlarının muhtevasında Hanefilerle Ca'feriler arasında ihtilaf mevcuttur. Örneğin Ca'ferilerde nikâhta şahit aranmaz.⁴⁴³

B. FASİT EVLİLİK VE SONUÇLARI

Fasit evlilikle ilgili Afgan Medeni Kanunu şu düzenlemeleri içermektedir:

“Sahih irade beyanıyla yapılmış bir akit, kimi sıhhat şartlarını barındırmadığı için fasittir ve sahih evliliğin doğurduğu hiçbir hükmü doğurmaz”. (md. 96.)

“Cinsel ilişki öncesi fasit evlilik batıl hükmündedir”. (md. 97/a.)

“Ancak fasit akit sonrasında zıfaf gerçekleşirse mehir, nesep, sıhriyet, iddet, tefrik ve nafaka sabit olur”. (md. 97/b.)

Afgan Medeni Kanunu'na göre fasit akit, rükünleri mevcut olmakla birlikte bazı (sıhhat) şartları eksik olan akittir. Örneğin, şahitsiz evlilik, geçici/muvakkat evlilik, beşinci kadınla evlenme, hala/teyze ve yeğeniyle aynı anda evli olma gibi durumlarda yapılan akit fasit olur.⁴⁴⁴ Fasit akit cinsel birliktelik olmadığında yok hükmündedir ve hiçbir hüküm doğurmaz. Ancak cinsel ilişki olmuşsa mehir, neseb, hürmet-i musahara, iddet, tefrik ve nafaka hükümleri aynen geçerlidir.

Hanefilere göre de fasit akit, nikâh akdinin rükün ve kuruluş şartlarını taşımakla birlikte sıhhat şartlarından birini veya hepsini taşımayan akittir.⁴⁴⁵ Bir diğer ifadeyle “asıl itibarıyla meşru vasıf itibarıyla gayrimeşru akittir”.⁴⁴⁶ Aslında fasit nikâh fesat giderilmediği takdirde batıldır. Ancak zıfaf gerçekleşirse kadının mehr-i misil ve iddet gibi bir takım hak ve yerine getirmesi gereken vecibeleri vardır. Ayrıca doğacak çocuğun nesebi belli olacaktır.⁴⁴⁷ Bu nedenle Hanefiler diğer müctehidlerden farklı olarak nikâh akdinde fasit-batıl ayırımına gitmişleridir.⁴⁴⁸ Nikâh akdindeki fesatla ilgili ehl-i sünnet mezhepleri özellikle kimi Hanefi fakihler arasındaki ihtilaf, nikâhın hem ibadet hem de muamelat özellikli bir akit olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁹

⁴⁴³ gb. bkn. s. 23.

⁴⁴⁴ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 143.

⁴⁴⁵ Atar, “Nikâh”, s. 116.

⁴⁴⁶ H. Yunus Apaydın, “Fesad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 1995, c. 12, s. 417.

⁴⁴⁷ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 335.

⁴⁴⁸ Atar, “Nikâh”, s. 116.

⁴⁴⁹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 152.

Keza ilgili mezhebe göre fasit akitle evlenenler derhal ayrılmalıdır.⁴⁵⁰ Aksi halde hâkimin tefrik etmesi gerekir.⁴⁵¹ Ancak akdi fasit kılan unsur giderilir veya gerekli olan tüm şartların mevcudiyetiyle tekrar evlenirlerse akit sahih hale gelir. Fasit akit sonrası zifaf olmamışsa hiçbir sonuç doğurmaz.⁴⁵² Ancak cinsel ilişki meydana gelmişse, akit sırasında mehir konuşulmamışsa mehr-i misil, mehrde anlaşma olmuşsa mehr-i misil ile mehr-i müsemmadan hangisi az ise o verilir.⁴⁵³ Ayrıca ayrılık gerçekleştikten sonra kadın talak iddeti bekler. Ancak bu bir fesih olduğundan kocanın talak sayılarında eksilme meydana getirmez. Kadının hamile olması durumunda çocuğun ilk altı ay veya bir yıl içinde doğması halinde doğan çocuğun nesebi babaya ait olur. Keza eşler arasında hürmet-i musahara meydana gelir. Ve son olarak fasit nikâhta miras hükümleri cereyan etmez.⁴⁵⁴ Fakat iddet içinde erkek kadına nafaka vermekle yükümlüdür.⁴⁵⁵ Mamafih fasit akitlerde zikredilen hususların vaki olabilmesi için mutlak birliktelik şarttır. Eğer cinsel ilişki olmayıp sadece halvet meydana gelmişse hiçbir netice doğurmaz.⁴⁵⁶

Ca'feri mezhebi akitlelerde – ayıplar hariç –fesat-butlan ayırımı yapmayarak Hanefiler dışındaki cumhur ulemaya muvafik görüş beyan etmişlerdir. Yani bir akdin rükün ve in'ikad şartlarında herhangi bir eksiklik varsa o akit geçersizdir. Bu durum nikâh akdi için de geçerlidir. Binaenaleyh nikâh akdinde tarafların rızası yoksa veya irade beyanları sahih değilse akit batıl olur.

C. BATIL EVLİLİK VE SONUÇLARI

Rükün veya kuruluş şartlarından biri eksik olan akit batıldır. Örneğin, müşrik kadınla evlenmek, Müslüman bir kadının gayr-ı Müslim bir erkekle evlenmesi, aynı anda iki kız kardeşle evli olmak gibi evlilikler yok hükmündedir. Evlilik hükümleri cereyan etmediği için sıhrî hısımlık meydana gelmez, neseb sabit olmaz, kocanın nafaka vermesi, kadının da iddet beklemesi gerekmez. Aynı şekilde cinsel ilişki olsun veya olmasın kadın hiçbir surette mehri

⁴⁵⁰ Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 369. Fasit nikâh örnekleri şunlardır: aynı anda iki kız kardeşle evlenmek, şahitsiz evlilik, kardeşin iddetinde diğer kardeşle evlenmek, başkasının iddetini beklemekte olan kadınla evlenmek ve dördüncü eşin iddeti bitmeden beşinciyle evlenmek.

⁴⁵¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 342; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 152-53.

⁴⁵² el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 104; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 369; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 342.

⁴⁵³ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 104; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 370; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 342.

⁴⁵⁴ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 335; Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, ss. 356-57; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 342.

⁴⁵⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 342.

⁴⁵⁶ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 104; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 369; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 335; Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, ss. 356-57.

hak etmez.⁴⁵⁷ Bu yönüyle fasit nikâhtan ayrılan batıl nikâh, kimi fakihlere göre zifaf gerçekleştiği takdirde mehr-i misle denk bir bedel (عقر)/tazminat/hediye verilmesi gerekir.⁴⁵⁸

Ebu Hanife'ye göre mahrem akrabalarla yapılan evlilikler batıl değil fasittir. Zifaf gerçekleştiği takdirde neseb sabit olur ve fasit akit hükümleri geçerlidir.⁴⁵⁹

Afgan Medeni Kanunu da ehl-i sünnet mezhepleri gibi rükün ve kuruluş şartlarında eksiklik olan nikâh akdini batıl olarak nitelemiştir. İlgili madde şu şekildedir. "Cinsel birliktelik olsun veya olmasın sahih nikâh sonuçlarının hiçbirisi batıl nikâh için geçerli değildir".⁴⁶⁰

Ca'feri mezhebine göre de nikâh akdinin rükün, kuruluş veya sıhhat şartlarında herhangi bir eksiklik varsa veya gelecekte vuku bulması muhtemel herhangi bir şarta bağlanması durumunda nikâh akdinin batıl olacağı kanaatindedir. Bu mezhebe göre "bugün günlerden Cuma ise seninle evlendim" gibi gelecekte belirli bir şarta ta'lik caizdir.⁴⁶¹ Aynı şekilde İmamiyye mezhebinde nikâhta muhayyerlik şartı da akdi geçersiz kılan sebeplerdendir.⁴⁶²

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da rükün ve kuruluş şartlarını nikâh akdinin geçerlilik kazanması için şart koşturmuştur. Dolayısıyla bir nikâh akdinde, akdi batıl kılacak bir unsur varsa ve zifaf gerçekleşmemişse kadın hiçbir şey alamaz. Ancak zifaf gerçekleşmişse ve kadın akdin batıl olduğunu bilmiyorsa mehr-i misl alır.⁴⁶³ İran Medeni Kanunu da batıl akit için aynı hükümleri içermektedir.⁴⁶⁴ Keza batıl akitten sonra halvet ister tam (sahi) olsun ister eksik (fasit) mehri gerektirmez.⁴⁶⁵

D. MUT'A NİKÂHI

Mut'a nikâhı Hanefilerce batıl sayıldığı için ve Afgan toplumunda (Sünniler arasında) böyle bir uygulamaya rastlanmadığından Afgan Medeni Kanunu bu konuda herhangi bir düzenlemeye gitmemiştir. Buna mukabil Afganistan'da uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Ca'feri mezhebenden iktibas etmek suretiyle mut'a nikâhını geçerli bir akit saymakta ve belirli şartlar çerçevesinde yapılan bu akde cevaz vermektedir. Bu sebeple Afgan Medeni Kanunu'nda olmamasına rağmen Ca'feri mezhebi ve Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'ndaki ehemmiyetine binaen tezimiz bu kısmında mut'a nikâhını Hanefi ve Ca'feri mezhepleri

⁴⁵⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 343; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 153-54.

⁴⁵⁸ Atar, "Nikâh", s. 116.

⁴⁵⁹ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 54; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 343.

⁴⁶⁰ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 95.

⁴⁶¹ el-Hilli, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 437; Humeyni, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 228.

⁴⁶² Humeyni, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 228.

⁴⁶³ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 220.

⁴⁶⁴ Kanun-i Medeni İran, md. 1098-1099.

⁴⁶⁵ el-Hilli, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 439.

açısından ayrıntılı bir şekilde incelemeye tabi tuttuk. Konuyu incelerken önce Hanefilerin daha sonra Ca'ferilerin görüşlerine değineceğiz. En sonda da Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nun konuyla ilgili maddelerini aktarmak suretiyle noktalayacağız.

Mut'a kelime olarak menfaat ve yararlanma anlamına gelir. Ayrıca eğlenmek ve hoş vakit geçirmek gibi anlamları da barındırır.⁴⁶⁶ Fıkıh terimi olarak, belirli ücret karşılığında belli bir müddet için yapılan evlilik akdidir.⁴⁶⁷

Mut'a nikâhı, tarihin değişik evrelerinde, farklı kültür ve coğrafyalarda ve muhtelif tarzlarda rastlanan geçici bir evlilihtir. Cahiliye toplumunda mevcut olan veya buna bazı yönleriyle benzeyen evlilik, İslam'ın ilk yıllarında da devam etmiştir.⁴⁶⁸ Çünkü İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar sayı olarak müşriklere nazaran çok az bir nüfusa sahiptiler. Bir taraftan müşriklere yapılan uzun ve meşakkatli savaşlar diğer yandan aile hasreti insanları zor durumda bırakıyordu. En önemlisi ise cahiliye döneminde erkekler istediği kadar kadınla evli kalabiliyordu. Yeni Müslüman olanlar cahiliye adetlerini unutamiyor veya zorluk çekiyordu. Bu ve benzeri nedenlerle geçici olarak muta'ya ruhsat/izin verildi.⁴⁶⁹ Genellikle uzak diyarlara ticaret için giden erkekler bu evliliği yaparlardı. Böylece bir yandan can ve mal güvenliğini diğer yandan da karı-koca hayatı yaşamaları mümkün oluyordu.⁴⁷⁰

1. Mut'a Nikâhının Hükümü

Müt'a nikâhı, her ne kadar ehl-i sünnet mezheplerince batıl olarak kabul edilse de⁴⁷¹ Şia'nın en büyük kolu olan İsnâ Aşeriyye/Ca'feriyye'ye göre belirli şartları taşıyorsa sahih kabul edilmiştir.⁴⁷² Buna göre müt'a yapacak taraflarda herhangi bir nikâh engeli olmamalı, taraflar akıllı, baliğ ve reşit olmalı, ücret ve zaman belirlenmelidir.⁴⁷³ Bu şartlar mut'anın geçerlilik şartlarıdır, bunlardan biri eksikse mut'a nikâhı batıl olur. Ca'feriler, mut'a nikâhının sübutu konusunda herhangi bir ihtilafın bulunmadığını savunurlar. Fakat başta Hanefiler olmak üzere diğer Sünni mezhepler Hz. Peygamber dönemindeki mut'anın normal evliliğe

⁴⁶⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık, 1995, c. 1, s. 818.

⁴⁶⁷ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, ss. 143-44; İbrahim Kafî Dönmez, "Mut'a", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2006, c. 32, s. 174.

⁴⁶⁸ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 156.

⁴⁶⁹ el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 169; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 85.

⁴⁷⁰ Dönmez, "Mut'a", s. 174.

⁴⁷¹ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 144; el-Babertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 245; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 171; Dönmez, "Mut'a", s. 174; Adnan Algül, *Delilleriyle Ehl-i Sünnet Mezhepleri İle İmamiyye'nin Aile Hukuku'nda İttifak Ve İhtilaf Ettikleri Konular (Yüksek Lisans Tezi)*, Dıyarbakır: Seyda Yayınları, 2017, c. 1, s. 91.

⁴⁷² et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, ss. 249-51; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 247.

⁴⁷³ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 47; Dönmez, "Mut'a", ss. 175-76.

benzediğini, veli ve şahitlerin huzurunda yapıldığını dolayısıyla da Şia'dakinden farklı olduğunu savunurlar.⁴⁷⁴ Böyle olmakla birlikte ehl-i sünnet mezhepleri daha sonra sünnetin sünnetle nesh edildiği kanaatindedirler. Şia ise neshi kabul etmemekte ve Hz. Ömer'in muta'yı yasakladığını öne sürmektedir.⁴⁷⁵

Ca'ferilere göre mut'a nikâhının ilk dayanağı Kur'an'dır. Nisa suresinin 24. ayetinde yüce Allah şöyle buyurmuştur. *والمحصنات من النساء إلا ما ملكت أيمانكم كتاب الله عليكم و أحل لكم ما وراء ذلكم محصنين غير مسافحين. فما استمتعتم به منهن فاتوهن أجورهن فريضة ولا جناح عليكم فيما تراضيتن به من بعد. Elinizin altında bulunan cariyeler hariç muhsin/evli kadınlar size, Allah'ın emri olarak, haram kılındı. Bunların dışındaki kadınlarla – iffetli olmak ve zina etmemek kaydıyla – mallarınız karşılığında (mehir) size helal kılındı. Sizden kim yararlandıysa üzerinde anlaştığı mehri versin. Mehir verildikten sonra anlaştığınız konular çerçevesinde (yararlanmanızda) bir sakınca yoktur. Şüphesiz ki Allah her şeyi hikmetiyle bilendir”.*

Bu ayeti Hanefiler müt'a nikâhının geçerli bir evlilik olmadığını ispatlamak için kullanır. Buna mukabil Ca'feriler bu ayetten hareketle müt'a nikâhını meşru evlilik çeşitlerinden biri sayarlar. Ca'feriler ayette geçen iki kelimededen hareketle böyle bir icthatta bulunurlar. Bunlar “أستمتع/İstimt'a” ve “أجر،أجور/Ücret” kelimeleridir.

Hanefiler ise ayette geçen “istimta” ve “ücret” kelimelerini ayetin bağlamını dikkate alarak yorumlamışlar. Onlara göre “ücret” kelimesi daimi nikâh sonrası kadına verilecek mehriyle alakalıdır. Zifaf gerçekleşirse dahi kadın mehrin yarısını hak eder.⁴⁷⁶ Çünkü ayetin bağlamı dikkate alındığında açıkça normal evlilikten bahsedildiği anlaşılmaktadır. Nisa suresinin 23. ayeti muharrematla, 25. ayeti ise hür kadına güç yetiremeyenlerin Müslüman cariyelerle evlenmeleriyle ilgilidir. Dolayısıyla 24. ayet mut'a nikâhıyla değil daimi nikâhla alakalı bir ayettir. Çünkü istimta kelimesi nikâh akdi yapıldıktan sonra zifafın gerçekleşmesi durumunda kadının, üzerinde anlaşılan mehri hak etmesiyle alakalıdır.⁴⁷⁷

Kur'an'a baktığımız zaman mehri kelimesinin yerine aynı anlamı ifade eden başka kelimelerin kullanıldığını görüyoruz. Örneğin, sadak, feriza, tavl, alaik, nihle, ecr ve ücret kelimeleri aynı anlam ifade eden ve mehri kelimesinin yerine kullanılan sözcüklerdir.⁴⁷⁸ Nisa suresi 25. ayetinde ücür kelimesi mehri anlamında kullanılmıştır. *فانكوهن بإذن أهلهن وآتوهن* ...onları sahiplerinin izniyle nikahlayın, ücret/mehirlerini de güzellikle

⁴⁷⁴ Dönmez, “Mut'a”, s. 174.

⁴⁷⁵ Buhârî, *Sahih*, Nikâh, 32; Müslim, *Sahih*, Nikâh, 3; es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 144; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 248; el-Ceziri, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 85.

⁴⁷⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 156.

⁴⁷⁷ Dönmez, “Mut'a”, s. 174; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 160.

⁴⁷⁸ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 157.

ya أيها النبي إنا أحلنا لك أزواجك التي آتيت أجورهن *verin...*” Yine Ahzab suresinde şöyle buyrulmuştur. *“Ey Peygamber! Biz, ücretlerini (mehr) verdiğin eşlerini sana helal kıldık...”*.⁴⁷⁹ Bu ve benzeri ayetler dikkate alındığında Nisa 24. ayette geçen kelimeler daimi nikâh ve cinsel birliktelik olduğu takdirde kadının mehrin tamamını hak etmesiyle ilgili olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Ayrıca müt'a nikâhıyla ilgili Hz. Peygamber'den çeşitli rivayetlerin mevcudiyeti, özellikle de Hz. Ömer'in yasaklaması mezheplerin ihtilafına sebep olmuştur.⁴⁸⁰

Nitekim Hz. Ali'nin İbn-i Abbas'a söylediği şu hadis, müt'anın İslam'ın ilk yıllarında ihtiyaca binaen mubah kılındıysa da daha sonra yasaklandığını açıkça beyan etmektedir. *أن عليا رضي الله عنه قال لإبن عباس: إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن المتعة و عن لحوم الحمر الأهلية زمن خيبر. Hz. Ali İbn-i Abbas'a şöyle demiştir: Hayberin fethinde Hz. Peygamber hem mut'ayı hem de ehli eşek etini kesinlikle yasakladı”*.⁴⁸¹ İbn-i Abbas'tan nakledilen şu hadis de mut'anın savaş gibi zor zamanlar ve kadınların az olduğu durumlara sınırlı olduğunu bildirmektedir. *عن شعبة عن ابي حمزة قال، سمعت ابن عباس: سئل عن متعة النساء فرخص. فقال له مولى له: إنما ذلك في الحال الشديد و في النساء قلة. حمزة قال، سمعت ابن عباس: سئل عن متعة النساء فرخص. فقال له مولى له: إنما ذلك في الحال الشديد و في النساء قلة. فقال ابن عباس: نعم *Şu'be'nin Ebi Hamze kanalıyla rivayetinde İbn Abbas'a mut'anın caiz olup olmadığı soruluyor. İbn Abbas cevaz verince kölesi, (mut'a) zor zamanlar ve kadınların az olduğu durumlar için değil mi? der, bunun üzerine İbn Abbas evet, der.*⁴⁸² Konuyla ilgili Müslim'deki bir hadise göre Hz. Peygamber mut'ayı üç günlüğüne izin vermiştir. Keza bir başka rivayette ise Hz. Peygamber mut'ayı yasakladıktan sonra şöyle buyurmuştur. *ألا إنها حرام من يومكم هذا إلى يوم القيامة، و من كان أعطى شيئا فلا يأخذ. Dikkat ediniz! Bugünden itibaren kıyamete kadar (mut'a) size haramdır. Kim mut'a yaptığı (kadına) bir şey vermişse geri almasın”*. Dolayısıyla üç günden sonra hüküm kalkmış olduğundan bu tür nikâh da ebediyen yasaklanmış olacaktır.⁴⁸³*

Hanefiler Kur'an ve sünnet'in evlilikle alakalı hükümlerinin tamamını dikkate alarak mut'anın batıl olduğu kanaatindedir. Delilleri ise şöyledir.

1. Nisa suresi 24. ayette geçen istimta' ve ücret kelimeleri normal evlilik sonrası kadından yararlanıldığı takdirde verilmesi gereken mehirle alakalıdır. Yukarıda temas edildiği için burada tekrar zikretmeyeceğiz.⁴⁸⁴

2. Cinsel ilişki sadece daimi nikâhlı eş ve cariyelerle mümkündür. Kur'an bu konuya şöyle açıklık getirir. *“onlar (mümin ve mümineler) sizin için helal kıldık. Onların helal kıldığı şeyler sizin için de helaldir. Onların helal kıldığı şeyler sizin için de helaldir. Onların helal kıldığı şeyler sizin için de helaldir.”* *والذين هم لفروجهم حافظون إلا على أزواجهم أو ما ملكت أيمانهم*

⁴⁷⁹ el-Ahzab, 50.

⁴⁸⁰ Dönmez, “Mut'a”, s. 174.

⁴⁸¹ Buhârî, *Sahih*, Nikâh, 32; Müslim, *Sahih*, Nikâh, 3. Müslim'deki metin Buhari'deki metinden lafız yönünden farklılık arz etmektedir.

⁴⁸² Buhârî, *Sahih*, Nikâh, 32.

⁴⁸³ Müslim, *Sahih*, Nikâh, 3.

⁴⁸⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 156.

erkekler) eşleri ve cariyeleri hariç kimseyle cinsel ilişkide bulunmazlar".⁴⁸⁵ Mut'a nikâhı yapan kadın ne kişinin karısıdır ne de cariyesidir. Ayrıca karı-koca ilişkisi karşılıklı mirasçılığı da beraberinde getirir. Hâlbuki mut'a nikâhında taraflar birbirlerine mirasçı olamazlar. Yine mut'a nikâhının süresi bitince talak vaki olmaz, ilişki kendiliğinden sonra erer ve kadın iddet beklemez. Nitekim Bakara suresinde iddet bekleyen kadınlarla ilgili olarak şöyle denilmiştir. *والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء* "*Boşanmış kadınlar evlenmeden üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler...*".⁴⁸⁶ Ayrıca Talak suresinde de şöyle buyrulmuştur. *ياأيهاالنبي إذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدهن وأحصوا العدة* "*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın...*".⁴⁸⁷ Keza mut'a nikâhı sonrasında nesep sabit olmaz. Dolayısıyla mut'a nikâhı asla sahih bir evlilik değildir.⁴⁸⁸ Bir diğer ayrıntı da eşlerin sayısı ile ilgilidir. Şöyle ki normal şartlarda bir erkek en fazla dört kadınla evlenebiliyorken⁴⁸⁹ mut'a nikâhında sınır yoktur. Bu da mut'anın bir evlilikten ziyade şehvi duyguların tatmin edildiği bir eylem olduğunu göstermektedir.

3. Mut'a nikâhıyla ilgili hadisler, mut'a ile ilgili hükmün o dönemde yaşayan Müslümanların türlü meşakkatleri aşabilmeleri için geçici bir ruhsat olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bir kısmını yukarıda zikrettiğimiz hadislere ilave olarak şu hadis mut'ayı kesin bir şekilde yasaklamaktadır. *أن رسول صلى الله عليه وسلم حرم المتعة فقال: يا أيها الناس إني كنت أذنت لكم في الإستماع، ألا وإن الله قد حرمها إلى يوم القيامة* "*Hz. Peygamber mut'a nikâhını yasaklayarak insanlara şöyle hitap etti. Ey insanlar! Mut'a nikâhı yapmanız için size izin vermiştim. Dikkat edin! Allah mut'ayı, bugünden itibaren kıyamete kadar haram kıldı*".⁴⁹⁰

4. Hz. Ömer hilafeti döneminde halka hitap ettiği konuşmalarından birinde ilgili ayet ve hadisleri zikrederek şöyle demiştir: "Resulullah, mut'ayı haram kıldıktan sonra helal kıldığına dair şahitlik edebilecek dört şahit getirmediği evliyken⁴⁹¹ mut'a yapanları yemin ederim recmedeceğim". Hz. Ömer bunları söylerken ashabdan kimse buna itiraz etmemiştir.

⁴⁸⁵ el-Mü'minun, 5-6.

⁴⁸⁶ el-Bakara, 228.

⁴⁸⁷ et-Talak, 1.

⁴⁸⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyan Tefsir'u Âyatil-Ahkâm*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2015, c. 1, s. 430.

⁴⁸⁹ en-Nisa, 3.

⁴⁹⁰ Müslim, *Sahih*, Nikâh, 3; Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikâh, 14; en-Nesâî, *es-Sünenü's-Süğra*, Nikâh, 17.

⁴⁹¹ Rivayette geçen "evliyken recmedeceğim" ifadesi muhtemelen evliyken zina suçu işleyenlere kıyasla ve caydırıcı olması için söylenmiş bir sözdür. Çünkü zina suçu işleyen bekârlara ceza olarak Nur suresinde 100 sopa vardır. Dolayısıyla bekârken mut'a yapan kimse (mut'anın zina sayılmasından ötürü) Nur suresindeki sopa cezasına çarptırılır.

Eğer yanlış olsaydı ashab mutlaka itiraz ederdi. Dolayısıyla ashabın ses çıkarmayıp kabullenmesi aynı zamanda muta'nın haram olduğuna dair icma'nın varlığının da kanıtıdır.⁴⁹²

5. Mut'a nikâhı, İslam'ın istediği aile misyonunu yerine getirememektedir. Çünkü İslam'ın aileden istediği sadece nefsi arzuları gidermek değil aksine aile bireylerinin huzur bulması, sağlıklı nesillerin yetişmesi ve böylece sağlıklı bir toplumun meydana gelmesidir. Hâlbuki muta'da bunların hiçbiri gerçekleşmez. Dolayısıyla zina ile aralarında hiçbir fark bulunmamaktadır. Zina nasıl şehvi arzuların tatmini için yapılıyorsa muta'a da aynı amaçla yapılmaktadır.⁴⁹³

6. İbn-i Abbas kıraatindeki “ إلى أجل مسمى *belirli bir vakte kadar*”⁴⁹⁴ ilavesi meşhur on kıraatten hiçbirinde geçmemektedir. Bu nedenle de şaz kıraatlerden sayılır. Şaz kıraat ise Kur'an'dan sayılmadığı gibi mutlak bir hükmü takyid gücüne de sahip değildir.⁴⁹⁵ Ayrıca muta'nın yasaklandığıyla ilgili rivayetler İbn-i Abbas'a ulaşmadığı için zaruret halinde olma şartıyla cevaz vermiştir. Fakat yasak kendisine ulaştıncaya görüşünden dönmüştür. Ve bir gün hutbe irad ederken şöyle demiştir: “...şüphesiz muta'a nikâhı ölü, kan ve domuz eti gibidir”.⁴⁹⁶

7. Mut'a nikâhı, evlilik çeşitlerinden biri sayılıyorsa insanlar normal evliliklere az rağbet ederdi. Çünkü İslam aile bireylerine belirli görevler yüklemiş, karı-kocaya karşılıklı külfetler getirmiştir. Muta'a da ise normal evliliğin hiçbir neticesi bulunmamaktadır. Tabiatıyla insanlar daha kolayca meylettiklerinden muta'a nikâhı her zaman normal evliliğe tercih edilirdi.⁴⁹⁷

Muta'a cinsel tatmini meşru göstermek için yapılan bir anlaşmadır. Asla bir evlilik olarak nitelendirilemez. Çünkü muta'a nikâhıyla normal nikâhın şekil ve gayeleri birbirinden tamamen farklıdır.⁴⁹⁸ Muta'a nikâhına, aralıklarla birkaç defa ruhsat verilmiş ve tekrar yasaklanmıştır. Örneğin, Umretü'l-kaza, Hayber'in fethi, Mekke'nin fethi, Evtas/Huneyn gazvesi, Tebük gazvesi ve Veda haccı gibi altı farklı yer ve zamanda muta'a nikâhı ruhsatından yararlananlar olmuştur. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ise muta'a nikâhını fasit akitlerden saymıştır. Böylece ehl-i sünnet mezheplerinden farklı bir ictihadda bulunmuştur.⁴⁹⁹

Şüphesiz muta'a nikâhı imamet gibi Şiilerin en belirgin özelliklerinden biridir. Ca'feriler Ehl-i sünnet mezhepleriyle pek çok konuda aynı düşünmekle birlikte, muta'a, imamlara iman,

⁴⁹² es-Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyan Tefsir'u Âyati'l-Ahkâm*, c. 1, s. 431; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 158.

⁴⁹³ es-Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyan Tefsir'u Âyati'l-Ahkâm*, c. 1, s. 431; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6558; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 160.

⁴⁹⁴ en-Nisa, 4/24. فما استمتعتم به منهن (إلى أجل مسمى) فاتوهن أجورهن فريضة.

⁴⁹⁵ Dönmez, “Mut'a”, s. 175.

⁴⁹⁶ el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 86.

⁴⁹⁷ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 160.

⁴⁹⁸ a.g.e., s. 161.

⁴⁹⁹ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 55.

mehdi inancı vb. konularda farklı görüş sergilemişlerdir. İlginçtir ki, ashabın büyük çoğunluğunu Peygamber'e ihanetle suçlayan Şii/Ca'feriler, aynı kişilerin görüşlerini mut'a nikâhında kendilerine delil saymışlardır.⁵⁰⁰

Ca'feri literatüründe mut'a şöyle tanımlanmıştır. “mut'a, belirli bir süreliğine belli bir ücret karşılığında yapılan nikâhtır”.⁵⁰¹ Daimi evlilikte olduğu gibi mut'a nikâhında da karşılıklı rıza şarttır.⁵⁰² Zorla mut'a nikâhı yapılamaz. Ca'ferilere göre mut'a nikâhı İslam'ın ilk yıllarında uygulanmış ve bu uygulama Hz. Ömer'in hilafetinin ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Daha sonra Hz. Ömer mut'a hükmünün mensuh olduğunu iddia ederek yasaklamıştır. Bu duruma ashabın bir kısmı karşı çıkarken bir kısmı sessiz kalmış, bir kısmı da muvafakat etmiştir. Ancak Ca'feriler mut'a nikâhının hükmünün mensuh olmadığını düşünerek uygulamaya devam etmişlerdir.⁵⁰³

Ayrıca Ca'feriler'e göre tabiinden Zeyne'l-Âbidin, Bakır, Ca'fer-ı Sadık, Mücahid, Ata b. ebi Rebah, Hasan-ı Basrı ve İbrahim en-Neha'i gibi âlimler mut'anın Fırat nehrinin suyundan daha helal olduğunu söylemişler.⁵⁰⁴ Keza Buhari ve Müslim'in nikâh bölümlerinde mut'ayla ilgili geçen rivayetleri de delillerine ilave etmişlerdir. Ancak söz konusu âlimler aynı eserlerin mut'anın nehyi konusundaki rivayetlerini kabul etmezler.⁵⁰⁵ Çünkü Beyhaki'nin es-Sünenü'l-Kübra adlı eserinde şöyle bir rivayet mevcuttur. عن جابر رضي الله عنه قال: قلت إن ابن الزبير ينهى عن المتعة و إن ابن عباس يأمر بها قال: على يدي جرى الحديث، تمتعنا مع رسول الله و مع ابي بكر رضي الله عنه، فلما ولى عمر خطب الناس فقال: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا الرسول و إن هذا القرآن هذا القرآن، و إنهما كانتا متعتان على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم، و أنا نهى عنهما و أعاقب عليهما. *“...Hz. Cabir'e demişler ki İbn Zübeyr mut'a nikâhını yasaklıyor İbn-i Abbas ise mut'ayı mubah görüyor (senin görüşün nedir). Demiş ki, benim hadisten delilim var. Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanında mut'a yapardık fakat Hz. Ömer halife olduktan sonra insanlara hitap ederek şöyle dedi: şüphesiz ki Peygamber aynı Peygamber, Kur'an da aynı Kur'an, Hz. Peygamber zamanında mubah olan o ikisini – mut'a nikâhı ve temett'u haccı – ben yasaklıyorum karşı gelip uygulayanı da cezalandırırım...”*⁵⁰⁶ Yalnız müellif Müslim'deki benzeri bir hadise⁵⁰⁷ dayanarak, Hz. Ömer'in bu yasağından amaç onun temett'u haccı ile mut'a nikâhını birbirinden ayırmak olduğu çünkü temett'u haccının yasaklanmasıyla ilgili sahih bir rivayetin olmadığını söyler.

⁵⁰⁰ Ebu Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Numan Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, t.y., c. 1, s. 19.

⁵⁰¹ a.yer; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 47.

⁵⁰² es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 47.

⁵⁰³ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 3; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 47.

⁵⁰⁴ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 21.

⁵⁰⁵ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 247-48.

⁵⁰⁶ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Nikâh, 12.

⁵⁰⁷ Müslim, *Sahih*, Nikâh, 3.

Mamafih kesin olan bir hüküm ancak kesin olan bir başka hükümle neshedilebilir. Hâlbuki mut'anın varlığı kesin olmakla birlikte neshedildiği kesin olmayıp haramlığıyla ilgili rivayetler zann ifade etmektedir. Yakın ifade eden bir bilgi/hüküm zan ifade eden bir hüküm/delil ile neshedilemez.⁵⁰⁸

Ca'feriler Nisa suresi 24. ayetin mutlak manada mut'ayla ilgili olduğu kanaatindedirler. Çünkü ayette geçen “*أَنْ تَبْتَغُوا*”⁵⁰⁹ kelimesi bir şeyi istemek anlamında kullanılmıştır. Bir şey/nesne süresiz olduğu gibi belli bir süreliğine de kullanılabilir.⁵¹⁰ Yine “*istimta*” kelimesi de terim olarak bir şeyin belli süreliğine kullanılması anlamına gelmektedir. Keza ayette mehir kelimesinin yerine “*ücûr*” kelimesinin kullanılması bu muamelenin normal bir evlilik olmadığına delildir. Çünkü normal evlilik için terminolojide mehir kelimesi kullanılır.⁵¹¹ Ayetteki kıraat farklılığı da ayetin mut'a nikâhı için yorumlanmasına sebep olmuştur. Nitekim Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Zeyne'l-Âbidin, Ca'fer-ı Sadık, Ata ve Mücahid ayeti “*belirli bir süreliğine*” ifadesini ekleyerek okumuşlar.⁵¹² Eklenen bu ilavenin Kur'an'dan olmadığı Şia tarafından kabul edilmektedir. Ancak Şia bu kıraati – şaz da olsa – delil kabul etmektedir.⁵¹³ Yine Hz. Ömer'in mut'a yasağını duyan İbn Mes'ûd *لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ* “*...Allah'ın sizin için helal kıldıklarını haram kılmayın...*”⁵¹⁴ ayetini hatırlatarak Hz. Ömer'in getirmiş olduğu bu yasağı kabul etmemiştir.⁵¹⁵ Keza Hz. Peygamber hür bir kadınla mut'a yapmış bu olayı duyan Hz. Peygamber'in bazı hanımları, onu gayrimeşru ilişki kurmakla itham etmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber de ona, “*bu benim helalimdir, bir süreliğine nikâhladım, bu aramızda kalsın, demiştir*”. Fakat diğer hanımlar da bir müddet sonra bu olaydan haberdar olmuşlardır.⁵¹⁶ Ancak bu rivayeti ehl-i sünnet uleması kabul etmemiş ve bunun uydurma olduğunu savunmuşlar.⁵¹⁷

Ayrıca Nisa suresi, başından bu ayete kadar evlilikle alakalı çeşitli hükümler içermektedir. Ca'ferilere göre evliliğe bu denli geniş yer veren sure, İslam'ın ilk yıllarında uygulanan mut'a nikâhına temas etmeden geçemezdi. Bu nedenle daimi nikâhtan sonra muvakkat nikâhı da zikretti. Bu ayetin mut'aya hamledilmesi te'sistir. Yani yüce Allah yeni bir

⁵⁰⁸ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 247-48.

⁵⁰⁹ وَأَحَلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرِ مُصَافِحِينَ

⁵¹⁰ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 22.

⁵¹¹ et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, ss. 249-50.

⁵¹² Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 23.

⁵¹³ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 55.

⁵¹⁴ el-Maide, 87.

⁵¹⁵ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 24.

⁵¹⁶ a.g.e., c. 1, s. 25.

⁵¹⁷ Dönmez, “Mut'a”, s. 175.

hüküm koymuştur. Normal evlilik olarak düşünülürse, aynı hükmün tekrarından ibaret olur ki bu mantıki değildir.⁵¹⁸

Ca'feri mezhebinde mut'a nikâhının geçerli olabilmesi için daimi nikâhta olduğu gibi dört unsurun mevcut olması gerekir. Bunlar taraflar, irade beyanı, mehir(ücret)⁵¹⁹ ve belirlenmiş bir zaman.⁵²⁰ Mut'a evliliğinin yapılabilmesi için daimi nikâhta olduğu gibi taraflarda herhangi bir evlenme engeli bulunmamalıdır.⁵²¹ Müslüman kadınla mut'a nikâhı yapmak tercih edilmiş olmakla birlikte ehl-i kitap ve mecusi kadınlarıyla da mut'a nikâhı caiz görülmüştür.⁵²² Ancak Müslüman bir kadın asla gayrimüslim bir erkekle mut'a yapamaz.⁵²³

Mut'a nikâhının ikinci temel unsuru karşılıklı irade beyanıdır. İcab'ın “zevc”, “nikâh” ve “mut'a” kelimesi ve türevlerinden olması gerekir. Temlik, icare vs. kelimelerle yapılan akit geçerli değildir.⁵²⁴ Keza icabın geçmiş zaman kipiyle yapılması tercih edilmekle birlikte geniş zaman ve emir kipiyle de – bir hüküm bildiriyorsa – yapılması mümkündür.⁵²⁵ Kabul de aynı şekilde “rıza”, “nikâh”, “zevc” ve “kabul” kelimelerinin geçmiş, geniş veya emir (inşâi olması şartıyla) kiplerinden biriyle olmalıdır.⁵²⁶ Tarafların sözlü beyanı olmadan akit mün'akid olmaz. Yani kalben rıza göstermek, mektup yazmak, bir takım işaretlerde bulunmak veya yüzük takmakla akit yapılamaz. Ancak dilsizlerin bilinen işaretleri sözlü ifade yerine geçer.⁵²⁷

Mut'a nikâhının üçüncü şartı mehirdir. Bir ücret/mehir belirlenmeden asla mut'adan söz edilemez.⁵²⁸ Çünkü Hz. Hüseyin'den konuyla ilgili şöyle bir rivayet vardır. : لا تكون متعة إلا بأمرين: ... mut'a, mehir ve belirlenmiş bir zaman olmadan meydana gelmez”.⁵²⁹ Mehrin belirlenmiş bir miktarı yoktur. Tarafların rıza gösterdiği miktar ve belirlemiş oldukları eşya mehir olabilir.⁵³⁰ Mehrin geçerli olabilmesi için dört şartı ihtiva etmesi gerekir.

⁵¹⁸ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 24; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 54.

⁵¹⁹ Ca'feri literatüründe mut'a nikâhı için ücret kelimesi kullanılmakla birlikte mehir kelimesi de kullanılmaktadır. Delillendirmede ücret kelimesini referans alarak mut'a nikâhının caiz olduğunu savunan Ca'feriler fıkıh kitaplarında mehir ve ücret kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar. Aslında böyle bir tercihle kendi tezlerini çürütmüş oluyolar.

⁵²⁰ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 74.

⁵²¹ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 249.

⁵²² et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 256; Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 46; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 85; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 263.

⁵²³ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 46; Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 249.

⁵²⁴ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 45; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 262.

⁵²⁵ Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 45.

⁵²⁶ Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, ss. 262-63.

⁵²⁷ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 73.

⁵²⁸ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 65; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 75.

⁵²⁹ el-Küleynî, *el-Kaфі (el-Füru)*, c. 5, s. 455; et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 263; Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 41.

⁵³⁰ el-Küleynî, *el-Kaфі (el-Füru)*, c. 5, s. 457; et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 260; Müfid, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 48.

a) Mülkiyete konu olan bir şey/mal olmalıdır. Domuz, köpek vb. mülkiyete konu olmayan bir mal mehir olarak verilemez. Ayrıca mehir kişinin kendi malından verilmelidir. Başkasının malından veya gasbettiği bir maldan mehir vermek caiz değildir. Çünkü bir şeyden yararlanmak ancak ücretini verdikten sonra mümkün olur. Başkasının malı mehir olarak verilirse kadından yararlanma hakkı ona geçer.⁵³¹

b) Tartı, ölçü ve özellik itibarıyla bilinen bir mal olmalı ve bizzat görülmelidir.

c) Tarafların rıza gösterdiği bir miktar olmalıdır. Velew ki bir dirhem veya bir hurma olsun taraflar rıza gösterdikten sonra kimsenin müdahale etme hakkı yoktur. Nitekim Kur'an konuyla alakalı şöyle buyurmaktadır. *“وَأْتِيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قَنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ...boşadığınız kadın verdiğiniz mehir ne kadar fazla olursa olsun hiçbir şey geri almayın...”*⁵³² Aynı şekilde Hz. Hüseyin'den nakledilen bir rivayete göre *“belirlenmiş süre için taraflar neye rıza gösterirse o mut'anın mehri/ücretidir”*.⁵³³

d) Kadının istemesi durumunda mehir derhal kadına teslim edilmelidir. Ancak kadının rıza göstermesi halinde bir kısmı peşin geri kalanı daha sonra da verilebilir.⁵³⁴

Müt'a nikâhının dördüncü unsuru ise belli bir sürenin tayin edilmesidir. Süre tayin edilmeden yapılan akit daimi akde dönüşür.⁵³⁵ Mut'a nikâhının müddetiyle ilgili Hz. Hüseyin'den yapılan rivayet şöyledir. *“...müddet belirlenirse mut'a, belirlenmezse daimi nikâh yapılmış olur”*.⁵³⁶

Bu iki şart (mehir ve müddet) olmadan – tarafların rızası olsa dahi – mut'a nikâhı kurulamaz. Müddet, yarım saat, bir saat veya belirlenmemiş bir zaman dilimi gibi kısa süreli veya mübhem de olmamalı, en az yarım gün, tam gün, bir ay, bir yıl vb. olarak belirlenmelidir.⁵³⁷

2. Mut'a Nikâhıyla Daimi Nikâh Arasındaki Benzerlik Ve Farklılıklar

Daimi evlilikle mut'a evliliği arasında farklılıklar olduğu gibi benzerlikler de mevcuttur. Benzerlikler 13 farklılık ise 10 madde halinde incelenebilir. Ca'feri fakihleri aşağıdaki

⁵³¹ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 67.

⁵³² en-Nisa, 20.

⁵³³ et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 260; el-Küleynî, *el-Kafî (el-Füru)*, c. 5, s. 457; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 250.

⁵³⁴ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 68.

⁵³⁵ a.g.e., c. 2, s. 82.

⁵³⁶ el-Küleynî, *el-Kafî (el-Füru)*, c. 5, s. 456; et-Tusî, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 7, s. 262.

⁵³⁷ Müfid, *Hulasetu'l-İcaz fi'l-Mut'a*, c. 1, s. 49; el-Hilli, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 450; es-Sistani, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 75; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 263.

maddelerde mut'a nikâhıyla daimi nikâh arasında herhangi bir farklılık olmadığına ittifak etmişlerdir.⁵³⁸

a. Mut'a nikâhıyla normal evlilik arasındaki benzerlikler şunlardır:

1. Taraflar, akıllı, baliğ ve reşit olmalı ayrıca aralarında nikâh engellerinden herhangi biri bulunmamalıdır. Örneğin, evli, iddet bekleyen, kan bağı, sıhriyet, süt akrabalığı olan ve müşrik bir kadınla mut'a yapılamaz.⁵³⁹

2. Mut'a nikâhı, sadece sarih lafızlarla (dilsizler hariç) meydana gelir. Gönül rızası dikkate alınmaz. Ayrıca hibe, icare gibi lafızlarla da mut'a nikâhı yapılamaz. Nikâh, zevc ve mut'a kelimeleriyle gerçekleşir.⁵⁴⁰

3. Eşlerin anlaştıkları süre boyunca birbirlerinin haklarını gözetmeleri gerekmektedir. Bu durum, normal evlilikte eşlerin birbirlerine güzel davranış sergilemeleri gerektiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Anlaşma bittikten sonra güzellikle ayrılmaları icap eder.

4. Mut'a nikâhıyla hurmet-i musahare hükümleri cereyan eder. Mut'a yaptığı kadının kızıyla kişi asla evlenemez. Aynı şekilde süt çocuklarıyla da evlenemez.⁵⁴¹

5. Mut'a nikâhı sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebi – cinsel birliktelik olmuşa – sabit olur. Dolayısıyla miras, nafaka vb. haklardan yararlanır. Nitekim Ca'fer-i Sadık bir soru üzerine “*mut'a nikâhından meydana gelen çocuk babanıdır*” demiştir.⁵⁴²

6. Mut'a nikâhındaki mehrin⁵⁴³ hükmü daimi nikâhtaki gibidir. Yalnız mut'a nikâhında karşılıklı rıza önemli olduğundan miktar önem arz etmemektedir.⁵⁴⁴

7. Akit yapıldıktan sonra cinsel birleşme olmadan koca kadını boşarsa veya anlaştıkları süreyi kullanmayıp bağışlarsa kadın belirlenen mehrin yarısını alır.⁵⁴⁵ Ancak süre bitimine kadar imkânı olduğu halde cinsel birliktelik olmazsa kadın mehrin tamamını alır.⁵⁴⁶

⁵³⁸ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 249.

⁵³⁹ el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 32.

⁵⁴⁰ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 367; el-Hillî, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 450; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 32; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 262.

⁵⁴¹ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 369; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 32; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 262.

⁵⁴² el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 378-79; Dönmez, “Mut'a”, s. 176.

⁵⁴³ Ca'feri mezhebi kaynaklarında mut'a nikâhının karşılığı için hem ücret hem de mehir kelimeleri kullanılmıştır. Mut'a için ücret normal evlilik için mehir kelimesini kullanmak gibi bir özelleştirme yoktur. bkz. et-Tusî, *el-Mebsut fi Fıkhi'l-İmamîyye*, c. 4, s. 271; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 263.

⁵⁴⁴ el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 33; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 368-69; es-Sübhanî, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 82.

⁵⁴⁵ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 250; Dönmez, “Mut'a”, s. 176.

⁵⁴⁶ es-Sübhanî, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 82; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 263.

8. Hem daimi evlilikte hem de mut'a nikâhında meşhur görüşe göre halvet muteber değildir.⁵⁴⁷ Cinsel birliktelik olmadan ayrılan kadın iddet beklemez mehrin de yarısını alır.

9. Süre bittikten sonra cinsel birliktelik olmuşsa kadının iddet beklemesi gerekir. Ancak vefat iddetinin birliktelik vaki olsun olmasın beklenmesi gerekir.⁵⁴⁸

10. Tarafların şart koştukları konular, İslam'a ters olmamak kadıyla geçerlidir.⁵⁴⁹

11. Ay halindeki kadına yaklaşmak haramdır.

12. Akit yapıldıktan sonra, akdi fasit kılan herhangi bir durumun varlığı fark edilirse ve kadın bu durumu biliyorsa cinsel birliktelik olsa dahi hiçbir şey alamaz. Ancak kadın da akdin fesadından bihaber ve birliktelik vaki olmuşsa mehr-i misil alır.⁵⁵⁰

13. Kadının izni olmadan hala ve teyzesiyle mut'a yapılamaz.⁵⁵¹

b. Mut'a akdinin daimi evlilikten farklı olduğu hususlar da şunlardır:

1. Akit beyannamesinde sürenin belirlenmesi gerekir. Süre belirlenmezse akit batıl olur. Çünkü müddet mut'a nikâhının iki temel unsurundan biridir.⁵⁵² Hâlbuki daimi evlilikte böyle bir şart yoktur. Böyle bir durumda mut'a akdinin normal evlilik akdine dönüşmesi Ca'fer fakihler arasında ihtilafıdır. Yukarıda da zikredildiği üzere Allame Hilli ve Seyyid Rıyad gibi fakihler daimi nikâha dönüşeceğine⁵⁵³ el-Amili gibi diğer bir grup fakihler ise batıl olacağına kanaat getirmişler.⁵⁵⁴ Çünkü niyet ve maksut örtüşmemektedir.

2. Mehir/ücret, mut'a nikâhının iki temel unsurundan biriyken daimi evlilikte böyle bir durum söz konusu değildir. Bu nedenle akit beyannamesinde mehrin/ücretin zikredilmesi gerekir. Aksi halde akit batıl olur.⁵⁵⁵ Hâlbuki daimi evlilikte mehri akdin unsuru değil

⁵⁴⁷ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 230.

⁵⁴⁸ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 387-89; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 34.

⁵⁴⁹ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 87; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 379-80; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 34.

⁵⁵⁰ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 376-78; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, ss. 73-74.

⁵⁵¹ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 250-51; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 263.

⁵⁵² el-Küleynî, *el-Kafl (el-Füru)*, c. 5, s. 455; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 373; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 33; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 75; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 264.

⁵⁵³ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 374; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 33; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 75; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 264.

⁵⁵⁴ el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 33; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 375; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 75.

⁵⁵⁵ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 368-69; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 33; es-Sistânî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 75; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 82.

sonucudur. Akit beyannamesinde zikredilmese dahi cinsel ilişki vaki olursa kadın mehr-i misil alır.

3. Daimi evlilikte olduğu gibi cinsel ilişki olmadan boşanan veya cinsel ilişki olmadan anlaşılan sürenin bitmesi durumunda kadın iddet beklemez. Ancak cinsel ilişki olmuşsa ve hamile değilse iki ay hali veya 45 gün iddet beklemesi gerekir. Hamile ise doğum gerçekleşinceye kadar kadın iddet bekler ve başkasıyla evlenemez.⁵⁵⁶

4. Mut'a nikâhında eşlerin birbirlerine mirasçı olup olmayacağı konusunda Ca'feri fakihleri ihtilafa düşmüşlerdir. Şehid-i Evvel, Mekki ve Şehid-i Sani gibi âlimler şart koşulması halinde eşlerin birbirlerine mirasçı olabileceği kanaatindedirler. Bu görüş en fazla tercih edilen görüştür. Çünkü akit mirasçılığı gerektirmemektedir. Aksi halde mirasçı olamazlar.⁵⁵⁷ Nitekim Ca'fer-ı Sadık'tan şöyle bir rivayet nakledilmiştir. *“ان اشترط الميراث فهما على شرطهما اkit sırasında mirasçılığı şart koşarlarsa şartları geçerlidir”*.

5. Keza şart koşulmadan nafaka da terettüp etmez.⁵⁵⁸ Hâlbuki daimi evlilikte şart koşulmadan hem mirasçılık hem de nafaka sabit olur.

6. Bekâr kızlarla mut'a nikâhı yapmak mekruh olmakla birlikte caizdir. Ancak bekâr kızlarla yapılan mut'a nikâhı velisinin iznine tabidir.⁵⁵⁹ Normal evlilikte kızın böyle bir mecburiyeti yokken, mut'a nikâhında velisinin iznine bağlanması, toplumun muhtemel dışlamasını ve hor görmesini önlemek içindir.

7. Daimi evlilikte olduğu gibi mut'a evliliğinde geceleme mecburiyet yoktur. Şöyle ki normal evlilikte koca karısıyla bir odada veya yatakta uyumuyorsa kadın kocasından bunları isteyebilir. Fakat mut'a nikâhında kadının böyle bir hakkı yoktur.⁵⁶⁰

8. Normal evlilikte ric'i boşanmalarda koca karısına dönebiliyorken mut'a nikâhında böyle bir hakkı yoktur. İddet süresince koca karısıyla tekrar mut'a yapamaz.⁵⁶¹

⁵⁵⁶ el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 34; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fikhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 370-71; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 82; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 81; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 265.

⁵⁵⁷ el-Hillî, *el-Cami' li's-Şerai'*, c. 1, s. 451; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fikhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 383; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 34; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, ss. 264-65.

⁵⁵⁸ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 80; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 34.

⁵⁵⁹ el-Hillî, *el-Cami' li's-Şerai'*, c. 1, s. 451; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 33; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 62.

⁵⁶⁰ Muğniye, *Fikhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 253.

⁵⁶¹ a.g.e., c. 5, ss. 253-54; el-Hillî, *el-Cami' li's-Şerai'*, c. 1, ss. 451-52; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 79.

9. Daimi evliliklerde bir kez dahi olsa cinsel ilişki meydana gelmişse kadın mehrin tamamını alır. Mut'ada ise durum farklıdır. Anlaşılan süre zarfında kaç defa ilişkiye girdiyse kadın o kadar mehri hak eder. Dilerse koca fazlasını geri alabilir.⁵⁶²

10. Daimi evlilikte koca dörtten fazla kadınla aynı anda evli kalmaz. Ancak birini boşayıp iddeti bittikten sonra beşinciyle evlenebilir. Hâlbuki mut'ada böyle bir sınırlama yoktur. İsteddiği miktarda kadınla mut'a yapabilir.⁵⁶³ Yalnız Ca'fer-ı Sadık bir soru üzerine “dörtten fazla kadınla mut'a yapılamaz” demiştir. Bu durum Ca'feriler arasında ihtilafa neden olmuştur. Bazı fakihler dörtten fazlasının caiz olmadığı kanaatindedirler.⁵⁶⁴

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu mut'a nikâhını detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu şekilde detaylı ele alınmasının sebebi elbette ki bu akdin hem Ca'feri mezhebindeki meşruiyetinden hem de Şiiilerin bu tür evliliklere çokça rağbet etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Ca'feri mezhebinin görüşlerini aynen tekrarladığı için burada tekrar zikretmeyeceğiz.

E. ŞİĞAR NİKÂHI

Şığar nikâhı, “iki kadının mehirsiz olarak biri diğerine mukabil olmak üzere iki erkeğe nikahlanması”⁵⁶⁵ dır. Daha öz bir ifadeyle iki erkeğin kız kardeşlerini takas etmeleridir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *لا جلب و لا جنب و لا شغار في الإسلام، و من انتهب نهية فليس منا* “İslam'da zorla almak, yan kesmek ve şığar yoktur. Kim bir şeyi zorla alırsa bizden değildir”.⁵⁶⁶ Ancak Hanefiler bu tür nikâhı her bir kadın için mehr-i misil verilmek şartıyla kabul etmişlerdir. Hanefiler olayı şu şekilde delillendirirler. Şığar nikâhında kadınlar birbirinin mehri olarak verilir. Bu ise mehre konu olamayan bir şeydir. Dolayısıyla şart fasit olur. Fasit şart ise diğer rükünleri tam olan bir akdi fasit kılamaz.⁵⁶⁷ Bu nedenle her bir kadın için mehr-i misil verilir. Hadisteki yasak, mehrin yokluğu sebebiyledir. Mehir verildiği takdirde akit nafiz hale gelir. Ayrıca İbn-i Ömer şöyle demiştir: “Peygamber mehirsiz olarak kadına karşılık kadının nikâhını yasakladı”.⁵⁶⁸

⁵⁶² el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhıyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behıyye*, c. 6, ss. 371-72; Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 254; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 76.

⁵⁶³ el-Hilli, *el-Cami' li's-Şerai'*, c. 1, s. 450; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhıyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behıyye*, c. 6, s. 369; Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 254.

⁵⁶⁴ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 254.

⁵⁶⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 457.

⁵⁶⁶ et-Tirmizî, *Sünen*, Nikâh, 30.

⁵⁶⁷ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 99.

⁵⁶⁸ a.g.e., c. 5, s. 100.

Afgan Medeni Kanunu şıgar nikâhını zikretmemekle birlikte dolaylı olarak geçerli olduğunu fakat kadınların her birine mehr-i mislin lazım geleceğini kabul etmiştir. Yalnız bu durumda şıgar nikâhı söz konusu olmaz. Çünkü şıgar nikâhını oluşturan insan takası ortadan kalkmaktadır. Şıgar nikâhındaki kadınların değış-tokuş şartı fasit bir şarttır, fasit şart sahih bir akdi etkileyemez. Dolayısıyla şart batıl, akit sahih olur. Ayrıca kadınların birbirlerinin mehri olamayacağını da şu şekilde hükme bağlamıştır. “Evlilik akdinde bir kadın bir diğerkadının mehri olamaz. Böyle bir durumda her bir kadına mehr-i misil verilir”.⁵⁶⁹ Mehrin miktarı en alt seviyede belirlenirse fasitliğin hükmü kalmaz. Hâlbuki ilgili kanun şıgar nikâhıyla evlendirilen kadınlar için mehr-i misil ön görmüştür.

Ancak Afganistan’ın kimi ilçe ve kasabalarında şıgar nikâhına rastlamaktayız. Bu durum siyasi istikrarsızlığın bir nevi tahmili olarak düşünülebilir. Keza taşralardaki geçim zorluğu ve insanların gelir düzeyinin oldukça düşük olması bu durumu tetiklemiştir. Ayrıca bu bölgelerde yaşayan insanların okuma yazma oranı da oldukça düşüktür. Bu da onları kulaktan duyma bilgilere (eski geleneklere) ve hurafelere sevk etmektedir. Hutbe ve vaazlarda da bu konu işlenmemektedir. Hal böyle olunca insanlar geçmişten gelen geleneklerini İslam adına yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedir.

Ca’feriyye mezhebinde de şıgar nikâhı batıl sayılmıştır. Çünkü kişi kendi malını hem kızı veya kız kardeşinin çeyizi hem de evleneceği kadının mehri olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki, herkes kendi kızı veya kız kardeşinin çeyizini hazırlayacak fakat karşı tarafa göndermeyip kendileri kullanacak. Yani karşı tarafa gönderilmek üzere hazırlanan çeyizi kendisi kullanacaktır. Aynı zamanda bu kadın diğerkadının mehri olacaktır. Hâlbuki çeyiz ile mehir arasında herhangi bir ilişki yoktur. Bu durumda hem şart hem de mehir geçersiz olur.⁵⁷⁰ Eğer kadınlardan birinin çeyizi diğerkadının mehri kabul edilirse, mehri alan kadının nikâhı sahih olur.⁵⁷¹ Her iki kadın için de ayrı ayrı mehir belirlenirse akit sahih olur ancak kadınlar mehr-i müsemmayı değil mehr-i misli alırlar.⁵⁷²

Ca’feri Aile Hukuku Kanun’unda şıgar nikâhıyla ilgili herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Şıgar nikâhının hem Hanefi ve Ca’feri mezheplerinde hem de Afgan Medeni Kanun’unda – sahih nikâha dönüşmesi müstesna – geçerli bir akit olarak kabul görmemesi Ca’feri Aile Hukuku Kanunu’nu her hangi bir düzenleme yapmaya sevk etmemiştir.

⁵⁶⁹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 69.

⁵⁷⁰ et-Tusî, *el-Mesut fi Fıkhi’l-İmamiyye*, c. 4, ss. 244-45; el-Fazl b. Hasan et-Tabrusî, *el-Mü’telif Mine’l-Muhtelif Beyne Eimmeti’s-Selef*, Kum: Matba’atü Seyyidi’ş-Şüheda, 1988, c. 2, s. 145; Tabâtabâî, *Riyadu’l-Mesail fi Tahkiki’l-Ahkam-i bi’d-Delail*, c. 11, s. 309; es-Sübhani, *Nizamü’n-Nikâh fi Şeri’ati’l-İslamiyyeti’l-Ğarra*, c. 2, s. 40.

⁵⁷¹ el-Hilli, *el-Cami’ li’ş-Şerai’*, c. 1, s. 445.

⁵⁷² Tabâtabâî, *Riyadu’l-Mesail fi Tahkiki’l-Ahkam-i bi’d-Delail*, c. 11, s. 310.

İKİNCİ BÖLÜM

EVLENME AKDİNİN HUKUKİ SONUÇLARI

Sihhat şartlarını taşıyan ve nafız olan veya fasit olup da zifaf gerçekleşmiş olan evlenme akdi, münakid olduktan sonra bir takım haklar doğurur. Bu hakları iki kategoride incelemek mümkündür.

I. MEHİR

A. MEHRİN TANIMI, TARİHİ VE HİKMETİ

Kur'an'da on farklı kelimeyle anılan⁵⁷³ mehir, kelime olarak ağırlık, kalın, nikâh bedeli anlamlarına gelir.⁵⁷⁴ Fıkıh terimi olarak; evlendikten sonra kadının kocasından aldığı para veya maldır.⁵⁷⁵ Mehir kadının kıymeti değil bilakis ona verilen değerın ömür boyu sürmesini sembolize eden bir maldır.⁵⁷⁶ Kadın bağışlamadığı sürece erkek mehir vermekle mükelleftir. İslam Hukukunda talak yetkisi erkekte olduğundan olası bir boşama durumunda kadının zorda kalmaması, ayrıca kadınları evliliğe ısındırmak için mehrin gerekli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte mehrin bir takım hikmetleri daha vardır. Mehirsiz nikâh aynı zamanda kadını da değersizleştirir, kadına ulaşmayı kolay kılar. Hal böyle olunca karı-koca arası sıradan nedenlerle açılabilir, koca talak yetkisini kullanır ve olaydan çekilir fakat kadın ortada sahipsiz kalabilir. Çünkü erkeğin kafasında bir başka kadınla evlenmenin kolay olması düşüncesi olabilir. Ancak erkek boşadıktan sonra – ric'î boşamalar hariç – tekrar mehir vermek zorunda kalırsa talak yetkisini sıradan sebeplerle heba etmez.⁵⁷⁷ Mehir, özellikle günümüzde geliri olmayan kadınların en çok ihtiyaç duyduğu bir uygulamadır. Bu anlamda mehir kadının güvencesidir. Olası bir boşanma durumunda kadın buna ihtiyaç duyacaktır. Bu nedenle İslam Hukukunda mehir ve boşama, karşılıklı iki eşit haktır. Mehir kadının, boşama yetkisi ise kocanıdır.⁵⁷⁸

⁵⁷³ Mehir, sadaka, nihle, ecir, feriza, hiba, ukr, alaik ve tavl kelimeleri aynı anlamı ifade eden Kur'an terimleridir. bkz, ez-Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6758; Damad efendi, *a.g.e*, I/345.

⁵⁷⁴ Ebu-Habib, *el-Kamusu'l-Fıkhi Lügaten Ve İstilahen*, c. 1, s. 341; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 852; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 356.

⁵⁷⁵ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 316; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6758; el-Ceziri, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 89; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'sh-Shahsiyye fi'sh-Sheriati'l-İslamiyye*, c. 1, s. 74; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 346.

⁵⁷⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 346; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 164.

⁵⁷⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi'sh-Sherai*, c. 7, s. 275; H. İbrahim Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, c. 17, sy. 29 (2011), s. 370.

⁵⁷⁸ Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", s. 370.

Mehir uygulaması tarihin geçmiş dönemlerinde de mevcuttur. Uygulamadaki adı farklı olmakla birlikte düğün öncesi erkek tarafı kız tarafına bir miktar para veya mal verir. Verilen bu para/malın bir kısmı anneye süt bedeli bir kısmı da düğün masraflarını karşılamak için babaya, geri kalanı ise çeyiz hazırlıkları için kıza verilirdi. Eski Türklerde de kalın adında mevcut olan bu uygulama Türklerin İslam'a girmesiyle birlikte büyük ölçüde terk edilmiş yerine İslam'ın benimsediği mehir müessesesi yerleştirilmiştir.⁵⁷⁹

Afganistan'da kesin tarihi bilinmeyen başlık parası uygulaması günümüzde de kimi taşra bölgelerde devam etmektedir. Devlet bu uygulamanın önüne geçebilmek için çeşitli kanunlar çıkartmıştır. Ancak çıkartılan kanunların uygulanması kısa sürmüştür.⁵⁸⁰ Bu sebeple gençler evlenmek için beklemekten adeta yaşlanmaktadır. Evlendikten sonra da borçlarını ödeyebilmek için yurtdışına illegal yollarla çalışmaya gitmektedir. Başlık parası kimi bölgelerde bir nevi geçim kaynağıdır. Örneğin, kuzey-batı illerin bazı ilçelerinde kızın maharet ve güzelliğine bakılarak bir kıymet belirlenir. Bu da en az 15-20 bin ABD dolarıdır ki 700.000-100.000.00 Afgan parasına tekabül eder. Tabiatıyla insanlar bu kadar bir meblağı göz ardı etmek istenmemektedir. Daha da vahim olan ise tassup derecesinde Hanefi olan Afganistan'daki din adamlarının buna ses çıkarmamaları, insanları bu hususta bilgilendirmemeleridir. Hâlbuki aynı din adamları önemsiz birçok konuda insanlara vermiş oldukları fetvaları uygulamaya zorlamaktadır. Alınan başlık parasının⁵⁸¹/kalının ¼'ü çeyiz hazırlıkları için kıza verilir. Geri kalanı ise babada kalır. Bunun dışında kıza mehir namına hiçbir şey verilmez. Ancak şunu da belirtelim ki kalın hiçbir zaman İslam'ın benimsediği mehrin yerine geçemez.⁵⁸² Dolayısıyla bu yanlış uygulamanın bölge insanlarına anlatılması ve bu uğurda mücadele edilmesi gerekmektedir. Ayrıca siyasal istikrarın artması, insanların sosyo-ekonomik düzeylerinin yükselmesi elbette ki bu durumun normalleşmesini ve mehrin yeniden kadına verilmesini sağlayacaktır.

Yakın zamanda bazı sivil toplum örgütleri ve siyasiler öncülüğünde düğün masrafları, mehir, başlık vb. bazı uygulamaların yeniden düzenlenmesi için verilen dilekçe sonucu temsilciler meclisi "Kanun-i Merasim-i Arusi" adında yeni bir tasarıyı kanunlaştırmıştır. Senatonun da onayladığı bu yasa Afgan Medeni Kanunu'nun yanı sıra senato ve yasama meclisinden oluşan karma bir heyet tarafında yürütülecektir.

⁵⁷⁹ Mehmet Akif Aydın, *İlmihal (İslam Ve Toplum)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, c. 2, s. 218.

⁵⁸⁰ Mehtarkhan Khwajamir, "Afganistan'da Başlık Parası Uygulamaları Ve Fikhî Tahlili", *İSTEM*, c. 13, sy. 25 (t.y.), s. 178.

⁵⁸¹ Afgan toplumundaki başlık parası genellikle kalın ve şirbaha olarak ifade edilir. Yani başlık parası ile kalın kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılır.

⁵⁸² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 347; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 165.

Evlenme Merasimi Kanunu dört fasıl 25 maddeden oluşmaktadır. Birinci fasılda genel nitelikteki hükümlere yer verilmiştir. İlgili kanunu'un dayanağı, amacı ve kullanılan terimlerden bahsedilmektedir. İkinci fasılda evlenme merasimi ve buna bağlı olarak başlık parası, hediye tahmili, gelinlik, çeyiz, davetliler, mehir ve İslamî kurallara aykırı giyim kuşama değinmiştir. Üçüncü fasılda mükellefiyetleri ve bununla ilgili olarak ilgili kurumların bu yasanın yaygınlaşmasında yükleneceği sorumluluklara yer verilmiştir. Örneğin, yüksek mahkemenin sorumlulukları, irşad, hac ve evkaf bakanlığının mükellefiyetleri, kadın işleri bakanlığının vecibeleri, kültür, haberleşme ve milli radyo ve televizyon bakanlığının mesuliyetleriyle birlikte belediyeler, sendikalar, otel ve restoran işletmeciliklerinin yapmaları gereken durumları hükme bağlamıştır. Son olarak dördüncü fasılda “farklı konuların hükümleri” başlığı altında toplu merasimin icra edilmesi, otel ve restoran işletmeciliklerinin bu kanuna muğayir herhangi bir eylemde bulunması, yönetmeliklerin oluşturulması ve bu kanunda hükme bağlanmış olan hususların aksini yapanlara para cezasının verilmesi gibi konular ele alınmıştır.

Bu kanunda belirtilen hususların hilafına yapılan uygulamalardan ilgili kişiler sorumlu tutulmaktadır. Evlenme Merasimi Kanunu'na göre düğünde aşırı masrafa gidilmemeli, 500 kişiden fazla davetli olmamalı, en önemlisi başlık parası verilmemeli ve mehrin tamamı kıza teslim edilmelidir.⁵⁸³ Afganistan'da bu ve benzeri kanunların uygulanması ilk etapta her ne kadar gelir düzeyi düşük olan insanları etkiliyor olsa da zamanla toplumun bütün fertleri tarafından benimseneceği aşikârdır.

Afgan Medeni Kanunu, kadına mehri üzerinde tam tasarruf yetkisi vermektedir. İlgili maddede “mehir, kadının/zevcenin mülkiyeti olup her türlü tasarruf yetikisine sahiptir”⁵⁸⁴ denilmiştir. Keza konuyla ilgili bir diğer madde de “baba hiçbir şekilde kızının mehrini hibe edemez, mehirde tasarrufta bulunamaz”⁵⁸⁵ şeklindedir.

Binaenaleyh mehrinden vaz geçmesi veya bir başkasına devretmesi için kadın zorlanamaz. Afgan Medeni Kanunu bu konuyu 114. Maddesinde şu şekilde düzenlemiştir. “kadın/zevce, mehrin tamamını veya bir kısmını eşine veya bir başkasına devretmesi/bağışlaması için zorlanamaz. Kadın mehrin tamamını almadan vefat ederse, mehri mirasçuları alır. Bu durumda koca mehrin tamamını ödemediği takdirde, kadın terekeden miras payını aldıktan sonra mehrin geri kalanını talep eder”⁵⁸⁶.

⁵⁸³ Mehdi Muhammedi, “Kanun-i Cedîd-i Arûsi”, *Ufuqnews*, (2017).

⁵⁸⁴ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 110.

⁵⁸⁵ a.g.e., md. 113.

⁵⁸⁶ a.g.e., md. 114.

Afgan Medeni Kanunu böylelikle kadınların mehirlerini güvence altına almıştır. Geleneklerin ve geleneklerin yüklediği ve mehrin yerine geçen kalın sisteminin ağır bastığı Afganistan’da, kadınların mehir hakkının bu denli güvence altına alınması – tam uygulanmıyorsa da – elbette ki geleceğin iyi olacağına bir göstergesidir.

Ca’feri Aile Hukuku Kanunu “âsar-ı akd-i nikâh” faslının “ âsar-ı malî” kısmında toplamda 43 maddede mehri ele almıştır. Bu kısım da kendi içinde ikiye ayrılır ilki mehir ikinci ise nafaka ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.

Ca’feri Aile Hukuku Kanun’una göre mehir “evlilik neticesinde erkeğin kadına verdiği maldır”.⁵⁸⁷ Keza aynı madde mehrin sadece kadına verilebildiğine, onun dışında veli ya da akrabalarına verilen mehir, mehrin yerine geçmediğine değinmiştir. Eğer akit esnasında veli kendisine verilmek üzere bir şeyler şart koşarsa, bu şart kocayı bağlamaz.

B. MEHRİN VACİP OLMASININ DELİLLERİ

Mehir, akdin rükün veya şartlarından değilse de akdin sonuçlarındandır. Bundan dolayıdır ki Kur’an ve sünnette üzerinde önemle durulmuştur. Ayrıca hem ehl-i sünnet hem de Ca’feri mezheplerinde Kur’an ve Sünnetin yanı sıra icma’ ile de sabittir. Şimdi sırasıyla bu delilleri zikredeceğiz.

1. Kur’an

Kur’an-ı Kerim pek çok ayetinde mehri zikrederek önemine ve vacip/gerekli olduğuna atıfta bulunmuştur.⁵⁸⁸ İlgili ayetlerin hepsinde mehir karı-koca ilişkisinin anahtarı sayılmıştır. Bu nedenle akit meydana geldikten hemen sonra – mehr-i müeccel hariç – koca mehri teslim etmekle yükümlüdür.⁵⁸⁹

Nitekim Nisa suresinde mehrin gerekliliğiyle ilgili şöyle buyrulmuştur: وَأَتُوا النِّسَاءَ صِدْقَاتِهِنَّ نَحْلَةً. فَإِنْ طَبِنَ لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ مِنْهُنَّ فَكُلُوهُ هُنَّ مَرِيئًا *“kadınların mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Eğer onlar (verdiklerinizden)kendi rızalarıyla size bir şeyler verirse onu da afiyetle yiyin”*.⁵⁹⁰ Elbette bu ayet mehirle ilgili ayetlerden sadece biridir.

Bu ayetin muhatabı kocadır. Ancak dilcilerden Ferr’a ayetin muhatabının koca değil kadının velisi olduğu kanaatindedir. Çünkü cahiliyede kadınların mehri velilerine verilirdi.

⁵⁸⁷ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 200.

⁵⁸⁸ el-Bakara, 236-237; en-Nisa, 4 ve 24; el-Maide, 5; el-Ahzab, 50.

⁵⁸⁹ İbn-Hümmam, *Fethu’l-Kadir*, c. 4, s. 316; ez-Zühayli, *el-Fıkhü’l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6759.

⁵⁹⁰ en-Nisa, 4.

Kadının kendi mehrinde hiçbir hakkı yoktu.⁵⁹¹ Kur'an bu uygulamayı kaldırarak kadına hakkı olan mehri geri vermiştir. Bu nedenle kadının rızası olmadan velinin mehirden pay alması helal değildir.

Ayetin muhatabı konusunda Ca'feriler de ihtilaf etmişlerdir. Ayetin devamındaki “*kendi rızalarıyla size bir şeyler veririrse afiyetle yiyin*” ifadesi kimi Ca'feri aimlere göre kocayken kimilerine göre ise buradaki muhatap babadır. Çünkü cahiliye toplumunda kadınların mehirlerini babaları alırdı. Yine Hz. Musa (a.s) ile Hz. Şuayb (a.s) arasında geçen ilgili ayetlerden hareketle, buradaki muhatapın baba olduğunu ileri sürenler olmuştur.⁵⁹² Ancak Tusi birinci görüşün daha isabetli olduğu kanaatindedir. Ona göre ayetin siyak sibakına bakıldığında kadınların evliliğinden bahsedilmektedir. Evliliğin iki ehil kişi arasında cereyan edeceğini düşünüldüğünde doğal olarak kocanın muhatap olması gerekir.⁵⁹³

Keza Ahzab suresi 50. ayetinde de Hz. Peygamber'e hitaben “*Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin kadınlarını ve elinin altında bulunan cariyelerini biz sana helal kıldık...*” buyrulmuştur. Dolayısıyla mehir her ne surette olursa olsun nikâh akdinden sonra kadınlara verilmesi gereken vecibelerdendir.

2. Sünnet

Hz. Peygamber farklı zamanlarda çeşitli olaylar üzerine mehrin gerekliliği konusunda önemle durmuştur. Hayatı boyunca mehrini vermeden hiçbir kadınla evlenmemiştir.⁵⁹⁴ Ayrıca bu yönde ashaba çeşitli nasihatlerde bulunmuştur. Rivayetlerin tamamını incelemek muhakkak ki çalışmamızın hacmini artıracaktır. Bu nedenle ilgili rivayetlerden bir kaçını zikretmekle yetineceğiz.

Sehl b. Sa'd es-Sa'idi'nin rivayetine göre, bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek Ya Resulallah! Ben nefsimi sana hibe ettim (istediğin kişiyle evlendir) der. Kadın uzun bir süre bekler.⁵⁹⁵ Nihayet bir sahabi ayağa kalkar ve Ya Resulallah! Eğer ona ihtiyacın yoksa onu bana nikâhla der. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *mehir olarak verebilecek bir şeyin var mı* der. Sahabi Allah şahidim olsun ki hiçbir şeyim yok der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *sen yine de*

⁵⁹¹ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, c. 5, ss. 24-25; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6759.

⁵⁹² et-Tusî, *el-Mebcut fi Fıkhü'l-İmamiyye*, c. 4, s. 272.

⁵⁹³ et-Tusî, *el-İstıbsar fi-Mahtulife mine'l-Ahbar*, c. 3, ss. 109-10.

⁵⁹⁴ en-Nesâî, *es-Sünenü's-Süğra*, c. 6, blm. Nikah, 66; Ebu-Dâvûd, *Sünen*, c. 6, blm. Nikah, 28; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6760; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 169.

⁵⁹⁵ Bazı rivayetlerde kadın “*Ya Resulallah! Ben nefsimi sana hibe ettim istediğin kişiyle evlendir*” sözünü üç defa tekrarlamış, her defasında uzun bir süre beklemiş ve sonunda biri Hz. Peygamber'e onu kendisine nikâhlanmasını istemiş. bkz. Buhari, “Nikah”, 51.

bir bak ne bulursan artık – hatta gümüş yüzük bile – der. Sahabi bir süre araştırır ve geri dönerek Ya Resulallah! Şu üzerimdeki izarımdan/pantolonumdan başka bir şeyim yok der. Hz. Peygamber izarını ne yapsın! Sen giyersen ona bir şey kalmayacak, ona verersen senin giyebileceğin bir şeyin yok der. Bunun üzerine sahabi uzun bir süre oturdu sonra kalkıp gitti. Gittiğini öğrenen Hz. Peygamber onu geri çağırttı ve Kur’an’dan ne biliyorsun dedi. sahabi şu şu sureleri biliyorum diyerek bildikleri sureleri saydı. Hz. Peygamber, ezbere sesli olarak okuyabilir misin diye sordu. Sahabi evet deyince Hz. Peygamber bildiğin Kur’an’a karşılık onu sana nikâhladım dedi.⁵⁹⁶

Bu hadisten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber fakir sahabiye mehirsiz evlendirmemiştir. Bilakis yoksul olduğu halde gidip araştırmasını mehir için bir mal edinmesini emretmiştir. Eğer mehir vacip olmasaydı Hz. Peygamber böyle bir emirde bulunmazdı. Ortada mal veya para cinsinden hiçbir şeyi yokken bile Kur’an bilgisini mehir olarak kabul etmiş böylece kadınların mehirsiz evlenmemesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır.⁵⁹⁷

Bir diğer rivayette de Resul-i Ekrem bir kişiye *demirden bir yüzük – karşılığında dahi olsa – evlen* demiştir.⁵⁹⁸ Şunu da belirtmekte fayda var. Hz. peygamber çalışıp çabaladıkları halde para bulamayan veya mal mülk edinemeyen fakir sahabileri bir takım kişisel özelliklerine bakarak ona denk biriyle evlendirirdi. Müslüman olması, Kur’an bilgisi vb. niteliklerini dikkate alır, mehir olarak kabul edilmesini emrederdi. Ancak asla mehirsiz evlendirmezdi. Bu itibarla günümüzde üçüncü dünya ülkelerinin kimi bölgelerinde halen uygulanmaya devam edilen şıgar nikâhı vb. şekilde mehirsiz evliliklerin asla caiz olmadığını söyleyebiliriz.

Ca’feri mezhebi hadis kaynaklarına baktığımızda da benzer rivayetlerle karşılaşmaktayız. Hz. Hüseyin’in rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *إن الله يغفر كل ذنب يوم القيامة إلا مهر امرأة و من اغتصب اجيرا اجره و من باع حرا* “şüphesiz Allah (c.c.) kıyamet gününde bütün günahları bağışlar yalnız kadınların mehrini vermeyen, işçinin/kiracının ücretini ödemeyen ve hür bir kimseyi köleleştirerek satan kimseyi bağışlamaz”.⁵⁹⁹

Bu ve benzeri rivayetler mehrin kadın için ne kadar önemli bir hak olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kadın hibe etmedikçe kimse onun hakkını elinden alamaz. Binaenaleyh tercih edilen görüşe göre “*kendi rızalarıyla size bir şeyler verirse afiyetle yiysin*” muhatabı baba değil kocadır. Çünkü mehirle mükellef olan kocadır.

⁵⁹⁶ Buhârî, *Sahih*, blm. Nikah, 51; en-Nesâî, *es-Sünenü’s-Sügra*, c. 6, blm. Nikah, 62; Ebu-Dâvûd, *Sünen*, c. 6, blm. Nikah, 30; et-Tirmizî, *Sünen*, blm. Nikah, 23.

⁵⁹⁷ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 168-69.

⁵⁹⁸ Buhârî, *Sahih*, blm. Nikah, 51.

⁵⁹⁹ el-Küleynî, *el-Kaфі (el-Füru)*, c. 5, s. 382.

İmamiyyeye göre mehir, bütün müctehidlerce nikâhın hükmü olup bu konuda aksini savunan bulunmamaktadır.⁶⁰⁰ Bu da mehrin Kur'an ve sünnetin yanı sıra icma ile de sabit olduğunun kanıtıdır. Ancak mehrin miktarı konusunda İmamiyye, Hanefilerin dışındaki Sünni mezheplerle hemfikirdir.⁶⁰¹

C. MEHRİN GEÇERLİLİK ŞARTLARI

Mehir, hem ehl-i sünnet hem de Şii/Ca'feri mezhebine göre nikâh akdi sonrası verilmesi gereken (vacip) bir unsurdur.⁶⁰² Ancak bir malın mehir olabilmesi için şu şartları barındırması gerekir.

1. Mehir olarak verilen mal, mütekavvim (temlik ve temellükü helal) olmalı, ayrıca belli bir değeri olmalıdır.⁶⁰³ Örneğin, domuz eti, şarap⁶⁰⁴ veya bir buğday tanesi, bir arpa tanesi vb. şeyler mehir olamaz.

2. Mehir olarak verilecek malın, nev'i ve cinsi belli olmalıdır.⁶⁰⁵ Örneğin, 100 gr. altın, beş koyun veya keçi vb. aksi halde mehir verilmiş olmaz.

3. Mehir olarak verilmek istenen mal başkasının olmamalıdır. Eğer böyleyse koca mehr-i müsemmanın kıymetini verir.⁶⁰⁶

4. Mehir olarak verilen mal konusunda yanıltıcı beyan olmamalıdır.⁶⁰⁷ Örneğin, kaçak köleyi uslu diye vermek, yaramaz hayvanı sakın diye teslim etmek gibi.

5. Nikâh akdi sahih olmalıdır.⁶⁰⁸ Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür.⁶⁰⁹

Bu şartlardan biri veya bir kaç eksik ise yapılan akit sahih olmakla birlikte mehir verilmiş sayılmaz. Dolayısıyla anlaşma durumu varsa anlaşmışları mehri, aksi halde mehr-i misli vermesi gerekir.

⁶⁰⁰ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 276; Kadı Abdulaziz b. Berrac et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslami, 1982, c. 2, s. 198.

⁶⁰¹ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 340; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 324; et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, s. 155; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 90; et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 198; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 270.

⁶⁰² es-Serahsî, *el-Mebhut*, c. 5, s. 60; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 316; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 340.

⁶⁰³ el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 101; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 16; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 367; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 90; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6767.

⁶⁰⁴ el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 91.

⁶⁰⁵ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 282; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 96; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6767.

⁶⁰⁶ el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 96.

⁶⁰⁷ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6767.

⁶⁰⁸ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 369; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnâye fi Şerhi Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 202.

⁶⁰⁹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 286; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, ss. 6767-68.

Afgan Medeni Kanunu'na göre de mülk edinebilen her türlü mal, mehre konu olabilir.⁶¹⁰ Bir şeyin mülk edinmesi mubah ise, nitelik ve niceliğinin malum olması şartıyla mehir olarak verilebilir. Afgan Medeni Kanunu mehir için sadece malın mülk edinebilirliğiyle yetinmekle birlikte Hanefi mezhebince sıralanan şartlar da aynen geçerlidir.⁶¹¹ Afgan Medeni Kanunu bununla ilgili 100. Maddede şu şekilde düzenleme yapmıştır. “Mülk edinmeye konu olan mal mehre de konu olabilir”.

Ca'ferilere göre de mehrin geçerli olabilmesi için yukarıda sayılan ilk dört maddenin var olması gerekir.⁶¹²

Ancak Afganistan'da uygulanmakta olan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu mehrin geçerlilik şartlarını beş madde halinde hükme bağlamıştır. İlgili maddeler şu şekildedir.

- a) Ekonomik değeri olan her şey mehir olabilir; Örneğin, mal, menfaat, iş/çalışma gibi.
- b) Kanunen mal hükmünde olan her şey mehir olabilir; Örneğin, mülk edinmesi mubah olan/mütekavvim mallar.
- c) Belirlenmesi üçüncü bir şahsa tevdi edilmediği takdirde mehir olarak verilecek malın nitelik ve niceliği belli olmalıdır.
- d) Mehir olarak belirlenen mal mevcut olmalıdır. Mevcut olmayan mallar mehir olamaz.
- e) Teslim edebilme ve teslim alabilme imkânı bulunmalıdır; Örneğin, hava, denizdeki balık vs. mehir olarak verilemez.⁶¹³

Mehir olarak verilen malda yukarıda sayılan hususlardan birinin veya bir kaçının eksik olması halinde, cinsel birliktelik olmadan boşanma meydana gelirse, kadına mut'a⁶¹⁴, boşanma cinsel birliktelikten sonra meydana gelirse mehr-i misil verilir.⁶¹⁵ Keza kişi başkasının malını mehir olarak verirse, mal sahibi buna rıza gösterirse geçerli olur. Mal sahibi izin vermezse bu durumda kadına, verilen malın ya misli veya kıymeti verilir.⁶¹⁶

⁶¹⁰ Kanun-i Medeni Afganistan, s. md. 100.

⁶¹¹ a.g.e., md. 1/b.

⁶¹² et-Tusî, *el-Mebsut fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 4, ss. 272-73; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 277; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 341; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 438; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 270.

⁶¹³ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 204.

⁶¹⁴ Burada kastedilen mut'a, mehr-i mislin yarısını geçmeyecek şekilde kadına verilen hediyedir.

⁶¹⁵ a.g.e., md. 205.

⁶¹⁶ a.g.e., md 206.

D. Mehrin Kocaya Vacip Olması

Afgan Medeni Kanunu açık bir şekilde mehrin kocaya vacip olduğunu zikretmemiştir. Ancak bazı maddelerde dolaylı olarak koca muhatap alınmıştır. Örneğin, 98. maddenin muhatabı⁶¹⁷ kocadır. İlgili madde şu şekildedir. “Cinsel birliktelik, sahih halvet veya zifaktan önce eşlerden birinin ölümü durumunda mehrin tamamı sabit olur”. Keza 99. maddede ...*zevce mehr-i müsemmaya hak kazır...*⁶¹⁸ şeklinde bir hitap vardır. mehrle ilgili maddelerin hepsinde bu tarz ifadeler/hitaplar yer almaktadır.⁶¹⁹ Bu da gösteriyor ki Afgan Medeni Kanunu’na göre mehirden sorumlu taraf kocadır.

Keza zikredilen ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere mehir kocaya vaciptir. Nitekim bir diğer ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *وأحل لكم ما وراء ذلكم أن تبتغوا بأموالكم وأهل لكم ما وراء ذلكم أن تبتغوا بأموالكم محصنين غير مسافحين* “... *Haram kılınan(kadınların dışında) kalanları, zinadan kaçınıp iffetli olarak, mallarınızla istemeniz size helal kılındı...*”⁶²⁰ Dolayısıyla evliliğin ancak bir mal karşılığı olabileceği ve bu sorumluluğun da erkeğin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca aile işlerinin düzene koyulması için eşler arasında iş bölümü yapılmıştır. Erkek ailenin geçimini sağlamak, mesken edinmek ve aile fertlerinin kişisel ihtiyaçlarını gidermek için çalışır. Bu anlamda bütün mali yükümlülükler erkeğe aittir. Kadın ise ev içi işlerden sorumludur. Keza çocukların terbiyesi, iâşe ve ibatesi ve ailenin mutluluğu için çalışır.⁶²¹ Nitekim Hz. Peygamber ev içi işleri kızı Hz. Fatma’ya ev dışı işleri de damadı Hz. Ali’ye yüklemişti.⁶²² Keza Allah Kur’an’da *الرجال قوامون على النساء* “*erkekler kadınları gözetenerlerdir...*”⁶²³ buyurmuştur. Dolayısıyla kadının mehir gibi bir mükellefiyeti yoktur.⁶²⁴

Hanefilere göre bir kadın evlendiği anda mehri hak eder. Akit esnasında zikredilmesi veya unutulması durumu değiştirmez. Çünkü mehir sahih akitten sonra her halükarda erkeğin

⁶¹⁷ Afgan Medeni Kanunu ülkenin iki resmi dili olan Peştunca ve Farsça dilleriyle yazılmıştır. Farsça’dan kaynaklı buradaki hitap kocayadır. Ayrıca Afgan toplumunda kadınların mali sorumlulukları yoktur. Bu sebeple ilgili maddenin muhatabını koca olarak tercüme ettik.

⁶¹⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 99.

⁶¹⁹ Örneğin, “Koca akitten sonra mehre ilave yapabilir” (md. 102/a); “İlgili kanunun belirlemiş olduğu evlenme yaşında olan kadınlar – evlendikten sonra – kendi istek ve rızalarıyla mehirlerinin bir kısmını veya tamamını kocalarına bağışlayabilirler” (md. 103/a.); “Bu kanunun 70. Maddesinde belirtilen şartları haiz olmayan baba hiçbir şekilde kızının mehrini damadına bağışlayamaz” (md. 103/b); “Mehri belirleme yetkisini kocasına tevdi eden kadın – belirlenmemiş mehrini – akitten sonra zifaktan önce kocasından mehri tayin etmesini isteyebilir”. (md. 104). Görüldüğü üzere saydığımız maddelerin hepsinde muhatap kocadır. Hitap kocaya olduğuna göre mehirden mesul da koca olması gerekir. Aksi takdirde ilgili kanunun lafız ve muhtevasında çelişki meydana gelecektir. Afgan Medeni Kanunu açık ve sarıh bir şekilde “mehir sorumluluğu kocaya aittir” dememiştir. Ancak mehrle ilgili düzenlemelerin tamamında kocayı mesul tutmak suretiyle bu sorumluluğun ona ait olduğunu vurgulamıştır.

⁶²⁰ en-Nisa, 24.

⁶²¹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 169.

⁶²² Acar, “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, s. 372.

⁶²³ en-Nisa, 34.

⁶²⁴ ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6760.

zimetinde bir borçtur.⁶²⁵ Ancak mehrin üzerinde anlaşılıp anlaşılmaması ve zifafın gerçekleşip gerçekleşmemesine göre durum farklılık arz eder. Nitekim konuyla alakalı Bakara suresi 236 ve 237. ayetlerinde şöyle buyurmuştur. *لا جناح عليكم إن طلقتم النساء ما لم تمسوهن أو تفرضا. لهن فريضة و متوهن. على الموسع قدره و على المقتر قدره. متاعا بالمعروف حقا على المحسنين. و إن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن و قد فرضتم لهن فريضة فنصف ما فرضتم إلا أن يعفون أو يعفوا الذي بيده عقدة النكاح. و إن تعفوا أقرب للتقوى. أن تمسوهن و قد فرضتم لهن فريضة فنصف ما فرضتم إلا أن يعفون أو يعفوا الذي بيده عقدة النكاح. و إن تعفوا أقرب للتقوى. و لا تنسوا الفضل بينكم إن الله بما تعملون بصير.* *(Nikâh akdi yaptığınız halde) zifafa girmediğiniz ve mehirlerini belirlemediğiniz kadınlarınızı boşarsanız size herhangi bir mali sorumluluk yoktur. Ancak boş bırakmayın, yararlanabilecekleri bir şeyler verin. Zengin kendi durumuna göre fakir de kendi durumuna göre versin. Bu iyiliksever insanlar üzerine düşen bir haktır. Mehir miktarını belirlemiş olduğunuz kadınları zifafa girmeden önce boşarsanız, mehrin yarısını vermeniz gerekir. Ancak boşanan kadınlar alacakları mehirlerinden vazgeçer; bağışlarsa, ya da nikâh akdini elinde tutan koca verdiği mehri geri almayıp bağışlarsa bu onların bileceği bir iştir. Birbirlerinin üzerindeki haklarınızı bağışlamanız takva açısından daha makbuldür. Aranızda lütufkâr olmayı da unutmayın. Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızı görendir”*.⁶²⁶

Ayet iki hususa dikkat çekmektedir. Bu hususların ilki, mehir üzerinde anlaşma yapılmadan yapılan akitten sonra zifaf olmadan meydana gelen boşamadır. Böyle bir durumda ayetin de işaret ettiği gibi kadın mehir namına hiçbir şey alamaz. Ancak boşanmanın psikolojik etkisini azaltmak ve kadına yardımda bulunmak için boşanan kadına mut’a adı verilen giysi veya bir miktar mal verilir. Ebu Hanife’ye göre mut’a, bir gömlek, bir başörtüsü ve bir de yorgan olmalıdır. Mut’a beş dirhemden az mehr-i mislin yarsından da fazla olmamalıdır. Mut’ada örf belirleyici bir unsurdur.⁶²⁷

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de “*mut’a mehr-i mislin nısfını tecavüz etmemek üzere örf ve âdete göre tayin edilir*” demiştir.⁶²⁸ Böylelikle ilgili kararname Hanefilerin görüşünü tercih etmiştir.

İkincisi ise, zifaf gerçekleşmeden boşama vaki olur ve akit sırasında mehir konuşulmuşsa, kadın mehrin yarısını alır.⁶²⁹

Afgan Medeni Kanunu mehrin kocaya vacip oluşunu açık bir şekilde hükme bağlamazken Ca’feri Aile Hukuku Kanunu 200. maddesinde mehrin tanımını yaparken mehrin kocaya vacip olduğunun altını çizmektedir. Buna göre, “mehir, erkeğin evlendikten sonra

⁶²⁵ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 59; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 367; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 170.

⁶²⁶ el-Bakara, 236-237.

⁶²⁷ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 102; es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 78; el-Babertî, *el-’Inaye şerhu’l-Hidaye*, c. 2, s. 287.

⁶²⁸ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 84.

⁶²⁹ es-Sâbûnî, *Revâi’u’l-Beyan Tefsir’u’l-Âyati’l-Ahkâm*, c. 1, s. 354.

kadına verdiği maldır. Bu konuda kadının babasıyla her türlü taahhut geçersizdir”.⁶³⁰ İlgili kanuna göre baba veya diğer veliler belirli bir miktar para veya mal (kalın/başlık parası veya mehre ek olarak velilere verilecek mecburi hediye) karşılığında kızlarını vermelerini taahhüt ederse, damat bu anlaşmadan sorumlu değildir. Akitle birlikte sadece kadına mehrini vermekle mükelleftir.

E. MEHRİN MİKTARI

Afgan Medeni Kanunu mehrin miktarıyla ilgili herhangi bir düzenlemeye gitmemiştir. Ancak 2014 yılında tasarısı hazırlanan ve 2017 yılında da yürürlüğe girmiş olan Evlenme Merasimi Kanunu’nun ikinci faslının 11. maddesinde konu şu şekilde hükme bağlanmıştır. “Evlenecek olan kişiler kendi rızaları doğrultusunda mehrin çeşit ve miktarını, evlenme merasiminden önce veya merasim devam ederken belirleyebilir. Ancak evlenme akdi veli veya vekil aracılığıyla yapılmış, mehir de evlenecek olan kişiler tarafından belirlenmemişse, veli veya vekil kocanın mali durumunu göz önünde bulundurarak makul bir mehir tayin etmek zorundadır”.⁶³¹ Keza aynı maddenin “d” bendine göre mehir olarak verilen şeyin para cinsinden olmaması durumunda, mehre konu olan malın hiçbir şüphe bırakmayacak şekilde nitelik ve niceliğinin belirlenmiş olması gerekir. Görüldüğü üzere Evlenme Merasimi Kanunu mehrin miktarıyla ilgili somut bir beyanda bulunmamıştır. Eşlerin anlaşarak kabul ettikleri miktarın geçerli olacağı, eşlerin rızalarına muğayir herhangi bir miktarın geçerli olmayacağını belirtmiştir. Böylece Merasim-i Arusi Kanunu (evlenme ritüelleri kanunu) Hanefilerin görüşünü terk edip Şafîî, Hanbelî ve Ca’ferilerin mehrin alt sınırı olmadığı şeklindeki görüşü doğrultusunda hüküm vermiştir.

Mehrin miktarı, aklen takdir edilmesi mümkün olmayan bir meseledir. Akılla idrak edemediğimiz bu meseleyi ise ancak Şarî belirleyebilir. Nitekim bazı hadislerde en az on dirhem olması gerektiği yönünde rivayetler vardır.⁶³² Bu nedenle Raşid Halifeler döneminden günümüze kadar mehrin miktarıyla ilgili üzerinde ittifak edilen standart bir miktar belirlenmemiştir. Zaman ve mekân ayrıca toplumsal gerekler mehrin miktarına etki etmiş, dolayısıyla da farklı rakamlar/miktarlar ortaya çıkmıştır. Bu ihtilaflar ilk başta hadislerin youma açık olmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki ilgili rivayetler farklı kişiler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır.⁶³³

⁶³⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 200.

⁶³¹ “Kanun-i Merasim-i Arusi”, (2017), md. 11.

⁶³² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 346; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 174.

⁶³³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 346.

Mehrin yüksek miktarlara ulaştığını duyan Hz. Ömer, bir konuşmasında: “Dikkat edin, kadınların mehirlerini arttırmak/yükseltmek hususunda aşırıya kaçmayın. Eğer mehrin fazla olması dünyada övgüye, Allah katında da takvaya sebep olsaydı Resulullah buna daha fazla layık olurdu. Hâlbuki ne Resulullah evlendiği kadınlara 480 dirhemden (on iki ukiyye) fazla mehir verdi ne de kızlarına bu miktardan fazla mehir verildi. Kim ki 400 dirhemden fazla mehir alırsa, dört yüzün üzerini beytülmale alacağı”⁶³⁴ demiştir. Bunun üzerine Kureyş’li bir kadın “...kadınlara yığın yığın altın vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın...”⁶³⁵ ayetini hatırlatmıştır.⁶³⁶ Hz. Ömer hatasının farkına varmış ve halka şöyle hitap etmiş: “Ey insanlar! Kadınların mehirlerini 400 dirhemden fazla vermenizi yasaklamışım. (Artık görüşümden vaz geçtim) Kim isterse malından dilediği kadar mehir verebilir”.⁶³⁷ Ancak Beyhaki *es-Sünenü’l-Kübra* adlı eserinde bu hadisin munkati’ olduğunu söylemiştir.

Hz. Ömer’in mehri 400 dirhemle sınırlandırması bir irşad değildir. Aksine o bunu devletin bir yasası haline getirmek istemiştir. Çünkü Hz. Peygamber eşi Hz. Aişe’ye 500 dirhem vermiştir. Ebu Seleme’nin rivayetine göre Hz. Aişe şöyle demiştir: Resulullah beni on iki buçuk ukiyye karşılığı nikâhladı. On iki buçuk ukiyye ise 500 gümüş dirhem eder.⁶³⁸

Hz. Ömer’in hitabesinde rivayet ettiği hadisi Tirmizi hasen-sahih olarak nitelemiştir.⁶³⁹ Rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Ayşe’nin 500 dirhem mehir almasıyla, Hz. Ömer’in onun 480 dirhem mehir aldığı söylemesi küsurat farklılığından başka bir şey değildir. Hz. Ömer küsuratı dikkate alırken Hz. Ayşe küsurata önem vermemiştir. Ayrıca ilgili rivayetlerden Hz. Peygamber’in eşlerine en fazla 500 dirhem mehir verdiği anlaşılmaktadır.⁶⁴⁰ Dolayısıyla mehir kişinin maddi imkânına göre değişiklik arz etse de geneli itibarıyla fazla aşırıya kaçılmaması tavsiye edilen bir husustur. Zira mehrin yüksek meblağlara ulaşması kimi gençlerin evlenmelerini güçlendirecektir. Bu ise hoş görülmemeyen bir şeydir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle demiştir: “*nikâhın en bereketlisi külfet olarak en kolay olanıdır*”.⁶⁴¹ Keza Osmanlı Devletinde de mehrin sınırı 7 Ekim 1874 tarihine kadar belirlenmemiş sadece yeniçeriler için bir sınırlama getirilmiştir. Buna göre bir yeniçeri bakireyle evlenirse en fazla 1000, dul kadınla

⁶³⁴ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 29; en-Nesâî, *es-Sünenü’s-Süğra*, Nikah, 66; et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 23; İbn-Mâce, *Sünen-ü İbn Mace*, Nikah, 17.

⁶³⁵ en-Nisa, 20.

⁶³⁶ Muvaffakuddin Ebu Muhammed b. Abdillâh el-Hanbelî İbn-Kudâme, *el-Muğni li-İbn-i Kudame*, Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1968, c. 7, s. 211.

⁶³⁷ el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, c. 7, s. 380; M. Akif Aydın, “Mehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2003, c. 28, s. 390.

⁶³⁸ Müslim, *Sahih*, Nikah, 13; Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 28.

⁶³⁹ et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 23.

⁶⁴⁰ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 175-76.

⁶⁴¹ İbn-Hanbel, *Müsned*, c. 6, s. 82.

evlenirse 600 akçe mehir verebilirdi. Ancak kişi kendi isteğiyle fazlasını verirse bunda bir sakınca görülmemiştir. Aynı şekilde kadın belirlenen miktardan daha fazlasını talep ederse talebi yok hükmünde olduğundan mahkemeye müracaat da edemez.⁶⁴²

Fukaha, mehrin üst sınırının olmamasında ittifak etmişken, alt sınırında ihtilaf etmişlerdir. Hanefilere göre mehrin en az miktarı on dirhem olmalıdır. Maliki mezhebinde ise en az çeyrek dinar veya üç dirhemdir. Şafii, Hanbelî ve Ca'ferilere göre ise mehrin üst sınırı olmadığı gibi alt sınırı da yoktur.⁶⁴³ Kur'an, mehrin miktarını belirlememiştir. Sadece "yığın yığın altın vermiş olsanız bile geri almayın"⁶⁴⁴ diyerek azıyla çoğu arasında geçişken bir çizgide durmuştur. Mehrin miktarıyla ilgili Hz. Peygamber'den yapılan rivayetlerin ise çoğu zayıf nitelikte hadislerdir.⁶⁴⁵

Hanefilere göre mehrin geçerli olabilmesi için on dirhem veya on dirhem değerindeki bir mal olması gerekir.⁶⁴⁶ Hanefilerin böyle fetva vermesinin sebebi ise Hz. Peygamber'den yapılan "kadınları ancak velilerin denkleriyle evlendirebilir, mehir de (en az) on dirhemdir"⁶⁴⁷ şeklindeki vb. rivayetlerdir. Hanefiler mehrin alt sınırını belirlerken şu kıyası yapmışlardır. Hırsızın eli, şartları olduğu takdirde on dirhem değerinde bir şey çaldıysa kesilir.⁶⁴⁸ İnsanın bir uzvu için böyle bir sınırlamanın olması, onun tamamından bir ömür yararlanmanın değeri/bedeli bundan aşağı olmamasını icab eder. Mamafih kadın da değerli bir varlık/insan olduğuna göre mehri bu sınırın altında olmamalıdır. Bu miktar Hz. Peygamber zamanında 29,75 gram gümüş ile 4,25 gram altın ve iki koyun değerine tekabül ediyordu. Günümüzde madeni paralarla hayvan fiyatları arasında büyük bir farkın olması tabiatıyla mehir için en az bu oranlardan orta bir değer verilmesini gerektirir.⁶⁴⁹

Hanefi mezhebine göre taraflar, mehir olarak on dirhemden aşağı bir meblağ üzerinde anlaşsa veya erkek kıymeti on dirhem olmayan bir mal verse, onu on dirheme tamamlamakla

⁶⁴² M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, ed. Mustafa Uzun, İstanbul: İFAV, 1985, s. 104.

⁶⁴³ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 101; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 283; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnaye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 192; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6762; Ebu Muhammed Abdulvahab b. Ali el-Maliki, *U'yûnu'l-Mesail*, Beyrut: Dar-u İbn-i Hazm, 2009, c. 1, s. 323; Şemsüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac İla Ma'rifet-i Ma'âni Elfazı'l-Minhac*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, c. 4, ss. 367-68; Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdillâh b. Muhammed İbn-Kudâme, *el-Mukni'*, Cidde: Mektebetü's-Sevadi, 2000, c. 1, s. 318; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 177-78; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, ss. 340-41; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 314.

⁶⁴⁴ en-Nisa, 20.

⁶⁴⁵ et-Tirmizî, *Sünen*, Nikah, 22.

⁶⁴⁶ Aydın, "Mehir", s. 390.

⁶⁴⁷ Dârekutnî, *Sünen*, Nikâh, 15.

⁶⁴⁸ et-Tirmizî, *Sünen*, Hudud, 16; Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Hudud, 11.

⁶⁴⁹ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 284; Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", s. 378.

mükelleftir. Yalnız Hanefilerden İmam Züfer bu anlaşmanın geçerli olmadığını, çünkü mehre uygun olmayan bir miktar verildiğini, dolayısıyla bu durumda kadının mehr-i misil alacağını söylemiştir.⁶⁵⁰ Keza mehir belirlenmemiş evliliklerde veya mehir verilmemek üzere anlaşma yapılması halinde zifaf gerçekleştiğinde kadın mehr-i misil alır.⁶⁵¹ Aynı şekilde kullanımı mubah olmayan – gayri mütekavvim – bir mal mehir olarak belirlenmişse, mehir geçersiz olduğu için kadına mehr-i misil verilir.⁶⁵²

Akitten sonra koca veya velisi mehri arttırsa, kadın da buna rıza gösterse yapılan fazlalık geçerli olur.⁶⁵³ Yalnız İmam Züfer, fazlalık hediye kabilinden olacağı için mehir sayılmaz, dolayısıyla kadına verilirse onun malı olur, aksi halde kadın kocasına, vaad ettiği fazlalığı vermediği gerekçesiyle dava açamaz, demiştir.⁶⁵⁴ Mamafih yapılan ilave bağlayıcı olsa dahi zifaf olmadan boşanmaları halinde kocanın zimmetinden sakıt olur.⁶⁵⁵ Keza karı-koca anlaştıkları mehir üzerinde ihtilafa düşse, koca 1000 kadın da 2000 dese, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre mehr-i misil, Ebu Yusuf'a göre ise – ortada kınanan bir durum/on dirhemden aşağı bir meblağ bulunmadıkça – kocanın sözü muteberdir.⁶⁵⁶ Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, mehir nikâh akdinin sonucudur. Belirlenirse belirlenen miktar, belirlenmezse mehr-i misil verilir. Ancak taraflar ihtilafa düştükleri zaman anlaşılan mehir fasit olacağından tekrar mehr-i misle dönülür. Hanefilerden Kerhi'ye göre bu gibi durumlarda önce taraflar yemin ederler, sonra mehr-i misil verilir. Keza Ebu Bekir er-Razi'ye göre bu durumda kadının emsallerinin mehrine bakılır. Eğer 2000'den fazla ise yeminiyle birlikte kadının sözüne, 1000'den aşağı bir meblağ ise yeminiyle birlikte kocanın sözüne itibar edilir.⁶⁵⁷

Afgan Medeni Kanunu akitten sonra mehirde yapılan fazlalığı kabul etmektedir.⁶⁵⁸ Ancak yapılan fazlalığın geçerli ve bağlayıcı olabilmesi için şu üç şartın mevcut olması gerekir.⁶⁵⁹

1. Yapılan fazlalığın miktarı belli olmalıdır,

⁶⁵⁰ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 76; el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, ss. 101-2; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 283; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 320; Nizamuddin el-Belhi (ed.), *el-Fetava el-Hindiyye*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1888, c. 1, s. 303.

⁶⁵¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, ss. 101-2; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, ss. 283-85; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 367; Aydın, "Mehir", s. 390.

⁶⁵² el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 104; es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 84; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 16; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 276.

⁶⁵³ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103; es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 82; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 290.

⁶⁵⁴ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 290; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 329.

⁶⁵⁵ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103.

⁶⁵⁶ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, s. 62.

⁶⁵⁷ a.g.e., c. 5, ss. 62-63.

⁶⁵⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 102/a.

⁶⁵⁹ a.yer, md. 102/b.

2. Kadının kendisi ya da velisi bu fazlalığı kabul etmelidir,
3. Karı-koca ilişkisi cerayan etmelidir.

Kanunun üçüncü maddesinde zikredildiği gibi burada en temel şart zevciyetin devam ediyor olmasıdır. Öyle ki Hanefilere göre zifaf olmadan boşanmaları halinde yapılan ilave sakıt olur.⁶⁶⁰

Aynı şekilde kadın mehrinin bir kısmı veya yarısından vaz geçerse – kanunen ergen olmak, sağlıklı ve rızasının bulunması şartıyla – bu tasarrufu geçerli olur.⁶⁶¹ Keza Afgan Medeni Kanunu'nun 70. Maddesine⁶⁶² göre evlenme yaşını doldurmamış kızın babası, hiçbir şekilde kızının mehrinden bir kısmı veya yarısını damadına bağışlayamaz.⁶⁶³

İmamiyye mezhebine göre de mehir için takdir edilmiş bir miktar yoktur.⁶⁶⁴ Kur'an mehrin en azıyla ilgili herhangi bir sınırlamada bulunmamış, Hz. Peygamber ve on iki imamdan yapılan rivayetlerde de mehrin miktarına değinilmemiştir. Bu nedenle mehrin miktarı belirlenirken tarafların rızaları dikkate alınır.

Nitekim Ca'fer-i Sadık'tan yapılan rivayete göre o şöyle demiştir: “mehir, insanların aralarında anlaşığı her şeydir. İster az olsun ister çok, ister mut'a nikâhı olsun ister daimi nikâh”.⁶⁶⁵ Keza Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*nikâhların en bereketlisi mehir açısından en kolay olanıdır*”.⁶⁶⁶

Şia'nın dört temel eserinden olan ve aynı zamanda fıkhi hadisleri toplayan Küleyni'nin hadis külliyatı ve diğer bazı fıkhi eserlerde mehrin alt sınırıyla ilgili hiçbir rivayet veya hüküm bulunmamaktadır. Mevcut rivayetlerin tamamının, mehrde tarafların rıza gösterdiği miktarın yeterli olacağı yönünde olması imamiyye mezhebinde mehir miktarının taraflara bırakılmasını gerekli kılmıştır.

Ancak mehrin akit esnasında belirlenmesi ve Hz. Peygamber'in eşlerine verdikleri ve kızlarının aldıkları mehirden fazla olmaması müstehaptır.⁶⁶⁷ Nitekim Hz. Peygamber'den yapılan bir rivayete göre O “*kızlarından hiçbirini için on iki buçuk ukiyye (beş yüz dirhem)den*

⁶⁶⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103.

⁶⁶¹ Kanun-i Medeni Afganistan, s. 103/a.

⁶⁶² Afgan Medeni Kanunu, evlenme yaşını erkek için tam 18, kadın için ise tam 16 yaş olarak belirlemiştir.

⁶⁶³ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 103/b.

⁶⁶⁴ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 340; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 324; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 90; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 270; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkıyye fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 1, s. 183.

⁶⁶⁵ el-Küleynî, *el-Kaifi (el-Fürü)*, c. 5, s. 378.

⁶⁶⁶ et-Tusî, *el-Mebсут fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 4, s. 273.

⁶⁶⁷ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 509; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkıyye fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 1, s. 183; et-Tusî, *el-Mebсут fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 4, s. 273; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 276; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 324.

fazla mehir almamıştır”.⁶⁶⁸ Bununla birlikte beş yüz dirhemden fazla mehir alan kimsenin aldığı fazlalık kendisine helaldir. Hatta bu durumda sünnetin ön gördüğü mehri yerine getirmiş olur. Örneğin, mehir olarak 600 dirhem alan bir kadının, 500 dirhemi sünni/sünnete uygun mehir geri kalan 100 dirhemi ise kendisine mubah olan malıdır.⁶⁶⁹

Sonuç olarak Ca’feri mezhebinde mehrin üst sınırı olmadığı gibi alt sınırı da yoktur. Belli bir kıymeti haiz her şey – mubah olmak kaydıyla – mehir olabilir. Miktarı Hz. Peygamber’in eşlerine verdiği ve kızlarının aldığı 500 dirhemden fazla da olabilir. Mekruh olmakla birlikte bunda bir sakınca yoktur. Ancak 500 dirhem değerinde bir mal alması müstehaptır.

Afganistan’da uygulanan Ca’feri Aile Hukuku Kanunu mehrin miktarıyla ilgili Ca’feri mezhebinin görüşünü kanunlaştırmakla birlikte en üst sınır konusunda Ca’feri mezhebinden farklı bir beyanda bulunmuştur. İlgili kanun mehrin en azı konusunda herhangi bir sınırlamaya gitmezken en üst sınır olarak 500 dirhem veya bu değerde bir malı tayin etmiştir.⁶⁷⁰ Ancak taraflar kendi aralarında 500 dirhemden fazla bir miktar üzerinde anlaşma yaparlarsa bunda bir sakınca yoktur. Nitekim bir diğer maddede “Kocanın ödeme gücünü aşan mehirler batıldır. Bu durumda akit öncesi veya sonrası mehrin tayin edilmediği hükmündedir”⁶⁷¹ denilmiştir. Dolayısıyla burada erkeğin sosyal ve ekonomik gücü esas alınacaktır. Eğer 500 dirhem veya bu değerden fazla bir miktar belirlenmiş ve erkeğin gücü buna yetiyorsa herhangi bir sakınca yoktur. Özet olarak Ca’feri Aile Hukuku Kanunu mehrin 500 dirhemden fazla olması durumunda kararı kocaya bırakmıştır. Koca 500 dirhemden fazlasını vermemekte direnirse, kadın mahkemeye başvurup fazlalığı talep hakkına sahip değildir. Çünkü anlaşmazlık çıktığı takdirde ilgili kanunun hükmü 500 dirhemdir.

Mamafih mehir – tarafların anlaştığı miktar müstesna – 500 dirhem değerinde altın, gümüş vs. madeni paralar yerine yerel veya dolar gibi yabancı para birimiyle ödenecekse, nikâh akdinin yapıldığı yılı esas alarak, paranın alım gücü paritesine göre mehir “Da Afghanistan Bank/Afganistan Merkez Bankası” tarafından tayin edilir.⁶⁷²

F. MEHRİN KISIMLARI

⁶⁶⁸ et-Tusî, *el-Mebhut fi Fıkhi’l-İmamiyye*, c. 4, s. 273. beş yüz dirhem o dönemde Osmanlı lirasıyla 25 altına denk geliyor. bkz. Muğniye, *Fıkhu’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 276

⁶⁶⁹ es-Sistani, *Minhacu’s-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 90.

⁶⁷⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 201/d.

⁶⁷¹ a.yer, md. 203.

⁶⁷² a.yer, md. 242.

Evlilik akdiyle birlikte kocanın vermekle mükellef olduğu mehir, belirlenip belirlenmemesine göre iki kısma ayrılır: Mehr-i müsemma (belirlenmiş) ve mehr-i misil.⁶⁷³

Ca'feri mezhebinde de mehir iki kısma ayrılır. a) Mehr-i müsemma b) Mehr-i misil.⁶⁷⁴ Ancak Ca'feri Aile Hukuku Kanunu mehri dört kısma ayırmıştır. a) Mehr-i müsemma b) Mehr-i misil c) Mehr-i mut'a d) Mehri's-sünne.⁶⁷⁵ Bu başlık altında bunların her birini ayrı ayrı ele alacağız.

1. Mehr-i Müsemma

Mehr-i müsemma, “İki tarafın üzerinde anlaştıkları mehirdir. Bu bir mal ya da mübadele imkânı bulunan menfaat olabilir”.⁶⁷⁶ Diğer bir ifadeyle akit esnasında veya akitten sonra taraflarca belirlenip takdir edilen mehirdir.⁶⁷⁷

Afgan Medeni Kanunu mehrin akit esnasında belirlenmesi durumunda kadının mehr-i müsemmaya hak kazanacağını, belirlenmemiş veya hiç verilmeyeceği şart koşulmuşsa, mehr-i mislin vacip olduğunu kanunlaştırmıştır. Nitekim ilgili maddede “kadın, akit esnasında (mehir belirlendiği takdirde) mehr-i müsemmayı, belirlenmediği veya nefy halinde ise mehr-i misli hak eder”⁶⁷⁸ denmiştir. Böylece Afgan Medeni Kanunu akdin sıhhat şartlarını taşıması halinde herhalükarda kadına mehri vacip görmüş olmaktadır. Keza mehr-i müsemmanın peşin (mu'accel) veya vadeli (mü'eccel) ödenebileceğine de cevaz vererek Hanefi mezhebinin görüşüne uygun hareket etmiştir.

Mehr-i müsemma normal şartlarda peşin verilen bir mehirdir. Ancak anlaşmaya dayalı bir mehir olduğu için tamamı peşin verilebileceği gibi tamamı ileri bir tarihte de verilebilir. Keza tarafların rızası doğrultusunda bir kısmı peşin geri kalan kısmı vadeli olarak verilebilir. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinde de “mehr-i müsemmanın tamamen veya kısmen ta'cil veya te'cili caizdir” denilmiştir.⁶⁷⁹

Ca'ferilere göre de Akit esnasında tarafların belirlediği ve evlilik cüzdanına derc ettikleri mehirdir.⁶⁸⁰ Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da mehr-i müsemmayı “tarafların mehir olarak üzerinde anlaştıkları maldır”⁶⁸¹ şeklinde tarif etmiştir. Üzerinde anlaşılan mehrin ödeme

⁶⁷³ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 285; Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 80; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 179.

⁶⁷⁴ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 340.

⁶⁷⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 201.

⁶⁷⁶ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, ss. 356-57.

⁶⁷⁷ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6774; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 179.

⁶⁷⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 99.

⁶⁷⁹ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 81.

⁶⁸⁰ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 340.

⁶⁸¹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, 201/a.

şeklini yine taraflar belirler. Hem İmamiyye mezhebi hem de Ca'feri Aile Hukuku Kanunu mehrin bir kısmı peşin geri kalan kısmının belirli bir zaman sonra verilmesine cevaz vermiştir.⁶⁸² Dolayısıyla mehr-i müsemma kendi içinde ikiye ayrılır.

Yalnız mehir belirlenirken mehrin bir kısmının kadına geri kalanının babaya verilmesi şart koşulsa, mehir sahih, şart batıldır. Bu durumda kadın üzerinde anlaştıkları mehrin tamamını alır babaya bir şey verilmez. İmamiyye mezhebinde şartın sahih olduğunu ileri sürenler olmuşsa da bu görüş pek rağbet görmemiştir.⁶⁸³ Çünkü mehir kadının malıdır. Onun dışında hiç kimesenin onun üzerinde hakkı yoktur.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da Ca'feri mezhebinin görüşünü benimseyerek böyle bir şartın batıl olduğunu, dolayısıyla kocanın bununla mükellef olmadığını hükme bağlamıştır. Konu ilgili maddede şu şekilde açıklanmıştır. "...bir kimse bir kadınla evlenebilmek için, kadının babasına veya üçüncü bir kişiye belli miktarda para vermekle mükellef kılınsa, bu teklif geçersizdir".⁶⁸⁴

a. Mehr-i Mu'accel

"Akit sırasında mehrin tamamı veya bir kısmı peşin (mu'accel) ya da veresiye (mü'eccel) şeklinde tayin edilebilir". (md. 101/a.)

"Akit sırasında mehrin ne şekilde ödeneceği açıkça beyan edilmemişse, örfe rücu edilir. Keza akit esnasında belirlenmemiş mehir, eşlerin hâkim huzurunda ayrılmaları (tefrik) veya eşlerden birinin ölümü sonrasında hangisi (iddet) daha az ise, müddet bittikten sonra mehir mu'accele dönüşür". (md. 101/b.)

Afgan Medeni Kanunu mehrin peşin veya vadeli olmasında herhangi bir sakınca görmemektedir. Keza mehrin akit esnasında belirlenmemesi halinde, beldenin örfüne müracaat edilir. Eğer mehir peşin veriliyorsa peşin, vadeli veriliyorsa vadeli, bir kısmı peşin diğeri vadeli veriliyorsa aynen bu duruma riayet edilir. Beldenin örfü bu konuda kanun hükmündedir. Aynı şekilde tefrik veya eşlerden birinin ölmesi durumunda süre tayin edilmemişse mehir mu'accel hale gelir.

⁶⁸² a.yer, md. 202.

⁶⁸³ el-Hillî, *Şerai 'u'l-İslam fî Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 324; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 94.

⁶⁸⁴ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 200.

Mu'accel mehir, “nikâh akdinde peşin verilmesi şart koşulan mehirdir. Bu verilmeden kadın, zifafa izin vermeyebilir”.⁶⁸⁵ Mehrin miktarı belirlenmiş olmakla birlikte nasıl ödeneceği hususu akit sırasında karara bağlanmamışsa, beldenin örfü ile amel edilir.

Şayet beldenin örfünde mehrin tamamı peşin olarak veriliyorsa peşin, tamamı veya bir kısmı belirli bir vadeye erteleniyorsa; anlaşılan miktar peşin geri kalanı vadesi geldiğinde verilir.⁶⁸⁶ Çünkü insanlar arasında maruf olan şey, akit sırasında şart koşulmuş gibidir.⁶⁸⁷

Mamafih Hanefilere göre zifaftan önce mehrin bir kısmını vermek müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber kızı Hz. Fatma ile evlenen damadı Hz. Ali'ye zifafa girmeden önce mehir olarak bir şeyler vermesini söylemiş, Hz. Ali ise hiçbir şeyim yok deyince, Hz. Peygamber, zırhın nerde? diye sormuştur.⁶⁸⁸

Eğer koca mehr-i mü'accele gücü yetmeyecek derecede fakir ise Hanefilere göre cinsel ilişki vaki olsun veya olmasın, kadın nikâhın feshini talep edemez. Bununla birlikte seferde kocasına eşlik etme, kocanın cinsel ilişki isteğine cevap verme gibi bir mecburiyeti yoktur.⁶⁸⁹

İmamiyyeye göre de mehr-i mu'accel, tarafların akit esnasında ve sonrasında peşin olarak ödenmesi şartıyla üzerinde anlaşmışlardır.⁶⁹⁰ Bu durumda kadın – kocasının maddi sıkıntısı olsa dahi⁶⁹¹ – mehrini almadan zifafa izin vermeyebilir.⁶⁹² Ancak belirli bir vadeye ertelenen mehirlere veya mehrin bir kısmını peşin alır veyahut da mehir almadan zifafa izin verirse kadının bu hakkı sakıt olur.⁶⁹³

Binaenaleyh yukarıdaki şartlar oluştuğunda kadının kendisinden yararlanılmasına izin vermemesi nüşuz olarak nitelendirilir. Hal böyle olunca kadın nafakadan mahrum bırakılır.⁶⁹⁴ Ancak cinsel ilişki kadının rızası olmadan meydana gelirse, kadının bu hakkı sakıt olmaz.⁶⁹⁵

⁶⁸⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 356.

⁶⁸⁶ Halil Cin, “İslam Hukukunda Mehir”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 29, sy. 29 (1972), s. 207.

⁶⁸⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelletü'l-Ahkami'l-Adliyye*, İstanbul, 1876, md. 43; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6774.

⁶⁸⁸ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 35.

⁶⁸⁹ el-Merginânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti'l-Mübtedi*, c. 1, s. 206; İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhi'n-Nu'mani*, c. 3, s. 99; Acar, “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, s. 380.

⁶⁹⁰ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 340; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 92; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272.

⁶⁹¹ Muhammed Cevad Muğniye'ye göre koca eğer mehir verebilecek durumda değilse, kadının onu engelleme veya ondan boşanma gibi bir hakkı yoktur. Dolayısıyla mezkûr yazar bu konuda Hanefilerle hemfikirdir. bkz. Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 346.

⁶⁹² Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 510; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 345; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkiyye fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 1, s. 185; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, ss. 95-96; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272; Kanun-i Medeni İran, s. md. 1085.

⁶⁹³ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 510; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 226; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, ss. 95-96; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272.

⁶⁹⁴ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 510; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 345.

⁶⁹⁵ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 96.

Nitekim Ca'fer-i Sadık'tan yapılan rivayete göre, bir kadın biriyle evlenir, zifaf gerçekleşir hatta çocuk doğurur, bu esnada mehir almadan kocası vefat ederse, kocası vefat ettikten sonra kadın doğal olarak miras payını ve mehrini ister. Ca'fer-i Sadık bunu şu şekilde açıklamıştır: “miras payını istemek senin hakkındır, ancak mehrini almışsın der, kadın itiraz edince de, ister az olsun ister çok, akit esnasında aldıktan sonra kocana cinsel ilişki için izin verdiğin şey senin mehrindir” demiştir.⁶⁹⁶

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir. “Koca maddi sıkıntıda olsa dahi kadın mehrin tamamını almadıkça kendisinden yararlanmasına müsaade etmeyebilir. Ancak mehir mü'eccel/vadeli veya mehir talebinden önce koca kendisinden yaralanmışsa kadın mehir hakkını kaybeder”.⁶⁹⁷ Bu maddeden anlaşıldığına göre Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Ca'feri mezhebinin görüşünü aynen kanunlaştırmak suretiyle konuyu hükme bağlamıştır.

b. Mehr-i Mü'eccel

“Akit sırasında mehrin ne şekilde ödeneceği açıkça beyan edilmemişse, örfe rücu edilir. Keza akit esnasında belirlenmemiş mehir, eşlerin hâkim huzurunda ayrılmaları (tefrik) veya eşlerden birinin ölümü sonrasında hangisi (iddet) daha az ise, müddet bittikten sonra mehir mu'accele dönüşür”. (md. 101/b.)

Afgan Medeni Kanunu mehrin vadeli olarak ödenmesi konusunda Hanefilerin görüşünü tercih etmiş ve kanunlaştırmıştır. İlgili kanuna göre mehir belirlendiği takdirde tarafların rızasıyla belirli bir vadeye kadar ödenebilir.⁶⁹⁸

İslam, erkeğe mehri peşin ödeme mecburiyeti getirmemektedir.⁶⁹⁹ Tarafların rızasıyla vadeli olarak daha sonraki bir tarihte de ödenebilir. İşte “daha sonra verilmesi şart koşulan mehre, mehr-i mü'eccel denir”.⁷⁰⁰ Mehr-i müeccel için bir müddet tayin edilmiş ise o müddetten önce kadın mehir talebinde bulunamaz. Fakat kocanın vefat etmesi halinde mehir mü'eccel olmaktan çıkararak mu'accele hale dönüşür. Mamafih mehr-i mü'eccelde bir müddet tayin edilmemişse, talak veya eşlerden birinin ölümüne kadar te'cil edilmiş sayılır.⁷⁰¹

⁶⁹⁶ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, ss. 509-10; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 227.

⁶⁹⁷ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 210.

⁶⁹⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 101/b.

⁶⁹⁹ Cin, “İslam Hukukunda Mehir”, s. 208.

⁷⁰⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 356; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 180.

⁷⁰¹ İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhî'n-Nu'mani*, c. 3, s. 100; Cin, “İslam Hukukunda Mehir”, s. 208; Acar, “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, s. 380.

İmamiyyeye göre mehrin belirli bir vadeye ertelenmesi durumunda kadın vadesi gelmeden hiçbir şey talep edemez, cinsel ilişkiye de engel olamaz.⁷⁰² Ancak kadın belirlenmiş mehri üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir. Her ne kadar kabzetmemişse de mehir akitle birlikte kadının malı sayılır.⁷⁰³

Yine Ca'ferilere göre mehr-i mü'eccelin geçerli olabilmesi için belirlenen zamanın malum olması gerekir. Örneğin, çocuk doğuncaya kadar, şu kişi flanca yerden evine dönene kadar vb. yolcuların evlerine döndükleri zaman, erciyesin karı eridiği zaman gibi zaman mechul ise bu durumda vadeli olan mehir peşine dönüşür.⁷⁰⁴

Afganistan'da uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu mehr-i mü'eccele ilgili açık bir ifadeye yer vermemiştir. Ancak kanuna göre taraflardan koca ölürse mehr-i mü'eccel mu'accele dönüşür.⁷⁰⁵

2. Mehr-i Misil

“Mehir, akit sırasında belirlenmişse, kadın belirlenmiş mehri, aksi halde emsal mehre hak kazanır”. (md. 99.)

“Mehr-in belirlenmesi konusunda kocasına yetki veren kadın (tefviz) kocasının bundan imtina etmesi durumunda, akitten sonra zifaf gerçekleşmeden kocasından mehrin (miktarını) belirlemesini talep edebilir. Bu durumda koca mehri belirlemekle mükelleftir. Aksi halde kadın mahkemeye müracaat ederek emsal mehrini isteyebilir”. (md. 104.)

“Akit sırasında belirlenmeyen ve zifaf gerçekleşikten sonra kadın ortalama emsal kadınların mehrini alır”.⁷⁰⁶

Afgan Medeni Kanunu tarafların akit esnasında mehir üzerinde anlaşmamaları halinde kadının mehr-i misil alacağını belirtmiştir. Böylece ilgili kanun mehr-i misli gerektiren durumları da açıklığa kavuşturmuştur.

Buna göre mehr-i misli gerektiren durumları üç başlık altında inceleyebiliriz. Birincisi yukarıda 104. maddede açık bir şekilde ifade edildiği üzere kadın mehir belirleme yetkisini

⁷⁰² el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 331; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272; Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 210.

⁷⁰³ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 96; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 330; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272.

⁷⁰⁴ Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 344; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 95.

⁷⁰⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 232.

⁷⁰⁶ Kanun-i Merasim-i Arusi, md. 3.

kocasına verebilir. Bu durumda zifaf gerçekleşir ya da koca mehri belirlemeden ölürse kadına mehr-i misil verilir.

İkincisi mehirsiz evliliklerdir. Şöyle ki, kişi mehir vermemek şartıyla bir kadınla evlenir ve zifaf gerçekleşirse, kadın mehr-i misle hak kazanır. Bu durum yukarıda aktarmış olduğumuz gibi Afgan Medeni Kanunu'nun 99. maddesinde ele alınmıştır.

Üçüncüsü mehre konu olmayan bir malın mehir olarak verilmesi. Leş, domuz eti, içki, devri mümkün olmayan bir malın verilmesi ve nitelik-niceliği belli olmayan bir şeyin verilmesi gibi durumlarda, kadına mehr-i misil verilir. Afgan Medeni Kanunu'nun 100. maddesinde konuyla ilgili şu ifade yer almaktadır. *Mülk edinebilen her şey mehir olarak verilebilir.*⁷⁰⁷

Hanefilere göre mehir, genellikle akit esnasında tarafların rızasıyla tespit edilir. Ancak akit sırasında mehirle ilgili herhangi bir anlaşma yapılmamış veya hiç ödenmeyeceği şart koşulmuş veyahut da tespit edilen mehir herhangi bir sebepten dolayı geçersiz sayılmışsa; evlenen kadına kişisel özellikleri, mali durumları ve sosyal statüsü dikkate alınarak, baba tarafından hısımları olan kadınların ortalama mehri verilerek mehr-i misil şer'an tayin edilmiş olur.⁷⁰⁸

Nitekim Abdullah b. Mesud'un Hz. Peygamber'den Merv'a binti Vaşık hakkında naklettiği şu hadis yukarıdaki benzeri durumlarda mehr-i mislin gerekliliğini göstermektedir. Rivayete göre Merve b. Vaşık adında bir kadın evlendikten sonra zifaf gerçekleşmeden kocası ölmüş ve olay Hz. Peygamber'e nakledince, benzeri kadınların mehrini alsın (mehr-i misil) demiştir.⁷⁰⁹

Mehr-i mislin tespit edilebilmesi için kadınların baba tarafından akrabalarına bakılır. Ancak anne ve teyze baba ile aynı kabileden ise onlar da bu gruba dâhil olurlar. Çünkü bir şeyin kıymeti onun cinsinin/benzerinin kıymetiyle bilinir.⁷¹⁰ Ancak baba tarafından hiçbir kadının bulunmaması durumunda Hanefilere göre aynı statüdeki yabancı kadınlar esas alınır.⁷¹¹

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere mehr-i misil tespit edilirken kadının kişisel özellikleri dikkate alınır. Örneğin, yaş, akıl, güzellik, din, ahlak vb. aynı şekilde ekonomik durumu; zenginlik, fakirlik, keza sosyal konumu; soy, kabile vs. Bu vasıfların akit esnasında mevcut

⁷⁰⁷ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 100.

⁷⁰⁸ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 108; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, ss. 324-25; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'sh-Shahsiyye fi'sh-Sheriati'l-İslamiyye*, c. 1, s. 80; ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6775; Cin, "İslam Hukukunda Mehir", s. 211.

⁷⁰⁹ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 31; İbn-Mâce, *Sünen-ü İbn Mâce*, Nikah, 18.

⁷¹⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 108; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'sh-Shahsiyye fi'sh-Sheriati'l-İslamiyye*, c. 1, s. 82; ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6775.

⁷¹¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 108; el-Ceziri, *el-Fikhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 118; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 181.

olması yeterlidir. Akitten sonra herhangi bir değişiklik olursa dikkate alınmaz. Mamafih sayılan vasıflardan biri veya bir kaçı yok olur veya değişirse mehir oranı da değişir.⁷¹²

Afgan Medeni Kanunu mehr-i mislin tespit edilmesiyle ilgili herhangi bir düzelemeye gitmemiştir. Bu durumda olası anlaşmazlıklar karşısında hâkim Hanefi mezhebi ve beldenin örf ve adetlerini dikkate alarak hüküm verir.

Ca'feri mezhebi literatüründe mehr-i misli, "kadının akranlarına örfen takdir edilen mehir" şeklinde tanımlanmıştır. Mehr-i misil tespit edilirken, yaşlarına örfte ne takdir edilmişse kadına da o mehir verilir. Akit esnasında veya sonrasında belirlenmeyen mehir, kadının yaş, güzellik, dini yaşantı, ahlak mal-mülk, soy ve kabile, yaşadığı belde, vs. ayrıca örfen benimsenen şartlar dikkate alınarak tayin edilir.⁷¹⁴ Ancak emsal kadınlar baba soyundan olmalıdır, anne soyuna itibar edilmez.⁷¹⁵ Burada Ca'feriler Hanefilerle görüş birliği içerisindedir. Mehr-i mislin vacip olması için bir takım şartların mevcut olması gerekir. Örneğin, fasit mehir, gayri mütekavvim malın mehir olarak verilmesi, belirlenen mehrin nitelik ve niceliğinin meçhul olması gibi...

Ca'feri mezhebine göre bazı durum ve şartlarda mehr-i mislin verilmesi gerekir. Mehr-i misli gerekli kılan durumları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Akit sırasında veya sonrasında mehir belirlenmezse kadına mehr-i misil verilir. Mehr nikâh akdinin rüknü veya sıhhat şartı değil, sonucudur. Dolayısıyla akit esnasında mehir zikredilmese dahi akit nafiz olur. Ancak bu durumda zıfaf gerçekleştiği takdirde kadın emsal mehirciye hak kazanır. Eğer cinsel ilişki meydana gelmeden kadın boşanırsa mut'a verilir. Mut'a tarafların üzerinde anlaşığı veya kadının kabul ettiği bir şeydir. Eğer mut'ada anlaşmazlık çıkarsa mesele hâkime iletilir. Bu durumda hâkimin takdiri bağlayıcıdır.⁷¹⁶

2. Mehr olması caiz olmayan bir malın mehir olarak belirlenmesi durumunda kadın mehr-i misli hak eder.⁷¹⁷ Örneğin, domuz, içki, leş, kan vs... gibi.

⁷¹² Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 181-82; Cin, "İslam Hukukunda Mehr", s. 213.

⁷¹³ Abdullah İsa İbrahim el-Ğadirî, *el-Kamusu'l-Cami' li'l-Mustalahati'l-Fıkhiyye*, Beyrut: Daru'l-Hucceti'l-Beyza, 1998, c. 1, s. 567.

⁷¹⁴ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 280; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 92; Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 201/b.

⁷¹⁵ et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 210.

⁷¹⁶ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, s. 509; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 342; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 91; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkiyye fî Fıkhu'l-İmamiyye*, c. 1, s. 183; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, ss. 270-71.

⁷¹⁷ Müfid, *el-Mukni'a*, c. 1, ss. 508-9; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 280; et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 200; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fî Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 324; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 270; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 91.

3. Şüpheli birliktelik meydana gelirse kadına mehr-i misil verilir. Şüpheli birlikteliklerde erkeğin durumdan haberdar olması herhangi bir sonuç doğurmaz. Ancak kadının bu durumdan haberdar olması onun mehir hakkını kaybetmesine yol açar.⁷¹⁸

Şüpheli birliktelik aslında, kişinin hakkı olmadığı bir ilişkidir. Şöyleki, kişinin bilmeden sütkardeşiyle evlenmesi ve cinsel ilişkiye girmesi veya sahîh evlilik akdi olmaksızın vaki olan birliktelikler şüpheli ilişkinin örnekleridir.

İmamiyye, deli, uyuyan ve sarhoş kimseyle yapılan cinsel birlikteliği de bu gruba dâhil eder.⁷¹⁹

4. Zina yapmaya zorlanan kadın da mehr-i misle hak kazanır. Eğer kadın kendi rızasıyla zina yapmışsa hiçbir şey alamaz.⁷²⁰

5. Mehîr verilmemek şartıyla yapılan evliliklerde de, kadına mehr-i misil verilir.⁷²¹ Çünkü mehîr akdin hükmüdür. Bu durumda anlaşma yok sayıldığından kadına -i misil verilir.

Afganistan'da uygulanmakta olan Ca'ferî Aile Hukuku Kanunu "akîr sırasında belirlenmeyen mehîr" başlığı altında, İrân Medenî Kanunu da "yedinci faslında" kadının mehr-i misli gerektiren hallerini ele almıştır. Buna göre;

1. Akîr sırasında mehîr belirlenmezse cinsel ilişkiyle birlikte kadın mehr-i misle hak kazanır. Eğer akîr ve cinsel ilişki arasında uzun bir süre geçmişse, ilişkinin gerçekleştiği zaman esas alınır.⁷²² Çünkü ilgili kanuna göre sünnete uygun mehîr Afganistan merkez bakası tarafından 500 dirheme endekslenerek yerel para biriminden tespit edilir. Dövizin sürekli değişkenlik gösterdiği ve erkeğin yükünün hafifletilmesi amacıyla böyle bir uygulamaya yer verilmiştir. Tarafların aralarında belirlemiş oldukları miktarlar bu hükme dâhil değildir. Yalnız akîr sırasında mehîr belirlenmemişse, belirleninceye kadar kadın kocasını cinsel ilişkiden alıkoyamaz.⁷²³

2. Nikâh akdi mehîr verilmemek şartıyla yapılsa, şart batıl olur. Bu durumda kadın mehr-i misil alır.⁷²⁴

⁷¹⁸ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 98.

⁷¹⁹ Muğniyye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 342; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 98.

⁷²⁰ Muğniyye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 342; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 98.

⁷²¹ Muğniyye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 342.

⁷²² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 221; Kanun-i Medenî İrân, md. 1093.

⁷²³ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 222.

⁷²⁴ a.yer, md. 208; Kanun-i Medenî İrân, md. 1087.

3. Nikâh akdi, nikâh engellerinden biri neticesinde sonra erer, akit esnasında mehir belirlenmez ve zıfâf meydana gelirse – kadının nikâh engelinden haberi olmaması şartıyla – kadına mehr-i misil verilir.⁷²⁵

4. Kişi, her ne şekilde olursa olsun bir kadının bekâretini alırsa, kadın mehr-i misli hak eder.⁷²⁶

5. Deli veya ergen olmayan kızla zina yapmak da mehr-i misli gerektirir.⁷²⁷

6. Kişi, zinanın suç olduğunu bilmeyen bir kadınla ilişkiye girse, mehr-i misil vermesi gerekir.⁷²⁸

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu burada akitle ilgili hususlardan dolayı mehr-i mislin gerekli olduğu durumları kanunlaştırmıştır. Ancak Ca'feri mezhebinde benimsenen ve mehre konu olan mal ile ilgili şartların da mevcut olması gerekir. Örneğin, gayr-i mütekavvim bir malın mehir olarak verilmesi gibi... Çünkü kanunda zikredilmeyen veya hükmü bulunmayan meselelerde Ca'feri mezhebinin meşhur görüşü kanun hükmündedir.⁷²⁹

Tefviz kelime olarak, insanın söz ve eylemlerinde özgür olması anlamına gelir. Ca'feri fıkıh literatüründe ise, akit esnasında veya sonrasında mehrin belirlenmemesi neticesinde kadın mehir belirleme hakkını kocasına devretmesidir.⁷³⁰ Tefviz mehir, kimi Ca'feri fakihlerine göre mehrin üçüncü kısmıdır.⁷³¹ Ancak bu görüş fazla rağbet görmemektedir. Kimi fakihlere göre ise tefviz mehir mehr-i mislin içerisinde değerlendirilen bir mehir türüdür.

Ca'feri mezhebinde tefviz ikiye ayrılır. 1) Akit esnasında mehir belirlenmeyip zıfâf gerçekleştiği takdirde kadının mehr-i misil almasıdır. 2) Akit esnasında mehir belirlenmeyip akit sonrasında veya öncesinde kocanın mehir belirleme yetkisine sahip olmasıdır.⁷³² Burada kastedilen ise ikinci kısımdır. Çünkü birinci kısım mehr-i misil gerektiren durumlar içerisinde ele alınmıştır.

İmamiyye mezhebinde eşlerin mehir belirleme hakkını birbirlerine devretmesi ittifakla caizdir.⁷³³ Kadın kocasını mehir belirlemede yetkili kılarca bu durumda kocanın belirlediği

⁷²⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 224; Kanun-i Medeni İran, md. 1099.

⁷²⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 241/a.

⁷²⁷ a.yer, md. 241/b.

⁷²⁸ a.yer, md. 241/c.

⁷²⁹ a.yer, md. 4.

⁷³⁰ el-Ğadiri, *el-Kamusu'l-Cami' li'l-Mustalahati'l-Fikhiyye*, c. 1, s. 86.

⁷³¹ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 276.

⁷³² a.g.e., c. 5, s. 281.

⁷³³ el-Hilli, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 327; Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 281; es-Sistani, *Minhacu's-Salihin (el-Muamalat)*, c. 3, s. 92; Humeyni, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272.

mehir bağlayıcıdır. Velew ki emsal mehirden az veya çok olsun. Ancak kadın yetkili olursa, belirleyeceği mehir sünnetin belirlemiş olduğu mehir (500 dirhem)den fazla olamaz.⁷³⁴

Nitekim İmam Ca'fer bir soru üzerine şöyle demiştir: “Hâkim (مفوض/mehri belirleyen) kocaysa neyi takdir ederse kadın kabul eder, ancak hâkim (مفوض/mehri belirleyen) kadınsa takdir ettiği mehir Muhammed ailesinin mehrinden fazla olamaz ki o 500 dirhemdir”.⁷³⁵

Hâkim (مفوض/mehri belirleyen) koca cinsel ilişki olmadan ve mehir belirlenmeden ölürse, kadına mut'a verilir. Eğer cinsel ilişki meydana geldikten sonra ölür ve mehir belirlenmemişse kadın mehr-i misil alır. Fakat hâkim kadın ölürse varislerine sünni mehir yani 500 dirhem verilir.⁷³⁶

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu tefvizi üç ayrı maddede ele almıştır. Buna göre;

1. Mehir belirleme yetkisi koca ya da üçüncü bir şahsa tevdi edilse, kadının rızası olmadan mehr-i misilden az bir miktar belirleyemez. Keza bu yetki kadına verilse, kocanın arzusu olmadan mehr-i misilden fazla bir miktar takdir edemez.⁷³⁷

2. Karı-kocadan birine mehir belirleme yetkisi verilse ve yetkili kişi mehri tayin etmeden ve cinsel ilişki vaki olmadan ölürse, kadına mut'a verilir. Ancak mehir belirleme yetkisi üçüncü bir şahısta olur ve bu şahıs cinsel birliktelik olmadan vefat ederse, eşlere iki seçenek hakkı tanır. a) yeni bir hakem tayin ederler. b) kendi aralarında anlaşır. Yalnız hakem (üçüncü şahıs) cinsel ilişkiden sonra – mehri belirlemeden – ölürse kadın mehr-i misli hak eder.⁷³⁸

3. Hakem mehir tayin etmekten vaz geçerse hâkim, onu mehri tayin etmesi için zorlar. Yine takdir etmezse, bu durumda eşler ya yeni bir hakem tayin ederler ya da kendileri anlaşarak mehir takdirinde bulunurlar.⁷³⁹

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ca'feri Aile Hukuk Kanunu, Ca'feri mezhebinden farklı olarak dört tür mehirden bahseder. Birinci ve ikinci grupta yer alan mehr-i misil ve mehr-i müsemma ve çeşitlerini yukarıda inceledik. Şimdi ise üçüncü ve dördüncü gurubu oluşturan mehr-i mut'a ile mehri's-sünne'yi inceleyeceğiz.

3. Mehr-i mut'a

⁷³⁴ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 327; Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 281; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 93; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272.

⁷³⁵ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 281.

⁷³⁶ et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, s. 160; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 327; Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 282; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 93.

⁷³⁷ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 226; Kanun-i Medeni İnan, md. 1089-1090.

⁷³⁸ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 227.

⁷³⁹ a.yer, md. 228.

Bu ayırım Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'na özgü bir ayırımdır. Çünkü Ca'feri mezhebi diğer ehl-i sünnet mezhepleri gibi mehri iki kısımda incelemektedir. Kanun mehr-i mut'ayla, kadının mehir alamadığı durumlarda ona verilen bir takım mal/eşyayı kasdetmektedir. Örneğin; akit esnasında mehir belirlenmez ve zifaf gerçekleşmeden boşanma meydana gelirse kadın mehr-i mut'a alır. Dolayısıyla bunun mut'a evliliğiyle hiçbir alakası yok. Sadece isim benzerliği söz konusudur.

İlgili kanuna göre mehr-i mut'a; "kişinin, maddi imkân ve durumuna göre – mehr-i misil alamayan – kadınlara verdiği ve mehr-i mislin yarısını geçmeyen mehirdir".⁷⁴⁰

4. Mehri's-Sünne

Mehri's-Sünne, (Sünnete uygun mehir/500 dirhem) Ca'feri mezhebinin ayrı bir kategoride değerlendirmedeği ancak Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nun mehrin kısımlarından biri saydığı ve evlilik akdinden sonra kadın verilen malı ifade etmektedir. Daha önceki başlıklarda zikredilenden farkı, sünni mehir Hz. Peygamber'in eşlerine verdiği ve kızları için aldığı en fazla 500 dirhem veya eş değer mehirdir. Ca'feriler mehrin 500 dirhemden fazla olmasını mekruh görmekte birlikte caiz görmektedirler. Ancak bu durumda ödenen/alınan mehir sünni mehir olmayacaktır.

İlgili kanuna göre mehri's-Sünne; "her dirhem 18 nohut tanesi ağırlığında olduğu 500 dirhem mehirdir".⁷⁴¹

G. Kadına Mehir Hakkı Kazandıran Durumlar

Mehir, sahih nikâh akdiyle kocaya vacip olur.⁷⁴² Kimi durumlarda kadın mehrin tamamını alırken bazen de yarısını alır. Kimi durumlarda ise kadın mehir hakkını kaybeder. Kadın mehrin tamamını alabilmesi için üç sebepten birinin meydana gelmesi gerekir.⁷⁴³ Bunlar zifaf, eşlerden birinin ölümü veya halvet-i sahihdir.

1. Zifaf

Sahihten nikâh akdinden sonra cinsel ilişki olmuşsa kadın mehrin tamamına hak kazanır. Mehir, akit sırasında belirlenmişse tamamını, belirlenmemişse emsal kadınların mehri kadar mehir verilir. Bu konuda ittifak vardır. Dolayısıyla kadın kocasına bir kısmını bağışlamadıkça

⁷⁴⁰ a.yer, md. 201/c.

⁷⁴¹ a.yer, md. 201/d.

⁷⁴² el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 287.

⁷⁴³ Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, s. 346; Cin, "İslam Hukukunda Mehir", s. 226.

koca mehrin tamamını vermekle mükelleftir.⁷⁴⁴ Bu konuda Afgan Medeni Kanunu'nun 98. maddesi şu şekildedir. “Cinsel birliktelik veya sahih halvet meydana gelir ya da eşlerden biri ölürse, kadın mehrin tamamını hak eder”. İlgili kanuna göre kadının mehrin tamamına hak kazanması için şu üç durumdan birinin vuku bulması gerekir. İlki zifaf, nikâh akdinden sonra cinsel birliktelik meydana gelirse herhalükarde kadın mehrin tamamını hak eder. Bu durumda belirlenmiş ise belirlenen, belirlenmemiş ise mehr-i misil verilir. İkincisi sahih halvet, karı-kocanın üçüncü bir şahsın bulunmadığı bir mekânı paylaşmaları halinde, kadın mehrin tamamına hak kazanır. Son olarak eşlerden birinin vefat etmesi halinde kadın mehrin tamamını hak eder. Eşlerden birinin ölümü durumunda mehrin tamamının verilmesi için zifaf veya sahih halvetin vuku bulup bulmaması arasında hiçbir fark yoktur.⁷⁴⁵

Ancak Hanefilere göre fasit nikâh sonrası zifaf gerçekleşmişse kadın mehr-i misil ile mehr-i müsemmadan hangisi az ise ona hak kazanır.⁷⁴⁶

Ehl-i sünnet mezheplerinde olduğu gibi Ca'feri mezhebinde de zifaf mehrin sübutu için olmazsa olmaz bir durumdur. Öyleki akit sahih olsa dahi zifaf meydana gelmese – meşhur görüşe göre – kadın mehir adına hiçbir şey alamaz. Bu durumda kadına sadece mut'a verilir.⁷⁴⁷ Ancak akit öncesi veya sonrası mehir belirlenmiş, zifaf ise gerçekleşmemiş ve bu durumda boşanma meydana gelirse kadın mehrin yarısını alır.⁷⁴⁸ Sahih akit sonrası ilişkinin ön veya arkadan olması arasında İmamiyyeye göre herhangi bir fark yoktur. Her iki durumda da mehrin tamamı sabit olur.⁷⁴⁹ Çünkü ayet-i kerimede “...el sürmeden/birlikte olmadan önce...”⁷⁵⁰ ifadesi yer almaktadır. Ayette geçen “مس/dokunmak”tan kasıt mutlak manada birlikte olmaktır.⁷⁵¹

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da mehrin tamamının sabit olabilmesi için zifafın şart olduğunu beyan etmiştir. Nitekim ilgili maddeler şöyledir. “Kadın, zevciyet ilişkisi meydana gelmekle birlikte mehr-i müsemmaya/mehr-in tamamına hak kazanır”⁷⁵² ve “sebebi her ne

⁷⁴⁴ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 102; el-Meydânî, *el-Lübab fî Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 15; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6799; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 347; Cin, “İslam Hukukunda Mehir”, s. 227; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 182-83.

⁷⁴⁵ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, ss. 143-44.

⁷⁴⁶ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 288; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, ss. 367-68.

⁷⁴⁷ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 279; el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fî Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 326; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 93; et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, s. 162; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 272.

⁷⁴⁸ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 288-89.

⁷⁴⁹ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fî Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 328; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkıyye fî Fıkhü'l-İmamiyye*, c. 1, s. 184; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fî Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 229.

⁷⁵⁰ el-Bakara, 237.

⁷⁵¹ es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fî Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 229.

⁷⁵² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 211.

olursa olsun eğer akit zifaf meydana geldikten sonra feshedilirse veya taraflar boşanırsa mehrin tamamı sabit olur”.⁷⁵³

2. Eşlerden Birinin Ölümü

Afgan Medeni Kanunu zifaf, sahih halvet ve eşlerden birinin ölümünden kaynaklı kadının mehrin tamamına hak kazanması durumu 98. maddesinde ele almıştır. Bir önceki başlık altında konuyla ilgili bilgi verilmiştir. Bu nedenle burada tekrarlamayacağız.

Hanefilere göre mehir belirlendikten sonra zifafa girmeden veya sahih halvetten önce veyahut da sonra eşlerden birinin ölümü halinde kadın mehrin tamamına hak kazanır.⁷⁵⁴

Mehir akde bağlı bir unsur olduğu için akit feshedilmedikçe ortadan kalkmaz. Dolayısıyla eşlerden birinin ölümü sadece akdi nihayete erdirir. Nihayete erdiği için de akdin sonucu olan mehir kocanın zimmetinde sabit olur. Ayrıca mehir tevarüs ettiğinden kadının ölmesi halinde mehir alacağı mirasçılara intikal eder. Koca mehir borcunu ödemediği takdirde kadın mehir hakkını terekeden alır.⁷⁵⁵

Karı veya kocadan birinin ölmesi veyahut başka bir kişi tarafından öldürülmesi, ya da eşlerden birinin diğerini öldürmesi, keza erkeğin intihar etmesi gibi durumlarda mehir kesinlik kazanır. Ancak kadının intihar etmesi sonucu mehrin kesinlik kazanıp kazanmayacağı ihtilaflıdır. İmam Züfer haricindeki Hanefiler mehrin kesinlik kazanacağını dolayısıyla kadının varislerinin mehri kocadan tahsil edeceği kanaatinde dir.⁷⁵⁶ İmam Züfer’e göre ise intihar eden kadının mehri sakıt olur. Çünkü intihar eden kadın kocasının intifa hakkını yok etmiştir. Kocasının menfaatini yok eden, aynı zamanda kendi menfaatini de kaybeder. İmam Züfer bu hükmü irtidat eden kadının kocasının (üvey) oğlunu şehvetle öpmesine kıyasla vermiştir.⁷⁵⁷

Kadın kocasını cinsel ilişki vuku bulmadan veya sahih halvetten önce öldürürse, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre mehrin tamamına hak kazanır. Çünkü İslam Hukukunda kadının işlediği cinayetin cezası kısastır. Mehir ise yapılan bir akdin sonucudur. Fail aynı kişi olmakla beraber fiil farklıdır. Ayrıca kısasa ilave olarak bir de mehrin düşmesi

⁷⁵³ a.yer, md. 216.

⁷⁵⁴ el-Mevsli, *el-Ihtiyar*, c. 3, s. 102; el-Babertî, *el-’Inaye şerhu’l-Hidaye*, c. 2, s. 287; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi’l-Kitab*, c. 2, s. 15; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6800.

⁷⁵⁵ el-Babertî, *el-’Inaye şerhu’l-Hidaye*, c. 2, s. 287; İbn-Hümmam, *Fethu’l-Kadir*, c. 4, s. 325; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6800; Hallaf, *Ahkamu’l-Ahvali’ş-Şahsiyye fi’ş-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 84; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 182-83.

⁷⁵⁶ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’ş-Şerai*, c. 7, s. 294; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6801; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale’l-Mezahibi’l-Erba’*, c. 4, s. 103; Cin, “İslam Hukukunda Mehir”, s. 229.

⁷⁵⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’ş-Şerai*, c. 7, s. 294; İbn-Mâze, *el-Muhitu’l-Burhani fi Fıkhi’n-Nu’mani*, c. 3, ss. 111-12; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale’l-Mezahibi’l-Erba’*, c. 4, s. 103.

adaletsizlik olur. Hanefilerden İmam Züfer ise bu durumda mehrin sakıt olacağı kanaatindedir.⁷⁵⁸ Bu konuda şu şekilde değerlendirme yapılabilir. Kadına mehir vermek adeta kadını ödüllendirmek gibi telakki edilebilir. Dolayısıyla İmam Züfer'in görüşünün tercihe daha layık olduğu söylenebilir.⁷⁵⁹

Afgan Medeni kanunu eşlerin birbirini öldürmesi veya erkeğin intihar etmesiyle ilgili herhanigi bir düzenlemeye yer vermemiştir.

Eşlerden birinin ölümü mehrin tamamını gerektirmekle birlikte ölüm döşeğindeyken evlenen ve eşine mehir tayin eden kimsenin tasarrufu (öldükten sonra) vasiyet hükümlerine tabidir. Afgan Medeni Kanunu'nun 109. Maddesi, ölüm döşeğinde olup da evlenen ve mehir tayin eden kimsenin durumuna açıklık getirerek şöyle demiştir: "Ölüm yatağında evlenip de eşine benzerlerinin mehrinden daha fazla mehir tayin eden kimsenin (öldükten sonra) bu tasarrufu vasiyet hükümlerine tabidir"⁷⁶⁰

Ca'feri mezhebinde ise – meşhur görüşe göre – eşlerden hangisinin öldüğü önem arz etmektedir. Eğer cinsel ilişkiden sonra eşlerden koca vefat ederse kadın mehrin tamamını alır. Ancak ölen kadın olursa kadının varisleri mehrin sadece yarısını talep edebilirler.⁷⁶¹ İmamiyye mezhebinde – rağbet gören bir görüş olmamakla birlikte – zifaktan önce eşlerden birinin vefatı halinde de kadın mehrin tamamını alır.⁷⁶²

Yalnız Muhammed Cevad Muğniye "*Fıkhu'l-İmam Ca'fer*" adlı eserinde, tercihe şayan görüşün, herhalükarda kadının belirlenen mehrin yarısını hak etmesi şeklinde olduğunu belirtmektedir.⁷⁶³ Ona göre mehrin yarısını bildiren hadisler daha güçlü ve sayıca daha fazladır. Keza mehrin yarısıyla ilgili hadislerin ravileri daha sika/güvenilirdir. Ayrıca bu rivayetler delalet açısından daha açıktır.

Nitekim Ca'fer-ı Sadık şöyle demiştir: Zifaf gerçekleşmeden kocası ölen kadın, eğer akit esnasında mehir belirlenmişse, belirlenen mehrin yarısını alır; belirlenmemişse hiç birşey alamaz. Ancak kadın kocasına mirasçı olur ve iddet bekler".⁷⁶⁴

⁷⁵⁸ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 294; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6801; Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", ss. 382-83.

⁷⁵⁹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 184.

⁷⁶⁰ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 109.

⁷⁶¹ et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 204.

⁷⁶² Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 347; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, ss. 96-97; et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 204.

⁷⁶³ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 289.

⁷⁶⁴ a.g.e., c. 5, s. 279.

Ca'ferilere göre eşlerin birbirlerini öldürmeleri veya intihar etmeleri kadının mehrini etkilememektedir. Hâlbuki bu durum mirasa engeldir. Burada Ca'feriler Hanefilerle hemfikirdirler.⁷⁶⁵

Eşlerden birinin vefat etmesi halinde Ca'feri Aile Hukuku Kanunu İmamiyyenin – zikredilen meşhur görüşünü – kanunlaştırmıştır. Dolayısıyla zifaf gerçekleşikten sonra eşlerden biri ölürse kadın mehrin tamamına hak kazanır.⁷⁶⁶

3. Halvet-i Sahiha (Karı-Kocanın baş başa kalması)

Sözlükte boş yer, terk edilmiş mekân, yalnız kalma⁷⁶⁷ gibi anlamlara gelen halvet fıkıh terimi olarak “karı ile kocanın izinleri olmadıkça üçüncü bir şahsın muttali olamayacaklarından emin buldukları bir yerde baş başa kalmalarıdır”.⁷⁶⁸ Halvetin geçerli olabilmesi için ayrıca hakiki, tabii ve şer’î bir engelin bulunmaması gerekir.⁷⁶⁹

Hanefilere göre halvet hükmî zifaf anlamına geldiği için mehrin tamamını gerekli kılar. Akit sırasında belirlenmiş ise belirlenen miktar, belirlenmemiş ise emsal mehrin verilmesi gerekir.⁷⁷⁰ Nitekim Hz. Peygamber bir rivayette şöyle buyurmuştur: “*Kim bir kadının başörtüsünü açar veya ona bakarsa, cinsel ilişki meydana gelsin veya gelmesin, mehir ona vacip olur*”.⁷⁷¹

Afgan Medeni Kanunu âsar-ı izdivac kısmının genel kaideler babında halvetin geçerliliğiyle ilgili bir düzenlemeye yer vermiştir. Bu maddeye göre “mehr in tamamının lüzumu konusunda, sahih halvet zifaf hükmündedir. Kocanın iktidarsız olması durumu değiştirmez. Aynı şekilde sahih halvet, neseb, nafaka, miras, baldızla evlenmek gibi durumlarda zifaf gibi sonuç doğurur”.⁷⁷²

Aynı faslın mehir babında ise kadının mehrin tamamına hak kazandığı durumları sıralanmıştır. İlgili kanunun konuyla alakalı hükmü şöyledir: “Cinsel birliktelik veya sahih halvet meydana gelir ya da eşlerden biri ölürse, kadın mehrin tamamını hak eder”.⁷⁷³

⁷⁶⁵ Muğniye, *el-Fıkh alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 348; el-Hilli, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 440.

⁷⁶⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 216 ve 219.

⁷⁶⁷ Ebu-Habib, *el-Kamusu'l-Fıkhî Lügaten Ve İstilahân*, c. 1, s. 121; Orhan Çeker, “Halvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 1997, c. 15, s. 384.

⁷⁶⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 176.

⁷⁶⁹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103; el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi'ş-Şerai'*, c. 7, s. 292; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 331; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'ş-Şahsiyye fi'ş-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 84.

⁷⁷⁰ Sadrüşşerîa, *Muhtasarul-Vikaye*, s. 365; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 195.

⁷⁷¹ Dârekutnî, *Sünen*, c. 3, s. 307.

⁷⁷² Kanun-i Medeni Afganistan, md. 91.

⁷⁷³ a.yer, md. 98.

Görüldüğü üzere Afgan Medeni Kanunu burada da Hanefi mezhebinin görüşünü kanunlaştırmıştır.

Halvet, Ca'ferilerde mehr-i gerektiren hususlardan değildir. Hanefilerin aksine⁷⁷⁴ Ca'feriler ister sahih halvet olsun ister fasit, hiçbir şekilde mehri gerektirmediği kanaatindedirler.⁷⁷⁵ Çünkü Kur'an konuyla ilgili olarak *“لا جناح عليكم إن طلقتم النساء ما لم تمسوهن”* *“el sürmediğiniz kadınlarınızı boşamanızda sizin için herhangi bir sakınca yoktur...”*⁷⁷⁶ buyurmaktadır. Ayette geçen *“مس/ dokunmak”* kelimesinden maksadın birliktelik olduğu için halvetin mehre hiçbir etkisinin olmadığı hususunda Şii müfessirler hemfikirdirler.⁷⁷⁷ Genel kanaat böyle olmakla birlikte Ca'ferilerde sahih halvetin mehrin yarısını gerektireceği kanaati da mevcuttur.⁷⁷⁸

Ca'feri Aile Hukuku Kanununa göre de halvet mehrin ispatı için muteber bir delil değildir. Ancak akit sonrası sahih halvet meydana gelir ve zifaf olmadan boşanma vaki olursa ve kadın halvet halindeyken cinsel birlikteliğin vuku bulduğunu iddia ederse – erkek aksini ispat etmedikçe – kadının sözüne itibar edilir. Bu durumda kadın mehrin tamamını alır.⁷⁷⁹

Hanefilere göre halvetin sahih sıfatını alabilmesi için aşağıda ele alınacak olan üç şartın var olması gerekir.

a. Hakiki Engel

Eşlerden birinin cinsel ilişkiye mani olacak düzeyde hasta olması veya birinin bülüğ çağına ulaşmamış olması veyahut da kadının cinsel organında ilişkiye engel teşkil edecek bir engelin bulunması durumunda hakiki engelden bahsedilir.⁷⁸⁰ Ebu Hanife'ye göre erkeğin cinsel organın kesik olması veya erkeğin iktidarsız olması halvetin sıhhatine engel değildir. Bu durumda kadın mehrin tamamını alır. Ancak İmameyne göre iktidarsızlık veya cinsel uzvun

⁷⁷⁴ Hanefilere göre sahih halvet zifaf gibidir. Dolayısıyla mehrin tamamını gerekli kılar.

⁷⁷⁵ el-Hillî, *Şerai' u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 328; Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 348; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye fi Fıkhi'l-İmamiyye*, c. 1, s. 184; el-Hillî, *Mealimu'd-Din fi Fıkhi Âl-i Yasin*, c. 2, s. 23.

⁷⁷⁶ el-Bakara, 236.

⁷⁷⁷ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 292; es-Sübhani, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, c. 2, s. 230; et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, ss. 170-71.

⁷⁷⁸ et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 204; et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, s. 171.

⁷⁷⁹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 238/a.

⁷⁸⁰ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103; el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 292; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 103; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6802; Acar, “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, s. 383.

kesik olması gibi durumlar halvetin sıhhatine engel bir unsur olduğundan kadın mehrin yarısını alır.⁷⁸¹

Afgan Medeni Kanunu burada Ebu Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir. Halvetle ilgili maddede her ne olursa olsun halveti engelleyecek tabii veya şer'î engel bulunmadıkça kadının mehrin tamamını alacağını bildirmiştir.⁷⁸² Afgan Medeni Kanunu'nun Ebu Hanife'nin görüşünü tercih etmesindeki sebep, bölgenin örf ve geleneklerine daha uygun olmasıdır. Şöyle ki Afganistan'da ne şekilde olursa olsun bir erkekle bir kadının aynı ortamda yalnız kalmaları hoş karşılanmamaktadır. Hatta böyle bir durum ailelerin şerefini lekelemektedir. Dolayısıyla sahih halvetin meydana gelmesiyle mehrin tamamının gerekli olması, erkeklerin mahremi olmayan bir kadınla aynı ortamı paylaşmalarına mani olacaktır. Ayrıca erkekler kadınlarla aynı ortamı paylaşmada daha dikkatli davranarak hem kadının ailesini kötülükle yâd edilmekten hem de kendilerini mehir külfetinden kurtaracaklardır.

b. Tabii Engel

Halvetin geçerli olabilmesi için karı-koca ile birlikte üçüncü bir şahsın bulunmaması gerekir. Aynı şekilde kör veya uyuyan kimse, çocuk ve delinin bulunması da halvete engeldir. Çünkü insanlar üçüncü bir şahsın olduğu bir ortamda cinsel ilişkiye girmekten çekinirler. Üçüncü şahsın kör olması veya uyuyor olması durumu değiştirmez. Sonuç itibarıyla kör hareket ve sesleri duyabilir, hissedebilir, uyuyan kişi bir anda uyanabilir. Keza hamam mescit gibi halka açık yerler ve üstü kapalı olmayan mekânlar da halvetin sıhhatine engeldir.⁷⁸³

Afgan Medeni Kanunu halvetin tabii engeliyle ilgili herhanigi bir düzenlemeye gitmemiştir.

c. Şer'î Engel

Eşlerden biri veya her ikisinin ramazan veyahut nafîle oruçlu olması, hacc ya da umre için ihrama girmiş olması, kadının özel hallerinden – hayız ve nifas – birinde olması gibi durumlar şer'î engeli teşkil etmektedir. Bu engellerden birinin mevcudiyeti durumunda halvet

⁷⁸¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103; el-Kudûrî, *Muhtasarı'l-Kuduri*, c. 1, s. 141; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 292; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 334; Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, ss. 349-50; el-Cezirî, *el-Fikhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 103.

⁷⁸² Kanun-i Medeni Afganistan, md. 91.

⁷⁸³ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 104; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 195; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 17; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, ss. 332-33; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 84.

sahih olmaz.⁷⁸⁴ Eşlerden birinin nafile orucu tutuyor olması halvete engel değildir. Bu durumda kadın mehrin tamamına hak kazanır.⁷⁸⁵

Afgan Medeni Kanunu halvetin sahih olabilmesi için herhangi bir şart öne sürmemektedir. Ancak bu Hanefilerce halvetin manileri arasında sayılan unsurların var olması durumunda halvetin geçerli olduğu anlamına gelmez. Daha önce ifade edildiği gibi bu gibi durumlarda Hanefi mezhebinin görüşü kanun hükmündedir.

H. Kadının Mehrin Yarısını Aldığı Durumlar

Hanefilere göre kadın aşağıda sıralayacağımız durumlardan biri mevcut ise mehrin yarısını alır:

1. Cinsel ilişki veya sahih halvet gerçekleşmeden, kocadan kaynaklı bir sebeple boşanma vaki olursa, kadın tespit edilen mehrin yarısını alır.⁷⁸⁶ Nitekim Kur'an'da konuyla ilgili şöyle bir ayet bulunmaktadır. “Eğer kadınları cinsel ilişki yaşamadan önce boşarsanız, önceden belirlediğiniz takdirde mehrin yarısını alır...”⁷⁸⁷

Afgan Medeni Kanunu bu konuyu 105. maddesinde şöyle düzenlemiştir. “Eğer ayrılık zifaf veya sahih halvetten önce meydana gelirse; mehir belirlenmişse kadın belirlenen mehrin yarısını, belirlenmemişse emsal mehrin yarısını alır”.

2. Tespit edilen mehrin yarısı veya bir kısmının herhangi bir zorlayıcı etki olmadan kadın tarafından kocasına bağışlanması halinde hibe edilen kısım hariç kadın geri kalanını alır.⁷⁸⁸ Çünkü mehir kadının malıdır ve malında her türlü tasarrufta bulunabilme yetkisine sahiptir.

Afgan Medeni Kanunu, kadının akıl-baliğ olma şartıyla mehrinde her türlü tasarruf yapmasına izin vermiştir.⁷⁸⁹ İlgili maddede şöyle denilmiştir. “Kanuni yaşını doldurmuş (baliğ) olan kadın, sağlığının yerinde olması ve tasarrufunda rızasının bulunması şartıyla, mehrin bir

⁷⁸⁴ el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti'l-Mübtedi*, c. 1, s. 200; el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 333; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'sh-Şahsiyye fi'sh-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 84.

⁷⁸⁵ el-Mergînânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti'l-Mübtedi*, c. 1, s. 200; el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 104; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 333; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi'sh-Şerai*, c. 7, s. 293.

⁷⁸⁶ Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'sh-Şahsiyye fi'sh-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 86; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6804.

⁷⁸⁷ el-Bakara, 237.

⁷⁸⁸ Şeyhizâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, s. 351; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 186.

⁷⁸⁹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 110.

kısmını veya yarısını kocasına bağışlayabilir”.⁷⁹⁰ Bu durumda kadın eğer mehrinin bir kısmını hibe etmişse geri kalanını, yarısını hibe etmişse diğer yarısını hak eder.

Mamafih AMK veliye böyle bir izin tanımamıştır. İlgili maddeye göre baba veya dede hiçbir şekilde kanuni yaşını doldurmamış kızının/torununun mehrinin tamamını veya bir kısmını hibe edemez. “Afgan Medeni Kanunu’nun 70. maddesi gereğince hukuki yaşını doldurmayan kızın babası, hiçbir şekilde mehri kocanın zimmetinden sakıt kılamaz”.⁷⁹¹ Çünkü küçük kızın mehrinin hibe edilmesi onun zararındır.⁷⁹² Bu ise geçerli bir tasarruf değildir. Afgan Medeni Kanunu buluş çağındaki kızların mehri üzerindeki tasarruf haklarını tamamen korumuş, veliye ergen kadınların mehri üzerinde herhangi bir tasarruf yetkisi vermemiştir.

3. İmameyne göre cinsel organı kesik olan kimsenin karısıyla sahih halvet halinde kalması durumunda, kadın tespit edilen mehrin yarısını alır.⁷⁹³ Çünkü bu durum cinsel ilişkiyi imkânsız kılmaktadır.⁷⁹⁴

Afgan Medeni Kanunu burada Hanefilerin görüşünü kanunlaştırmış ve uygulamaya koymuştur. Ancak İmameynin görüşünü – cinsel organın kesik olması meselesini – benimsememiştir. Keza ilgili kanunun 91. maddesine göre “mehrın tamamının gerekli olması konusunda... kocanın cinsel organın olmaması/kesik olması (عنين) durumu değiştirmez”⁷⁹⁵ demiştir.

Ca’feri mezhebine göre de akit esnasında mehir belirlendikten sonra cinsel birliktelik olmadan ayrılık meydana gelirse, kadın mehrin yarısını alır. Ancak akit sırasında mehir belirlenmemişse kadına mut’a verilir.⁷⁹⁶ Keza akit esnasında mehir belirlenmeyip akitten sonra belirlenir ve cinsel birliktelik olmadan boşanma vaki olursa, bu durumda da kadın mehrin yarısını alır.⁷⁹⁷ Aynı şekilde kadın mehrini kocasına hibe eder sonrasında da boşanma meydana gelirse mezhebin meşhur görüşüne göre kadın mehrin yarısını talep edebilir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁰ a.yer, md. 103/a.

⁷⁹¹ a.yer, md. 103/b. ve 113.

⁷⁹² Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 149.

⁷⁹³ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 103; el-Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kuduri*, c. 1, s. 141; el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’s-Şerai*, c. 7, s. 292; Şeyhîzâde, *Mecme’ a’l-Enhur fi Şerh-i Mülteka’l-Ebhur*, c. 1, ss. 349-50; İbn-Hümmam, *Fethu’l-Kadir*, c. 4, s. 334; el-Cezirî, *el-Fıkhü Ale’l-Mezahibi’l-Erba’*, c. 4, s. 103.

⁷⁹⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 187.

⁷⁹⁵ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 91.

⁷⁹⁶ Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi’l-Hamse*, c. 2, ss. 348-49; es-Sistanî, *Minhacu’s-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 96; es-Sübhani, *Nizamü’n-Nikâh fi Şeri’ati’l-İslamiyyeti’l-Ğarra*, c. 2, s. 235.

⁷⁹⁷ Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi’l-Hamse*, c. 2, s. 349.

⁷⁹⁸ Şehid-i-Evvel, *el-Lüm’atü’d-Dimaşkıyye fi Fıkhü’l-İmamiyye*, c. 1, s. 184; es-Sübhani, *Nizamü’n-Nikâh fi Şeri’ati’l-İslamiyyeti’l-Ğarra*, c. 2, ss. 240-41.

Ca'feri Aile Hukuku Kanununa göre de kimi durumlarda kadın belirlenen mehrin yarısını hak eder. Kocanın mürted olması veya cinsel organının kesik olması,⁷⁹⁹ zifaktan önce taraflardan birinin ölmesi⁸⁰⁰ ve ayrılmaları⁸⁰¹ gibi durumlarda kadın belirlenen mehrin yarısını alır.

Afgan Medeni Kanunu cinsel organın kesik olması durumunda mehrin tamamını gerekli görürken Ca'feri Aile Hukuku Kanunu mehrin yarısını gerekli görmektedir. Burada ilgili kanun Hanefilerden imameynle ittifak etmiştir.

I. Kadının Mehir Hakkını Kaybettiği Durumlar

Hanefilere göre kadının mehir hakkı şu beş durumdan biriyle düşer.

1. Fesih

Zifaf veya sahih halvetten önce boşanma olmaksızın eşler arasında ayrılık meydana gelirse, kadın, mehir hakkını tamamen kaybeder.⁸⁰² Buluş muhayyerliği, velinin kefaet sebebiyle evliliği feshettirmesi, eşlerden birinin İslam'dan çıkması ve kadının kocasının (üvey) oğlunu şehvetle öpmesi bu durumun örnekleridir.⁸⁰³

Afgan Medeni Kanunu'nun 106. maddesinde zifaf veya sahih halvetten önce ayrılığın kadın tarafından meydana gelmesi durumunda mehrin tamamının düşeceğini bildirilmiştir. İlgili madde şöyledir, "ayrılık zifaf veya sahih halvet olmadan kadın vasıtasıyla meydana gelirse, kadın mehir hakkını kaybeder"⁸⁰⁴ Afgan Medeni Kanunu genel anlamda Hanefilerin görüşünü tercih etmiştir. Yalnız Hanefilere göre bu şekildeki ayrılığın kimin tarafından olduğu önemli değilken⁸⁰⁵ ilgili Kanunu'na göre ayrılığa kimin sebep olduğu önem arz etmektedir. Örneğin ayrılık kadın tarafından meydana gelirse kadın mehrin tamamını kaybederken ayrılık nedeni erkek ise zifaf veya sahih halvet olmamışsa kadın belirlenen mehrin yarısını, mehir belirlenmemişse mehr-i mislin yarısını alır.⁸⁰⁶

⁷⁹⁹ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 217.

⁸⁰⁰ a.yer, md. 219.

⁸⁰¹ a.yer, md. 211.

⁸⁰² el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 295; İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhî'n-Nu'mani*, c. 3, s. 118; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6806.

⁸⁰³ ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 6806; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 187.

⁸⁰⁴ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 106.

⁸⁰⁵ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 295.

⁸⁰⁶ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 105.

AMK mut'a konusu da ayrıntılı bir şekilde ele almış böylece olası anlaşmazlıkların önüne geçmiştir. Şayet zifaf ve halvet gerçekleşmeden boşanma vaki olur ve mehir de belirlenmemişse, kadına mut'a verilir.⁸⁰⁷ Aynı şekilde mehri belirlenmemiş (mufavvıda) evliliklerde, zifaf olmadan koca ölürse kadın yine mut'ayı hak eder.⁸⁰⁸

Afgan Medeni Kanunu'nun 107 ve 108. maddeleri kadının mut'a hakkıyla alakalıdır. İlgili maddelere göre mut'a şu hallerde kocaya vacip olur.

“Karı-koca arasında zifaf veya sahih halvet meydana gelmeden anlaşma sonucu ayrılık vaki olursa, bölge örfüne göre kadına mut'a olarak elbise ve benzeri eşyalar verilmesi gerekir. Mut'a belirlenirken kocanın mali durumu göz önünde bulundurulur. Ayrıca belirlenen mut'a emsal mehrin yarısından fazla olamaz”.⁸⁰⁹

“Ayrılık cinsel ilişki olmadan vaki olur ve mehir belirlenmişse veya koca vefat ederse, kadına mut'a vermek gerekmez”.

“Ancak ayrılık cinsel ilişkiden sonra meydana gelirse, mehir belirlenmiş olsun veya olmasın, kadına mut'a verilebilir”.⁸¹⁰

Afgan Medeni Kanunu iki tür mut'adan bahsetmektedir. İlki herhalükarda verilmesi gereken ikincisi ise kocanın isteğine bırakılan mut'adır. Aktardığımız maddelerden de anlaşılacağı üzere vacip olan mut'a, nikâh akdinden sonra cinsel birliktelik veya sahih halvet olmadan meydana gelen ayrılıklarda söz konusudur. Cinsel birliktelikten sonra vaki olan ayrılıklarda ise mut'a vermek müstehaptir. Koca isterse verir isterse vermez, bu durumda koca hiçbir şekilde zorlanamaz.⁸¹¹

2. Hibe

“Eğer kadın mehri teslim aldıktan sonra veya önce, bir kısmını veya tamamını kocasına hibe eder ve zifaftan önce talak vaki olursa, koca mehrin diğer yarısını geri talep edemez”. (md. 111.)

“Mehir para ya da misli mal olmayıp, kadın da mehrin yarısını veya tamamını kocasına hibe ederse, cinsel ilişki olmadan ayrılık vaki olursa kadın kocasından mehir adına hiçbir şey talep edemez”. (md. 112.)

⁸⁰⁷ el-Bakara, 236.

⁸⁰⁸ İbn-Mâze, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhi'n-Nu'mani*, c. 3, s. 112; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 120.

⁸⁰⁹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 107.

⁸¹⁰ a.yer, md. 108.

⁸¹¹ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 151.

“Kadın, mehrini kocasına veya üçüncü bir şahsa hibe etmesi için zorlanamaz. Kadın mehrin tamamını almadan önce vefat ederse, kadının varisleri kocadan, kocanın ölmesi halinde de miras payını aldıktan sonra terikeden mehrin (almamışsa) tamamını (bir kısmını almışsa) geri kalanını talep edebilir”. (md. 114.)

Afgan Medeni Kanununa göre mehir üzerinde tek yetkilinin kadın olduğunu daha önce ifade etmiştik. Binaenaleyh kadın mehrinin tamamını veya bir kısmını kocasına hibe etmedikçe koca mehir vermekle mükelleftir. Mehir tamamen kocaya hibe edilir ve cinsel ilişki olmadan boşama meydana gelirse kadın mehir adına hiçbir şey talep edemez. Çünkü mehir hakkını kendi isteğiyle kocasına hibe etmiştir. Ancak mehrin yarısı hibe edilir ve cinsel birliktelik olmadan ayrılık meydana gelirse, koca mehrin diğer yarısını kadından isteyemez. Aynı şekilde mehir, para veya misli mal olmayıp kadın da kıyemi olan mehrinin tamamını veya bir kısmını kocasına hibe eder ve zifaf gerçekleşmeden boşama vaki olursa, kadına mehir olarak hiçbir şey verilmez.

Ayrıca kadın ister kanuni evlenme yaşının altında ister üstünde olsun üçüncü bir şahsın mehir üzerinde hiçbir şekilde hakkı söz konusu değildir. Kadının rızası ve isteği dışında her türlü tasarruf geçersizdir. Afgan Medeni Kanunu bu konuyu 113. maddesinde şu şekilde hükme bağlamıştır. “Baba hiçbir şekilde kızının mehrini hibe edemez”. Yukarıda da yeri geldikçe değindiğimiz gibi Afgan toplumunda kadınlara en büyük haksızlık mehrlerinin teslim edilmemesiyle yapılmaktadır. Bir meta gibi satılan kadın, evlendikten sonra her türlü işkence ve zorluklarla karşı karşıya kalır ancak ailesinin umrunda olmaz. Bu ve benzeri olaylara bakıldığında Afgan Medeni Kanunu’nun ne kadar uygulandığı açıkça görülebilmektedir. İlgili maddeler göz önünde bulundurulduğunda Hanefî mezhebinin meşhur görüşlerinin kanunlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Zifaktan önce veya sonra kadının alacağı mehri kocasına hibe etmesi, kadının mehir hakkını tamamen düşüren hallerdendir. Mehrin tamamı hibe edilmişse – Hanefilerden İmam Züfer hariç – kadın mehir namına hiçbir şey talep edemez.⁸¹²

3. Muhalea

“Hul’, ister zifaktan önce olsun ister sonra, mehrin tamamına karşılık yapılmışsa, kadın mehrini teslim aldıysa aldığı miktarını geri iade eder, almadıysa kocanın zimmetinden düşer”.(md. 163.)

Afgan Medeni Kanunu muhalea yöntemiyle karı-kocanın ayrılmalarını geçerli kabul etmek suretiyle Hanefî mezhebinin görüşünü kanun haline getirmiştir. Ancak ilgili kanuna göre

⁸¹² el-Kâsâni, *Bedâiu’-s-Sanâi’ fi Tertibi’-ş-Şerai*, c. 7, s. 296.

muhalea bir bâin talaktır. Konuyla ilgili Afgan Medeni Kanunu'nun düzenlemesi şu şekildedir. "Hul' bâin talak hükmündedir ve hâkimin kararına bağlı değildir".⁸¹³ Dolayısıyla – aynı kadınla evlendiği takdirde – kocanın talak hakkında eksilme olur. Muhalea bir bain talak sayıldığı için – hul' esnasında şart koşulması hariç – iddet süresince kadın nafakayı hak eder. AMK'nın ilgili maddesi şöyledir. "Eşlerin, hul' esnasında anlaşmaları müstesna kadının iddet nafakası kocanın zimmetindedir".⁸¹⁴

Kadın alcağı mehri iade etme karşılığında kocasından ayrılmak istese, kocası da buna olumlu yanıt verirse kadın mehrinin tamamını kaybeder. Bu durumda kadın, mehrini almışsa geri iade etmesi gerekir.⁸¹⁵ Ebu Hanife'ye göre muhalea, kocanın nikâhtan doğan bütün sorumluluklarını bertaraf eder. Her ne kadar karşılıklı talak sayılsa da muhalea bir ibradır.⁸¹⁶ İbra ise kişinin sorumluluklarından soyutlanmasını gerekli kılar.

4. Fasit Nikâh Sonucu Ayrılık

"Fasit nikâhta zifaf gerçekleştiği takdirde (sahih nikâh gibi) mehir, nesep, hürmet-i musahara, iddet, tefrik ve nafaka sabit olur". (md. 97/b.)

Afgan Medeni Kanunu fasit nikâhı – cinsel ilişki olmadıkça – batıl saymış ve sahih nikâh sonucu sabit olan haklardan hiçbirisinin tahakkuk etmeyeceğini ifade etmiştir. Nitekim ilgili kanunun 97/a. maddesinde "fasit evlilik zifaktan önce batıl hükmündedir" denilmiştir. Cinsel ilişkinin gerçekleştiği durumda ise miras hariç normal evliliğin gerektirdiği hususların terettüp edeceğini bildirmiştir.

Fasit evliliklerde zifaf gerçekleşmeden hâkim tarafları ayırırsa kadın mehir adına hiçbir şey alamaz. Çünkü fasit evlilik fesat giderilmedikçe batıl hükmünde olup eşlerin hemen ayrılmaları gerekir. Dolayısıyla fasit nikâh zifaf gerçekleşmediği takdirde mehri gerekli kılmaz. Ancak zifaf gerçekleşirse mehir, nafaka, nesebin sübutu vb. sahih nikâhın sonuçları terettüp eder.⁸¹⁷ Keza bu ayrılığın hâkimin kararıyla veya tarafların rızasıyla gerçekleşmesi durumu değiştirmez.⁸¹⁸

Konuyla ilgili Ca'feri mezhebi fıkıh kaynaklarında yer alan bilgileri kısaca şöyle zikredebiliriz.

⁸¹³ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 160.

⁸¹⁴ a.yer, md. 168.

⁸¹⁵ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 295; Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", s. 385.

⁸¹⁶ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 295; Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 204.

⁸¹⁷ el-Mergînâni, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti'l-Mübtedi*, c. 1, s. 210; el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 335; Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", s. 385.

⁸¹⁸ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 188.

a. Akit esnasında mehir belirlenmemiş ve zifaf gerçekleşmeden boşanma meydana gelirse, kadın mehir namına hiçbir şey alamaz. Bu durumda erkek, sosyo-ekonomik durumuna göre kadına bir miktar hediye (mut'a) verir.⁸¹⁹ Ancak akit sırasında mehir belirlenmişse kadına mehrin yarısı verilir. Nitekim Ca'fer-ı Sadık'tan nakledilen rivayete göre o şöyle demiştir. "Kişi zifafa girmeden hanımını boşarsa bu boşama bir bain talaktır. Kadın isterse aynı saat dilimi içerisinde başkasıyla evlenebilir. Bu durumda mehir akit sırasında belirlenmişse mehrin yarısı, belirlenmemişse kadına mut'a verilir".⁸²⁰

b. Akit esnasında ve sonrasında mehir belirlenmeden ve cinsel birliktelik vaki olmadan taraflardan biri ölürse, kadın mehir hakkını kaybeder.⁸²¹ Çünkü mehir ya akit sırasında belirlenmekle ya da cinsel birliktelikle sabit olur. Burada ise bu iki durumdan hiçbiri mevcut değildir. Keza bu vaziyetteki bir kadına mut'a da verilmez. Çünkü mut'a talak/boşanma sonucu verilen bir şeydir.⁸²²

c. Kadın mürted olursa mehir hakkının tamamını kaybeder. Yalnız koca mürted olursa meşhur görüşe göre kadın mehrin tamamına hak kazanır.⁸²³

d. Akit esnasında mehir belirlenir ve zifaf gerçekleşmeden boşanma vaki olursa kadın mehrin yarısına hak kazanır. Ancak Ca'feri mezhebinde bu durumdaki kadının alacağı mehri kocasına bağışlaması müstehaptır. Eğer kocasına hibe ederse mehir hakkının tamamını kaybetmiş olur.⁸²⁴

e. Hanefilerde olduğu gibi batıl akit sonrası kadın mehre hak kazanamaz. Çünkü batıl akit hiçbir hüküm doğurmamaktadır.

Afganistan'da uygulanmakta olan Ca'feri Aile Hukuku Kanununun 215, 217-220 ve 223-224. maddeleri bu konudan bahsetmektedir. İlgili maddeler şu şekildedir:

"Kocasını ile cinsel birliktelik yaşamamış olan kadın, kocasını ibra etmesi, mehrini hibe etmesi veya mehri karşılığında kocasıyla muhalea yapması durumunda – ibra ve hibe eşit bir şeye karşılık yapılmışsa müstesna – mehrin yarısını talep edemez".⁸²⁵

⁸¹⁹ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhîyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behîyye*, c. 6, s. 449; et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, ss. 160-62. Bu durumdaki kadına mut'a verilmesi Ca'feriler arasında tartışmalıdır. Ca'fer es-Sadık'a göre mut'a verilmez. Ancak Muhammed Cevad Muğniye ve Tabrusi gibi âlimlere göre bu durumdaki kadına mut'a vermek gerekir. g.b.i. bkz. Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, V/288; Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi'l-Hamse*, II/342.

⁸²⁰ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 288.

⁸²¹ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhîyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behîyye*, c. 6, s. 459.

⁸²² a.yer.

⁸²³ a.g.e., c. 6, s. 460.

⁸²⁴ a.g.e., c. 6, s. 465.

⁸²⁵ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 215.

“Nikâh akdi her ne şekilde olursa olsun zifaktan önce feshedilirse, kadın mehir hakkını kaybeder. Ancak ayrılık kocanın cinsel uzvunun olmaması/kesik olması ve ya kocanın mürted olması sebebiyle meydana gelirse kadın mehrin yarısını hak eder”.⁸²⁶

“Kadın kocasını kandırarak evlenmişse veya ayrılık zifaktan sonra kadından kaynaklanan bir ayıpla meydana gelirse, kadın mehir hakkını kaybeder. Ancak kocanın aldatılması üçüncü bir şahıs tarafından yapılmışsa, kadın mehrini üçüncü şahıstan talep eder”.⁸²⁷

“Nikâh akdi kocanın hasta olduğu bir zamanda yapılmışsa, zifaf meydana gelmeden taraflardan biri ölürse, kadın mehir namına hiçbir şey alamaz”.⁸²⁸

“Eğer ayrılık nikâh engeli sebebiyle ve cinsel birliktelik olmadan vaki olur ve ya kadının butlandan haberi varsa, kadın mehir hakkını kaybeder. Ancak cinsel ilişki meydana gelmişse kadın emsal mehre hak kazanır”.⁸²⁹

“Evlilik, talak, irtidat, kocanın cinsel uzvunun olmaması/kesik olması gibi durumlardan biriyle ve cinsel birliktelik olmadan sona ererse, kadın mehir yerine mut’a alır. Ancak evlilik, taraflardan birinin ölümü, kadının dinden çıkması veya kadınsal ayıp sebebiyle ve cinsel birliktelik olmadan vaki olursa kadın hiçbir şeye hak kazanamaz”.⁸³⁰

“Evliliğin, nikâh engellerinden biri sonucu ve zifaf vaki olmadan sona ermesi durumunda eğer mehir tayin edilmemiş veya kadının da akdin butlanından haber varsa, kadın mehir namına hiçbir şey alamaz. Ancak zifaf gerçekleşikten sonra sona ererse kadın emsal mehre hak kazanır”.⁸³¹

II. NAFKA

Sosyal bir kurum olan ve toplumun ilk çekirdeğini oluşturan evliliğin, sağlıklı bir şekilde devam etmesi ve sağlıklı bireylerin yetişmesi için manevi dayanışmanın yanı sıra maddi dayanışmaya da ihtiyacı vardır. Maddi ihtiyaçların başında ise kuşkusuz nafaka gelmektedir.

İslam hukukunda nafaka yükümlülüğü sadece aile hukukuyla sınırlı değildir. Kimi mülkiyet ilişkileri de nafakayı gerekli kılar. Örneğin, köle ve cariyelerin nafakasıyla binek ve hayvanların nafakası vb. Bu nedenle günümüzdeki hukuki düşüncelerinin de üzerinde önemle

⁸²⁶ a.yer, md. 217.

⁸²⁷ a.yer, md. 218.

⁸²⁸ a.yer, md. 219/a.

⁸²⁹ a.yer, md. 220.

⁸³⁰ a.yer, md. 223.

⁸³¹ a.yer, md. 224.

durduğu nafaka, hısımlık (kan bağı ve evlilik) ilişkisi, mülkiyet ilişkisi, doğa ve çevre ilişkisi olmak üzere üç bağlamda ele alınır.⁸³²

Konumuz gereği burada evlilik ilişkisinden doğan ve ailenin devam etmesi için gerekli olan nafaka yükümlülüğünü ele alacağız.

A. NAFAKANIN TANIMI VE MEŞRUIYETİ

İnfak (n,f,k) kökünden türeyen ve kelime olarak, harcamak, tüketmek, yok olmak, tüketilebilen mallar ve azık gibi anlamları ifade eden nafaka⁸³³ fıkıh terimi olarak; “beslenme, giyim kuşam ve barınma ihtiyaçları ile bunlara tabi olan şeylere denir”.⁸³⁴ Diğer bir ifadeyle nafaka, “yiyecek, giyecek, mesken ve diğer zaruri ihtiyaçların kocanın gücü nisbetinde karşılanmasıdır”.⁸³⁵

Nafaka iki şekilde mevzu bahis olur. İlki insanın kendisine, diğeri ise evlilik, mülkiyet ve nesebten doğan ilişki sebebiyle diğer insanlara verilir. Nafakada öncelik elbette insanın kendisidir. Çünkü yaşamı buna bağlıdır. Kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra duruma göre ikinci gruptan sorumlu olur.⁸³⁶ İslam hukukuna göre kadının nafakası hem diyaneten hem kazaen kocanın yükümlülüğündedir. Sahih evliliklerde koca nafakayı temin etmek mecburiyetindedir.⁸³⁷ Çünkü başkasının hakkını veya menfaatini elinde tutan kimse, onun nafakasını vermekle mükelleftir.⁸³⁸ Sahih nikâhtan sonra da kadının menfaati kocanın elinde olduğundan koca onun iâşe ve ibatesini temin etmekle yükümlüdür. Nafaka konusunda kadınların mümin veya ehl-i kitap olmaları arasında herhangi bir ayırım söz konusu değildir.⁸³⁹

Nafakanın vacip oluşu Kur'an ve sünnetle sabittir. Bu da onun ne kadar mühim bir hak olduğunun göstergesidir. Nafaka ile ilgili Bakara suresi 228. ayet şu şekildedir. *ولهن مثل الذي عليهن بالمعروف و للرجال عليهن درجة* “Erkeklerin kadınlar (eşleri) üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkekler (kocaları) üzerinde hakları vardır. Yalnız erkekler kadınlara göre bir

⁸³² Celal Erbay, “Nafaka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM, 2006, c. 32, s. 282; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7346.

⁸³³ Omar, *Mu'cemu'l-Lügati'l-Arabîyyeti'l-Mu'asara*, c. 3, s. 2260; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 378; Erbay, “Nafaka”, s. 282.

⁸³⁴ Ebu-Habib, *el-Kamusu'l-Fıkhî Lügaten Ve İstilahân*, c. 1, s. 358; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 443.

⁸³⁵ el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, c. 3, ss. 3-4; Şeyhîzâde, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, c. 1, s. 484; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 92; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 440; el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 623.

⁸³⁶ es-Serahsî, *el-Mebsut*, c. 5, ss. 168-69; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7349.

⁸³⁷ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 190.

⁸³⁸ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 264; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 440; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 107.

⁸³⁹ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 264; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 440; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 379; Erbay, “Nafaka”, s. 282.

derece üstündürler”. Yine aynı surenin 233. ayetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır. و على المولود له رزقهن و كسوتهن بالمعروف (emzirilecek) çocukların ve karısının iâşe ve ibatesi – örfün takdir ettiği şekliyle – babaya (kocaya) ayittir”. Bu ayetler açık bir şekilde eş ve çocukların nafakasının kocaya/babaya vacip olduğunu belirtmektedir.

Bir diğer ayette de yüce Allah şöyle buyurmuştur. لينفق ذو سعة من سعته ومن قدر عليه رزقه فلينفق مما آتاه الله “zengin kendi satandardına göre versin, geçimini güçlkle sağlayan fakirler ise Allah ne veriyse ondan versin...”⁸⁴⁰

Bu ayetlerden nafakanın herhalükarda verilmesi hükmü çıkmaktadır. Bundan zengin insanlar yükümlü olup fakir insanlar muaf tutulmamıştır. Keza zikrettiğimiz Talak suresinin 7. ayeti aslında iddet bekleyen kadın için nazil olmuştur. Bu da evliliği devam eden kadının nafakaya daha müstehak olduğunu gösterir.⁸⁴¹ Çünkü evliliği bitmek üzere olan bir kadın için dahi yüce Allah kocasına nafakayı vacip kılmışsa, evliliği devam etmekte olan kadına nafaka hakkı vermemesi düşünülemez.

Evlilik müessesesinin devamı için gerekli olan nafaka Hz. Peygamber’in hadislerinde de yerini almıştır. Konuyla ilgili pek çok hadis mevcuttur. Konuya açıklık getirmesi için burada bir kaçını zikredeceğiz.

إذا أنفق المسلم نفقة على اهله، وهو يحتسبها، كانت له صدقة “Müslüman kimsenin – sevabını umarak – ailesinin nafakasını temin etmesi onun için sadakadır”.⁸⁴² İslamın güzelliği Allah rızası umularak yapılan bir eylemin sadece dünyadaki borcun silinmesi/ödenmesi olarak kalmamasıdır. Nitekim hadiste de belirtildiği gibi sevabını Allah’tan umarak nafaka vb. mükellefiyetlerin yerine getirilmesi aynı zamanda ahiret hayatı için de bir birikimdir.

Bir başka rivayete göre de Hz. Peygamber veda hutbesinde insanlara şöyle hitap etmiştir: “Kadınlarınıza karşı dikkatli olun! Çünkü onlar sizin himayeniz altındadır. Bunun dışında onlar üzerinde herhangi bir hakka sahip değilsiniz. Ancak apaçık bir hayâsızlıkla gelirse; (bu durumda) önce yatağınızı ayırın, olmadı (hafifçe dövün) bundan sonra eğer size itaat ederse (eskisi gibi) hayatınıza devam edin. Dikkat edin! Sizin onların üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, istemediğiniz kimseyi odanıza ve evinize getirmemek, onların sizin üzerindeki hakkı ise; onlarla güzel davranmanız, iâşe ve ibatelerinde haksızlığa uğratmamanızdır”.⁸⁴³ Dolayısıyla

⁸⁴⁰ et-Talak, 7.

⁸⁴¹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 190.

⁸⁴² Buhârî, *Sahih*, blm. Nafakat, 1; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, c. 7, blm. Nafaka, 2.

⁸⁴³ et-Tirmizî, *Sünen*, blm. Rada, 11.

kadınların kocaları üzerindeki haklarının en başında güzel geçim ve nafaka gelmektedir. Zaten sağlıklı birliktelik bunlar olmadan sürdürülemez.

Bir diğer rivayette de Muaviye el-Kuşeyri Hz. Peygamber'e, ya Resulallah! Kadınlarımız hakkında ne dersin, demiş. Hz. Peygamber de *yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin, onlara vurmayın ve kötü söz söylemeyin* buyurmuştur.⁸⁴⁴

Zikredilen ayet ve hadislerden çıkan sonuç, sahih evlilikle birlikte kocanın nafaka borçlusu olduğu, kadının da nafaka alacaklısı olduğudur. Nitekim Abdullah b. Ömer'in naklettiği hadiste Resulullah "*nafaka yükümlülüğü olan bir kimseye bu yükümlülüğünü unutursa bu, ona vebal olarak yeter*"⁸⁴⁵ buyurmuştur.

Nafaka, nakli delillerin yanı sıra aklen de yerine getirilmesi gerekli olan bir borçtur. Çünkü kadın gece-gündüz kocasının evinde ve onun arzu ve isteklerine cevap vermekte, kocanın ev işlerini yürütmekte, çocukları eğitmekte vb. işleri yapmaktadır. Bir an kadının ev işlerini yapmadığını düşünelim, ya erkeklerin kendileri yapar ya da bir hizmetçi alırlar. Dolayısıyla kocanın evinde oturup onun işlerini yürüten ve ona bu konuda yardımcı olan birini karşılıksız bırakması akla uygun değildir. Bu nedenle ilgili rivayetler olmasa dahi aklen bunun gerekli olduğuna hükmedilirdi.

Afgan Medeni Kanunu, nafakanın tanımını yapmadan sebep ve şartlarına geçmiştir. Bu nedenle burada Afgan Medeni Kanun'undan bir aktarımda bulunamadık. Konuyla ilgili maddeleri yeri geldikçe zikretmeye ve kısaca değerlendirmeye çalışacağız.

Ca'feri mezhebi ve Afganistan'da uygulanmakta olan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'na göre de sahih evlilikten sonra kadın nafaka almayı hak eder. Nafakanın meşruiyeti konusunda ilgili ayetler aynı, hadisler de bezerlik arz ettiğinden burada tekrar ele almayacağız. Ancak Ca'feri mezhebinde Hanefilerin aksine⁸⁴⁶ kocanın nafaka yükümlülüğü, ödenmedikçe asla sakıt olmaz. Bu durumda akit esnasında veya sonrasında nafaka taraflar veyahut da hâkim tarafından belirlenip belirlenmemesi arasında hiçbir fark yoktur. Ca'ferilerin böyle hüküm vermelerinin nedeni nafakanın bir zimmet borcu olmasıdır. Borçlar ise ya ödemekle ya da hibe edilmekle sakıt olur.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Afgan Medeni Kanunu'nun aksine nafakanın tanımına yer vermiştir. Buna göre nafaka, "insan hayatının bekası için örfün benimsediği şekliyle her türlü yiyecek, giyecek, mesken ve tedavi masraflarıdır".⁸⁴⁷

⁸⁴⁴ Ebu-Dâvûd, *Sünen*, Nikah, 41.

⁸⁴⁵ a.yer, Zekat, 45.

⁸⁴⁶ Hanefilere göre hâkim tarafından belirlenmeyen ve geçmiş zamana ait nafaka hakkı zaman aşımına uğrar. Dolayısıyla kadın kocasında geçmiş zamana ait nafaka hakkını talep edemez. (bkz. es-Serahsi, *a.g.e*, VI/172.)

⁸⁴⁷ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 386.

İran Medeni Kanunu da Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'na benzer bir tanım yapmıştır. Ancak bölgenin örfüne veya zarurete binaen hizmetçi masraflarını da nafaka kapsamında değerlendirmiştir. Mezkûr kanun'un ilgili maddesi şöyledir. “Nafaka, örfün münasip gördüğü ve kadının mesken, elbise, gıda, ev eşyaları, sağlık giderleri ve gelenek olması veya hastalık gibi bir ihtiyaçtan dolayı temin edilen hizmetçi masraflarından ibarettir”.⁸⁴⁸

Her iki kanun da Ca'feri mezhebinin kanunlaşmış halidir. Aralarındaki farkın sebebi toplumsal ve bölgesel farklılıklardır. Afgan toplumunda hizmetçi tutmak – istisnalar hariç – gelenek değildir. Buna mukabil İran toplumunda, insanların sosyo-ekonomik düzeylerin ilerlemiş olmasından dolayı hizmetçi tutmak bir gelenektir. Binaenaleyh tanımlardaki farklılıklar tamamen örften kaynaklanmaktadır. Ca'feri mezhebi kimi klasik fıkıh kaynaklarında nafakanın kapsamı alanındaki hususlar zikredilirken hizmetçi masraflarına da yer verilmiştir.⁸⁴⁹

Yukarıda zikrettiğimiz hususlar göz önünde bulundurulduğunda nafakanın Ca'ferilerce de gerekli olduğuna şahit oluyoruz. Ca'ferilerle birlikte ehl-i sünnet mezheplerince de gerekli olan nafaka üzerinde böylelikle icma hâsıl olmuştur.

B. NAFAKANIN SEBEP VE ŞARTLARI

Afgan Medeni Kanunu'nun 117-130. maddeleri nafaka hükümleriyle ilgilidir. Nafakanın sebep ve şartları, vacip oluşu, kapsamı, kocanın nafaka vermektan imtina ettiği durumlar ve nafakanın iskatı meselelerini ihtiva etmektedir. AMK'nın, nafakanın sebep ve şartlarıyla ilgili hükümleri şu şekildedir.

“Nafaka, sahih ve nafız bir akitten sonra kocaya vacip olur. Kadının baba veya akraba evinde olması bu vecibeyi ortadan kaldırmaz. Ancak kadın herhangi bir meşru hakkı olmadan kocasının evine gitmeyi reddederse, nafaka hakkını kaybeder”. (md. 117/a.)

“Kadın, eğer kocasının bu kanunun 115 ve 116. maddelerindeki⁸⁵⁰ hususları muhtevi bir evi olmadığında veya peşin verilmesi gereken mehrin verilmemesi durumunda kocasının evine gitmeyi reddedebilir”. (md. 117/b.)

Kocanın gaib olmasıyla ilgili Afgan Medeni Kanunu Hanefilerin görüşünü kanunlaştırmıştır. İlgili kanuna göre “ kocanın gaib olması durumunda kadının nafaka giderleri kocanın –nafakaya uygun – malından temin edilir. Eğer bu vasıfta bir malı yoksa başkası

⁸⁴⁸ Kanun-i Medeni İran, md. 1107.

⁸⁴⁹ el-Hilli, *Şerai'u'l-İslam fî Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 349.

⁸⁵⁰ Bu maddeler meskenle ilgili olduğu için daha sonra değinilecektir.

üzerindeki malından, böyle bir malı da yoksa kadın kocası adına borçlanır”.⁸⁵¹ Çünkü nafakayı iskat eden durumlar hariç⁸⁵² kadının nafaka hakkı hiçbir şekilde ortadan kalkmaz. Bununla ilgili olarak AMK “kocanın hapse girmesi neticesinde – kocanın mali gücü olmasa dahi – kadının nafaka hakkı kocanın zimmetinden sakıt olmaz”⁸⁵³ demiştir.

Aynı şekilde ilgili kanun, kocanın nafaka vermektan kaçınmasını da hükme bağlamış buna göre “eğer koca nafaka vermektan kaçınır veya eksik nafaka verdiği ispat edilirse, yetkili mahkeme (konuya el atarak) kocayı, nafakayı tam ve eksiksiz vermesi için mükellef kılar.⁸⁵⁴ Bu madde kocanın nafaka vermektan kaçınmasını hükme bağlamaktadır. Ancak mahkemenin verdiği hükmün hangi tarihten itibaren başlayacağını belirtmemiştir. Bu nedenle ilgili kanun bir diğer maddede kocanın böyle davranması sonucu mahkeme kararının ne zaman başlayacağını beyan etmiştir. İlgili maddeye göre “eğer koca vacip olan nafakayı vermektan kaçınırsa, nafaka vermektan kaçındığı tarihten itibaren (belirlenerek) nafaka vermekle yükümlü olur”.⁸⁵⁵

Hanefilere göre de kadının nafaka alacaklısı erkeğin de nafaka borçlusu olabilmesi için bir takım şartlar söz konusudur. Bu şartları haiz olmayan evlilik akdi nafaka yükümlülüğü getirmez. Nafakanın sabit olabilmesi için öncelikle nikâh akdinin sahih olması, kadının kocasıyla cinsel birlikteliğe mani olacak her hangi bir engelin var olmaması gerekir. Fasit ve batıl evliliklerle şüpheli birliktelikler nafaka mükellefiyeti getirmez.⁸⁵⁶ Nafaka önceden belirlenmiş ve koca da belirlenen nafakayı temin etmişse, akdin geçerlilik şartlarından birinin eksik olması sonucu fesadın ortaya çıkması ve tarafların ayrılmasıyla birlikte, koca temin ettiği nafakayı kadından geri isteyebilir. Yalnız akit sırasında nafaka belirlenmeden koca öylesine nafaka temin etmişse, kadından geri isteme hakkı yoktur.⁸⁵⁷ Keza karı-kocanın aynı mesken ve mekânı paylaşmaları icab eder. Ancak cinsel birliktelik şart değildir. Kocasının izniyle farklı bir yerde ikamet eden kadın, mehr-i mu’accelin ödenmemesi veya kendisine uygun meskenin hazırlanmadığı gerekçeyle henüz kocasının evine gelmemişse yine nafakayı hak eder.⁸⁵⁸

Mehir ödenmiş ve birlikteliklerine herhangi bir mani yoksa kadın kocayı reddedemez. Aksi halde geçimsiz olarak nitelenir, böyle olunca da nafaka hakkını kaybeder.⁸⁵⁹ Keza zifaf gerçekleşikten sonra – mehrin geri kalanını alabilmek için – kocasıyla cinsel ilişki yaşamaktan

⁸⁵¹ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 121.

⁸⁵² bkz. md. 122.

⁸⁵³ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 120.

⁸⁵⁴ a.yer, md. 119.

⁸⁵⁵ a.yer, md. 125.

⁸⁵⁶ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 180; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 18; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 107.

⁸⁵⁷ Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 108.

⁸⁵⁸ Sadrüşşeria, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 441; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, ss. 18-19; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 332.

⁸⁵⁹ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 174; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 92.

imtina ederse, Ebu hanife'ye göre nafaka alır⁸⁶⁰ fakat imameyne göre bu durumda kadın nafaka hakkını kaybeder. Çünkü zıfâf gerçekleştiikten sonra kadının böyle bir hakkı yoktur. Aynı şekilde kocanın erlik organının kesik veya hiç olmaması, herhangi bir borç sebebiyle hapsede olması⁸⁶¹ veyahut da cinsel ilişkiye giremeyecek derecede hasta ya da (yaşı) küçük olması kadının nafaka hakkını düşürmez.⁸⁶² Yine gaib kişinin karısı, çocukları ve anne-babasının nafakası ona ait olan maldan temin edilir. Çünkü usul, fûru ve eşin nafakası hâkimin takdirine gerek duymadan vacip olur.⁸⁶³

Eğer kadın borcunu ödeyememe sebebiyle hapse girse veya birisi onu zorla götürse – Ebu Yusuf hariç – Hanefilere göre nafaka hakkını kaybeder. Çünkü kadından faydalanma söz konusu değildir. Ebu Yusuf ise kadının başkası tarafından zorla götürülmesi veya borcu sebebiyle hapse atılması durumunda nafaka hakkının sabit olduğu görüşünüdedir.⁸⁶⁴ Çünkü bu kadının elinden sadır olan bir engel değildir.

Kadının kocası veya izni olmadan (farz olan) hacc vecibesini yerine getirmesi de nafaka hakkının düşmesine sebeptir. Ancak Ebu Yusuf, farz olan haccın ifası bir özür olduğu için kadının nafaka hakkı sakıt olmaz demiştir.⁸⁶⁵ Keza kocasının izni olmadan çalışan kadının da nafaka hakkı yoktur.⁸⁶⁶

Nafakanın vacip olması için eşlerin aynı dini paylaşıyor olması gerekmez. Ehl-i kitap kadınların da Müslüman kocaları üzerinde nafaka hakkı vardır.⁸⁶⁷ Keza nafaka, ya tarafların rızasıyla veya hâkimin takdiriyle belirlenir. Bu şekilde belirlenmeyen süre zarfında nafaka

⁸⁶⁰ el-Babertî, *el-Înaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 627; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 92.

⁸⁶¹ Serahsiye göre nafaka ödemediği için hapse giren koca, hapse girdikten iki veya üç ay sonra hâkim tarafından tekrar sorgulanması gerkiyor. Nafaka ödemeye hazırsa salıverilir, değilse hapis devam eder. Ancak bu durumda kadın geçim sıkıntı yaşıyor olsa dahi Ebu hanife'ye göre hâkim kocanın mal varlığını satıp kadının nafakasını temin edemez. Fakat İmameyn bu görüşte değildir. Onlara göre hâkim mahpus kocanın mal varlığını satabilir. Çünkü onlara göre mahpus koca hacr altındadır. (g.b.i. bkz. es-Serahsi, *a.g.e.*, V/175 ve 176.)

⁸⁶² el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 19; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 330.

⁸⁶³ Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 444; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 92.

⁸⁶⁴ İbn-Hümam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 385; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 441; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatü'l-İslamiyye*, c. 1, s. 109; Abdullah Çolak, "İslam Hukukunda Evlilik Nafakası", *Mehir Aile Dergisi*, c. 1 (2001), s. 28.

⁸⁶⁵ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 20; İbn-Hümam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 386; el-Babertî, *el-Înaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 629; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatü'l-İslamiyye*, c. 1, s. 109; Çolak, "İslam Hukukunda Evlilik Nafakası", s. 28.

⁸⁶⁶ İbn-Âbidin, *ed-Dürü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü'l-Muhtar*, c. 3, s. 577; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatü'l-İslamiyye*, c. 1, s. 109; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7378.

⁸⁶⁷ el-Babertî, *el-Înaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 624; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 91; Sadrüşşerîa, *Muhtasarü'l-Vikaye*, s. 440; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, ss. 7354-55.

terettüp etmez.⁸⁶⁸ Nitekim Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de “takdir ve ta’cilden evvel mürur eden müddetin nafakası sakıt olur”⁸⁶⁹ diyerek Hanefilerin görüşünü esas almıştır.

Ca’ferilere göre nafakanın sebebi şüphesiz ki sahih evliliğdir. Ca’feri Aile Hukuku Kanunu da Ca’feri mezhebinin bu görüşünü kanunlaştırarak şu ifadelere yer vermiştir. “Sahih akit ve cinsel ilişkinin imkân dâhilinde olmasıyla birlikte koca nafaka vermekle mükellef olur. Şartlar oluştuğu halde koca cinsel birliktelikten kaçınırsa nafaka mükellefiyeti sakıt olmaz. Ancak kadın imtina ederse nafaka hakkını kaybeder”.⁸⁷⁰ İran Medeni Kanunu ise nafakayı tek bir sebebe bağlamıştır. O da daimi evliliğdir.⁸⁷¹ Çünkü mut’a nikâhında – akit esnasında şart koşulmadığı takdirde – koca kadına nafaka vermekle mükellef değildir.⁸⁷² Bu durumda her iki kanun da Ca’feri mezhebinin genel kabul görmüş olan görüşünü esas alarak kanunlaştırmış olmaktadır. AMK da nafakanın evlilik sonucu kocanın zimmetine vacip olacağını bildirmiştir. Binaenaleyh hem AMK hem de Ca’feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu evlilik akdi ve kadının nefsinin kocasına teslim etmesiyle birlikte nafakanın gerekliliği konusunda hem fikirdir.

Hanefilerin aksine Ca’ferilerde sahih halvet mehri gerektirmediği gibi nafakayı da gerektirmez. Bu nedenle Afganistan’da uygulanmakta olan Ca’feri Aile Hukuku Kanunu ile İran Medeni Kanunu halvetin nafakayı gerektirip gerektirmediğiyle ilgili herhangi bir hükme yer vermemiştir.

Keza kadının nafakayı hak edebilmesi için zengin veya fakir olması arasında da hiçbir fark yoktur.⁸⁷³ Ca’feriler nafakanın gerekli olabilmesi için iki şartı öne sürmüşler;

1. Evlilik akdi daimi olmalıdır. Mut’a nikâhı sonrasında nafaka sorumluluğu yoktur.⁸⁷⁴

Ca’feri Aile Hukuku Kanunu nafakanın şartlarını sayarken evliliğ daimi mi yoksa mut’a şeklinde mi olması gerektiği hususunda herhangi bir ifadeye yer vermezken İran Medeni Kanunu “daimi evlilikte kadının nafakası kocasına aittir”⁸⁷⁵ ifadesiyle kadının nafaka hakkı kazanabilmesi için gereken tek şartın daimi evlilik olduğunu bildirmiştir. Ca’feri Aile Hukuku

⁸⁶⁸ es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 172; İbn-Âbidin, *ed-Dürrü’l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü’l-Muhtar*, c. 3, s. 594; Sadrüşşeria, *Muhtasarü’l-Vikaye*, s. 443; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi’l-Kitab*, c. 2, s. 92.

⁸⁶⁹ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 95.

⁸⁷⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 388.

⁸⁷¹ Kanun-i Medeni İran, md. 1106.

⁸⁷² a.yer, md. 1113.

⁸⁷³ Muğniye, *Fıkhu’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 317.

⁸⁷⁴ el-Hillî, *Şerai’u’l-İslam fi Mesaili’l-Halal-i ve’l-Haram*, c. 2, s. 347; el-Hillî, *el-Cami’ li’ş-Şerai’*, c. 1, s. 487; el-Amilî, *ez-Zübdetü’l-Fıkhiyye fi Şerhi’r-Ravzati’l-Behiyye*, c. 6, s. 215; es-Sistânî, *Minhacu’s-Salihîn (el-Muamelat)*, c. 3, s. 123; Ruhullah el-Musevi Humeynî, *Zübdetü’l-Ahkam*, Tahran: Munazzamatu’l-İlmi’l-İslami, 1982, c. 1, s. 209.

⁸⁷⁵ Kanun-i Medeni İran, md. 1106.

Kanunu nafakanın meşrut olabilmesi için mutlak manada evlilik veya kan hısımlılığının mevcut olması gerektiğinin altını çizmiştir.⁸⁷⁶

2. Kadın nefsinin herhangi bir kısıtlama olmaksızın kocasına teslim etmelidir. Koca kadından istediği zaman istediği şekilde yararlanabilmelidir.⁸⁷⁷ Aksi halde kadın nafaka hakkını kaybeder. Örneğin, kadın saece geceleri cinsel birliktelik için müsaade eder veya kendini ufak tefek şeylerle meşgul eder ve cinsel ilişkiye mani olursa nafaka alamaz.⁸⁷⁸ Ancak elinde olmayan nedenlerle – ay hali, lohusalık, ihram, itikâf vb. – cinsel ilişki yapılamıyorsa kadın nafakaya müstehak olur.⁸⁷⁹ Bu iki şarttan biri mevcut değilse kadın nafaka hakkı kazanamaz.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu kadının nafaka hakkını kazanabilmesi için nefsinin kocasına teslim etmesi gerektiği meselesini; kadının her an kocasının zevciyet ilişkisine hazır vaziyette olmasını ayrıca kocasının izni olmadan evinden ayrılmaması olarak açıklamıştır.⁸⁸⁰

Ca'feriler de kadının nafaka hakkı kazanabilmesi için kocasıyla aynı dini paylaşıyor olmasını şart koşmamaktadır. Bu nedenle ehl-i kitap ve zimmî kadınların da Müslüman kocaları üzerinde nafaka hakları vardır.⁸⁸¹

Mamafih hem Ca'feri Aile Hukuku Kanunu hem de İran Medeni Kanunu kadının kocasıyla aynı dini paylaşması gerektiğiyle ilgili herhangi bir hükme yer vermemiştir. Dolayısıyla bu konuda her iki kanun için de Ca'feri mezhebinin meşhur görüşü esastır.

C. EVLİLİK NAFKASI VE KAPSAMI

Afgan Medeni Kanunu kadının nafakasını dört madde halinde incelemektedir. Bunlar gıda, giyim-kuşam, mesken ve sağlık giderleridir. İlgili Kanun hizmetçi ve hizmetçi giderlerini nafaka kapsamında değerlendirmemiştir. Hizmetçi ve hizmetçi masraflarının nafaka kapsamında değerlendirilmemesi Afgan toplumunun örfünden kaynaklanmaktadır. Durumu iyi olan insanların ikinci, üçüncü hatta dördüncü kadınla evlenmeleri bu nedenle de ev işlerinin bu kadınlar tarafından icra edilmesi – istisnalar hariç – hizmetçi tutma geleneğini yaygınlaştırmamıştır. Bundan dolayı Afgan Medeni Kanunu toplumun benimsemediği bir

⁸⁷⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 387.

⁸⁷⁷ el-Hillî, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, c. 2, s. 347; Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, s. 318; el-Hillî, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 487; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhîyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 616.

⁸⁷⁸ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhîyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 616; el-Hillî, *el-Cami' li'ş-Şerai'*, c. 1, s. 487.

⁸⁷⁹ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 124; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 284.

⁸⁸⁰ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 389.

⁸⁸¹ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhîyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 616; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 123; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 284.

uygulamayı kanunlaştırmamıştır. Buna ilaveten hizmetçi giderleri nafaka kapsamında değerlendirilmiş olsaydı, zaten türlü meşakkatler içerisinde hayatlarını sürdürmeye çalışan Afgan toplumunun yükü daha da ağırlaşacak, insanlar aile kurmaktan korkacaklardı.

Dikkatimizi çeken bir diğer husus ise Afgan Medeni Kanunu'nun 118. maddesindeki sağlık giderlerinin nafaka kapsamında değerlendirilmesi meselesidir. İlgili madde şu şekildedir. “Kadının nafakası, kocanın mali durumuna göre yiyecek, giyecek, mesken ve tedavi masraflarıdır”. Bilindiği üzere klasik fıkıh kaynaklarında tedavi giderleri nafaka kapsamında değerlendirilmediği için koca sağlık giderlerinden sorumlu tutulmamıştır. Binaenaleyh sağlık giderleri karşılanmadığında kadın kocası aleyhine mahkemeye müracaat edemez, şikâyetle bulunmazdı. Hâlbuki günümüzde sağlık giderleri kendine çok önemli bir yer edinmiştir. İnsan, dış etkenlerden bedenini korumakla sorumlu olduğu gibi iç etkenlerden (mikrop vs.) de korumak mecburiyetindedir. Bu ise ancak hastalandığında tedavi edilmekle mümkün olur. Afgan Medeni Kanunu sağlık giderlerini nafaka kapsamında değerlendirmekle Afgan toplumunun menfaatlerini dikkate aldığını göstermiştir.⁸⁸²

Hanefi mezhebine göre nafaka, insanın hayatta kalabilmesi için orta düzeyde yerine getirilen ihtiyaçlardır. Nafaka kapsamını toplam 5 madde halinde ele alabiliriz. Bunlar, iâşe ve ibate (mesken), giyim-kuşam, hizmetçi masrafları ve sağlık giderleridir.⁸⁸³ Tabiidir ki salt nafaka maddeleri yeterli değildir. İlaveten kullanıma hazır hale getirilmesi de nafaka kapsamında değerlendirilir.⁸⁸⁴ Örneğin, mesken amaçlı alınan veya kiralanın evin kapı, pencere, ısıtma sistemi, su ve kanalizasyon vb. eşyalarının da tam ve yerinde olması gerekir. Aksi halde nafaka mükellefiyeti yerine getirilmiş olmaz.

Afgan Medeni Kanunu'nun konuyla ilgili 118. maddesi incelendiğinde büyük oranda Hanefi mezhebinin görüşleri doğrultusunda hüküm verdiği izlenmektedir. Maddenin tahlilinden de anlaşılacağı üzere sağlık giderleri ve hizmetçi masrafları hariç Afgan Medeni Kanunu Hanefi mezhebinin dışına çıkmamıştır.

1. İaşe (yiyecek)

Konuya Afgan Medeni Kanunu'nun ilgili maddesini zikrederek başlayalım:

“Kadının nafakası, kocanın mali durumuna göre yiyecek, giyecek, mesken ve tedavi masraflarıdır”. (md. 118.)

⁸⁸² Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 158.

⁸⁸³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 350; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 192.

⁸⁸⁴ Çolak, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, s. 36.

Kadının yeme ve içmesiyle ilgili her türlü giderin koca tarafından temin edilmesi zorunludur. Her ne kadar Kur'an ve sünnet bunun sınırını belirtmemişse de israf ve kısıntıya gitmeden,⁸⁸⁵ örfün benimsediği şekliyle⁸⁸⁶ ve kocanın mali gücünün de göz önünde bulundurularak takdir edilmesi gerekir. Hanefiler – Kerhi hariç⁸⁸⁷ – nafaka belirlenirken eşlerin her ikisinin de sosyal ve ekonomik durumuna dikkat edilmesi gerektiği kanaatindedirler. Eğer eşler zenginse zengin kadının nafakası, fakirse fakir kadının nafakası, bu iki durumun ortasında ise – biri zengin biri fakir veya her ikisi de orta seviyedeysen – kocanın durumuna göre takdir edilir.⁸⁸⁸ Çünkü Kur'an *و الذين إذا أنفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا و كان بين ذلك قواما* *infak edenler, ne israf ederler ne de cimrilik; onlar bu iki ucun ortasında (infaka) devam ederler*⁸⁸⁹ buyurmaktadır.

Ancak Afgan Medeni Kanunu burada Hanefilerden Kerhi'nin görüşünü kanunlaştırmıştır. Konunun başında da aktarmış olduğumuz ilgili kanuna göre nafakanın belirlenmesinde kocanın maddi durumu dikkate alınır. Afgan toplumunun durumu dikkate alındığında bu görüşün daha isabetli olduğu ortadadır. Çünkü Afganistan'da belli bir düzeyde geliri olan kadın sayısı fazla değildir. Keza kadın zengin aileden olsa dahi kocası zengin olmadıktan sonra bu durum, kadının sosyal durumunda bir değişikliğe sebep olmamaktadır.

Kadının zengin olması kocanın nafaka yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Zengin dahi olsa sosyal statüsüne göre nafaka tayin edilir. Ancak kocanın zor durumda olduğu zamanlarda kadının ona yardımcı olması – alacağı nafakayı gelecek bir zamana ertelemesi/borç vermesi – güzel bir davranış olur.⁸⁹⁰ Keza kadın, zor durumda olduğunda nafaka yükümlülüğünü yerine getiremeyen kocasından ayrılma talep edemez.⁸⁹¹ Çünkü akit feshedildiğinde kocanın bütün hakları yok olur. Hâlbuki nafaka külfetinin ileri bir tarihte verilmek üzere ertelendiğinde kadının hakkı sakıt olmaz. “ehven-i şerreyn” kuralı gereği zararı itibarıyla en düşük olan tercih edilir ki bu da nafakanın tehir edilmesidir.

Evlilikte ailenin bütünlüğü esastır. Ailenin bir ferdi sıkıntı içindeyken diğer bir ferdi zevk-ü sefa içinde olması aile huzurunu zedeleyecektir. Bu durumun önüne geçebilmek için de karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma çok önemlidir.

Nitekim kur'an konuyla alakalı olarak şöyle bir beyanda bulunmuştur. *و إن كان ذو عسرة فنظرة إلى ميسرة و أن تصدقوا خير لكم إن كنتم تعلمون* *“eğer borçlu – borcunu ödeyemeyecek derecede –*

⁸⁸⁵ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 441.

⁸⁸⁶ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 23; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7386.

⁸⁸⁷ Kerhi'ye göre nafaka belirlenirken kocanın maddi durumu dikkate alınır. (g.b.i. bkz. el-Baberti, *a.g.e*, II/264.)

⁸⁸⁸ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 24; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 92.

⁸⁸⁹ el-Furkan, 67.

⁸⁹⁰ el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 96; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 192.

⁸⁹¹ el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 96.

sıkıntıda ise, eli genişleyip mali gücüne ulaşuncaya kadar una mühlet tanıyın. Ancak ahiret yurdu için alacağınızdan vaz geçerseniz sizin için daha iyi olur”.⁸⁹² Çünkü “her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır”.⁸⁹³ Dolayısıyla kocanın sıkıntılı günleri de elbet bir gün refaha dönüşecektir. Binaenaleyh koca refaha kavuştuktan sonra karısıyla iyi geçinmesi için kadın da sıkıntılı dönemlerde biraz sabretmeli ve kocasının derdine ortak olmalıdır.

2. İbate (Mesken)

Afgan Medeni Kanunu’na göre mesken nafaka kapsamından sayılır ve kocanın karısına münasip bir ev temin etmesi zorunludur. İlgili maddeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

“Koca, maddi durumuna göre karısı için münasip bir ev temin eder”. (md. 115.)

“Kişi, birden fazla evlenmişse karılarının rızası olmadan bir evde yaşamaya onları zorlayamaz”. (md. 116.)

Görüldüğü gibi Afgan Medeni Kanunu meskeni iki maddede ele almıştır. Bunlardan birincisi meskenin kocanın mali gücüne göre temin edilmesi yönünde ikincisi ise birden çok evliliklerde – bir evde oturmayı kabul etmeleri hariç – her bir kadın için ayrı mesken temin edilmesiyle ilgilidir. Kocanın karısı için ayrı bir ev satın alması gerekmez. Kira veya iare şeklinde olursa da yeterlidir. Kadın evin satın alınması için kocasını zorlayamaz.⁸⁹⁴

Meskenin yeterli ve geçerli olabilmesi için bir takım şartları barındırması gerekir. Bunlar:

- a. Meskenin kocanın mali gücü nisbetinde olması gerekir. Gücünün yetmediği bir meskenin temini için koca zorlanamaz.
- b. Meskenin müstakil olması gerekir. Aynı meskende başka insanların yaşaması veya kocanın akrabalarının bulunması kadına rahatsızlık verebilir. Bu durumda kadın rıza göstermedikçe kocanın akrabalarıyla aynı evde yaşamaya zorlanamaz.
- c. Meskenin tam teşekküllü olması gerekir. Yani döşenmiş ve araç gereçlerinin tam ve yerinde olması, mutfak eşyalarının temin edilmiş olması gerekir.

Afgan toplumunda çok evlilik fazla yaygın olmamakla birlikte halen mevcut olan bir uygulamadır. Ancak birden fazla kadınla evlenen kişilerin hepsi her kadın için ayrı ayrı mesken temin etmemektedir. Az da olsa ayrı mesken temin eden de vardır. Afgan Medeni Kanun’unun 116. maddesi yetkili makamlarca takip edilmediği için fazla uygulama alanına sahip değildir.

⁸⁹² el-Bakara, 280.

⁸⁹³ el-İnşirah, 5.

⁸⁹⁴ Fâyiz, *Tavzih-i Ber Kanun-i Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, c. 1, s. 153.

Her ne kadar hem toplum hem de yönetim hukuku Hanefi mezhebi esasına göre teşkil ve tanzim edilmişse de bu haksızlığı (iki kadını aynı meskende oturmaya zorlama) önleme de yetersiz kalmıştır.

İç savaş döneminden başlayarak günümüze kadar (kimi ilçe ve kasabalarda) kadınların eğitimden uzak tutulması onları kendi haklarını dahi bilememe gibi bir belirsizliğe itmiştir. Yoksa Afgan Medeni Kanunu 117. maddesi “b” bendinde kadınlara, kendilerine uygun mesken temin edilmediği takdirde koca evine gitmekten imtina hakkı tanımıştır.⁸⁹⁵ Afgan Medeni Kanun’una göre kadın şu iki durumdan birinin olması durumunda koca evine gitmekten imtina edebilir. İlki kadının durumuna uygun evin temin edilmemesi, ikincisi ise peşin ödenmesi kararlaştırılan mehrini henüz almamışsa, mehrini kabz edinceye kadar koca evine gitmeme hakkı vardır.

Hanefi mezhebine göre de mesken insan hayatının devam etmesi için temel ihtiyaçlardan biridir. Bu sebeple koca karısına uygun bir mesken temin etmekle mükelleftir. Nitekim bu konu Kur’an’da şu şekilde ifade edilmiştir. *“اسكنوهن من حيث سكنتم من وجدكم ”gücünüz dahilinde ve sizin de oturduğunuz düzeyde onlara mesken temin edin... ”.*⁸⁹⁶

Mesken de nafaka gibi eşlerin maddi durumuna göre temin edilir.⁸⁹⁷ Çünkü ayette “gücünüzün yettiği” kaydı bulunmaktadır. Yine Kur’an’ın ifadesiyle *“Allah hiçbir nefsi/insanı gücünün yetmediği bir şeyden sorumlu tutmaz”.*⁸⁹⁸ Dolayısıyla kadın kocasını gücünün yetmediği bir ev alması için zorlayamaz. Keza kadın kocasının temin ettiği evde ikamet etmek zorundadır.⁸⁹⁹ İzni olmadan veya mazeretsiz kocasının temin ettiği evi terk eden kadın nafaka hakkını kaybeder.

Mesken, kocanın ergen olmayan çocuğu ile cariyesi hariç kimsenin bulunmadığı, kadının çeyiz ve diğer eşyalarından güvende olduğu ve kendisinin huzur bulabildiği bir yer olmalıdır. Kocanın yakın akrabalarının o evde kalabilmeleri ancak kadının iznine bağlıdır.⁹⁰⁰ Ancak akit sırasında aile ile birlikte yaşamasını şart koşmuş ve kadın da kabul etmişse, kadın

⁸⁹⁵ Afgan Medeni Kanunu’nun ilgili maddesi şöyledir: “Kocanın kadının durumuna münasip ev temin etmediği veya peşin verilmek üzere anlaştığı mehrini vermediği durumlarda kadın, kocasının evine gitmekten imtina edebilir”. (md. 117/b.)

⁸⁹⁶ et-Talak, 6.

⁸⁹⁷ Çolak, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, s. 37.

⁸⁹⁸ el-Bakara, 286.

⁸⁹⁹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 194.

⁹⁰⁰ İbn-Âbidin, *ed-Dürrü’l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü’l-Muhtar*, c. 3, s. 599; İbn-Hümmam, *Fethu’l-Kadir*, c. 4, s. 397; el-Babertî, *el-’Înaye şerhu’l-Hidaye*, c. 2, s. 626; ez-Zühayli, *el-Fıkhü’l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7391; el-Cezirî, *el-Fıkhü Ale’l-Mezahibi’l-Erba’*, c. 4, s. 487.

aksini iddia edemez.⁹⁰¹ Çünkü nafaka kapsamında alınan veya kiralanen ev kadının malı/menfaati sayılır.⁹⁰²

Mesken, bütün unsurlarıyla yaşama müsait olmalıdır. Örneğin, kapı, pencere, banyo, tuvalet, elektrik, su vb tesislerin sağlam ve çalışır durumda olması gerekir.⁹⁰³

3. Giyim-Kuşam

“Kadının nafakası, kocanın mali durumuna göre yiyecek, giyecek, mesken ve tedavi masraflarıdır” şeklinde düzenlenen Afgan Medeni Kanunu’nun 118. maddesi giyim malzemelerinin detayını vermemektedir. Çünkü her bölgenin, her beldenin ve hatta her etnik grubun giyim konusunda kendine has örf ve gelenekleri vardır. Bu ise herkesi kapsayacak şekilde bir veya bir kaç maddeyle düzenlenmesine imkân vermemektedir.

Afganistan iklimsel olarak dört mevsimli bir ülkedir. Yazı sıcak, kışı ise aşırı soğuktur. Kuzeye oranla güney bölgesi biraz daha sıcak bir iklime sahiptir. Bu nedenle kuzeyde yaşayan insanlar için yaz, kış ve ilkbahar/sonbahar olmak üzere üç defa giyim malzemelerinin alınması gerekebilir. Zira ilkbahar/sonbahar mevsiminde ne yazlık kıyafetler ne de kışlık kıyafetler giyilebilir. Bundan dolayı bu ara mevsim için de ayrı elbiselerin alınması icab eder. Buna mukabil güney bölgelerinde yaşayan insanların yılda iki defa giyim eşyası almaları yeterli olacaktır.⁹⁰⁴

Hanefilere göre nafaka kapsamında değerlendirilen ve kocanın temin etmekle yükümlü olduğu üçüncü madde kadının yazlık-kışlık giyim eşyalarıdır. Nitekim Kur’an bu konuda şöyle demektedir. “...*çocuğunun ve eşinin nafakası ve giyim-kuşamı kocaya aittir...*”⁹⁰⁵ Diğerlerinden farklı olarak bu madde iki gayeyi amaçlamaktadır. Bunlardan birincisi kişisel, ikincisi ise toplumsaldır.⁹⁰⁶

Kişisel olanı, kişinin dışarıdan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı korunması, insan vücudunun mevsimsel hastalıklardan emin olması böylece vücut fonksiyonunu sağlıklı bir şekilde yürütmesi olarak ifade edebiliriz. İslam bizatihi insan sağlığına çok önem vermiştir. Çünkü insanın yaratılmış gayesi olan kulluk vazifesinin ifası buna bağlıdır. Nitekim Allah Zariyat suresi 56. Ayetinde şöyle buyurmuştur: *ben, insan ve cinleri ancak bana ibadet etsinler*

⁹⁰¹ ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7392.

⁹⁰² İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 398.

⁹⁰³ el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 488; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 194; Çolak, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, s. 38.

⁹⁰⁴ Abdulkadir Adalethah, “Berresi Enva’-i Nafaka-i Zevce Der Mezahib-i Ehl-i Sünnet”, *Mecelle-i Kaza*, sy. Şubat-Mart (2015), s. 13.

⁹⁰⁵ el-Bakara, 233.

⁹⁰⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 192.

*diye yarattım.*⁹⁰⁷ Kur'an bir diğer ayetinde de, insan sağlığının asla tehlikeye atılmaması uyarısında bulunuyor. *...kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...*⁹⁰⁸

Giyim-kuşamın toplumsal amacı ise, insanların avret (gizlenmesi gereken) yerlerini başkalarına göstermemeleridir.⁹⁰⁹ Böylece insanlar arasında vuku bulması muhtemel bir kargaşaya, ahlaki çöküşe set çekilmiş olur. Çünkü insanların avret yerlerini örtmemesi, karşılıklı taciz ve saldırılara neden olabilir. Bu ise insanlar arasındaki huzuru yok ederek kavga ve çekişmelere sebep olur.

Yukarıda zikrettiklerimiz gibi giyim-kuşam da nafaka kapsamında değerlendirilen önemli bir unsur ve kocanın temininden yükümlü olduğu bir husustur. Bu da eşlerin yaşadığı beldenin örf ve gelenekleriyle birlikte kocanın mali durumuna göre takdir edilir.⁹¹⁰

Giyim-kuşam genel olarak senede iki defa – yazlık ve kışlık – yerine getirilmesi gereken bir hakktır.⁹¹¹ Bu vacip olan asgari düzeydir. Koca mali durumuna göre bu konuda dilediği şekilde takdir yetkisine sahiptir.

Günümüzdeki toplumsal yapıda kadınların da birer iş gücü olması, onların bir takım ev işlerini yerine getirmelerini engellemektedir. Binaenaleyh bu durum kadının nafaka kapsamındaki giyim-kuşam hakkının asgari düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Çalışan kadın yazlık kışlık kıyafeti gibi bir ev hanımının aldığından daha fazla bir talepte bulunamaz.⁹¹² Çünkü çalışan kadın tam bir ev hanımı değildir ayrıca ek gelir sahibidir. Kendisi için çalışıp giyim masraflarını kocasından istemesi kocaya haksızlık olur. Bu nedenle koca, işi için kadına elbise almak zorunda değildir.

4. Hizmetçi Masrafları

Afgan Medeni Kanunu'nda hizmetçi masrafları nafakadan sayılmamakla birlikte bu konuda Hanefilerin görüşü kanun hükmündedir. Önceki konularda anlatıldığı gibi bu durum Afgan toplumunun örf ve geleneğinden kaynaklanmaktadır. Hanefi mezhebinin görüşü kanun hükmündedir dedik, çünkü az da olsa maddi durumu iyi olan insanların hizmetçi tuttuğu gözlemlenmektedir. Şayet Hanefilerin hizmetçi masraflarıyla ilgili görüşleri kanun hükmünde

⁹⁰⁷ ez-Zariyat, 56.

⁹⁰⁸ el-Bakara, 195.

⁹⁰⁹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 193.

⁹¹⁰ el-Babertî, *el-İnaye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, s. 627; İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 382; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 193.

⁹¹¹ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 4; es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, ss. 170-71; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi 'ş-Şerai*, c. 7, s. 23; ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7390; el-Cezirî, *el-Fıkhü Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 487.

⁹¹² Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 194.

olmasaydı, hizmetçilere haksızlık edildiğinde başvurabilecek bir merci olmayacaktı. Bu nedenle dolaylı da olsa bu konu hükme bağlanmış olmaktadır.

Normal şartlarda kadınlar ev işlerini yapmakla mükelleftirler. Çünkü Hz. Peygamber kızı Fatma ile Hz. Ali'yi evlendirdiğinde ev içi işleri kızı Fatma'ya ev dışı işleri de Hz. Ali'ye vermişti. Yalnız bu durum kazaen değil diyaneten böyledir. Örneğin, soylu ve zengin aileden gelen bir kadın – küçüklükten işlerini hizmetçiye yaptırdığından – ev işlerini beceremez. Veyahut yapmak istemez ya da ev işlerini yapmasını engelleyen bir hastalığı vardır. Bu durumdaki kadının varsa önceden tutmuş olduğu hizmetçisinin giderleri kocaya aittir. Yoksa da koca ya hazır yiyecek temin eder veya ev işlerini yapması için ona bir hizmetçi tutar. Bu konuda müctehidler ittifak etmişlerdir.⁹¹³

Yalnız kocanın hizmetçi tutmakla yükümlü olması için şu iki durumdan birinin mevcut olması gerekir:

a. Koca, hizmetçi masraflarını karşılayabilecek mali güce sahip olmalıdır. Eğer kocanın maddi durumu müsait değilse hizmetçi tutmakla yükümlü değildir. Çünkü fakir koca zaruri ihtiyaçları karşılamakla mükelleftir. Hizmetçi ise zaruri ihtiyaç olarak değerlendirilmez.⁹¹⁴

b. Aynı statüdeki kadınlar hizmetçi tutuyor olmalıdır. Örneğin, kendi işini kendi yaparak büyüyen kadına koca hizmetçi tutmak mecburiyetinde değildir.⁹¹⁵

Günümüzde ev işlerinin birçoğunu teknolojik aletler yerine getirmektedir. Eskisi gibi çamaşır ve bulaşıklar elde yıkanmamakta, odalar el süpürgesiyle temizlenmemektedir. Keza bu aletler hemen hemen herkesin evinde mevcuttur. Dolayısıyla günümüzde aile yapısının değişikliğe uğraması – çekirdek aile – sebebiyle kocanın hizmetçi tutması yerine – henüz almamışsa – bu tür teknolojik makinalar alması⁹¹⁶ hizmetçi tutma yükümlülüğünü karşılayacağı kanaatini taşımaktayız. Ancak geniş ailelerin yeme, içme ve temizlik gibi işleri de fazla olduğundan makinalara ek olarak hizmetçi tutulması gerekebilir.

⁹¹³ İbn-Âbidin, *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü'l-Muhtar*, c. 3, s. 588; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 486; Halil İbrahim Acar, “Kadının Kocasına Hizmet Etme Ve Ev İşleri Yapma Zorunluluğu Hakkında Değerlendirmeler”, *Karşılaştırmalı Dini Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 27 (t.y.), ss. 45-46, doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12323>.

⁹¹⁴ İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 387; Hallaf, *Ahkamu'l-Ahvali'sh-Şahsiyye fi'sh-Şeriatil-İslamiyye*, c. 1, s. 114.

⁹¹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 350; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 195.

⁹¹⁶ el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 487.

Aynı şekilde kadının ev işlerini yapmasına engel teşkil edecek herhangi bir hastalığının bulunması veya çocuklarının çok olması kocaya hizmetçi tutma mecburiyeti getirir. Hizmetçi tutmuyorsa ev işlerine kendisi yardımcı olur.⁹¹⁷

5. Sağlık Giderleri

Afgan Medeni Kanunu 118. maddesinde ilk dönem fakihlerinin aksine her türlü sağlık giderlerini nafaka kapsamında değerlendirmiştir. İlgili maddeye göre, “Kadının nafakası, kocanın mali durumuna göre yiyecek, giyecek, mesken ve tedavi masraflarıdır”. Çünkü sağlık giderleri en az yeme-içme, giyinme ve mesken kadar önem arz etmektedir. İnsan neslinin devam etmesi hastalıklardan korunmakla mümkündür. Bu ise insanoğlunun hastalıktan önce (sağlıklı beslenme, hastalıkları ilerletmeden tedavi etme vb.) veya sonra bilirkişinin (doktor) muayenesi sonrasında da uygulanacak tedaviyle gerçekleşir. Binaenaleyh bu derece hayati bir meseleyi nafakadan saymamak kadınları intihara sevk etmek gibi bir şeydir.

Kapitalist dünya her geçen gün insanları daha fazla materyalleştirmektedir. Bu ise kendiliğinden insanların eşyaya ve özellikle de parasal güce olan hırsını artırmaktadır. Hal böyle olunca da insanlar kendi sağlığını düşünmekten ziyade nasıl daha fazla gelir elde edeceğini planlıyor. Çevre kirliliği, ürünlerin içyapısıyla oynama ve toprak ürünlerinin kısırlaştırılarak tek seferde daha fazla hâsılat vermesini sağlamak başlıca bu sorunların neticeleridir.

Bu ve benzeri nedenler günümüzde çeşitli hastalıklara sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla insanlar yaşamlarına devam edebilmek için tedaviye ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın nafaka kapsamında olup olmadığı İslam hukukuçuları arasında ihtilafa neden olmuştur. Klasik dönem Hanefi fıkıh literatüründe sağlık giderlerinin nafaka kapsamında yer almadığı görülmektedir.⁹¹⁸ Ancak günümüzdeki fakihler konunun önemine binaen sağlık giderlerinin de nafaka kapsamında değerlendirileceği kanaatindedir.⁹¹⁹

Sağlık giderlerini nafaka kapsamından saymayanlara göre, hasta olan kadın kiradayken yıkılan eve benzer. Kiralık ev yıkıldığında nasıl ki kiracı tazminle mükellef değilse, hastalanan kadından da kocası sorumlu değildir.⁹²⁰ Keza Hanefilerin, hizmetçi giderleri ile kişisel bakım

⁹¹⁷ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 196.

⁹¹⁸ İbn-Âbidin, *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddü'l-Muhtar*, c. 3, s. 575; ez-Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, s. 7380; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 488.

⁹¹⁹ el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 488; Çolak, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, s. 38; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, s. 350; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, ss. 196-97.

⁹²⁰ Çolak, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, s. 38.

ve kozmetik ürünleri⁹²¹ nafaka kapsamında değerlendirip hayati önem taşıyan can güvenliğini bu kapsamda değerlendirmemeleri makul değildir.⁹²² Çünkü kişinin can güvenliği onun hizmetçisinden veya kişisel bakım ihtiyacından daha önemlidir.

Sağlık sorunlarının fazla yaşanmadığı bu nedenle de tıbbın öneminin yeterince anlaşılmadığı dönemlerdeki fetvalar, örfi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla örf ve dayanağı olan şartlar değiştiğinde ona binaen hüküm de değişir.⁹²³ Günümüzde ise her iki durumun da önemi ziyadesiyle dikkat çekmektedir. Bundan dolayı kadının sağlık sorunu yaşaması durumunda kocası onu tedavi ettirmekle mükelleftir.⁹²⁴

Afgan Medeni Kanunu sağlık giderlerini nafaka kapsamında değerlendirerek klasik Hanefi mezhebinin görüşünü tercih etmemiştir.⁹²⁵ Zaten Afgan toplumunun ataerkil aile yapısı da bunu gerektirmektedir. Çünkü Afganistan’da kadınlar – son dönemler hariç – fazla söz hakkına sahip değildir. Evlendikten sonra kadınlar tamamen kocanın himaye ve insiyatifindedir.

Ca’ferilere göre de nafaka eşlerin yaşadığı beldenin yerleşik örfüne ve kadının ihtiyaçlarına göre belirlenir.⁹²⁶ Eşlerin maddi durumu aynı ise ittifakla zengin veya fakir nafakası verilir. Ancak biri zengin bir fakir ise, kocanın durumu dikkate alınır. İmamiyye mezhebinde meşur olan görüş ikinci görüştür.⁹²⁷ Burada Ca’feri mezhebi Şafii mezhebiyle hemfikirdir.

Ca’feri Aile Hukuku Kanunu da mezhebin bu görüşünü kanunlaştırarak, kadının nafakasını örfün benimsediği şekliyle kocanın temin etmesi gerektiği ayrıca nafakanın belirlenmesini de ya günlük ya da bu kanunda belirtildiği gibi örfün ön gördüğü şekliyle yerine getirilmesini ifade etmiştir.⁹²⁸ Keza İran Medeni Kanunu da “nafaka örfen takdir edilir”⁹²⁹ ifadesine yer vererek tarafların özel hallerinin dikkate alınmayacağını beyan etmiştir. Bölgenin örfünde erkek ön planda olduğu ve karısının mutlak hamisi olması hasebiyle her iki kanun da aslında nafaka belirlenirken erkeğin durumunun dikkate alınması gerektiğini üstü kapalı bir şekilde ifade etmektedir.

⁹²¹ İbn-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, c. 4, s. 387; ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühu*, c. 9, ss. 7394-95.

⁹²² Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 197.

⁹²³ Paşa, *Mecelletü'l-Ahkami'l-Adliyye*, md. 39.

⁹²⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 197.

⁹²⁵ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 118.

⁹²⁶ Muğniye, *Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 391-92.

⁹²⁷ et-Tırablusî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 345.

⁹²⁸ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 386 ve 392.

⁹²⁹ Kanun-i Medeni İran, md. 1107.

Ca'feriler Hanefilerin aksine hamam ve tedavi masraflarını nafaka giderlerinden saymışlardır. Kadının hastalanması durumunda – meşhur görüşe göre – her türlü muayene, tahlil ve ilaç masrafı kocaya aittir.⁹³⁰ Mezhebin genel kanaati böyle olmakla birlikte Hanefiler gibi düşünen Ca'feri fakihler de mevcuttur. Onlara göre tedavi masrafları kocanın değil velinin ödemesi gereken bir şeydir.⁹³¹ Çünkü hamam ve tedavi sık gerçekleşmiyorsa da insan sağlığı için önemli birer ektendir.

Kadının hamam masrafı zikredilmemekle birlikte muayene ve tedavi ücretlerinin nafaka kapsamında olduğu hem Ca'feri Aile Hukuku Kanunu hem de İran Medeni Kanunu'nda mevcuttur.⁹³²

Aynı şekilde kadının soylu ve zengin aileden olması ya da evlenmeden önce hizmetçisinin bulunması veya hasta olması gibi durumlarda kocanın hizmetçi temin etmesi veya masrafını karşılaması gerekir.⁹³³ Mamafih beldenin örfüne göre yazlık-kışlık kıyafet de kocanın nafaka yükümlülüğündendir.⁹³⁴ Ca'feri Aile Hukuku Kanunu kocaya hizmetçi masrafını yüklememiştir. Çünkü beldenin örfünde hizmetçi temin etme veya hizmetçi masrafını ödeme yoktur.

Ca'feriler de nafakanın kadının malı/hakkı olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu nedenle nafaka olarak verilen malın üzerinde her türlü tasarruf yetkisine sahiptir. İstedığı kişiye satabilir, hibe edebilir veya kiraya verebilir. Ancak bunların yapılmaması için akit esnasında veya sonrasında (nafaka belirlenirken) koca şart koşmuşsa, bu şart geçerlidir.⁹³⁵

Kadının kendi malında özgür ve her türlü tasarruf yetkisine sahip olmasıyla ilgili Ca'feri Aile Hukuku Kanun'unda her hangi bir düzenleme mevcut değildir. Ancak şu ifadeye yer verilmiştir. “Nafaka, kadının ayrıcalıklı hakkı ve kocasından alacağıdır. Herhangi bir geçerli neden olmadan – kadının itaatsizliği gibi – koca nafaka temin etmekten kaçınırsa, kadın mahkeme kararıyla kocasının malından kendi nafakasını temin edebilir”.⁹³⁶ Böylece nafakanın kadının malı olduğuna vurgu yapılmış, ihkak-ı hak için mahkemeye başvurmak dâhil her yol mubah kılınmıştır. Buna mukabil İran Medeni Kanunu kadına malında tasarruf yetkisi vermiştir. İlgili maddede “kadın malı üzerinde her türlü tasarrufa yetkindir”⁹³⁷ denilerek konuyu hükme bağlamıştır.

⁹³⁰ Muğniye, *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 392-93; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 287.

⁹³¹ el-Hilli, *el-Cami' li's-Şerai'*, c. 1, s. 488; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 126.

⁹³² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 386; Kanun-i Medeni İran, md. 1107.

⁹³³ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fıkhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 625.

⁹³⁴ a.g.e., c. 6, s. 627.

⁹³⁵ es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 128.

⁹³⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 393.

⁹³⁷ Kanun-i Medeni İran, md. 1118.

D. NAFAKANIN DÜŞMESİ

Afgan Medeni Kanunu'na göre aşağıdaki durumlardan birinde kadın nafaka alamaz:

- a. Kadın, kocasının izni veya mücbir bir neden olmadan evden dışarı çıkarsa,
- b. Kadın, karı-koca ilişkisini yerine getirmezse,
- c. Kadın, bir engelden dolayı kocasının evine gidemiyorsa nafaka alamaz. (md. 122.)

Afgan Medeni Kanunu nafakayı düşüren halleri geçici ve daimi diye ikiye ayırmamakla birlikte yukarıda saydıklarımızın geçici aşağıda sayacaklarımızın ise daimi olduğunu görmekteyiz. Binaenaleyh nafaka ya eda ya da ibra ile kocanın zimmetinden sakıt olur. Buna göre “vacip olan nafaka yükümlülüğü ancak eda veya ibra ile – kocanın zimmetinden – sakıt olur”.⁹³⁸

Afgan Medeni Kanunu 128. maddesinde Hanefilerin görüşünü terk ederek cumhurun görüşüne göre hüküm vermiştir. Daha önce değindiğimiz gibi hanefilerde nafaka hâkim veya taraflarca tayin edilmedikçe kocanın zimmetinde borç olmaz.⁹³⁹ Bu nedenle kadın nafaka alacaklısı olmadığı için nafaka hakkında herhangi bir tasarrufta bulunamaz, başkasına hibe edemez veya verilmemiş geçmiş dönem nafaka hakkını talep edemez. Ancak cumhura göre nafaka, vacip olduğu andan (nikâh akdi) itibaren kocanın zimmetinde sabittir ve ödemekle mükelleftir. Ödemedikçe veya kadın ibra etmedikçe kocanın zimmetinden sakıt olmaz.

Binaenaleyh nafaka zimmette mevcut olan bir borç olması hasebiyle karı-kocadan her biri istediği zaman nafakanın ödenmesini/ödemesini isteyebilir. “Kadının nafaka borcu, ister kocanın zimmetinde olsun ister kadının zimmetinde, taraflardan her biri istedikleri anda talep edebilir”.⁹⁴⁰ Nafakanın kocanın zimmetinde olması normaldir ancak kadının zimmetine nasıl geçer? Şöyle ki, koca nafaka isteme yetkisini veya malından temin etme yetkisini kadına vermiş ve kadın da bu yetkiye dayanarak nafaka ödeneğini başlatmışsa, kadın kendisi için zimmetinde borç olan nafaka sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Şayet sahih akit sonrası nafaka kocanın zimmetinde sabit olmasaydı Afgan Medeni Kanunu böyle bir hükme yer vermezdi. Afgan Medeni Kanunu'nun cumhurun görüşünü kanunlaştırmasındaki sebep Afgan toplumunda nikâh

⁹³⁸ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 128.

⁹³⁹ Hanefilere göre de sahih nikâh ve kadının nefsinin kocasına teslim etmesiyle birlikte kocanın nafaka sorumluluğu başlar. Ancak koca nafaka vermektan kaçınırsa, kadının nafakası kocanın zimmetinde borç olmaz. Bu iki cümleinin arasındaki fark ise şudur. Normal şartlarda koca kadının nafakasını nikâh akdiyle birlikte temin eder. Olası bir boşama olur veya koca nafaka sorumluluğu yerine getirmezse, kadının mahkemeye başvurup geçmiş dönem nafakasını talep etme hakkı olmaz. İşte bu hakkın olabilmesi için Hanefiler nikâh akdi sırasında taraflarca nafaka temini güvence altına alınmalıdır, derler. (bkz. Fâyiz, *Hukuk-i Fâmil*, s. 162.)

⁹⁴⁰ Kanun-i Medeni Afganistan, md. 130.

akdi sırasında nafaka konusunun gündeme getirilmemesidir. Şayet Hanefilerin görüşü tercih edilseydi pek çok kadın mağdur olurdu. Böylece olası haksızlıkların önüne set çekilmiş oldu.

Keza kadın, kocasının nafaka yükümlülüğünü ibra etmeden önce bizzat veya hükmi (kocanın zimmetinde belirlenmiş) nafaka hakkını/malını kabzetmesi gerekir. Bu geçmiş ancak ödenmemiş nafaka içindir.

Hanefi mezhebinde evlilik nafakası iki şekilde sakıt olur. Bunlardan birincisi geçici ikincisi ise daimidir. Geçici olanlar kadının itaatsizliği, kocasının izni olmadan herhangi bir yerde çalışması gibi durumlardır. Devamlı olanlar ibra, irtidat ve taraflardan birinin vefat etmesi durumudur.⁹⁴¹

Kadının ergen olmaması⁹⁴² – nedeniyle birliktelik yaşanmıyorsa – veya borcu sebebiyle hapse girmesi veyahut kocasının zevciyet isteklerini yerine getirmemesi ve kocasının izni olmadan sefere – velev ki farz olan hacc olsun – çıkması, başkası tarafından alıkonulması⁹⁴³ veya herhangi bir yerde çalışması nafaka hakkını düşürür. Ancak bu saydıklarımız geçicidir. Engel sakıt olduğunda nafaka hakkı geri döner.

Keza kadının sebep olduğu boşanma; kadının dinden dönmesi, kocasının (üvey) oğluya şehvetli öpüşmesi, taraflardan birinin ölmesi – özellikle ölen kadın olursa – , akit esnasında belirlenmemiş ve zaman aşımına uğramış nafaka ve kocayı ibra etmesi durumunda kadın nafaka hakkının tamamını kaybeder.⁹⁴⁴ Ancak boşanma gerçekleşmeden önce hâkimin kararıyla kocayı borçlandırmışsa kadının nafaka hakkı sakıt olmaz.⁹⁴⁵

Boşanma nedeninin erkek olması⁹⁴⁶ aynı şekilde kocanın isyan etmesi (mürted olması vs.) halinde herhalükarda kadın nafakaya hak kazanır. Bununla birlikte boşanma li'an, îlâ, erkek hastalıkları gibi durumlardan meydana gelirse kadın yine nafaka almayı hak eder. Çünkü ayrılığa kadının herhangi bir dahli yoktur.⁹⁴⁷

Yukarıda da değindiğimiz gibi kadının kocasını nafakadan ibra etmesi, bu hakkını bir daha geri almayacağı anlamına gelir. Ancak ibra edebilmesi için kadının nafaka hakkını elde etmesi gerekir. Çünkü sahip olunamayan bir şey/mal/menfaat satılamaz, hibe edilemez.

⁹⁴¹ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 29; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 501; Çolak, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, s. 33.

⁹⁴² es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 174; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 93; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, s. 331.

⁹⁴³ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 5 ve 7; el-Babertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, c. 2, ss. 627-29; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, ss. 92-94; el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-Înâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, c. 2, ss. 331-33.

⁹⁴⁴ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 7 ve 9; es-Serahsî, *el-Mebcut*, c. 5, s. 182; Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 446; el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, c. 2, s. 93 ve 94; el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 29; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 496.

⁹⁴⁵ Sadrüşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikaye*, s. 443; el-Cezirî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezahibi'l-Erba'*, c. 4, s. 503.

⁹⁴⁶ Erbay, “Nafaka”, s. 283.

⁹⁴⁷ el-Mevsili, *el-İhtiyar*, c. 3, s. 9.

Mamafih akit sırasında veya sonrasında taraflar veya mahkemece nafaka giderlerinin belirlenmesi, nafakanın elde edildiği anlamına gelir. Bundan sonra kadın istediği şekilde malından tasarrufta bulunabilir.⁹⁴⁸

Ca'feri mezhebine göre de kimi durumlarda kadın nafaka hakkını kaybeder. Yukarıda – nafakanın ispatı meselesinde – zikrettiğimiz hususlar kadına nafaka hakkı kazandırırken aşağıda zikredeceğimiz hususlar ise kadının nafaka hakkının iskatına sebep olur. Kadının küçük olması, dinden çıkması, izinsiz kocasının evini terk etmesi, yolculuğa çıkması gibi durumlarda kadın nafaka hakkını kaybeder.

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'na göre de kadının geçimsiz/itaatsiz (naşize) olmasıyla herhangi bir işte çalışması nafaka hakkını iskat eder. İlgili maddeler nafakanın sakıt olmasını sadece bu iki etkene bağlayarak konuyu kapatmıştır. Hâlbuki Ca'feri mezhebinde nafakayı iskat eden durumlar – aşağıda sayacağımız – beş madde halinde ele alınır.

1. Kadının Küçük Olması

Kadının cinsel ilişkiye müsait olmayacak derece küçük olması nafaka hakkına engeldir. Ancak kocanın küçük, kadının ergen olması durumunda kadın nafakaya hak kazanır.⁹⁴⁹ Ca'feri fakihlerinden Tusi'ye göre kocanın küçük olması halinde nafaka mükellefiyeti olmaz. Çünkü küçükler mükellef değildir. Mükellef olmayan bir kişiye ise nafaka yüklenmez.⁹⁵⁰

2. Kadının İtaatsiz olması (Naşize)

İtaatsiz kadının nafaka hakkını kaybedeceği ittifakla sabittir. Ancak itaatsizliğin kapsamı mezhepler arasında ihtilaflıdır. Hanefilere göre kadının koca evinde yaşaması itaat için yeterliyken Ca'feriler cumhurla aynı görüştedirler. Onlara göre kadının sadece kocasının evinde yaşaması yeterli değildir. Keza zevciyet ilişkisinin de vuku bulması gerekir. Çünkü salt akit nafakayı ispat etmez.⁹⁵¹ Ancak kadın itaatsizliğinden vaz geçer ve kocasının itaatine girerse (tövbe ederse) – kadının bu durumu ispat edilince – nafaka hakkı geri döner.⁹⁵²

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ca'feri Aile Hukuu Kanunu ile İran Medeni Kanunu, kadının nafaka hakkını ortadan kaldıran unsurun onun kocasına karşı itaatsiz olması olduğunu

⁹⁴⁸ el-Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, c. 7, s. 29.

⁹⁴⁹ el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fikhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, ss. 616-18; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 123; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 284.

⁹⁵⁰ Muğniye, *Fikhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, c. 5, ss. 319-20.

⁹⁵¹ Muğniye, *el-Fikhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 386; Şehid-i-Evvel, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkiyye fi Fikhu'l-İmamiyye*, c. 1, s. 121; el-Amilî, *ez-Zübdetü'l-Fikhiyye fi Şerhi'r-Ravzati'l-Behiyye*, c. 6, s. 619; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 123.

⁹⁵² es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 123; Humeynî, *Tahriru'l-Vesile*, c. 2, s. 284.

beyan etmiştir. Nitekim ilgili madde “kadının kocasına tabi olmaması nafaka hakkını ortadan kaldırır. Naşize olan kadın, söz veya herhangi bir eylemle kocasına tabi olduğunu bildirir ve kocası da ona dönmedikçe nafaka hakkından istifade edemez”⁹⁵³ denilmiştir. İran Medeni Kanunu da “herhangi bir şer’î engel olmadan kadın görevini yerine getirmekten imtina ederse nafaka hakkını kaybeder”⁹⁵⁴ ifadesiyle našize kadın hakkındaki hükmünü açıklamıştır.

3. Kadının Mürted olması

Ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmek ittifakla caiz görüldüğünden evlilik akdinin sonucu olan mehir ve nafaka da buna binaen caiz görülmüştür. Dolayısıyla koca ehl-i kitaptan olan eşinin nafakasını temin etmekle yükümlüdür.⁹⁵⁵ Ancak Müslüman olup da daha sonra dinden çıkan (mürted) kadınla evlenmek kesinlikle haramdır. Evliyken dinini değiştiren kadının nikâhı irtidat ettiği anda düşer. Bu şekilde evliliği sona eren kadına nafaka verilmez. Yalnız iddet içerisinde tekrar Müslüman olursa nafakaya hak kazanır.⁹⁵⁶

4. Kadının Sefere Çıkması

Ca’feri mezhebinde yolculuğun niçin yapıldığı önemlidir. Eğer yolculuk hacc gibi farz olan bir ibadet için yapılırsa Hanefilerin aksine – Ebu Yusuf hariç⁹⁵⁷ – kocasının izni olmasa dahi kadının nafaka hakkı sabit olur. Çünkü masiyette mahlûka itaat yoktur.⁹⁵⁸ Ancak umre veya herhangi bir işten dolayı kocasının izni olmadan sefere çıkarsa kadın nafaka hakkını kaybeder.⁹⁵⁹

5. Kadının Çalışması

Ca’feriler, zevciyet ilişkilerini

4 kısıtladığı veya hiç imkân vermediği⁹⁶⁰ için çalışan kadının nafaka hakkının düşeceği kanaatindedirler. Eğer koca evlenmeden önce veya akit esnasında kadının çalıştığını biliyor ve herhangi bir itirazda bulunmuyorsa, artık karısını çalışmaktan alıkoyamaz, nafaka hakkını iskat

⁹⁵³ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’i Afganistan, md. 388 ve 390.

⁹⁵⁴ Kanun-i Medeni İran, md. 1108.

⁹⁵⁵ Şehid-i Evvel, *el-Lüm’atü’l-Dimaşkiyye fi Fıkhı’l-İmamiyye*, c. 1, s. 113.

⁹⁵⁶ Muğniye, *el-Fıkhü alâ Mezahibi’l-Hamse*, c. 2, s. 387; et-Tabrusî, *el-Mü’telif Mine’l-Muhtelif Beyne Eimmeti’s-Selef*, c. 2, s. 290; Humeynî, *Tahriru’l-Vesile*, c. 2, s. 284.

⁹⁵⁷ Ebu Yusuf’a göre farz olan hac ibadeti özür sayıldığı için nafakayı düşürmez. bkz. s. 141-42.

⁹⁵⁸ Muğniye, *Fıkhü’l-İmam Ca’fer es-Sadık*, c. 5, s. 320; et-Tabrusî, *el-Mü’telif Mine’l-Muhtelif Beyne Eimmeti’s-Selef*, c. 2, s. 289.

⁹⁵⁹ es-Sistani, *Minhacu’s-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 124; Humeynî, *Tahriru’l-Vesile*, c. 2, s. 285.

⁹⁶⁰ “Zevciyete imkân vermemek” ifadesi Ca’ferilerde şu şekilde yorumlanmıştır. Kadın sabahtan akşama kadar çalışır ve yorgun bir şekilde eve dönerse, kocasıyla cinsel münasebetten kaçınır. Böylece nüşüz olarak nitelendirilir ve nafaka hakkını kaybeder.

edemez. Fakat kocanın kadının çalıştığından haberi yoksa öğrendiği anda karısını işten men edebilir. Bu durumda kadın çalışmaya devam ederse kocanın nafaka sorumluluğunu yerine getirmeme hakkı vardır.⁹⁶¹

Ca'feri Aile Hukuku Kanunu kadının çalışmasıyla ilgili bir maddeyi barındırmaktadır. Ancak ilgili madde kadının nafaka hakkından ziyade kadının gelirin kime ait olduğula alakalıdır. Buna göre kadının çalışarak elde ettiği para/malın tamamı kadına aittir. Yalnız akit esnasında koca kadının maaşından kendisine bir miktar verilmesini şart koşmuşsa bu şart tarafları bağlar.⁹⁶² Buna mukabil İran Medeni Kanunu kadının çalışmasını kocasının iznine tabi kılmıştır. İlgili madde şu şekildedir: “koca isterse karısını çalışmaktan men edebilir. Veleve ki bu çalışma aile veya karısının menfaatine olsun”.⁹⁶³

Sonuç olarak her iki kanun da kadının çalışmasını kocasının iznine tabi tutmuştur. İran Medeni Kanunu açık bir şekilde hükme bağlamışken Ca'feri Aile Hukuku Kanunu üstü kapalı bir tarzda bunu ifade etmektedir. Çünkü ilgili kanuna göre, kendisinde herhangi bir konuda hüküm bulunmuyor ve bu kanunda aksini savunan herhangi bir madde de yoksa Ca'feri mezhebinin meşhur görüşüne göre hüküm verilir. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi – kocanın izni olursa – kadının çalışmasında herhangi bir sakınca yoktur.

İmamiyye mezhebine göre eğer koca karısının nafakasını temin edemiyorsa, karısının nikâh akdinin feshini talep etme hakkı yoktur. Çünkü Kur'an'da yüce Allah *وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* “eğer borçlu – borcunu ödeyemeyecek derecede – sıkıtıda ise, eli genişleyip mali gücüne ulaşuncaya kadar ona mühlet tanıyın. Ancak ahiret yurdu için alacağınızdan vaz geçerseniz sizin için daha iyi olur”⁹⁶⁴ buyurmaktadır. Bu durumda kadının nafaka hakkı kocasının zimmetinde sabit olur.⁹⁶⁵ Maddi durumu iyileşince geçmişteki nafaka borcunu öder.

Kocanın nafaka temininde güçlük çekmesi veya ödemekten kaçınması durumunda Ca'feri Aile Hukuku Kanunu, kadına mahkemeye müracaat etme hakkı vermiştir. Bu durumdaki kadın iki yol izler. Birincisi kocasının mali gücü azaldığında hemen mahkemeye başvurarak boşanma talep edebilir.⁹⁶⁶ İkincisi ise kocasının zor günlerinde ona destek olur, sabreder ve daha sonra zamanı geçmiş nafaka hakkını geri alır.⁹⁶⁷

⁹⁶¹ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 395.

⁹⁶² Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 403.

⁹⁶³ Kanun-i Medeni İran, md. 1117.

⁹⁶⁴ el-Bakara, 280.

⁹⁶⁵ Muğniye, *el-Fıkhu alâ Mezahibi'l-Hamse*, c. 2, s. 388; es-Sistanî, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, c. 3, s. 129; et-Tabrusî, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, c. 2, s. 291.

⁹⁶⁶ Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan, md. 401.

⁹⁶⁷ a.yer, md. 396.

Burada Ca'feri Aile Hukuku Kanunu Ca'feri mezhebinden farklı bir hükümde bulunmuştur. Nitekim Ca'feri mezhebinde, kocanın nafaka temininden aciz kalması durumunda – Hanefiler gibi – kadın boşanma talebinde bulunamaz. Ancak daha sonra alacaklı olduğu nafaka hakkını yeniden ister.

İran Medeni Kanunu ise Ca'feri mezhebinin meşhur görüşünün dışına çıkmamıştır. İlgili kanuna göre kadın, kocasının nafaka yükümlülüğünden kaçınması veya eksik ödemesi durumunda mahkemeye müracaat eder. Mahkeme nafaka miktarını belirledikten sonra koca ödemekle mükellef olur.⁹⁶⁸

⁹⁶⁸ Kanun-i Medeni İran, md. 1111.

SONUÇ

Afgan Medeni Kanunu 1977 yılında ve büyük ölçüde Hanefi mezhebinin görüşlerini kanunlaştırarak oluşturulmuştur. Afganistan'da %10-13'lük bir nüfusa sahip olan Şii/Ca'feri mezhebi mensupları ise ilgili kanunun koymuş olduğu hükümlere tabi olmak zorunda kalmış, kendi mezhepleri doğrultusunda yaşamalarına kısmi de olsa engel konulmuştur. Bu durum 2007-2008 yılında "Ca'feri Aile Hukuku Kanunu"nun kabul edilmesine kadar devam etmiş, bu tarihten sonra ilgili kanun uygulanmaya başlamıştır.

Evliliğin ön aşaması olan nişanlanma diğer toplumlarda olduğu gibi Afgan toplumunda da vardır. Kimi bölge ve etnik guruplarda değişkenlik göstermekle birlikte genel olarak nişan iki merhaleden oluşur. İlki kız istemdir. Kız istemede – aileler önceden tanışıyorlarsa – fazla ayrıntıya girmeden anne-babadan kızı istenir. Şayet ilk defa tanışacaklarsa, bir iki defa tanışma amaçlı ziyaretler gerçekleşir, daha sonra tarafların istek ve önerileri doğrultusunda kız istenir. Bu merasim iki aile arasında olduğu için eş, dost ve akrabaların haberi olmaz. Aileler anlaştıklarında erkek tarafının maddi durumuna göre ikinci kısım yani nişanlanma merasimi düzenlenir. Bu aşamadan sonra Afgan toplumunda evlilikten vazgeçme vakalarına hemen hemen hiç rastlanmaz.

Afgan Medeni Kanunu kız istemeyle ilgili her hangi bir düzenleme getirmemiştir. Sadece hangi durum ve şartlardaki kadına evlilik teklifinde bulunulabilir, onu düzenlemekle yetinmiştir. Nişanlanmayı ise, tanım ve geçerlilik şartları başta olmak üzere nişandan sonra verilen hediyelerin – olası anlaşmazlık durumunda – geri iadesi ve iadenin ne tür hediyeleri kapsadığı gibi ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Nişandan sonra erkeğin sebebiyet verdiği bir nedenle sözleşmenin feshedilmesi meselesinde Malikilerin görüşünü kanunlaştırarak, erkeğin verdiği hediyeleri geri isteme hakkının olmadığına hükmetmiştir. Bunun dışında erkek tarafı belirli şartlardaki hediyeleri – Hanefilerin hediye ile ilgili görüşlerinde olduğu gibi – geri talep edebilir. Nitekim Hanefiler, hediyeyi hibe kabilinden saymış ve hibenin iadesi için gereken şartların var olması durumunda hediyelerin iadesinin söz konusu olabileceğine hükmetmişlerdir.

Afganistan’da uygulanan Ca’feri Aile Hukuku Kanunu ise kız isteme ile nişanlanmayı ayrı ayrı ele almış ve kız istemenin nişanlanmanın ön aşaması olduğunu ve nişanlanma olmadan hiçbir sonuç doğurmayacağını belirtmiştir. Buna mukabil ilgili kanuna göre nişan karşılıklı evlenme sözleşmesidir. Zorunlu bir sebep olmadan bu sözleşmeden vazgeçilemez. Vazgeçildiği takdirde belirli şartlar çerçevesinde sözleşmeyi bozan taraf tazminat ödemek zorunda kalır. Geçerli bir nişanlanmanın oluşabilmesi için Hanefiler ile Ca’feriler arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Keza Afgan Medeni Kanunu ile Ca’feri Aile Hukuku Kanunu arasında da ihtilaf söz konusu değildir.

Afgan Medeni Kanunu’nun 60-89. maddeleri evlenme ile ilgilidir. İlgili Kanunu’nun 90-130. maddeleri ise evlenme akdinin hukuki sonuçlarını düzenlemiştir. Evlenme akdinin rükün ve şartları konusunda Hanefi mezhebinin meşhur görüşünü kanunlaştırarak ilgili mezheple tam mutabakat sağlanmıştır. Yalnız Afgan Medeni Kanunu “meclisi” nikâh akdinin kuruluş şartları çerçevesinde değerlendirmeyip ayrı bir başlık altında düzenlemiştir. Fakat ilgili 66. maddede “akit tek mecliste vuku bulur” demek suretiyle meclis birliğini üst sınır olarak tespit etmiştir. A.M.K.’nin bu tercihinin şöyle anlayabiliriz. Meclis büyük daire akdin kuruluş şartları ise bu dairenin içerisinde yer alan küçük bir daire. Yani kuruluş şartları tam olduğu takdirde meclis birliği yoksa ilgili kanuna göre akit geçerli değildir. Çünkü meclis müteferrik olan şeyleri cem eder. Taraflar, irade beyanı, şahitler vs. müteferrik olan şeylerdir. Bunları tek bir mekâna veya zaman dilimine toplayan ise meclistir. Keza Hanefilerde akit sırasında şahitlerin bulunması akdin sıhhat şartıyken Afgan Medeni Kanunu bu konuya verdiği önem dolayısıyla şahitlerin bulunmasını akdin kuruluş ve sıhhat şartlarından saymıştır. İlgili kanun geneli itibariyle Hanefi mezhebini esas almakla birlikte şahitler meselesinde olduğu gibi kimi durumlarda farklı hüküm ve içtihatlarla da bulunmuştur. Afgan Medeni Kanunu’nun Hanefi mezhebinin dışına çıktığı bir diğer husus ise tarafların evlenme ehliyetidir. Nitekim 70. maddede evlenme ehliyeti, kızlar için 16 erkekler için 18 yaş olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla sadece erkeklerde Ebu Hanife’nin görüşünü benimsemiştir. Kızlarda ise ne Ebu Hanife’nin ne de imameynin görüşüne uyulmuştur. Bölgede yaşayan insanların fizyolojik yapıları dikkate alınarak farklı bir ictihadda bulunduğu görülmektedir.

Ca’feri mezhebi ile Afganistan’da uygulanan Ca’feri Aile Hukuku Kanunu da evlenme akdinin geçerli olabilmesi için tarafların mevcudiyetiyle irade beyanlarının sarıh ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmesini şart koşturmuştur. Ancak Ca’feriler irade beyanında kullanılacak dilin ne olması gerektiği konusunda Hanefi mezhebi ve Afgan Medeni Kanunu’na muhalefet etmişlerdir. Örneğin, Hanefi mezhebiyle Afgan Medeni Kanunu’nda irade beyanının tarafların

ana dilleriyle ifade etmeleri geçerli kabul edilirken Ca'ferilere göre – mümkün olduğu takdirde – Arapça ifade etmek gerekir. Buradaki “imkân” kaydı bildiğimiz anlamda kullanılmamaktadır. Taraflar Arapça bilmesede dahi tekrar edebilecek güçteyse nikâh memurunun sözlerini aynen tekrarlamak suretiyle iradelerini Arapça olarak açıklamak zorundadır. Tekrar edebilecek kabiliyeti dahi yoksa yani hiçbir şekilde Arapça kelimeleri telaffuz edemiyorsa genel kanaatten istisna olarak günlük kullandığı/ana dilleriyle irade beyanında bulunmaları geçerli kabul edilmiştir.

Keza ilgili kanunda evlenme yaşı 18 olarak tespit edilmiştir. Buluş yaşı konusunda Ca'feri Aile Hukuku Kanunu kız erkek ayırımına gitmeden konuyu düzenlemiştir. Muhtemelen bu kararın arkasında yatan etken, Ca'feri mezhebinde tıpkı Hanefilerde olduğu gibi kızlara kendilerini evlendirme konusunda tam yetki vermeleridir. Çünkü Ca'feri mezhebinde buluş çağına gelmiş kızların veli iznine bağlı kalmaksızın kendilerini evlendirebilme yetkisi verilmiştir. Her ne kadar veli izninin alınması müstehap kabul edilse dahi bir kadın belirli şartlar çerçevesinde kendilerini bir başkasıyla evlendirebilir. Bu şartların en önemlisi velinin, kızın dengi birisiyle evlenmesine sırf inat etmek suretiyle izin vermeme halidir. Bu vb. durumlarda kadınlar – edeben dahi olsa – velilerinden izin almak zorunda değiller.

Hem Hanefi mezhebi hem de Ca'feri mezhebinde zina veya şehvetle dokunmak sıhri haramlık sebebidir. Bu konuda her iki mezhep ittifak halindedir. Buna bağlı olarak Afgan Medeni Kanunu da zina veya şehvetle dokunmanın sıhri haramlık oluşturacağına hükmetmiştir. Ancak konuyla ilgili Afganistan'da uygulanan Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nda her hangi bir düzenleme mevcut değildir.

Afgan Medeni Kanunu, süt hısımlığı konusunda Hanefilerin süt hısımlığıyla ilgili görüşlerini aynen kanunlaştırmıştır. Buna bağlı olarak süt emme yaşı iki yaş olarak belirlenmiş ancak süt emme miktarıyla ilgili herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Buna mukabil Ca'feri mezhebi kimi fer'i meselelerde Hanefi mezhebi ve Afgan Medeni Kanunundan farklı görüşler benimsemiştir. Örneğin, Ca'feri mezhebi ve Ca'feri Aile Hukuku Kanunu'nda süt emme yaşı tam iki yıl olarak belirlenmiştir. Süt emme miktarı ise 15 defa veya bir gece gündüz olarak tespit edilmiştir. Ayrıca süt, sahih nikâh sonucu meydana gelmiş olmalıdır. Zina sonucu doğum yapan kadının sütü haramlık meydana getirmez. Ca'feriler zinanın hısımlık oluşturacağı kanaatinde olmalarına rağmen zina sonucu hâsıl olan sütün süt hısımlığı meydana getirmediği kanaatindedirler.

Geçici evlenme engeli hususunda da Afgan Medeni Kanunu Hanefilerin görüşünü benimsemiştir. Örneğin, Hanefi mezhebinde genel kabul gören görüşe göre li'an sonucu ayrılan karı-kocanın tekrar evlenmeleri geçici bir müddet haramdır. Afgan Medeni Kanunu'na göre de kadın, li'an sonucu ayrılan kocası kendini yalanlarsa tekrar evlenebilir. Burada A.M.K. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in görüşünü kanunlaştırmıştır. İmamiyye ise li'an konusunda büyük ölçüde Hanefiler gibi düşünmekle birlikte aralarında kısmi farklılıklar da mevcuttur. Şöyle ki, irade beyanında olduğu gibi lâin ve lâinenin mülaane sözlerini mümkünse Arapça ifade etmeleri, mülaanenin ancak hâkim vasıtasıyla gerçekleşme zorunluluğu ve mülaanenin bir bain talak değil bir fesih olduğu dolayısıyla li'an sonucu ayrılan karı-kocanın ebediyen birbirlerine haram oluşu gibi durumlarda Hanefilerden farklı görüş beyan etmişlerdir.

Evlenme akdinin lüzum şartlarından olan kefaet konusunda da Hanefi ve Ca'feri⁹⁶⁹ mezhepleri arasında görüş benzerliği vardır. Keza Afgan Medeni Kanunu ile Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da ilgili mezheplere dayandığı için kefaeti akdın geçerlilik şartlarından saymıştır. Bir kadın dengi olmayan biriyle evlenirse ittifakla velilerin mahkemeye müracaat ederek akdın feshedilmesini talep etme hakları vardır. Geneli itibarıyla böyle olmakla birlikte Ca'feriler evlenecek tarafların şii iman esaslarına uymasını müstehap olarak kabul etmişlerdir. Şii iman esaslarını özellikle de imameti kabul etmiyorsa da en azından Şiiilere karşı kötü söz ve eylemde bulunmamasının üzerinde de önemle durmuşlardır.

Ca'feri mezhebi batıl-fasit ayırımı konusunda A.M.K. ve Hanefi mezhebinden ayrılmaktadır. Hanefiler, sıhhat şartlarından birinin olmaması durumunda akdi fasit olarak kabul ederler ve fesadın giderilmesi durumunda akdın sahih olacağı kanaatindedirler. Ca'feriler ise akitlerde batıl-fasit ayırımına gitmeyerek cumhurla aynı görüşü benimsemişlerdir. İlgili mezhebe göre taraflardaki bir takım ayıplar hariç nikâh akdi hiçbir şekilde fasit olmaz. Akitteki rükün veya sıhhat şartlarından birinin eksik olması durumunda akit tümünden batıl olur.

Ca'feri mezhebinin Hanefi ve Afgan Medeni Kanun'undan ayrıldığı bir diğer nokta ise, üç talak meselesidir. Ca'feri mezhebine göre üç talak, kadını bir başka erkekle evlenip ayrılmadıkça eski kocasına helal kılmaz. Ancak bunun da bir sınırı vardır. Şöyle ki, koca üç defa karısını boşadıktan sonra karısı bir başka erkekle evlenip bilahare ikinci koca da kadını boşarsa tekrar eski kocayla evlenmesi caiz olur. Ancak bu işlem üç defa tekrarlanırsa ki

⁹⁶⁹ Ca'feri mezhebinde Hanefiler gibi kefaeti, soy, mal, meslek, din ve ahlaki yaşantı olarak ele alan âlimler de mevcuttur. Konu detaylı bir şekilde ilgili yerde incelenmiştir.

toplamda birinci koca –hülleler hariç – 9 defa karısını boşamış olur, bu durumda ebediyen eski karısıyla evlenemez.

Hanefi mezhebiyle Ca'feri mezhebi arasında en bariz ihtilaf şüphesiz ki mut'a nikâhıdır. Bilindiği üzere ehl-i sünnet mezhepleri mut'a nikâhına İslam'ın ilk yıllarında geçici bir süreliğine izin verildiği daha sonra Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı kanaatindedirler. Buna mukabil Ca'feriler ise Nisa suresi 24. ayetine geçen “فما استمتعتم” ve “اجورهن” kelimelerinden hareketle muta'nın neshedilmediği dolayısıyla günümüzde dahi bu hükmün geçerli olduğu kanaatindedirler. Onlara göre mut'a Hz. Ömer tarafından yasaklanmıştır. Hâlbuki hüküm koyma yetkisi sadece Allah ve Peygamberine aittir. Ayrıca muta'nın yasak olmasıyla ilgili hadis kaynaklarında geçen rivayetleri de ayete zıt olması nedeniyle kabul etmemektedirler. Keza İbn Mes'ud gibi kimi sahabelerin Mushaflarındaki ilavelerini de delil getirirler. Hanefiler ise ayette geçen “istimta” ve “ecir” kelimelerindeki maksadın normal evliliklerde zifaf ve zifaf sonucu tam mehrin gerekli olmasıyla ilgili olduğunu düşünmektedirler. Zira mut'a nikâhına Hz. Peygamber tarafından geçici olarak izin verilmiş bilahare bu izin yine Hz. Peygamber tarafında kaldırılmıştır.

Afgan Medeni Kanunu mut'a gibi şığar nikâhını da geçersiz saymıştır. Bir kadının başka bir kadınla takas edilmesi anlamına gelen şığar nikâhı Hanefilerce de batıl kabul edilmiştir. Ca'feri mezhebinde de şığar nikâhı batıldır. Ancak Afgan Medeni Kanunu şığar nikâhıyla evlenen kadınların her birine mehr-i misil takdir etmek suretiyle yapılan evliliği geçerli saymaktadır. Bu durumda yapılan akit sahih hale dönüşmektedir. Yani Afgan Medeni Kanunu nezdinde şığar nikâhı diye bir nikâh türü yoktur ya mehir belirlenir ya da kadın mehr-i misil alır.

Sahih evlilikten sonra karşılıklı bir takım haklar ortaya çıkmaktadır. Bunların başında mehir, mesken ve nafaka gelir. Bütün hukuk sistemleri gibi Afgan Medeni Kanunu da kadının bu haklarını güvence altına almıştır. Mehrin tamamının veya yarısının terettüp edeceği durumlar olduğu gibi kadının mehir hakkını tamamen kaybedeceği durumlar da mevcuttur. Örneğin, kadın batıl nikâh sonucu zifaf gerçekleşse dahi mehre hak kazanamaz. Keza akit yapıldıktan sonra zifaf meydana gelmeden ayrılık meydana gelirse kadın mehrin yarısını alır. Ancak zifaf vaki olursa mehrin tamamına hak kazanır. Afgan Medeni Kanunu mehrin terettüp etmesini zifaf veya sahih halvete bağlamıştır. Böylece Hanefi mezhebinin meşhur görüşünü kanunlaştırmıştır.

Ca'feri mezhebi de sahih nikâh sonucunda kadına mehir hakkı vermiştir. Hanefilerde mehrin alt sınırı 10 dirhem iken Ca'feri mezhebinde mehrin alt sınırı yoktur. Buna karşılık imamiyye mehrin üst sınırını belirlemiştir. Bu sınırlama kazai değil diyanidir. Yani bir kadın Hz. Peygamber'in kadınlarına verdiği ve kızları için aldığı 500 dirhemden fazla da alabilir. Fakat 500 dirhem veya aşağı bir miktara razı olursa sünnete ittiba etmiş olur ki bu durum mezhepçe müstehap olarak nitelenmiştir.

Mehir olarak verilecek malın, hem Hanefi hem de Ca'ferilerce belli şartları haiz olması gerekir. Bu şartların başında malın kullanılması mubah olan bir mal olması ve kişinin mülkiyetinde olması gelir. Dolayısıyla domuz eti gibi mubah olmayan bir şey veya başkasına ait malın mehir olarak verilmesi geçerli kabul edilmemiştir. Aynı şekilde mehir olarak verilecek malın belirli bir ekonomik değeri olması lazım. Ekonomik değeri olmayan mal mehir olamaz. Örneğin, denizdeki balık, havadaki oksijen vs. mülkiyette olmayan mal mehre konu olamaz. Afgan Medeni Kanunu, Hanefi ve Ca'feri mezheplerinin ittifakla benimsedikleri bir diğer konu ise mehrin kocaya vacip olmasıdır. İlgili ayet ve hadislere binaen Hanefiler mehri kocanın yükümlülükleri arasında saymıştır. Bu mezhebin kanunlaşmış hali olan A.M.K. da mehirle ilgili maddelerde hep kocaya hitap etmek suretiyle mehir vermekle yükümlü olanın koca olduğunu dolaylı bir şekilde ifade etmektedir. Ca'feri Aile Hukuku Kanunu da mehrin kocanın yükümlülüklerinden olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Çalışmamızın son konusu ise evlilik nafakasıyla ilgilidir. Mehirden olduğu gibi nafaka da sahih nikâh sonucu olarak kocaya vacip olur. Bu konuda da Hanefi ve Ca'feri mezhepleriyle A.M.K. ve Ca'feri Aile Hukuku Kanunu ittifak etmişlerdir. Ancak Ca'feri mezhebinde mut'a nikâhında kocanın nafaka mükellefiyeti yoktur. Normal evliliklerde kocanın nafaka vermekten kaçınması veya eksik vermesi durumunda kadın mahkemeye müracaat ederek nafaka hakkının tespit edilmesini talep edebilir.

KAYNAKÇA

- ABDULHAMID Muhammed Muhyiddin, “Ahval-i Şahsiyye Der Şeri’at-i İslam”, *Mecelle-i Kaza*, 2012, 91-105.
- ACAR H. İbrahim, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 1. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- , “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme Ve Hz. Peygamber’in Zeynep’le Evliliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, c. sy. 7 (2006), ss. 99-110.
- , “Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, c. 17, sy. 29 (2011), ss. 367-88.
- , “Nişan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2007, c. 33, ss. 152-54.
- ACAR Halil İbrahim, “Kadının Kocasına Hizmet Etme Ve Ev İşleri Yapma Zorunluluğu Hakkında Değerlendirmeler”, *Karşılaştırmalı Dini Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 27 (t.y.), ss. 39-50, doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12323.
- ADALETHAH Abdulkadir, “Berresi Enva’-i Nafaka-i Zevce Der Mezahib-i Ehl-i Sünnet”, *Mecelle-i Kaza*, c. sy. Şubat-Mart (2015), ss. 8-21.
- AKTAN Hamza, “Kefacet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2002, c. 25, ss. 166-68.
- ALGÜL Adnan, *Delilleriyle Ehl-i Sünnet Mezhepleri İle İmamiyye’nin Aile Hukuku’nda İttifak Ve İhtilaf Ettikleri Konular (Yüksek Lisans Tezi)*, Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2017.
- AMİLÎ Seyyid Muhammed Hasan Terhini EL-, *ez-Zübdetü’l-Fikhiyye fi Şerhi’r-Ravzati’l-Behiyye*, 9 cilt, Menşuratü Zevi’l-Kurba, 2002.
- APAYDIN H. Yunus, “Fesad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 1995, c. 12, s. .
- ATAR Fahrettin, “Muharremât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2006, c. 31, ss. 6-8.
- , “Nikâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2007, c. 33, ss. 112-17.
- AYBAKAN Bilal, “Meclis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2003, c. 28, ss. 239-41.
- , “Vekâlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2013, c. 43, ss. 1-6.
- AYDIN M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, ed. Mustafa Uzun, İstanbul: İFAV, 1985.
- AYDIN M. Akif, “Mehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2003, c. 28, ss. 389-91.
- AYDIN Mehmet Akif, *İlmihal (İslam Ve Toplum)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- AYNÎ Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğitabi el-Hanefi EL-, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, 13 cilt, Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000.
- BABERTÎ Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Hanefi EL-, *el-İnaye şerhu’l-Hidaye*, 10 cilt, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007.
- BELHI Nizamuddin EL-, (ed.), *el-Fetava el-Hindiyye*, 6 cilt, Beyrut: Daru’l-Fikr, 1888.
- BEYHAKÎ Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Hurasani EL-, *es-Sünenü’l-Kübra*, 11 cilt, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- BUHÂRÎ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l-Buhari*, Dar-u Tavki’n-Necat, 2000.
- BUHÛTÎ Mansur b. Yunus b. İdris EL-, *Keşşafu’l-Kan’a’an Metni’l-İkn’a*, 6 cilt, Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1983.
- CESSÂS Ahmed b. Ali Ebu Bekir er-Razi EL-, *Şerh-u Muhatasari’t-Tahavi*, 8 cilt, Beyrut: Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, 2010.
- CEZİRÎ Abdurrahman EL-, *el-Fikhu Ale’l-Mezahibi’l-Erba’*, 5 cilt, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- CIN Halil, “İslam Hukukunda Mehir”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 29, sy. 29 (1972), ss. 199-254.
- ÇEKER Orhan, “Halvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 1997, c. 15, ss. 384-86.
- , *İslam Hukukunda Akitler*, 1 cilt, Konya: İttifak Holding, 1999.

- ÇOLAK Abdullah, “İslam Hukukunda Evlilik Nafakası”, *Mehir Aile Dergisi*, c. 1, (2001), ss. 25-44.
- DÂREKUTNÎ Ebu'l-Hasan Ali b. Omar b. Ahmed b. Mehdi b. Numan el-Bağdadi, *Sünenü'd-Darekutni*, 6 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.
- DÂRİMÎ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Abdissamed ED-, *Sünenü'd-Darimi*, 4 cilt, Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni li'n-Neşr-i Ve't-Tevzi', 2000.
- DERDÎR Ebi'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ED-, *eş-Şerhu's-Sağîr Alâ Akrabi'l-Mesâlik İla Mezhebi'l-İmam Mâlik*, 4 cilt, Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y.
- DÖNMEZ İbrahim Kafi, “Mut'a”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2006, c. 32, ss. 174-80.
- EBU-ABDİLLAH Şemsüddin Muhammed b. Muhammed (İbn-i Emîr-i Hac), *et-Takrir ve't-Tahbir*, 3 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1983.
- EBU-DÂVÛD Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî, *Sünen'ü Ebi Davud*, 6 cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- EBU-HABİB Sa'di, *el-Kamusu'l-Fikhi Lügaten Ve İstilahân*, Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1988.
- EBU-ZEHRA Muhammed, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 1 cilt, 3. bs., Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1957.
- EKİNCİ Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, c. 2, sy. 5 (2006), ss. 41-60.
- ERBAY Celal, “Nafaka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2006, c. 32, ss. 282-85.
- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1 cilt, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- FAVZAN Abdulvahid, “Âya Nikah Bidon-i İzn-i Veli Cevaz Dared”, *Mecelle-i Kaza*, c. sy. Eylül-Ekim (2009), ss. 42-48.
- FÂYİZ Abdulbasir, “Seyrî Der Kanun-ı Medeni Afganistan”, *Mecelle-i Kaza*, c. sy. Şubat-Mart (2008), ss. 54-65.
- , “Seyrî Der Kanun-ı Medeni Afganistan”, *Mecelle-i Kaza*, c. sy. Mart-Nisan (2009), ss. 34-48.
- , *Tavzihi Ber Kanun-ı Medeni Afganistan (Hukuk-i Famil)*, 1 cilt, Kabil: Puruje-i Umûr-i Adlî Ve Kazâi Afganistan, 2008.
- FEYZULLAH Muhammed Fevzi, *Nazariyyetü'd-Damân fi'l-Fikhi'l-Âmm*, Kuveyt, 1986.
- ĞADİRÎ Abdullah İsa İbrahim EL-, *el-Kamusu'l-Cami' li'l-Mustalahati'l-Fikhiyye*, Beyrut: Daru'l-Hucceti'l-Beyza, 1998.
- HAFİD Ebi'l-Velid EL- Muhammed b. Ahmedî'bn-i Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid Ve Nihayetü'l-Muktesid*, 4 cilt, 1. bs., Kahire: Mektebet-ü İbn-i Teymiye, 1994.
- HALLAF Abdulvahhab, *Ahkamu'l-Ahvali's-Şahsiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, Kahire: Daru'l-Kütubi'l-Mısriyye, 1938.
- HEREVÎ Molla Ali el-Kâri EL-, *Fethu Bâbi'l-İnâye fi Şerh-i Kitabi'n-Nikâye*, 3 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2009.
- HİLLÎ Ebu'l-Kasım Necmuddin Ca'fer b. el-Hüseyn EL-, *Şerai'u'l-İslam fi Mesaili'l-Halal-i ve'l-Haram*, 4 cilt, Necef: Tab'atu'l-Adab fi'n-Necefi'l-Eşraf, 1969.
- HİLLÎ Ebu'l-Kasım Necmeddin Ca'fer b. el-Hasan EL-, *Muhtasaru'n-Nafi fi Fikhi'l-İmamiyye*, Bağdat: el-Mektebetü'l-Ehliyye, 1964.
- HİLLÎ Şemsuddin Muhammed b. Şüca el-Kattan EL-, *Mealimu'd-Din fi Fikhi Âl-i Yasin*, 2 cilt, Kum: Müessesetü'l-İmam Ca'fer es-Sadık, 1999.
- HİLLİ Yahya b. Saîd el-Hezeli EL-, *el-Cami' li's-Şerai'*, Kum: Müessesetü Seyyidi's-Şüheda, 1983.
- HUMEYNÎ Ruhullah el-Musevi, *Tahriru'l-Vesile*, 2 cilt, Dımaşk: Sefaretu'l-Cumhuriyyeti'l-İslamiyyeti'l-İraniyye bi-Dımaşk, 1998.
- , *Zübdetü'l-Ahkam*, Tahran: Munazzamatu'l-İ'lami'l-İslami, 1982.
- İBN-ÂBİDİN Muhammed Emin b. Umar b. Abdülaziz ed-Dımaşki, *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyetü İbn-i Âbidin Reddül-Muhtar*, 6 cilt, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992.
- İBN-HANBEL Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hellal b. Esed eş-Şeybani, *Müsnedü'l-İmam Ahmed İbn-i Hanbel*, 40 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- İBN-HÜMAM Kemalüddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasi, *Fethu'l-Kadir*, 10 cilt, Daru'l-Fikr, t.y.
- İBN-KUDÂME Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdillâh b. Muhammed, *el-Mukni'*, Cidde: Mektebetü's-Sevadi, 2000.
- İBN-KUDÂME Muvaffakuddin Ebu Muhammed b. Abdillâh el-Hanbelî, *el-Muğni li-İbn-i Kudame*, 10 cilt, Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.

- İBN-MÂCE Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen-ü İbn Mace*, 2 cilt, Kahire: Dar-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- İBN-MÂZE Ebi'l-Meali Burhaneddin Mahmud b. Ahmed el-Buhari, *el-Muhitu'l-Burhani fi Fıkhî'n-Nu'mani*, 9 cilt, Beyrut: İdaretu'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, 2004.
- KAHVECI Nuri, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistan (2007).
- Kanun-i Medeni Afganistan, c. § 1 (1978).
- Kanun-i Medeni İran (t.y.).
- Kanun-i Merasim-i Arusi (2017).
- KARAMAN Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 3 cilt, İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- , "Buluğ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 1992, c. 6, ss. 413-14.
- , *Mukayeseli İslam Hukuku*, 3 cilt, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- KÂSÂNÎ Alaaddin b. Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi EL-, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai*, 7 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- KASIMÎ Firuzan, "İzdivac", *Mecelle-i Kaza*, 2001, 95-101.
- KHWAJAMIR Mehtarkhan, "Afganistan'da Başlık Parası Uygulamaları Ve Fıkhî Tahlili", *İSTEM*, c. 13, sy. 25 (t.y.), ss. 177-89.
- KUDÛRÎ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Bağdadi EL-, *Muhtasarul-Kuduri*, 1. bs., Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- KUMMÎ Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh EL-, *Men La Yahduruhu'l-Fakih*, 4 cilt, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslami, 2007.
- KURTUBÎ Ebu Abdillâh Muhammed bi Ahmed el-Hazrami, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 20 cilt, Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- KÜLEYNÎ Ebu Ca'fer Muhammed b. Ya'kub er-Razi EL-, *el-Kafi (el-Füru)*, 8 cilt, Tahran: Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, 1988.
- MALIKÎ Ebu Muhammed Abdulvahab b. Ali EL-, *U'yûnu'l-Mesail*, 1 cilt, Beyrut: Dar-u İbn-i Hazm, 2009.
- MEDENÎ Ebu Abdillâh Malik b. Enes el-Esbahi EL-, *el-Muvatta*, 2 cilt, Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1985.
- MELIKZEY Nisar Ahmed, "Nikâh ve Ahkam-ı Mühim-i Ân Der Fıkh-i İslamî Ve Kanun-ı Medeni", *Mecelle-i Kaza*, c. sy. Nisan-Haziran (2010), ss. 19-21.
- MERGİNÂNÎ Ebu'l-Hasan Burhanuddin Ali b. Ebi Bekr b. Abdi'l-Celil EL-, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti'l-Mübtedi*, 4 cilt, Karaçi: İdareti'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, t.y.
- MEVSİLİ Abdullah b. Mahmud b. Mevdud EL-, *el-İhtiyâr li-t'alili'l-Muhtâr*, 5 cilt, 4. bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.
- MEYDÂNÎ Abdulğani b. Talib b. Hammad b. İbrahim el-Ğanî ed-Dımaşki EL-, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, 4 cilt, Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985.
- MUĞNİYE Muhammed Cevad, *el-Fıkhü alâ Mezahibi'l-Hamse*, 2 cilt, Beyrut: Daru't-Tayyar el-Cedid, 2000.
- , *Fıkhü'l-İmam Ca'fer es-Sadık*, 6 cilt, Kum: İntişarat-ü Kuds-i Muhammedi, t.y.
- MUHAMMEDI Mehdi, "Kanun-i Cedid-i Arusi", *Ufuqnews*, (2017).
- MUTÇALI Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık, 1995.
- MÜFİD Ebi Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-Mukni'a*, Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993.
- MÜFİD Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Numan, *Hulasetü'l-İcaz fi'l-Mut'a*, t.y.
- MÜSLİM el-Haccac Ebu'l-Hasan en-Nisaburi, *Sahih-i Müslim*, 5 cilt, Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.
- NESÂÎ Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Hurasani EN-, *es-Sünenü's-Süğra*, 9 cilt, Halep: Mektebü'l-Metbu'âtü'l-İslamiyye, 1986.
- OMAR Ahmed Muhtar Abdulhamid, *Mu'cemu'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Mu'asara*, 4 cilt, Kahire: Alemu'l-Kütüb, 2008.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (1917).
- PAŞA Ahmet Cevdet, *Mecelletü'l-Ahkami'l-Adliyye*, İstanbul, 1876.
- PEYKÂN Süreyya, "Sebt-i Resmi Nikah Der Mehakim-i Afganistan", *Mecelle-i Kaza*, c. 2011, sy. Mayıs-Haziran (2011), ss. 92-99.

- RAZÎ Ebi'l-Hasan Ahmed b. Fars b. Zekeriyya el-Kazvini ER-, *Hilyetü'l-Fukaha*, 1 cilt, Beyrut: eş-Şeriketü'l-Müttahidetü li't-Tavzi, 1983.
- SÂBÛNÎ Muhammed Ali ES-, *Revâi'u'l-Beyan Tefsir'u Âyati'l-Ahkâm*, 2 cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2015.
- SADRÜŞŞERÎA Ubeydullah b. Mesud, *Muhtasaru'l-Vikaye*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- SAIM Muhammed Sadık, “Şurût-i Akd-i Nikah 1”, *Mecelle-i Adâlet*, c. sy. 87 (2010), ss. 158-82.
- SERAHSÎ Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl ES-, *Kitabü'l-Mebcut fi'l-Fikhi'l-Hanefi*, 30 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- SISTANÎ Azam, *Kanun-ı Ahval-ı Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu' Ve Nigahî Be Hukuk-i Zen Der İslam*, Germen: Afghan Germen Online, 2009.
- SISTANÎ Seyyid Ali el-Hüseyni ES-, *Minhacu's-Salihin (el-Muamelat)*, 3 cilt, Beyrut: Daru'l-Muvarrah el-Arabî, 2008.
- SÛBHANI Şeyh Ca'fer ES-, *Nizamü'n-Nikâh fi Şeri'ati'l-İslamiyyeti'l-Ğarra*, 2 cilt, Kum: Müessesetü'l-İmam Sadık, 1995.
- ŞEHID-I-EVVEL Ebu Abdillah, *el-Lüm'atü'd-Dimaşkiyye fi Fikhi'l-İmamiyye*, Beyrut: Daru't-Türas, 1990.
- ŞEYHÎZÂDE Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, *Mecme'a'l-Enhur fi Şerh-i Mülteka'l-Ebhur*, 2 cilt, Beyrut: Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1897.
- ŞIRAZI Sadık b. el-Mehdi el-Hüseyni EŞ-, *el-Mesâil'l-İslamiyye Mea'l-Mesâili'l-Hadise*, 1 cilt, 1. bs., Kum: Menşurat-i Reşid, 2008.
- ŞIRAZÎ Şeyh Nasır el-Mekarim EŞ-, *el-Fetava'l-Cedide*, 3 cilt, 1. bs., Kum: Medreset'l-İmam Ali b. Ebi Talib, 2003.
- ŞİRBÎNÎ Şemsüddin Muhammed b. Muhammed EŞ-, *Muğni'l-Muhtac İla Ma'rifet-i Ma'âni Elfazı'l-Minhac*, 6 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- TABÂTABÂÎ Seyyid Ali, *Riyadu'l-Mesail fi Tahkiki'l-Ahkam-i bi'd-Delail*, 11 cilt, Kum: Müessesetü'Âl-i Beyt, 2003.
- TABERÎ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir ET-, *Tefsiru't-Taberi (Camiu'l-Beyan An Te'vil-i Âyi'l-Kur'an)*, 24 cilt, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- TABRUSÎ el-Fazl b. Hasan ET-, *el-Mü'telif Mine'l-Muhtelif Beyne Eimmeti's-Selef*, 2 cilt, Kum: Matba'atü Seyyidi'ş-Şüheda, 1988.
- TIRABLUSÎ Kadı Abdulaziz b. Berrac ET-, *el-Mühezzeb*, 2 cilt, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslami, 1982.
- TIRMİZÎ Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa b.ed-Dahhak ET-, *Sünenü't-Tirmizi*, 6 cilt, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1998.
- TUSÎ Ebu Ca'fer Muhammed b. el-Hasan ET-, *el-İstibzar fi-Mahtulife mine'l-Ahbar*, 10 cilt, Tahran: Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, 1968.
- , *el-Mebcut fi Fikhi'l-İmamiyye*, 8 cilt, Tahran: el-Mektebetü'l-Murtazaviyye, 2008.
- , *en-Nihaye fi Mücerredi'l-Fikhi ve'l-Fetava*, 1 cilt, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, t.y.
- , *Tehzibu'l-Ahkam*, 10 cilt, Tahran: Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, 1946.
- YEMENİ Ebi'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr eş-Şafîi EL-, *el-Beyan Fi Mezhebi'l-İmami'ş-Şafîi*, 14 cilt, Daru'l-Minhac, 2000.
- ZEBİDÎ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Abdirazzak el-Hüseyni EZ-, *Tacu'l-Arus Min Cevahiri'l-Kamus*, 40 cilt, Küveyt (11.03.2018).
- ZEYLAÎ Cemalüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed EZ-, *Nsabu'r-Raye li-Ahâdisi'l-Hidaye*, 4 cilt, Cidde: Daru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1997.
- ZÛHAYLÎ Ebu 'İbad Vehbe b. Mustafa EZ-, *el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletühu*, 10 cilt, Dimaşk: Daru'l-Fikr, t.y.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Haji Mohammad Hamid
Tez Adı	Hanefi Ve Ca'ferî Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evlilik Akdi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Halil İbrahim Acar
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :28.06.2018

İmza :

